

ప్రతాపరుద్రీయనాటకము

(సటిశ్శణము)

శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి కృతము

తొమ్మిదవ ముద్రణము

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్

4, మల్లికేశ్వరగుడిసందు, మన్నడి,

జి. టి. మదరాసు.

1954

All Rights Reserved.

రు. 2-3-0

శ్రీరామద్రోణీయమను నీ నాటకము
మదీయగ్రంథములందు సమాదరమువహించి నన్ను పలుమాఱు సత్కరింఁ

విద్యత్ప్రకాండకులకు నుకవిమిత్రులకు
శ్రీమద్వేంకటగిరి సింహాసనాధీశ్వరులకు
మహారాజా సర్ వెలుగోటి

శ్రీ రాజగోపాలకృష్ణ యాచేంద్ర
బహద్దర్ కె. సి. ఐ. ఇ.

పంచహజారి మన్సబార్ వారికి

మదీయకృతజ్ఞతానూచకముగా అంకితము గావింపఁబడినట్టిది.

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి.

శ్రీశాస్త్రిగారి యన్నిరచనలకును సర్వాధికారములు మాయవి.
మానాటకములను ప్రదర్శింపఁగోరువారు ముందుగా మాయనుమతినంద
వలయును.

ప్రకాశకులు.

ఉ పో ధ్వా త ము

శ్రీ శాస్త్రిగారి జీవితచరిత్రము *

ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు నూతన వికాసము కలిగిన పందొ
న మ్మిదవ శతాబ్ద్యుత్తరాస్థమున తమ రచనలచే దేశమునంతయు
ఒక ఊపు ఊపి వాఙ్మయమున కాదర్శప్రాయములగు నూతన
మార్గములజూపినవారిలో శ్రీశాస్త్రిగారు ప్రథములు.

వేదమువారు పుదురుద్రావిడబ్రాహ్మణులు. వీరి స్వ
గ్రామము నెల్లూరుజిల్లా కావలితాలూకాలో ఇసుకపల్లెకు సమీ
పమున సముద్రతీరము మల్లయపాలెము. వీరందఱు యజ్ఞ
యాగాదులొనర్చి సోమయాజులుగా జగత్ప్రసిద్ధులై యుండిరి.
ఇప్పటికిని అల్లూరులో వేదమువారు సోమయాజులు కలరు.
శాస్త్రిగారి తాతగారు వేంకటరాయశాస్త్రిగారు. తండ్రిగారు
వేంకటరమణశాస్త్రిగారు, 'వై యాకరణపతంజలి' బిరుదాంకితులు,
కంచిలో గురుకులవాసముచేసి సకల శాస్త్రములను చదివి
1847 లో మదరాసునకు వచ్చిరి. అప్పుడు ముత్యాలపేట జేరి
నెట్లు సంస్కృతాంధ్రద్రవిడ పాఠశాల నొకదానిని ప్రారంభించిరి.
దానికి వీరు మూడు భాషలలో పండితులు గావున ప్రధానో
పాధ్యాయులైరి. అప్పుడు శ్రీబహుజనపల్లి సీతారామాచా

* వివరములు శ్రీశాస్త్రిగారి జీవితచరిత్రసంగ్రహము అను గ్రంథ
మున చూడవచ్చును.

ద్యులవారు (శబ్దరత్నాకరనిఘంటుకర్తలు) ఆంధ్రపండితులు. -
 పాశశాలయే అభివృద్ధియై నేటి ముత్యాలవేట హైసూ-
 లుగా తంబునెట్టివీధిలో నున్నది. ఇచ్చట వీరుద్యోగముచేయుఁ
 సమీపమున రామస్వామివీధి (లేక వీరప్పిల్లెవీధి)లో నొక యం-
 నివసించుచుండుకాలమున 1853 సం. డిసెంబరు 21 తారీఖు
 [ప్రమాదీచ, మ్నాశీర్ష, బ ౬ లు బుధవారము] శ్రీవేదవ
 వేంకటరాయశాస్త్రిగారు జనించిరి.

వేంకటరాయశాస్త్రిగారు 1856 లో మదరాసువీడి కా-
 నాడ, నరసాపురము, పోడూరు, విశాఖపట్టణములలోనుండి కః-
 పట 1878 లో రాజమహేంద్రవరపు రాజకీయ కళాశాలలో
 సంస్కృతపండితులై 1887 విరామమొంది, 1901 లో నెల్లూ-
 రిలో తమ 83-వ యేట మరణించిరి. చిన్నయసూరిగారి
 మిత్రులు. వేంకటరాయశాస్త్రిగారికి వేంకటాచలముగారు సూర్య-
 నారాయణశాస్త్రిగారును సహోదరులు. ఇరువురును మహామేధా-
 వులని ప్రసిద్ధినందిరి. ఇందు వేంకటాచలముగారు శ్రీచిలకమర్తి
 లక్ష్మీనరసింహముపంతులవానికి గురువులు.

వేంకటరాయశాస్త్రిగారి బాల్యమంతయు ఆంధ్రదేశమున
 వెక్కుప్రదేశములలో గడచినది. 1869 సం॥న మెట్రిక్యులేషను
 మొదటితరగతిలో నుత్తీర్ణులైరి. తర్వాత మదరాసులో నార్తలు
 స్కూలులో ప్రైయినింగు పొందిరి. ఆప్పుడు వీరికి శ్రీబహుజన
 పల్లి సీతారామాచార్యులుగారు గురువులు. వెనుక 1875 లో
 ఎఫ్. ఏ. పరీక్షయైరి.

అది మొదలు ఉద్యోగములు చేయుటకు ప్రారంభించి వరుసగా 1 శ్రీకాకుళము గవర్నమెంటుస్కూలులో కడపటియొజ్జ; 2 విశాఖపట్టణముజిల్లా చోడవరము (లోకల్ ఫండ్) మిడిల్ స్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుడు; 3 విశాఖపట్టణము హిందూ హైస్కూలులో ద్వితీయసహోపాధ్యాయుడు; 4 రాజమహేంద్రవరము తొనుస్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుడు; 5 మదరాసు మున్సిపల్ పేట ఆంగ్లోవర్నాకులర్ మిడిల్ స్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుడు అను సుద్యోగములలో పదునొకండు సంవత్సరములు గడపిరి. (1875+11 = 1886).

రాజమహేంద్రవరమున నుండఁనప్పుడే వీరు వాఙ్మయరంగమున ప్రవేశించిరి. 1879-వ సం॥ ఆగస్టు 31-వ తేది శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారు శ్రీ పునర్వివాహమునుగూర్చి వాదించినప్పుడు శాస్త్రిగారు రాజమండ్రిలోనే దానికి ఖండనోపన్యాసమును చేసిరి. అది మొదలు ఈవిషయముమీఁద రాజమండ్రిలోను మదరాసులోను లెక్కలేని యుపన్యాసములుచేసి 1883-వ సంవత్సరము శ్రీ పునర్వివాహ దుర్వాద నిర్వాహణమని గ్రంథముగా ప్రకటించిరి. దాదాపు 1880 నుండి మదరాసులో C. L. S. వారి జనవిద్యోగమును పత్రికకు కొంతకాలము సంపాదకులుగా నుండిరి. అలంకారసాహిత్యమును రచించి ప్రకటించిరి. కథాసరిత్సాగమును ఆంధ్రీకరించి జనవిద్యోగములో ప్రకటించుచుండిరి.

1886-వ సంవత్సరమున వీరికొమారులు జనించిరి. [వీరే వేంకటరమణయ్యగారు. శాస్త్రిగారి బోధితప్రతి ముద్రాక్షర శాలను నిర్వహించుచుండి మువ్వరుకుమారులను ఒక కొమార్తెనుకని, లేతవయసులో 1922 లో తమ 37-వ యేట, తండ్రిగారికన్న ఏడేండ్లు ముందుగానే చనిపోయిరి.] ఈసంవత్సరమే శాస్త్రిగారు మదరాసు క్రైస్తవకళాశాలవారిచే నాహ్వయింపబడి సంస్కృతప్రధానపండితులైరి. అప్పుడే ప్రక్రియా ఛందస్సు అని తెలుగున నొక ఛందశ్శాస్త్రమును ఇంగ్లీషువివరణములతోను, సంస్కృతభోజవిక్రమార్కచరిత్రములను తెలుగుటీకలతోను ప్రకటించిరి.

కాలేజిపండితులైనషిమట్లనే శాస్త్రిగారు బి. ఏ., పరీక్షకు కూర్చుండిరి. అది మొదలు స్వతంత్ర గ్రంథరచనకు ప్రారంభించిరి. తాము బాల్యములో తమ తండ్రిగారు చెప్పగా వినిన ప్రతాపరుద్రనికథను పెంచి, నూతనపాత్రలను సృష్టించి, కథగా జనవిలోదినిలో ప్రకటించిరి. 1835-86-వ సంవత్సరమే మల్లికేశ్వరాలయమువీధిలో నేడును తత్కుటుంబమువారుండునింటినికొనిరి. అందే 1890 లో బోధితప్రతిముద్రాక్షరశాలను ప్రారంభించిరి. అంతవఱకు జనవిలోదినిలో ప్రకటించుచువచ్చిన కథాసరిత్సాగరమును పూర్తిగావించి 1891 లో తమ ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రించి ప్రకటించిరి. నాగానందనాటకము నాంధ్రీకరించిరి. తర్వాత 1896 లో శాకుంతలము నాంధ్రీకరించి ప్రకటించిరి. 1897 ప్రతాపరుద్రీయమును నాటకముగారచించి ప్రకటించిరి. [ఆసంవత్సరాంతమున కన్యాశుల్కము వెలువడెను.]

ఆకాలమున పండితులు వాఙ్మయమహాయుద్ధములు చేయుచుండిరి. శ్రీకొక్కొండము వేంకటరత్నముపంతులవారి బిశ్వేశ్వరీయమును శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యగారు విమర్శించిరి. శ్రీశాస్త్రిగారును మిత్రులచే ప్రార్థింపబడి ఈ 'యుద్ధము'లలో పాల్గొనసాగిరి. 1893 లో విమర్శగ్రంథములు వ్రాయఁబూనుకొని శారదాకాంచిక లనువేర ప్రకటింప నారంభించిరి. అందు జక్కన విక్రమార్కచరిత్ర ముద్రణవిమర్శనము మొదటికింకిణి; ఆంధ్రప్రసన్నరాఘవనాటకవిమర్శనము రెండవకింకిణి.

ఇంతవఱకు శాస్త్రులవారు చేసిన వాఙ్మయ సేవ యేమనఁగా కొన్ని నూతనమార్గములను చూపుట. శాస్త్రిగారు సంస్కృతాంధ్రములలో పండితులేగాక ఇంగ్లీషులో బి. ఏ., గావునను క్రిశ్చియన్కా లేజిలో సంస్కృత కావ్యనాటకములను ఇంగ్లీషులో బోధించుచుండినవా రగుటచేతను 'నూతనమార్గములలో కవులు వ్రాయవలయును'. అని ఉపన్యాసములిచ్చుచుండిరి. ఈయభిప్రాయముచే సులువైన వచన రచనకు మార్గదర్శకముగా కథా సరిత్యాగరమును వ్రాసిరి. అంతవఱకు ఆంధ్రకవులు నాటకముల నాంధ్రీకరించిరిగాని సంస్కృతమూలమును చక్కఁగా అర్థము చేసికొనలేదు. తమ యనువాదములలో పాత్రోచితభాషా మర్యాదను పాటింపలేదు. శాస్త్రిగారు మూలమునందలి స్వారస్యమును పూర్తిగా అనువదించుటేగాక 1891 లో నాగానందము నాంధ్రీకరించినప్పుడే పాత్రోచితభాషను ప్రారంభించిరి. పైగా అంతవఱకు తెనుగున స్వతంత్రనాటకములు లేని

లోటును తీర్చిరి. ప్రతాపరుద్రీయము మొదటి స్వతంత్రనాటకము, ఆంధ్రజాతీయము, సర్వవిధముల రూపకరచనకు మార్గదర్శకము. ఈరచనలచేత శాస్త్రులవారికి సరిపడనివారు బయలుదేరి పాత్రోచితభాషను అరికట్టచూచిరిగాని నాటి మహాసభలలో శాస్త్రులవారి యుపన్యాసములను వినినఁజితులు వారిపద్ధతినే మెచ్చుకొనిరి. ఆంధ్రదేశముకూడ దానినే ఆదరించినది.

తర్వాత శాస్త్రీగారు చాలగ్రంథములు రచించిరికాని 1910-వ సంవత్సరము క్రైస్తవకళాశాలనుండి విరమించినతర్వాతనే ఎక్కువగ్రంథములు ప్రకటించిరి. చాల సంస్కృతగ్రంథములను చక్కని టీకాతాత్పర్యములతో ప్రకటించి విద్యార్థులు స్వయముగా చదువుకొనుటకు అనుకూలముచేసిరి. ఆంధ్రగ్రంథములలో మహాఁజితులకు నైతము అర్థముకాని ప్రబంధములను విపులమైన వ్యాఖ్యలతో ప్రకటించిరి. వీనిలో శృంగారనైషధము క్తమాల్యదలు ప్రధానములు. అచ్చాపీసు వ్యాపారములో నష్టమువచ్చి 1919 లో జ్యోతిష్ తీముద్రాక్షరశాలను విక్రయించిరి. తర్వాత పదిసంవత్సరములు భాషాసేవచేసి 1929 జూను 18 తేదీ పరమపదించిరి.

శాస్త్రులవారు ప్రకటించిన సంస్కృతగ్రంథములలో నొక విశేషముగలదు. ఉపాధ్యాయునితో పనిలేకయే సంస్కృతమందు నాటకాంతము సాహిత్య మలవరుచుకొనవచ్చును. శాస్త్రులవారి సంస్కృతనాటకముల యనువాదములు మూలమునకు చాల సమీపముగానుండును. మూలార్థము సందిగ్ధముగా

నుండుచోట్ల నీయనువాదములు మూలములకు వ్యాఖ్యాన ప్రాయములుగా నుండును. శాస్త్రీగారు సంస్కృతగ్రంథముల నాంధ్రీకరించుటకుముందు భిన్నదేశముల ప్రతులను తెప్పించి పానింబరించి పాఠనిర్ణయము చేసికొని ఆవెనుక అనువదించు చుండిరి. ఈవిషయములను వారు తమ విమర్శవినిోదవ్యాసమున వివరించియున్నారు.

అంధ్రనాటకరంగమునకు వన్నె దెచ్చినవారిలో 'వీరగ్ర గణ్యులు. నాటకములను అనువదించునప్పుడుగాని స్వతంత్ర నాటకములను రచించునప్పుడుగాని రంగమందు వీని ప్రయోగమునుకూడ ధ్యానించెడివారు. తమ నాటకములను నెల్లూరి యాంధ్రభాషాభిమానీసమాజమువారిచేతను మదరాసు విద్వాన్మనోరంజనీసమాజమువారిచేతను సుగుణవిలాససభవారిచేతను మంచి కట్టుదిట్టములతో ఆడించుచుండువారు.

శాస్త్రీగారు వచనరచనలో అద్వితీయులు. ఇన్నివిధములుగా తెలుగున వచనరచన గావించినవారులేరు. కథాసరి త్సాగరశైలి యొకవిధము. దశకుమారచరిత్ర యొకవిధము. భోజచరిత్ర విక్రమార్కచరిత్ర జేతాళసంచవింశతిక లొక్కవిధము. పండితులకు పామరులకు విద్యార్థుల తరగతులకు తగినట్లు వ్రాయునేర్పు వారికుండెను. నాటకములలో వారివచనము నానావిధముల చూడవచ్చును. కథలలోని వచనశైలి వేట; నాటకసంభాషణములశైలి వేట. హెచ్చుతగ్గులులేని ప్రవాహము కథనము. నాటక మట్లుగాదు, అందు పాత్రభాషి

తములు ఆయాపాత్రోచితములుగా సందర్భానుసారముగా నుండవలయును.

శాస్త్రిగారి సారస్వతమూర్తి వారి స్వతంత్ర నాటకము లలో కనబడును. తమ జీవితచరితమున తాము చూచి విని యనుభవించిన వెక్కు విషయములను నాటకములలో చేర్చినారు. శాస్త్రిగారి బాల్యమంతయు తండ్రిగారితోకూడ నాంధ్ర దేశమున పలుతావుల గడచినది. బాల్యమునుండియు కంటఁ బడిన వస్తువును కఘలారఁజూచి చెవులఁబడినవానిని చెవులారవిని ఆనందించి ఉత్తరకాలమున గ్రంథస్థములం జేసినారు. ఆ సునిశిత బుద్ధికి అన్నియు జ్ఞాపకములే! రసాత్మకవాక్య మేది ఆయన చెవిం బడినను మఱి ఆహృదయమును వీడదు. ఆంధ్రదేశమును వర్ణింపను ఆంధ్రప్రతిభను లోకమునకు చాటనువారికి బాల్య మందే ఆశ జనించినది; ప్రతాపరుద్రీయ బొబ్బిలియుద్ధనాటకము లందు రూపుదాల్చినది.

ప్రతాపరుద్రీయ నాటక రచనాబీజము వారి హృదయ మున వారి యెనిమిదవయేటనే పడినది. దీని ప్రథమముద్రణావ తారికలో నిట్లు వ్రాసినారు. “ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రమహారాజును తురకలు ఢిల్లీకి ఖయిదుకొనిపోయిన కథ లిఖితముగాని ముద్రితముగాని నా కెచటను దొరకలేదు. నే నెనిమిదేండ్ల వయస్సుననుండఁగా మా నాయనగారు వేదము వేంకటరమణ శాస్త్రులవారు తమ మిత్రబృందములో నీకథను ప్రస్తుతించు

నపుడు నేనును వింటిని. వారు చెప్పటలో సకథ అరగంటకూడ పట్టలేను. ఇటీవల నేను ఆంధ్రజనవిరోధినీ ముద్రణాధిక్యము డనై యుండఁగా 1883 సం॥మున ఈకథను నాకుఁ దోచినట్లు విరివిచేసి యల్లి కథారూపమునఁ బ్రచురించియుంటిని. పిమ్మట 1896 సం॥ జూలై నెలలో దానిని నాటకోచితముగా రూపుచేసి, ఈనాటకమందలై గద్యభాగమునుమాత్రమువ్రాసి నా మిత్రులకుఁ జూపితిని.”

ఈనాటకమును సమగ్రముగా విమర్శించుట కిది చోటు గాదు. గ్రంథము సముద్రమంతయై ముద్రణభాగ్యమునొందుట యసాధ్య మగును. కొన్నివిషయములుమాత్రము చెప్పఁదగినవి.

రచనకు ఆధారములు లేవు. శాస్త్రిగారు తండ్రిగారు చెప్పఁగా వినినకథ. తండ్రిగారికి ఈకథపరంపరగా వచ్చినది. అందును పూర్వపరంపర యేమనఁగా ప్రతాపరుద్రుని యుద్ధమున తురకలు పట్టుకొనిపోఁగా అతని మంత్రి యుగంధరుఁడు పిచ్చి వానివేషమునపోయి విడిపించుకొనివచ్చె ననునదిమాత్రమే. మఱి మిగిలినవానిలో చారిత్రకాంశము లేవనఁగా విధ్యానాథుఁడు ప్రతాపరుద్రుని సమకాలికుఁడును ఆస్థానకవియు ననునది. రాజు, ముష్కడమ్మ, విద్యానాథుఁడు, ష్యాజుడ్డీ టోగ్లాకు సుల్తాను మాత్రమే ఇందలి చారిత్రక పురుషులు. తురుష్కుల మొదటి దండయాత్ర క్రీ. శ. 1307 బయలుదేరెను. రెండవ యాత్ర 1326 లో జరిగినది. యుద్ధమున రాజు ఖైదుచేయఁబడి

ఢిల్లీకి కొనిపోబడెను. మిగిలిన పాత్రలనంతయు శాస్త్రిగారు కల్పించిరి. రాజును శత్రువులు యుద్ధమున గెలువఁజాలమని తలఁచి నిద్రలో పైదుచేయుట, విద్యానాథుఁడు ఓడలో రాజును దర్శించుట, మంత్రి రామేశ్వరముననుండుట, చెకుముకిశాస్త్రి గడుసుదనము, వేరిగాని వర్తనము, యుగంధరుఁడు పెద్దసెట్టిని, చెకుముకిని, బేతాళరాయని తనకు సాయముంచుకొని ఓడల మూలమున రాజును విడిపించుకొని వచ్చుట - ఇదంతయు పాత్ర పోషణకొఱకును వస్తుగౌరవముకొఱకును శాస్త్రిగారు కల్పించినదే. దీనిని రచియించునాటికి (1897) ఆంధ్రదేశచరిత్ర మనకు విశేషము తెలియదు. కావున బేతాళరా వసుటకు బదులు సేనాపతి నామము కమాలావని ప్రథమ ముద్రణమున వ్రాసి తర్వాత బేతాళరావని మార్పుకొనిరి. వాస్తవముగా ప్రతాపరుద్రుఁడు బందీవిముక్తుఁడాయెనో లేదో తెలియదు గాని విముక్తుడైనట్లే మనపూర్వులెల్లరును భావించి కథలు చెప్పుకొనుచుండిరి. ఆయాభాణకమునే శాస్త్రిగారు గ్రహించిరి. మిగిలిన పెంపకమంతయు వారిదేగదా.

ఈనాటకము రచియించునాటికి భాసనాటకములు బయలు పడలేదు. అందుచేత ప్రతిజ్ఞాయశాగంధరాయణ నాటకమును, శాస్త్రిగారేమి భారతీయులే 1897 కు తర్వాత చాలకాలము నకు 1912 లో చూచిరి. దానికిని దీనికిని పోలికయే లేదు, ఒక్క మంత్రి పిచ్చితనమునదక్క.

రచన—సంస్కృత నాటకలక్షణము ననుసరించియు, కథాంశముల ననుసరించియు వదలివది. నాటక మింత పెద్దదై రంగమున కొద్దికాలములో ప్రయోగించుట కనువుపడకయుండుటకు కారణము కథయే యని వారే సెలవిచ్చియున్నారు. పైగా లెక్క లేని యుద్దేశములతో రచింపబడినది. నారితర్వాతిస్వతంత్ర నాటకములు ఉపాబౌద్ధిలియుద్ధములు చిన్నవే. రచనయందు తమ యనుభవమును వారే యిట్లు వ్రాసియున్నారు.

“అంకము—రంగము (=సీను), అంకమున కాలదేశవృత్తైక్యములు మూడును సుఖుటితతరములు. ఆ ఘటన రంగనామ కాధునికకల్పిత విభజనచేత శిథిలమైన రసహాని కలుగును. కావున ఈయవాంతరవిభాగములు పనికిరావు. ఎన్నిసీనులో అన్ని అంకములనియే వ్యవరింపరాదా? నా స్వానుభవము.

నేను ప్రతాపరుద్రీయమును సీనులు సీనులుగానే తొలుత వ్రాసికొంటిని. నా హృదయమునకు రసము అందలేదు. తృప్తిగాలేదు. మరల మరల మార్పుచుంటిని. మార్పులలో సంకోచమగపడినది. సంకోచము హెచ్చుగా హెచ్చుగా సీనులు తగ్గినవి. అంకములు కొంచెము హెచ్చినవి. ఈవిధమున విష్కంభ ప్రవేశకాది సంఘటనచే సీనుల పెంపు నివర్తిల్లినది.” (భారతాభారతరూపకమర్యాదలు).

వేంకటరమణశాస్త్రులవారికి వేదాంతులు నలుపురుశిష్యులు నిరంతరము వారితో గోష్ఠీసలుపుచుండువారు. ఒకరు ముసల్తాను, రెండవవారు ఛాకలి, మూడవవారు క్రిశ్చియను, నాలవవారు

బ్రాహ్మణులు. సాహెబుగారు తమ మతగ్రంథములలోని పేదాంతవిషయములను చెప్పచు “ఆ అరాబియా దేశంలో వధ్ ఫఖిర్” అను నీతీరున మాటలాడుచుండువారు. ఆయెనిమి దేండ్లవయసున సాహెబుగారిమాటలు శాస్త్రీగారికి వింతగా కనబడినవి. హృదయమున నెలకొన్నవి. ఇట్టి సాయెబుల నెందఱునో కనియే! ప్రతాపరుద్రీయమందలి ఆమహమ్మదీయపాత్ర భాషితములను వ్రాసితిమని వారే చెప్పియున్నారు.*

ఒకప్పుడు బాల్యములో తమ్మునితోకూడ గోదావరిలో ఈతపంచెములలో పాల్గొని ఇరువురును మునిగిపోవునంతటి పరిస్థితికివచ్చిరి. నాటి రాజమండ్రి బాల్యానుభవమును ప్రతాపరుద్రీయమును రచించునెడ జ్ఞప్తియందుంచుకొని విద్యానాథునికిచేర్చి సంవిధాన మల్లినారు. ఇట్లే పేరిగానింగూర్చికూడ వినోదవృత్తములు కలవు.

ప్రతాపరుద్రీయములో వెట్టివాడు, ‘నేను కండచీమను ఏమనుకున్నావో? పట్టుకుంటే వదలను’ అని శిష్యులను బెడరించును. విశాఖపట్టణములో వీరు నివసించిన యింటి పొరుగుంటి యాతడు, ముసలివాడు, తన పడుచుభార్యను ఈవాక్యమునే పలికి నిరంతరము బెడరించుచుండువాడట. జ్ఞాపకముంచుకొని తమాషాగా నుండినందున వెట్టివానికి తగిలించినారు. *

* ఇటువంటి విషయములు నా రచించిన శాస్త్రీగారి జీవిత చరిత్రమున చూడవచ్చును.

శాస్త్రులవారి నాటకములు లోకస్వభావానుకరణములు లోకవృత్తానుకరణమున వారిది మొదటిచేయి. మాటలును, చేష్టలును ఇతరులవి అట్లే అభినయించి చూపగలిగినది వారిశక్తి. శాస్త్రులవారి నాటకముల ప్రసిద్ధికి ముఖ్యకారణము వారి పాత్రోచితభాష. సాయెబులు, చాకళ్లు, మంగళ్లు, పామరులు, విద్యావంతులు, బాలురు, స్త్రీలు, అరవలు, ఆంధ్రులలోనే నానా ప్రదేశములవారు-మొదలైనవారి గ్రామ్యభేదములను మెలకువతో కనిపట్టి తమ నాటకములలో ప్రయోగించినారు. ఈ గ్రామ్యభేదముల నన్నిటిని తమ బాల్యమునుండియే కనిపట్టుచు వచ్చినారు. ఇదియే ప్రతిభ.

1929 జూన్ 23 తేది యుగంధరపత్రిక, ఏలూరు, ఇట్లు నుడివినది. “స్వతంత్రమూర్తి, స్వాధీనుడు, వైలక్షణ్యము సహజము. ఆయన వాక్యరచనయందు, ఆయన ప్రసంగమునందు, ఆయన వ్యాఖ్యానాది టీకలయందు, ఆయనబోధయందు, పద్య కవనమందు-ఒకదానిలోగాదు తత్కృతులలో నొక్కొక్కదానియందు ఆయన స్వతంత్రత, స్వాధీనత, విలక్షణత ముద్రితములై యుండుట కన్నుగలవారు చూడగలరు. శిష్యవత్సలుడు. చలపట్టెనా ప్రత్యర్థినిపట్టి పల్లార్పవలసినదే. శరణమిచ్చెనా సమర్థించి రక్షింపవలసినదే. నిరంకుశుడు, నీతిపరుడు; భాషాప్రపంచమున సర్వతంత్రస్వతంత్రుడే. సర్వాధికారి, సామాణికుడు, పరిపూర్ణుడు. ఆసమయస్ఫూర్తి, ఆసందర్భశుద్ధి, ఆమేధాశక్తి, ఆ

ప్రతిభ, ఆప్రజ్ఞ, ఆప్రయోగకౌశలము, ఆహాస్యవిలాసము, ఆ
 ఛలోక్తి, నిరుపమానములు, కని వినినవారిచే భాగ్యము.

“దూరమునుండి చూచువారికి భయంకరుడు, సన్నిధి
 నేసినవారి కభయంకరుడు. ఈయన స్వవిరచిత గ్రంథములు నట్లే.
 పైపైఁ జూచువారికి పాషాణకఠినములు నీరసములు, చొరబడి
 చదివినవాడు ద్రాక్షాదికదళిపాకములు రుచిగొనగలడు. కవి
 త్వమునందలి బింకము, శబ్దప్రయోజనము, సందర్భాచితి అచ్చున
 బోసినట్లుండును. ఇంతేల రసద్రవ్య, శబ్దసప్త.”

‘శాస్త్రిమనుమడు’

నాటి తత్వజ్ఞానం గ్రహము.

1. ప్రతాపరుద్ర మహారాజు ఓరుగల్లు నిజరాజధానిగా త్రిలింగ దేశము నేలుచుండెను. అతని మంత్రి యుగంధరుడు రామేశ్వరయ్య, ప్రోయి యుండెను. మంత్రి తమ్ముడు జనార్దనుడు రాజ్యము విచారించుచుండెను. ప్రతాపరుద్రుడు వేలవలస బోయి యుండెను. అట్టి సమయములో ఢిల్లీ సుల్తాను సర్వసేనాపతివీక్షించుచు, త్రిలింగరాజ్యముమీదికి అక్షదండుతో వచ్చి ఓరుగంటిదాపున విడిసి సఖ్యము కై వచ్చినవానివలెనభినయించుచు జనార్దనమంత్రిని దర్శించి, తాను ఢిల్లీ సుల్తానుకడనుండి రాయబారము తెచ్చినట్లును, ఢిల్లీ రాజ్యము మీదికి ఆపుగానిస్తాను సుల్తాను దండెత్తి వచ్చుచున్నట్లును, ప్రతాపరుద్ర మహారాజు దండునడుపుకొనివచ్చి ఢిల్లీ సుల్తానునకు పాహాయ్యపడవలయునని సుల్తాను ప్రార్థించుచున్నాడనియు, తెలిపెను. తురక ఈ వ్యాజమున రాజును గొనిపోవుటకును ఖయిదు నేయుటకును పిమ్మట నులువుగా త్రిలింగదేశమును పట్టుటకును యత్నించుచున్నాడని జనార్దనమంత్రి యూహించి, తానును పైకి సఖ్యమునే అభినయించుచు, నగరమున రాజు లేడనియు రాజుగానే దర్శనమిప్పించెదననియు చెప్పెను. కొందఱు చాకళ్లను కొందఱు మంగళ్లను తమకు నొకరికి పంపుమని వలీఖానుడు జనార్దనుని వేడెను. తురక వేగుకొఱకు నొకరులను కొరినాడని తెలంచి జనార్దనుడు తన వేగులను చాకళ్లుగా మంగళ్లుగా పంపెను. పిమ్మట తనయన్న గారిని రప్పించుటకై బేగీరావు టపాపంపెను. వేటలోనున్న రాజునకు వెంటనే రాజధానికి రమ్మనియు తురకలుదండెత్తివచ్చియున్నారనియు జాబుపంపెను. తురకలను స్వదేశమునకు పాఠిపోనీయక ఇచ్చటనే తెగటార్చువాడై జనార్దనుడు నదిదాటు సాధనములను యానపాత్రములను పగులగొట్టి పాఠివేయవలసిన దని గోదావరిశ్రవు లన్నిటికి ఆజ్ఞ పంపెను. రాజునుబోలిన చాకలి యొకడు పరమ మూఢుడు నగరమున నుండగా, వాఁడీ సమయమున నెందులకేని పనికివచ్చు

నని వానిని తనయింట నుంచుకొనెను, త్రిలింగరాజ్య సర్వసేనాపతిని బేతాళ
రాయని రప్పించి సహ్యామానున నుండ నాజ్ఞాపించెను.

II. పిమ్మట వలీఖాను తన క్రిందిసర్దార్లతో మంత్రాలోచన చేయు
చుండఁగా ఆసభలోనికి చెతుముకిశాస్త్రి, యనునతఁడుజనార్దనుని సహాధ్యాయి
తత్ప్రేరణచే బోయి తాను బోధించు డనియు, పేరు యమధర్మరాజశ్యాతి
పిఠుఁ డనియు, తాను రాజద్వేషి యనియు, వారియశ్రయముచే ఢిల్లీ నుట్టా
నును దర్శించి అతనితోడ్పాటున ఈరాజును సాధింప నభిలషించియున్నాఁ
డనియు, తెలిపి, వారిని నమ్మించి వారితో సఖ్యముచేసికొని వారివలన తురక
దస్తు బహుమతి నొంది వెడలిపోయెను. తురకలు ఓరుగల్లు పట్టుటయసాధ్య
మని తెలిసికొనిరి. వలీఖాను కడమ సర్దారులను అక్కడ నేనిలిపి తాను రాజును
పట్టఁగోరి అడవికిఁ బోయెను.

III. రాజు వేటలో నొంటిఁ జిక్కి, బడలి, గోదావరి దక్షిణతీర
మున అడవిముఖమున నొకచెట్టుక్రింద నిద్రించుచుండెను. వలీఖానుని నీపా
యాలు అతనింగని రాజుని గ్రహించి వలీకి తెలిపి అతనియాజ్ఞచే నతనిని
నిద్రలో నే ఖియించేసి, మేల్కొనఁగా, సవారిలోనుంచి గోదావరిపై పుకొని
పోయిరి. నదిలో ఆసమయమున కొన్నియోడలు మంత్రియాజ్ఞ యందనివి
పోవుచుండఁగా వానిలో నెక్కి యీతురకలు గోదావరి దాటుచుండిరి. దీని
నెల్ల విద్యానాథుఁ డనుమహారివి యొకఁడు దూరమునఁ గని, హిందూప్రభు
వును తురకలు గొనిపోవుచున్నట్లుఁపించి నిజ మెఱుంగఁగోరి నీటఁబడి,
మొసలి తరిమి నట్లభినయించుచు ఓడలకడకు ఈడివచ్చి ప్రవేశమొంది,
రాజుం గనెను. రాజడుగఁగా తాను ప్రతాపవర్షునిమీఁద గ్రంథముచేసి
నట్లును ఓరుగంటిలో రాజు లేనందున రాజదర్శనము కానట్లును తెలిపెను.
మఱియొకరికైన నంకితముచేసి బహుమతి పొందరాదా యని రాజడుగఁగా
'అంతటను వాని నేతగుల వేసితి' ననెను. రాజు శ్లోకములు జదివించి విని సంత
సించి తన మొహరుంగరమును విద్యానాథుని కిచ్చెను. దానివలన విద్యానాథుఁ

డితనిని ప్రతాపను సునిగా నెఱిగి 'ఈ యుగంకరమును మరల వీక్షింప ఓరుగంటి సింహాసనమున నేనుంచెదను.' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి వెడలిపోయెను.

IV. ఇంతలో యుగంధరుడు ఓరుగంటికి వచ్చెను. మంత్రిసభ. రాజును గనిన మఱునాఁడే కవి నానామాయోపాయములచే అంచల మీఠ ఓరుగల్లు చేరి యుగంధరుని దర్శించి తేని వృత్తాంతము తెలిపెను. యుగంధరుడు ఇతనిని తనసభ్యులకు బోన్మునిగా తెలిపి, రాజు వేటలో గాయపడి బెడదపూడిలో కామావధానులయందు నున్నట్లు ఇతనిచే బోగ్యము చెప్పించి, ఆయర్థ మే గలదిగా ఒకజాబు రాజునొద్దనుండి వచ్చినట్లుగా కల్పించిరప్పించి, రాజును తెచ్చుటకు జనార్దనుని నియమించి, విద్యానాథుని తనుతో నొక మంత్రిని జేసి, సభ చాలించెను. పిమ్మట ఏకాంతమున, విద్యానాథ జనార్దనులకు 'రాజు లేడన్న రాజ్యము నిలువదు, చాకలిని పేరిగానిని రోగిరాజుగా చేసి కోటకుతెండు,' అని బోధించెను. అట్లే విద్యానాథుడు పేరిగానికి 'నీవు రాజ వగుదు' వని బోగ్యముచెప్పి, ఆరాత్రి వానిని బెడదపూడికి కొని పోయెను.

V. మఱునాఁడు జనార్దనుడు విద్యానాథుడును వానిని రోగిరాజు నుగా జేషము జేసి తెచ్చికోటలో పేటంగా నొకమహలలో నుంచిరి. వెంటనే తురకశిబిరములో సర్దారు ఖుస్రాఖానుఁడు రాజు వచ్చె నని చారులవలన నెఱిగి పరితపించుచుండెను; వానికడకు వలీఖానునిహార్కారావచ్చి 'రాజును వలీఖాను ఖయినుచేసి ఢిల్లీకి కొనిపోయె' నని తెలిపెను. ఖుస్రా సుదేహపడి చెతుముకిశాస్త్రిని (యమధర్మరాజు బోగ్యులను) బోగ్య మడుగఁగా, రాజును కొని చాకలిపేరిగానిని వలీఖాను పట్టుకొనిపోయె నని అతఁడు బోగ్యముగా చెప్పెను. ఆసమయమున యుగంధరునికడనుండి దుబాసి వచ్చి ఖుస్రాతో, తత్త ణము యుద్ధమునకు సిద్ధపడు మని రాజాజ్ఞ గా చెప్పిపోయెను. ఖుస్రా ఈ గంధరగోళములో ఏమియు తోఁపక, తా నింతకాలము కోటను పట్టక యూరకున్నందున తన కార్య మిట్లు చెడినదని తలచినవాఁడై తన యుద్ధోద్యమము

లకు ప్రతిఘటిల్లుచుండిన తన క్రిందిసర్దార్లను ముక్తఘోషిరోజులను చంపఁ దర
తెను. బేతాళరావు తురకదండును ఇగుప్రక్కలం బొదివి నాశముచేసెను.
యంగంధరుఁడు తురకలకు చాకలిని పట్టి యిచ్చె నని నగర మెల్ల కింకదంతి
కలిగెను; అది విని షేరిగానిపెండ్లాము ఎల్లి యంగంధరునికడకు వచ్చి మొట్టి
పెట్టుకోఁగా, మంత్రి, 'మేము వానిని తెప్పించి నీ కిచ్చెదము పొమ్ము,' అని
దానికిచెప్పి ధనమిచ్చి సమాధానపెట్టిపంపివేసెను. అంతఃపురములో రాణియు
రాజుతల్లి ముప్పుడమ్మయు రాజును చూడవచ్చిరి. విద్యానాథ జనార్దనులు
కూడదని యాటంకపఱచిరి. వారిని లక్ష్యపెట్టక, రాణి చూడకమాన నని
హతము చేయఁగా యంగంధరుఁడు పోయి 'రాజును తురక ఖయిదుచేసి ఢిల్లీకి
కొనిపోయె' నని ముప్పుడమ్మతో చెప్పి, ఏడునెలల పదిదినములలో తెచ్చి
తాను అప్పగించువాఁడని ప్రతిజ్ఞ చేసి, వారిని పంపివేసి, రాజ్యమును విద్యా
నాథ జనార్దనులకు అప్పగించి, తాను ఎవరికిని తెలుపక ఎచటికో పోయెను.

VI. విద్యానాథ జనార్దనులు షేరిగానికి శబ్దశుద్ధియు రాచోటియు
కొంతకాలము నేర్పిరి. నవీనులయెదుట వాఁడెట్లు వ్యవహరించునో చూడఁ
గోరి తమలో తామే సంగీతగాంధ్రుగాను కవులుగాను వచ్చి దర్శనము చేసిరి.
సభ జరిగినది. షేరిగాఁడు మంత్రులబోధన మఱచి చాకలిగానే ప్రవర్తించి
రసాభాసము చేసెను. అంతట మంత్రులు వాని యాకారమునుమాత్రము
దూర్ఘలముల నుపయోగించెను, అగంతుకులను రాజదర్శనాపేక్షులను తామే
పరితోషపెట్టి పంపెను, నిశ్చయించుకొనిరి.

VII. ఢిల్లీలో చెక్కుముకిశాస్త్రి యంగంధరాజ్ఞ చేవోఖానుతో కుట్ర
యొకటి సాగించెను. ఆకుట్రకు పర్యవసాయ మేమన, ఢిల్లీసుల్తానును వజీర్
నందఱును యమునలోనికి రాఁబోవు నొకానొక వర్తకుని యొడలోనికి చేర్చి,
అచట వారి నందఱును సంహరించి బలీఖాను సుల్తాను అగుటయు, వెంటనే
చెక్కుముకిశాస్త్రిని ఓరుగంటికి పాదుషాను చేయుటయు, కుట్ర స్థిరపడినది.
వాఁటికి మూఁడుమాసములనుండి ఢిల్లీవీధులలో 'ఢిల్లీసుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్'

అని ఒక వెజ్జీవాడు అతనును తిరుగుచుండెను. వాడు వెజ్జీయో కానినో కనిపట్టుడని సుల్తాను ప్రభృతులు చూచులను నియమించిరి. చారులు వానిని పరీక్షించుచుండిరి. చెరుముకికాస్త్రీ కుట్టసైకారము కార్యము నాధించుచుకై ప్రతాపరుద్రుని యాభరణములను అతని గుట్టుము నాభరణములను వత్తిఖాను వలన వర్తకులకు లంచముగాఁగొని, అవినిండియున్న పెట్టెను ఒక జవానుచేతి నెత్తించుకొని వెజ్జీవాని కనులయెదుట పినిలో పోయెను. ఖుస్రా ఖాన్ ఓసఁ గంటియుద్ధమునుండి పరారియై వచ్చినవాడు వత్తిఖానును చూడఁబోవుచు రస్తాలో వెజ్జీవానిని పిల్చి నిదానించి కనిపోయెను. వెజ్జీవాడు తనకు శిష్యుఁ డుగా ఆడుచున్నయొకనిని (తనకుమారు నే) ఖుస్రావెంటఁచారునిఁగాఁబంపెను. ఖుస్రా వలీని కనెను. చాకలిని తెచ్చితివనెను. ఆమాట సుల్తానుతో చెప్పనని వెఱచి వలీ వానిని సికారి రమ్మని యమునయొద్దను శక్తకానముకడకుఁ గొని పోయి అచట తలఁగొట్టి తలకాయను గట్టువెంటడి పాతి, మొండెమును రాయి కట్టి యమునలో వైచెను. శిష్యుఁడు కని పోయి అది యెల్లను వెజ్జీ వానికి 'తాటికాయ' పాటగా తెలిపెను. ఆ కళేబరమును తెచ్చి తలను అదికి దాచియుంపను పిమ్మట పికాచముగా నుపయోగింపను చెరుముకికాస్త్రీకి తన యాజ్ఞ తెలుపు మని వెజ్జీవాడు పాటగా నే శిష్యునికి నూచనచేసెను. పిమ్మట వెజ్జీ యేకాకిగా యమునాతీరమున శక్తకానమునకుఁబోయి వంటచేసికొనెను. చారులు చెట్లపైనుండి వానికగపడకయే పరికించుచుండిరి. వెజ్జీవానికి ఆవులింత వచ్చెను. దానివలన వెజ్జీవాడు శంకించి అట నెవరో చారులు తన్ను పరికించుచున్నారని యూహించి, 'గుడగుడశబంకుండకునష్టం' అని అన్నపుఁ గుండ పగులఁగొట్టి, తిండిలేకయే, మరల అతనుచు ఊరిలోనికి వెడలెను. అది గని చారులు వెజ్జీయే అని నిశ్చయముచేసికొని, చెట్లుదుమికి, పోయి సుల్తాను ప్రభృతులకు ఆట్లే తెలిపిరి.

VIII. సుల్తానుదర్శనమునకు కోమట్లు ఓడవర్తకులు వచ్చి, గొప్ప నజరు లుంచి 'ఓడలలో అపారముగా వింతసరకులు మణిమయములు ఉన్నవి.

ఇవనికి తెచ్చుటకు రెండుమాడుమా సములు పట్టును, సుల్తానువారు ఓడలకే వచ్చివానింగని కొనవలయును.' అని తెలుపుకొనిరి, అంగీకరించి, వెలుటర్పుటకు ప్రతాపరుద్రుని ఖైదు విడిపించి పట్టించి వుల్తాను, వజీర్లు, అందఱును ఓడలకుఁ బోయిరి. దారిలో వెట్టివాఁడును 'ధిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్, ఇదుగోఇప్పుడే పట్టుక పోతాన్.' అని అటచుచు కనిసి కొనెను. వినోదార్థము సుల్తాను వానినిగూడ తోడ్కొనిపోయెను. ఓడలలో వర్తకులు సుల్తానునకు వినోదములు సలుపుచు ప్రార్థువుచ్చి, రాత్రి భోజనమునకు అందఱును అచటనే నిలిపి, భోజనానంతరము వారియెదుట సుల్తానువారి త్రిలింగవిజయమును నాటక మాడించిరి. అందులో వలీఖాను చాకలిని పట్టి తెచ్చి రాజనితెలుపుటయు, ఖుస్రాఖానును చంపుటయు, ఖుస్రాక శేబరముచేతనే పలికించిరి. ప్రకృతము వలీఖాను చేయుచున్న కుట్రనుకూడ వెల్లడిచేసిరి. సుల్తాను ఆగ్రహ పరవకుండై వలీఖానును వానిపక్షము వజీర్లను అందఱును సంహారముచేయించి యమునలో వేయించెను. వర్తకులు వలీఖాను తలను తెచ్చి దాచిరి. హత శేషులు సుల్తాను, ఇరువురు వజీర్లు, ఇరువురు జవానులు. ఓడలోనే నిద్రించిరి. వారిని నిద్రలో ఖైదుచేయించి వెట్టివాఁడును (యుగంధరుఁడును) రాజును మంగళ శేషములు ధరించిరి. (ఓడలు తెల్లవాఱునప్పటికి కాళి చేరెను.)

IX. గాణి గారిపూజ చేయుచున్నది. బ్రాహ్మణ సత్కారము, ప్రతాపరుద్రుని నగర ప్రవేశ వ్యూహము; రాజసురత్రాణులు అష్టగజపుష్పకమున, ఖుస్రాక శేబరము బండిలో, వలీతల గడఁపొడ. విద్యాధరమిథునము గౌర్యాజ్ఞ చే ఆకాశయానమున వచ్చి ఆవిభవ మెల్లఁ గని గౌరికి నివేదింపబోయెను. యుగంధరుఁడు రాజును గొనిపోయి ముమ్మడమ్మకు అప్పగించెను. రాణి యుగంధరునిపాదములను పువ్వులతోను ముత్యములతోను పూజించినది. పేరిగానిని చాకలిపరివారముతో ఎల్లకడకు ఇంటికి పంపిరి. పేరిగాఁడు త్రాగి కై పెక్కి, 'దూడపేడ బర్లిపేడ లేక కూడుతిన,' నని యిల్లు పెడలి పాటిపోయెను. వానికి వెట్టి యెత్తిన దనితలంచి యెల్లిపోయి మంత్రితో మొట్టపెట్టుకొనెను.

మంత్రి, 'పరినివర్తనాదు రాజసభాని కేవలము మనస్సే పట్టించి, (పేరని వేదముచి వహరాలో నుండిండు)'.

II. రాజసభ. అన్నమనాథుని కన్యకామణి గూర్చి మహాదాసు తెచ్చెను. అతడునును వచ్చిరి, మున్నుభక్తు యుగంధరునికి వీరిమరువాంత మైన హార మొకటి పంపెను. దానిని సభలో రాజు ఆటనిమేడలో వైచెను. సుల్తానును బిడ్డొనిరి. రాజు ఎల్లటికైన నుని, శరవి దాకలిదొరను, ఎల్లని చాకలిదొరసానిని, చేసి, వారిని గొప్పజనులు ఇచ్చెను. రాజు విద్యా నాథునిగారి గౌరవించి ప్రతాపరుద్రీయకృతిని గ్రహించి 'అంతట వానినే తగిల జేసితి నంటి గదా'యనెను. మిషేను ప్రతిష్ఠాకమునకు తగిలియన్నదో లేదో చూచుకొనుడు' అని కవి యుత్తరముచెప్పెను. అనయన్నార్చికి ప్రభువు సంతోషించెను. రాజకార్యసాధకులకు గొప్పసత్కారములు.

నాటకపాత్రములు

పురుషులు.

నూత్రధారుడు—ప్రస్తావన.

జనార్దనుడు (యుగంధరునితమ్ముడు.) I, IV, V-6, VI, X,

మంత్రి ప్రతీహరుడు. ... I, IV, V-4, VI.

వలీఖానుడు (ధిల్లీ సుల్తాను సర్వసేనాధిపతి.) I, II, III-2, VII-1, VIII.

విశ్వాసరావు (రాజమంత్రి శిరస్తా) ... I, IV, X.

బేతాళరావు (ప్రతాపరుద్రుని సర్వసేనాపతి.) ... I, IV, X.

10 వేనులు (5 చాకట్లగాను, 5 మంగట్లగాను), డలాయతు, వలీ శిరస్తా. I.

చెకుముకిశాస్త్రి, II, IV, V-1, 2, 3, 4, VI, VII-1, 2,

VIII-5, X.

ఖున్రాఖాక్ (వలీఖానుని క్రిందసర్దారుడు) II, V-1, VII-2.

ముస్తఫాఖాక్, ఫిరోజ్ ఖాక్ (ఖున్రాఖాను క్రిందసర్దార్లు.) II.

తురక డేరాకడ దొవారికుడు. ... II, V-1.

11 తురక సిపాయిలు. ... III-2, 3, 4, 6.

ప్రతాపరుద్రుడు (త్రిలింగదేశ మహారాజు) III-2, 3, 5, VIII,

IX-4, X.

5 పడవ వాండు. ... III-3, 4, 6, VII-3.

పడవవాడు (బాలుడు.) ... III-3, 4, 6.

విద్యానాథుడు (కవి) III-4, 5, 6, 7, IV, V-6, VI, X.

* గుఱ్ఱము (ప్రతాపరుద్రునిది.) ... III-2.

యుగంధరుడు IV, V-4, 5, 6, VII-2, 3, VIII-2, 3,

4, 5, IX-4, X.

- విజయరామగెడ్డిగారు, నారాయణరాజుగారు (జమిందార్లు.) IV, X.
- 3 ఉద్యోగస్థులు, ... IV.
- పేరిగాడు (ఒక చాకలి.) ... IV, VI, IX-5, 6 X.
- తురక సిపాయి, మార్కారా, దుబాసి. ... V-1.
- 2 రాతులు, పడవాలు. ... V-4,
- బాలుడు (ప్రతాపరుద్రుని కుమారుడు.) ... V-6, IX-4, X.
- 2 పహరా జవానులు (ప్రతాపరుద్రుని నగరిలో.) ... V-6.
- అనుమడు, పులిగాడు, వైణికుడు. ... VI
- మార్దంగికుడు. ... VI, VIII-4.
- మోర్పింగువాడు. ... VI, VII-2.
- 4 వేగు సిపాయిలు, వలీ నౌకరు, వర్తకుడు, 3 ద్రవ్వలు, 3 శివులు. VII-2.
- ధిల్లీ సుల్తాన్, పెద్ద పెట్టి, 2 వర్తకులు, 2 వజీర్లు. VIII, X.
- 4 సుల్తాన్ జవానులు, 6 వజీర్లు. ... VIII.
- 10 సిపాయి పాత్రములు, వలీపాత్రము. ... VIII-5.
- దొవారికుడు (సుల్తానువారి.) ... VII-1.
- పురోహితుడు, తత్పుత్రుడు, అవధానులు, సోమయాజులు, చయనులు. IX-1.
- 5 సంభావనీయ బ్రాహ్మణులు. ... IX-1.
- 1 చాటింపువాడు. ... IX-2.
- విద్యాధరుడు. ... IX-2, 3.
- 10 చాకళ్లు (పేరిగాని పరివారము.) ... IX-5, 6.
- అన్నమరాజు, నరసింహరాయలు, కంచుకి, అగ్రహారస్థుడు X,
- 4 అంగరక్షకులు, ప్రతీహారుడు, ... X.

స్త్రీలు.

నటి—ప్రస్తావన, VI, X:నటిచతుష్టయము, 3వ త్ర ధారిణులు. VIII-4.

3 చేటికలు—III-1. చేటి - V-4: 2. చేటికలు - V-6:

4. చేటికలు - IX-1.

ఎల్లి (పేరిగాని పెండ్లాము.) ... V-4, IX-6, X.

శర్వాణి (ప్రతాపరుద్రుని రాణి.) ... V-6, IX-1, 4.

మమ్మడమ్మ (ప్రతాపరుద్రుని తల్లి.) ... V-6, IX-4.

భాగ్యశాలిని VII-2.

6 చామరగ్రాహిణులు VIII-4; 2 చామర... VIII-5; 2 చామరX.

5 ముత్తయిదువులు, పురోహితభార్య, జగదంబిక, సోమిదేవమ్మ. IX-1,
విద్యాధరి, X-2, 3.

చాకలిముగలిసువాసిని IX-6,

హెచ్చరిక:—పాత్ర సంఖ్య గొప్పదిగా నున్నను, నాటక మెల్లనాడుటకు, 6 పురుషులు, 11 స్త్రీలు చాలుదురు.

ఈనాటకము రెండురాత్రులకు ఉద్దేశింపబడినది. అట్లు ఆడువారు తొలి 6 అంకములు ఒకరాత్రి, కడను 5 అంకములు ఒకరాత్రిగా, ఆడుట మంచిది. అటుగాక సంగ్రహించి ఒకరాత్రి ఆడఁగోరికయైన, - 3 అం; 5 అం. 1, 6, 8; 6 అం; 7 అం.; 8 అం 2-5 ఘ.-ఆడుట మంచిది.

ప్రతాపరుద్రీయము.

ఉ. 1నీటను దాగి, 2కొండతోల నెక్కిని, 3నేలను బొత్తు పెట్టి, 4పె
నోటను జక్కు నేసి, 5యడుగు ల్పక మేదియు దవ్వు దాటి, 6రా
పోటొనరించి, 7కట్టి, 8కలుముచ్చయి, 9దొంగిలి, 10లేదటందు, 11టా
టోటుగఁ 12గత్తి దూరము లకటొకరి యాతనియాలు నేలుతక. 1

ప్రస్తావన.

నాం ద్యం త ము న

సూత్రధారుడు—ఏల యిదివిస్తరము? ఇన్నాళ్లకుఁగదా తగిన
సభయెదుటఁ బ్రతాపరుద్రీయ మాడనోచితిని. ఇంటికిఁ బోయి గృహిణిని
దెచ్చి సంగీతక మారంభించెదను. ప్రతిక్రమించి తెరవైపు చూచిపరధ్యాన
ములో ఇల్లు దాటిపో నుంటిని ! ఆర్యా, రారమ్మ, రొట్టె విటిగి నేతిలోఁ
బడినది.

1. ఇందు నారాయణుని యవతారములు వర్ణింపఁబడినవి. 1. మత్స్య
మూర్తియై, 2. మందర పర్వతముయొక్క మొదటిభాగముకడ నుండి-అనఁగా
కూర్చమై, 3. వరాహమై, 4. పెద్దనఖము(ల)తోచీల్చి-నరసింహమూర్తియై,
5. (వరాహవతారమునందు నాలుగు పాదములుండఁగా అందులో రెండింటిని
వదలి-అనఁగా) రెండే పాదములు గలిగియు దూరము లంఘించి-స్వర్గపాతాళ
ములవఱకు అంజవైచి. వామనమూర్తియై, 6. రాజులం బొడిచి-పరశురా
ముడై, 7. నేతువును నిర్మించి-శ్రీరాముడై, 8. బలరాముడై, 9. పెన్న
దొంగిలించి-శ్రీకృష్ణుడై, 10. ఆత్మ లేదని వాదముచేసి-బుద్ధుడై, 11. మోస
ముగా, 12. కల్కవతార మైన నారాయణుడు.

కథాంశసూచన నాదీతర విషయములను చదువరు లూహించుకొనవల
యును.

నటి.—[నేపథ్యార్థప్రవిష్టయై, కంపస్వేదములతో] ఎవరు? ఎవరు?
[ఎదుటికివచ్చి] నీవా ఆర్యపుత్రా!

నూత్ర.—ఆర్యా, ఏమి యీశ్వరము ? ఏమి యీముత్యైసరులు?

నటి.—ఆర్యపుత్రా, నే నిపు డీద్వారదేశమునకు రాగానే మొన్న
నాచెల్లెలిని ఆటలోఁ జూచి యింటికి వెంబడించి ఆ తురక ఈ ప్రదేశముననే
ఎత్తుకొనిపోయిన యడావడి జ్ఞప్తియై ఆపరధ్యానములో నుంటిని. అంతలో
మాట్లా వివరబడినది. అంతట నామీదికిఁగూడ వాఁడు వచ్చినాఁడో యని
భయపడితిని. చూడఁగా నీవు.

నూత్ర.—[సహర్షము] ఆహాహా! ఏమి దివ్యశక్తునము! నేను సాయె
జెత్తుకొని పోయిననాటకమునే ఆశుటకై నిన్నుఁ బిలువ వచ్చితిని.

నటి.—[సానూయము] సడిసడి! మాత్ర అప్పుడే నాటకమునేసితివా?

నూత్ర.—ఏమి యీశోపము! నిన్నుఁ జూడఁగా తిట్టువానివలె
నున్నది. నీ—అని యారంభించు సీతో నే నేమి చేయవచ్చును?

నటి.—[సభ్రకుటి] నాటకా లాడవచ్చును, మాచెల్లెలిని గుఱించి.

నూత్ర.—ఆవిషయమే గాదు.

నటి.—మఱి యేవిషయము?

నూత్ర.—నీతోఁ జెప్పినది చాలును.

నటి.—ఆ టయినఁ జెప్పవా?

నూత్ర.—ముఖ మెఱ్ఱయెండి గాయంచున్నదే ?

నటి.—[మందహాసముతో] అది కుంకుమతాంబూలముల యారెండ
లేచెప్పు.

నూత్ర.—ఒక ముద్దిచ్చినఁ జెప్పెదను.

నటి.—చెప్పినవెంటనే అడిగిన నిచ్చెదను.

నూత్ర.—ధిల్లీ సుల్తానుసర్దారు ఓరుగంటిమహారాజును గొనిపోయిన
నాటకము.

నటి.—అది శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి విరచితము గదా.

ఉ. అంకెనుఁ దాల్చె నేరసికు నంగలభారతి ప్రాధనీ, తిన్నా
 కింకిరి నాంధ్రి ద్రావిడియుఁ గేరుచు వైవియుఁ గూడి రెవ్వనికొ,
 జంతు కళంకు లేనికవిచంద్రుఁడు తోషితకోవిదేంద్రుఁ డా
 నేంకటరాయశాస్త్రికృతి వెంగలిమూఁక కెఱుంగ శక్యమే ? 2
 దానిస్వారస్యము గ్రహించు రసికశిఖామణులు మన కెక్కడ నొనఁగూడు
 దురు ?

నూత్ర.—ఇక్కడ కూడియున్నారు.

నటి.—ఈ నాటకమును నే నాడునపుడు నాకుఁ జూడఁ గోరిక,
 చూచునపు డాడఁగోరిక. ఈమాటు దీనిని సామాజికులలోఁ జేరి చూచి
 యానందించెదను.

నూత్ర.—సరిసరి ! నీవు లేనియాట రక్తి లేనిపాట.

నటి.—నేను అడిన, చక్కఁగా అడక తప్పదు. చక్కఁగా అడిన—

నూత్ర.—[హేళనముగా] సాయె బెట్టుకొనిపోవు నని భయమా ?

నటి.—[పరిహాసముగా] అవును, అదేభయము. అట్లు జరిగిన నీవేమి
 చేయఁగలవు ?

నూత్ర.—నీచెల్లెని విడిపించుకొని వచ్చిననా నేర్పు నీవెఱుఁగవా?
 గొప్పవారు తప్పు చేసిన. వారికత నాటక మాడి పరువు తీసివేయనా ?

నటి.—నేను లేనియాట రక్తిలేని పాట గదా ?

నూత్ర.—నీచెల్లెని బెట్టుకొని యాడెదను.

నటి.—దానిం గొనిపోయిన ?

నూత్ర.—రథం బుడింగి ! నీయుక్తి కాశయుక్తిగా నున్నదే !

నటి.—కావున, ఆర్యపుత్రా, నాకు సామాజికులలో నుండ నెల
 ప్పియవా ?

నూత్ర.—ఇట్టి రసికప్రభుసమాజము నీ కెప్పుడు దొరకును? వీరివలన
 బచ్చనది గదా పేరు.

నటి.— అ టయిన నేనును అడదను. వీలుతువును పాడు మందువో ?

నూత్ర.— నేలుముతువు నేల, వర్షావిరామముభగమునీశరదృతువు నే పాడుము.

నటి.— సరియే

[అని పాడును.

జంఝోటిరాగము, ఛాపుతాళము.

వచ్చెఁ జెలియ యంచ లులియు వాసరంబులే

చెచ్చెర విక సిల్లుకల్వ శ్రీ సరంబులే! వచ్చె.

1. వెన్నెల బ యల్లఁ గలయు కడ్కు లిప్పుడే,
కన్నుల వి ల్లెక్కు వెట్టుఁ గంతుఁ డిప్పుడే. వచ్చె.

2. రిక్క తెల్లు తమ్మి యంచ రేచు వన్నెల
దక్కు నిపుడు నెలయు లేని తఱిని వెన్నెల. వచ్చె.

3. నీటిమోత తీటి నింగి నెఱయ నవ్వుటో!
బోటిఁ జదలఁ బాలకడలి పొంగి కవ్వుటో! వచ్చె.

4. చదురు నేయు లక్ష్మి యిపుడు సరసులం దిట,
జదురు నేయు నటియు నిపుడు సరసులం దిట. వచ్చె.

నూత్ర.—[విస్తయపరవశుడై] నిత్యము విను నాకే నీపాట యింత
మోహకముగా నున్నదే! [ఆత్మగతము] క్రొత్తగా వినువారు రసోన్మత్తులగు
టకు సందేహమా? [ప్రకాశము] మన మింక భూమికొగ్రహణము చేయు
దము రమ్మ

నటి.—మఱచితిని గదా అర్థపుత్రా. [అని పో నుంకించును.

నూత్ర.—[ఆలోచించి] ఏమి మఱచితిని ? [స్తరగ మభినయించి,
ప్రకాశము] ఆ! ముద్దిము ముద్దిము.

నటి.— చెప్పినవెంటనే అగుడు మంటిని, చెప్పి పావుగంట నే పయినది.

[అని నిష్క్రమించును.

నూత్ర.—ఎంత మోసగతైరా యిది!

క. కానీ, పరిశీలించెద

దీని నైఋజాణ నేను 1ధీవిభవమునక,

మానుగ 2 నయసకణిక్ వి

జ్ఞాని జనార్దనుఁ డితండు సాధించుగతిన్.

3

[అని నిష్క్రమించును.

ప్రస్తావన ముగిసినది.

ప్రథమాంకము.

స్థలము:—ఓరుగల్లు, నగరమువెలుపల తోటలో మంత్రికచ్చేరి.
[అంతట జనార్దనమంత్రి యుపవిష్టుడుగాఁ బ్రవేశించును,
పరివారము ఉచితప్రకారములఁ బ్రవేశించును.]

జనార్దనుడు.—[ఏమో వ్రాయుచు, చింతించుచు, ఆత్మగతము]
చారదృష్టిచేఁ గని యూహించినది ప్రత్యక్షమే అయినది. వచ్చినవిధమును
మొత్తమూసం జూడగా ఇది దాడియే, సంశయము లేదు. గడుసుదలయే
నడుపుచున్నది. వీడు అన్న గారను వీలినవారను లేనిసమయముఁ జూచి
వచ్చినాడు. వీనికి మంచి వేగుదృష్టి యున్నది. వీనికి బేటికి పెలవిచ్చితినిగదా,
రానీ సర్వమును బయటబడును. ఎట్లన—

క. దేనికొ ధూర్జుఁ డడంచునొ

దానినె పొడగాంచు బుద్ధిధనుఁ డెప్పాటక,

వీనులును గన్నులును ¹నను

మానమునకు సాటి గావు ²మంత్రపరులకుక.

1

మంచిది ; అన్నగారు యాత్రకు వెడలినపుడు సవారిచెంతకు నన్నుఁ బిలిచి
'జనార్దనా, నీ చేత రాజును రాష్ట్రమును, తొమ్మిదిలక్షల విలుకొండ్రను
అప్పగించితిని. భద్రము.' అనిరి. ఈ సమస్తమును అన్న గారికి మరల నప్ప
గించి వారిమెప్పు పొందఁగలనా ? [వామాక్షిస్పందనము నూచించి] హా!
ఏమి యాయవశకునము ! అప్పగింపను గాఁబోలుఁగదా !

ప్రతీహారుడు—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రి
గారికి.

జనా.—[ఆత్మగతము] ఆహా ! ఏమి యాశకునములు పరస్పరవిరు
ద్ధములు. తొలుత శ్రమ గలిగి పిమ్మట మేలు కలుగునట; ముందు కాల
కుటము, పిమ్మట నమృతము. [ప్రకాశము] ఏమోయి ఏమి?

1. 1 ఊహకు, 2 మంత్రాంగమందు ఆసక్తులయినవారికి.

ప్రతీ.—తురకసద్దారు వలీఖాను శిరస్తాతోను ఒకజవానుతోను వచ్చి వున్నాడు ! అటుపైన దేవరవారి చిత్తము.

జనా.—మంచిది, తోడ్కొనిరా, ఇద్దఱనుమాత్రము.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించి వలీఖానుని, శిరస్తాను తోడ్కొని వచ్చి] వారుగో మహామంత్రి గారు. [అని జనార్దనుని చూపును. జనార్దనుడు లేచి కొన్నియడుగులు వలీఖానునకు ఎదురు పోవును. వలీఖానుడును శిరస్తాయును జనార్దనునికి సలాములు చేయుదురు. జనార్దనుడు బదులు సలాములు చేయును. నౌకరులు ఆగంతులకు రెండు కుర్చీలను తెచ్చి యుంతురు.

జనా.—కూర్చుండవలయు. [మువ్వరును కూర్చుందురు.

జనా.—కుశలమా మీసుల్తానుగారికి? ఇంతదూరము ప్రయాణక్రమ నోర్పుటకు గొప్పకారణ ముండవలయును.

వలీ.—[మందహాసముతో] అట్లా కతాచ్చంవల్ల మా యేలినవారు ఘయాజాడీక్ టోఫ్లాక్ సుల్తానువారికి కుషలమే. తమ యేలినవారు ప్రతాపరుద్రమహారాజువారికి కుషలంకదా?

జనా.—మా యేలినవారికి కుశలమే.

వలీ.—మేము వచ్చినకారణం గొప్పదే, మాసుల్తానువారికి కాబూలు వాడికి షేషబర్ పర్గణా మాకీ రావాలా మాకీ రావాలా అని తఖ్తార్ గల్లి ఇద్దర్కి నమ్మక్ అంగార్ అయింది. అటుపైన కాబూల్నాడు మాధిల్లీ మీదికి దాడిచస్తున్నాడు. ఈవమయంలో తమయేలినవారు వ్యయంగా దండనమ్మ కొని వచ్చి వహాయపడ్వాలా అని మాసుల్తాన్వారు నానోటితో మన్నీ చేస్తున్నార్. తమరు మహారాజా వారికి మాకీ భేటీ చేయించి మాకోరికాకి సెరవేర్పించవాలా కోర్తాం.

జనా.—మీసుల్తానుగారిలో సఖ్యము మాకు సంతోషమే; కాని, మీ రాయబారిమును గుఱించి కొన్ని సంగయము లడిగెదము. కోపము వహింపక తీర్చెదరా?

వలీ.—వినయత్వంగా తీర్పుతాం.

జనా.—

ఆ. సెలవు లేక మీరు సీమఁ జొచ్చుట యేల ?

పగళు లెల్ల నడవిఁ బట్టు లేల ?

దం డి దేల ? యొక్క దారి సంతయు రాక

చెదరి చెదరి యిట్లు చేరు లేల ?

2

వలీ.—[ఆత్మగతము] ఎంతకేగుచూపు వుండిరా యాయనికి! [ప్రకాశము] ఆవద్యం వమాధానం మున్వీచేస్తాం. వట్టి.—ముందుగా మీకీ తెల్పు దానికి మాకీపుర్వ తేలేక్వీయింది. మాసుల్తాన్వారు 'ఓరంగోల్ హారాజావారికి మనమీద చాలా దయా వుంటుంది, అంటే ప్లేహం వుంటుంది, ముందు తెల్పు తుండా మస్తు వెల్లి నా వారు ఏమీ ఆచేపించరులే, వెల్లండి వెల్లండి' అని మాకీ చాలా లొందరపెట్టినారే. రెండు—మేము చల్లనిదేవంసుండి వచ్చే తప్పుడు ఈదేవం యండాకి నిల్వలేక పగల్ నడ్వటం లేదు; రాత్రి నడ్వటం. పగల్ చల్లనిదాకోవం హడ్వలులో మకాంచేయటం. వమాధాన మైందా!

జనా.—[ఆత్మగతము] వీడు గడుసువాడు, సమయన్నూర్తి కల వాడు. [ప్రకాశము] మంచిదిగాని, మూడవవిషయము.—మీరాజ్యముపైకి దాడివచ్చుచుండగా, ఢిల్లీకి గొప్పసర్దార్లు మీరు రాజ్యము వదలి గొప్ప దండుతో వచ్చుట ఆశ్చర్యముగా నున్నది. రాయబార మైన, ఒకరిద్దఱు గొప్పవారు కొంచెపాటి పరిజనముతో వత్తురు, ఇంత రాణువ యేల ?

వలీ.—[ఆత్మగతము] అరే మాకూషమ్మి ఈయన బాగా కనిపట్టి నాడు! పక్కామంత్రి! గోదావరికి అతలనే మాకీ ఆపలేనందుకి చింతిస్తాడు. కానీ ఈలాగ చెప్పి చూస్తాం [ప్రకాశము] మహామంత్రిలవారు చిత్తగించ వాలా. కామూల్ వాడికి ఢిల్లీకి ముగ్యలో ఎందర్ నవాబులు అందర్ ఎది రిస్తారే. అందరికీ దాటుకోని వచ్చినా, మాకి మించిన సర్దార్లు మాసుల్తాన్వారి హజారంలో వున్నారు. వారికీ వుండే దండుమే ఈ హల్కాదండు

యేపాటి ! ఇది వుంటే యెంత ? లేకపోతే యెంత ? మేము వెల్లవలసివస్తే
[చిటికవైచుచు] ఎంతలో వచ్చినామో [చిటిక వైచుచు] ఆ తలో వెల్ల
లేమా ? హల్లాకతాచ్చం చల్లగా వుండి మీదయా బాగా వుండితే మాకీ
యేమీ తక్వా ? ప్రతాపరుద్రమహారాజావార్—చాలా గొప్పవార్ అని,
వారికీ పంజేది రాయబారం హల్కావుండకూడదు అని, మాతో ఈకొద్ది
రాణాకి సుల్తాన్వార్ పంపినార్. మరి యీదారి నే వెల్లి ఖట్టంపట్టుకొమ్మని
అందుకీకోపంకూడ సుల్తాన్వార్ ఈలమ్మర్ పంపినార్. అఖాబూల్వాడికీ
మనరాజ్యులలో ఇంగువ సాలామిస్త్రీ అమ్మకొని బతికేలాగ చెయ్యవాలా అని
సుల్తాన్వారిది వంకల్పం. అందుకీ కోపం యొక్క డెక్కడిది దండు జమా
చేస్తావున్నార్. మాకి ఇక్కడ్కి పంపినార్. నాలుగు.—రస్తురఫరాలు
జరగవని చెదిరి చెదిరి వచ్చినాం.

జనా.—[అత్తగతము] ఏమి ఈనయవంచన ! ఏమి ఈనయవంచన !
ఇందులకు నయవంచనయే ప్రతీక్రియ. నిష్పల్లో వేయటకై కట్టెలమోపును
నెత్తిపై మోచుట. [ప్రకౌళము] మంచిది గాని, వారిని మీసర్దారునిగా
దండు తోడ్కొని రమ్మనెద కేమి ? ఏమి యిట్టిరాయబారము తెచ్చితిరి ?

వలీ.—లేదు అన్నగానూ, వేణ్ణహంచేత సుల్తాన్వారు ఆప్రకారం
కోరినార్. పోనీ మహాప్రభువుగారు రాకొస్తే దండుకీ సర్దార్లకీ పంపితే
చాలా.

జనా.—[అత్తగతము]

ఆ. రాజు తోడు సనిన, రాణువ నిడినను,

నతనిఁ గట్టి, దాని నణచివెట్టి,

¹తద్వియోగదూనఁ ద్రైలింగలక్ష్మీని

²జీకుసింహిఁ బోలెఁ జెనకఁ దలపు.

3

3. 1. రాజును బాసినందునఁ అలజడినొందియున్న దానిని. 2. గ్రడ్డి
యాడుసింగమును.

[ప్రకాశము] వారిని రమ్మనుమాట ప్రస్తావింపకుండు. వారముదినములలో చేటి కలుగఁ జేసెదము.

వలీ.—ఓహో అలాగయితే మాకీ చాలా ఆశ వ్యంగం అయితుంది. మేము ఇంకా ఖట్టాన్ని కూడ పోవాలి వుంది. మామీద చాలా దయా చేసి, మాకీ రేపే చేటికి కెలవిప్పించవాలా కోర్తాం.

జనా.—[ఆత్మగతము] పీనికి ఏలినవారు నగరమున లేనిమాట తెలిసియే యున్నది. నానోట లాగుట కీటక్కు. కానీ [ప్రకాశము] మామేలినవారు ఇప్పుడు నగరమున లేరు. కేడో రేపా వత్తురు, వచ్చినవెనుక మీరు దర్శనము చేయచ్చును.

వలీ.—చాలా వంతోవం. తమవొక్క గొప్పతనం మేము మా దేవం లోనే విన్నాం విన్నాం. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షంగా చూచినాం. తమరు ఇంతా ములభులు అని మేము తలచలేదు. తమపేరూ అంటే మాదేవంలో కూడా గడ్డదా గదా. ఈలాగ గదా మాదేవంలో బీబీత్ జోల ల్వాడ్వార్.—
(గేయము.) పీరయుగంధర్ పేరు చెప్పితే నీరు విడుచు ఘోడా,

రుద్రయుగంధర్ ముద్ర పెట్టితే నిద్రపోదు హాథీ,
బాలయుగంధర్ లీల పల్కితే శేలదుర తుపాకీ,
నూరయుగంధర్ బీరము వింటే పారదుర ఫిరంగీ,

ప్రొడయుగంధర్ దాడి పాడుతా నేడవకుర బాబా
ఇలాగా ఒళ్లు గగుర్ హయ్యేలాగ హమేషా మేము మాసుల్తాన్వారు విన్న
మహామంత్రి యుగంధరుల్వారికి దర్శణం చేస్తోన్న యీరోజే మాజ
న్నమ్మి మంచిరోజ్. ఇక మేము కెలవు పుచ్చుకోవచ్చునా?

జనా.—[ఆత్మగతము] ఏమీ పీనిమోసము ! పీనికి అన్నగారు దేశాంతరము పోయినమాట చక్కగా తెలిసియున్నది. నానోటఁ దీయుటకై యీనటన. కానీ. [ప్రకాశము] సాయెబు గారూ, నేను జనార్ధనమంత్రిని.

క. కాను యుగంధర దేవుడ,
నా¹నీతిచిత్తకావ్య సనుజాతుండక;
మీ²నొడువులోకిదీరవు.

గ్రీనీడం గాఁగ నవధరింపుడు నన్నుకొ.

4

అన్నగారు కొంచెము ప్రయాణము చేయియున్నారు, త్వరలోనే వచ్చెదరు.
వలీ.—బలీబలీ, వినివున్నాం, వారికి మించినవారు తమర్. అందుకీ
ఇదే నిదర్శణం. వామా రాజా యిద్దరూ లేర్. మీరూ వున్నారు. వారికి
ఇద్దరికి మీరు కథలు పూసం, గనుక నేమికి కథిరికి వుంచి వారు ఇద్దరు
వెల్లి నార్. ఇది మాకి చాలా మంచి రోజ్. ఇక మేము శైలవు పుచ్చు
కొందుమా ?

జనా.—చిత్తము.

[అందఱు లేతురు.

శిరస్తా—మనకి కొంచెం నౌకర్లకి తమరు శైల విప్పించవాలా. మాకీ
ఈ ఘరం ప్రయాణంలో చాలామంది మధ్యమధ్య రోగం గీగంపడి మర్తయా
అవినార్. తమరే మాకి యిట్ట వారంరోజులు పడ్తుంది శైలవిచ్చినార్. మరి
యిది మాకి కొత్తచోటు. కొంచెం హజాములు, కొంచెం చాక్లెట్లు దయచెయ్య
వాలా వేడుతాం.

జనా.—మీరు సరఫరాలు విచారించుటకు మాశిస్తా విశ్వాసరావును
ఏర్పరించెదము.

వలీ.—చిత్తము, మరి శైలవు.

శిరస్తా —సలాం సలాం.

జనా.—సలాము, సలాము,

[తురకలు నిష్క్రమింతురు.

జనా.—[కూర్చుండి] ఎవరోయి అక్కడ ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారి యజ్ఞ ?

జనా.—విశ్వాసరావును రమ్మను.

4.1. నీతియందు తీరస్కరింపబడిన శుక్రాచార్యులు గల [నీతివిద్య
యందు శుక్రాచార్యులను మించిన] యాయుగంధరుని తమ్ముడను. 2. ప్రస్తా
వించుచున్న.

ప్రతీ:—దేవరవారియాజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును]

విశ్వాసరావు.—[వచ్చి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ?

జనా.—విశ్వాసరావు, ఈ తురకలవిషయములో నీయభిప్రాయ మేమి?

విశ్వా.—ఈ తురకలరాక బలుమోసము; మనము మంచి జాగ్రత్తలో నుండవలయును.

జనా.—‘సర్వయత్నేన తత్ కుర్యాత్ సింహా దేకం ప్రచక్షతే’ అన్నట్లు సింహక్రమణము చేయవలయును.

విశ్వా.—శరభక్రమణము గండభేరుండక్రమణము గూడ చేయవల

జనా.—ఈ సమయములో అన్న గారిని రప్పింపవలసినదే.

విశ్వా.—తప్పకుండ.

క. ఆయన గాలిని బేచును,

¹దోయముతో నటకు, బొగలతో గోడ లిడుకొ,

ఆయన ప్రయోగ ²మభివ

తోయజభవస్పృష్టి, ³పెటెడి దుగస్వప్న మగుకొ, 5

జనా.—[ఇంచుక ఆలోచించి] మంచిది, ఇట్లు చేయుము.—

విశ్వా.—ఏమి యాజ్ఞ?

జనా.—ఈక్షణమే—[అని సగములో] ఉండు చెప్పెదను. ఎవరోయి అక్కడ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారియాజ్ఞ?

జనా.—సేనాపతి బేతాళ నాయనిం గారిని మేము చూడవలయును.

ప్రతీ.—దేవరవారి యాజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును.]

జనా.—విశ్వాసరావు, ఈక్షణమేమనరాష్ట్రములో నాసిక మొదలు భద్రాచలమువఱకు గోదావరి దాటుటకు లేకుండ బలకట్లు డింగీలు మొదలగు సాధనముల నన్నిటిని పగులఁగొట్టింప వలసినది. పడవలు దోనెలు ఓడలు లోనగు యానపాత్రముల నన్నిటిని భద్రాద్రికవతల లంగరు చేయవలసినది.

5. 1. నీళ్లతో. 2. కొత్త బహుస్పృష్టి. 3. ఇతరుల ప్రయోగము.

ఏప్రాణియు గోదావరి దాటఁగూడదు, చాలోంపఁగూడదు. అతిక్రమమున సంబంధించిన సకలజనులకు గ్రామగ్రామముగా తలకొజ్జ. — ఇట్లుగా లేవుల కన్నిటికిని, సంబంధించు నితరర్థములకును, తాభీదలు వ్రాయించుము.

విశ్వా. — చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును. జనా. — చింతించుచుండును.

ప్రతి. — [నేనాపక్షిని దోడ్కొనివచ్చి] వారుగోమహామంత్రిగారు.

జేతాశరావు. — జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా. — [ప్రికి చూచి] జేతాశరావు, కూర్చుండుము. భర్త సింగూ, నీపని నీవు చూడుము.

జేతా. — [హర్షుండి] ఏమి? ఈ తురకవానిరాకకై పిలిపించినారా?

జనా. — బోను. మీసన్నాహ మెట్లున్నది?

జేతా. — సర్వసిద్ధము.

క. యుద్ధ మయినఁ గా కున్నకొ

1. యుద్ధారంభముగ నుండ నుత్తరువు గదా;

2. యుద్ధాగ్నిగ ననయము స

న్నద్దండ శిశతాంగనైస్యనాగాశ్వముతోక, 6

జనా. — బురుజులపై, అలంగములలో, సారంగములందు, మాటులలో, గుహలలో, అంతటను దండు సిద్ధమా?

జేతా. — సిద్ధమే.

జనా. — దర్భాజాలకడ మంత్రములు, అగడ్తలిరుగుడులు, సర్వము సన్నాహములోనే యున్నవా?

జేతా. — ఉన్నవి. తమయజ్ఞ యందినక్షణములోనే తురకశిబిరమును స్వప్నప్రాయము చేసివేసెదము.

జనా. — అత్తదండే గదా యిచట నున్నది?

జేతా. — అయిన నేమి? అనుమకొండలోనిలక్ష కోటకుకాపు, కడఁగు

6. 1. యుద్ధారంభములో నుండునట్లు. — అనఁగా యుద్ధసన్నాహములో. — సందా ఉండుమని, 2. మండుచున్న నిష్ప. 3. రథములు, సిపాయీలు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు-ఏనితో.

యేడులక్షలకును నరసింహదేవరాయలకును ఇప్పుడే హెచ్చరిక పంపెదను మఱి నామనవి. — నేను కోరఁగా కోరఁగా ఇన్నాళ్లకు యుద్ధప్రసక్తిగలిగినది. కాల్బంట్లు మొదలుకొని విన్నపము —

క. భుజములు ¹ రణకంఠాలతె

గజిబిజి గొన్నయవి, యీలెగంటులఁ దక్కు

భజయింపవు శాంతి, మము

విజ ²యాహవ మొసఁగుచూడ్చి వీక్షింపఁగదే. 7

మఱియు,

మ. గరడీలే, గడికోటలే, నియమనాగరప్రమాణంబులే,

¹యిరవై కొల్లితి పెప్పుడుక ²విరతి లేకేవంశ విపారంపరిక;

అరికం తాద్రీగుహ వినిస్సర దస్య క్షౌరగభర వీరాపగా

తరణక్రీడకు నొక్కయాటవిడుపుం దా మియ్యరాదే ప్రభు?

అని. — యుద్ధమున కాజ్ఞ యీవలయు నని నేనును ప్రార్థించుచున్నాను. — అటుపైని తమచిత్తము.

జనా. —

ఆ. సందడింప కీవు సన్నాహమున నుండఁ,

ఘనసరమున ¹ముదల యంపువాండఁ,

అన్నగారు లేమి ²యవనీపతియు రామి

³కొఱలు గాక మనము కూల్త మర్దుల. 9

7. 1. యుద్ధముకొఱకైన దురదచే 2. అహవము = యుద్ధము.

8. గర...బులే = తాలీముఖానాలే ఎల్లలలో నుండుదుర్గములే చెఱసాలల ముంగిళ్లే. 1. ఇల్లుగా. 2. విరామము. 3. పరంపరగా. అరికం తాద్రీగుహ వినిస్సరత్ అస్యక్షౌరగభర వీరాపగా తరణక్రీడకు - శత్రువులయొక్క గొంతు క్రోవులనెడు కొండగుహలనుండి వెలువడియెడు నెత్తుటి మొత్తములనెడు శూరోచిత నదులయందు తూతయాటకు.

9. 1. అజ్ఞ. 2. రాజు. 3. లోపములు, అరులక కూల్తము = శత్రువులను నాశము చేయుదము.

బేతా.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును. జనా.—జాబుబుద్ధాదును.

విశ్వా.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా.—విశ్వాసరావు, అంతయు సిద్ధమా?

విశ్వా.—సిద్ధము. ఇవిగో తాభీదులు, ఒక్కొక్కటియు అంచెల మీద చేరవలసిన తేది గడియ, జవాబు తెచ్చి ఇక్కడ అప్పగింపవలసిన తేది గడియ కూడ నమూదు. తను ఔహారు జయచేయవలయును.

జనా.—సంతోషము. [అని మొహరిచ్చును. దూరమున జవాను ముద్రించును.

జనా.—[విశ్వాసరావుచేతికి ఒక జాబిచ్చుచు] దీనిని అన్నగారికి బేగీరావు టపామీద పంపవలయును. వారు వచ్చుటకు బేగీరావుటపా ఉంప వలయును. [మఱియొక జాబిచ్చుచు] ఏలినవారికి దీనిని ఎచ్చట నున్న నచ్చటికి వెదకుకొనిపోయి యిచ్చునట్లు టపా పంపవలయును.

విశ్వా.—చిత్తము.

జనా.—తురకకు నౌకర్లు చేకర్లును వలయునట్లు; ఎందులకో ఎఱుగుదువా?

విశ్వా.—వేగుకొఱకు.

జనా.—మనవేగులను పంపుదము. ఈవ్యవహారము ఇనుకతక్కెడ గాఁడు పేడ తక్కెడ గాఁడుగా నున్నది.

విశ్వా.—అప్పుడే హెచ్చరించియున్నాను, సమ్మతిమునకుఁ బంపుదునా?

జనా.—పంపు, అందఱును మనవాండ్రనే పంపు.

విశ్వా.—చిత్తము, అందఱు మనవాండ్రే. హిందూస్తానీ చక్కగా వచ్చినవారే. వారిని తురకలకు చేయవలసిన నౌకరిలక్షణములతోనే పంపెదను. [జవానును నిర్దేశించి] ఏమోయి మొహర్లయినవా?

జవాను.—అయినవండి.

[అని తాభీదు లిచ్చును.

విశ్వా.—[పుచ్చుకొని యత్నగతము] సుదర్శనమునకు అంచులెన్ని యో యివన్ని. దానియంతపని నివీయు చేయును గాక. [ప్రకాశము] పోయి వీనిని రవానాచేసెదను.

జనా.—మంచిది, కానిమ్ము. [విశ్వానరావు నిష్క్రమించును.

జనా.—[స్వగతము] ఇంక నేమి చేయవలయును? అ! జ్ఞప్తియైనది, ఒకప్పుడు అన్నగారు చెప్పియుండిరి గదా, మా చాకలిని పేరిగానిని చూపి, 'పరమమౌళిగౌడైనను వీడు రాజాపాలికవాఁడు, ఎప్పుడైనగొప్పయిక్కట్టులో విశేషముగా నుపయోగపడును,' అని. వాని నీసమయములో మాయంట నే ప్రచ్ఛన్నముగా నిలిపెదను. అన్నగారు వచ్చి యుపయోగింతురుగాక.

ప్రతీ.—జయము మహామంత్రిగారికి. ఎవరో చాకళ్లు కొందరు మంగళ్లు కొందరు తమరు పిలిపించినారని వచ్చివున్నారు.

జనా.—రమ్మను.

ప్రతీ.—దేవరవారియజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

(అంతట చాకళ్లుగన, మంగళ్లుగాను చారులు ప్రవేశింతురు)

నాకర్లు.—దణ్ణం మహాపెబో దణ్ణం.

జనా.—ఓరీ, చాకళ్లు, మంగళ్లు, నూలునూలుతరములుగా మీరు ఎవరి యన్నము తిని బ్రతుకుచున్నారో ఎఱుగుదురా?

మంగలి యొకఁడు.—అయ్యో మారాజా, అది యరక్కపోతే మాజల్ల పెందుకు మహాపెబో! అంతామియన్నమే.

చాకలి యొకఁడు.—ఒకయన్న మేంటి, మాయన్నీ మీయే, మా పానాలు మీపానాలే, మాకొంపలు మీకొంపలే, మావొల్లు మీవొల్లే, మా గుడ్డలు మీగుడ్డలే, మాబిడ్డలు మీబిడ్డలే, మాపెల్లాలు మీపెల్లాలే, మాయన్నీ మీయే.

జనా.—మూర్ఖా, మూర్ఖప్రసంగము చేసెద వేమిరా?

ఆచాకలి?—బుద్ధి బుద్ధి [అని యితరులచాటునకుఁ బోయి, జనాంతి కము అమంగలితో] ఏంటిరా నానన్నాతప్పు?

అనుంగలి — మాపెల్లలు మీపెల్లాలే యేంట్లా సాకలదవా?

అచాకలి. — [నవ్వుచు] అల్లవా! ఓరీ నానోటాచ్చేళిందిరా! ఓయితాబో! మరి కొలాగ నూత్నే మాట యెందూర మెల్లిందిరా! [అని మంత్రిముందట నేలఁ బడి] నానోటాచ్చేళింది మారాజా! నానాలిక కొంఱుంచెయ్యండి బాబూ.

జనా. — మన్నించితిమి లే. ఓరీ మామాటమీఁద ఇప్పుడు మీరు పోయి తురకలను కొన్నాళ్లు కొలువ వలయును.

నాకర్లు. — మీరు గోతులో పడమన్నా పడతాం, అగ్గిలో ఉరకమన్నా ఉరుకుతాం.

జనా. — చక్కఁగా కొలువవలయును విశ్వాసరావు జవాను నిచ్చును ఆ జవానుతో పొండి.

నాకర్లు. — తురకలపని అయిందనిపించి మరి వొస్తాం బాబయ్యా! మాకు మేమే తెప్పకొవట మెందుకు? ఏకోజు కాకోజుకి ఏగడి కాగడికి తమరికి తెలుస్తానే వుంటది లెండి. అంతా యిశ్వాసరావుగారి యిశ్వాసం.

జనా. — మీరు ఏలినవారి విశేషానుగ్రహము పొందుట కిది సమయముగదా?

నాకర్లు. — శిత్తం మహాప్రేబో.

జనా. — మాసాంతచాకలిని పేరిగానిని వానిపెండ్లాము ఎల్లినీ కూడ, మీకు సాయముంచుకొండి. వారిచే గొప్పసర్దార్లకే పనిచేయింపుడు. వాండ్లు చాకలిపని మిక్కిలి బాగుగా చేయుదురు.

నాకర్లు. — శిత్తం మహాప్రేబో.

జనా. — మఱి మీరు పోవచ్చును.

నాకర్లు. — దణ్ణం, దణ్ణం, దణ్ణం, దణ్ణం, [అని పరిక్రమింతురు.] మొగసాల కొచ్చినాం. ఆయన కవుపడంగందా? [అని వెనుకకు తిరిగిచూచి] అవుపడం. మ రెవ్వరూ లేరు గందా? [అని కలయఁజూచి] లేదు.

[ఈనాకర్లు ఈ క్రింది తమతమవాక్యములను ఒకని మించి యొకఁడు పాడుదురు. అట్లు తాము పాడు దానిని తమలో నొకనిమీఁద అభినయించి చూపుదురు.

చాకలి యొకఁడు,--నాను ఈ తురకోళ్లని ఉదికేస్తానురా.

,, నాను ఈళ్ల నందఱిని యిస్త్రీ శేస్తానురా కొండన్నా.

,, నాను శింపేస్తానురా యెల్లన్నా.

,, నానీళ్ల నందఱిని యెల్లాయిలో యేస్తానురా నాగన్నా.

జనా,--ఎవరక్కడ?

ప్రతీ,--[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారియాజ్ఞ?

జనా,--పోయినచోట వీరికి హిందూస్తానీ యేమైన వచ్చునేమో అడిగిరా.

ప్రతీ,--దేవరవారియాజ్ఞ. [అని నాకర్లవైపు వచ్చును.

మంగలియొకఁడు,--నానీతురకోళ్ల నందఱిని డెక్కేస్తానురా.

,, నా నీళ్లబుట్టులు రసగుండలగా తళతళ మెరిసే లాగ డోకేస్తానురా పుల్లన్నా.

,, నాను కోమటిబ్యామ్మర్ల మామిడికాయ వూర గాయి లాగ యీళ్లబుర్రకాయల్ని గీశేస్తానురా పీసన్నా.

,, నాను మల్దీ యెంట్రిక మొలవకుండా తరిమిన పెడతానా నాయినా.

మంగళ్లు కొందఱు,--[పాటమాని అతిత్వరగా] నాను చెక్కేస్తా; నాను తరిగేస్తా; నాను కోశేస్తా; నాను తవ్వేస్తా.

ప్రతీ,--[కొంచెము సమీపించి] ఒకే యేమిరా? మహామంత్రిగా రొకమాట అడగ మన్నారు.

చాకలి ఒకఁడు,--[అనాకర్ణితకముగ, మరల పాటగా నా నీళ్ల గడ్డాల్ని దియిటిలు శేస్తానురా.

- ,, నానీళ్లబుర్రలతో డోర్వాలసిద్దెలు శేసుకుంటావురా,
 ,, నాను యీళ్ల శేవులని యిలయి లేస్తా,
 మంగలి యొకఁడు.—నానీళ్లబుర్రలు ఉడు కోయిస్తా.
 ,, నానీళ్ల బొర్రలు నగారా తాసామరపా బేరీ వోయిస్తా.
 ,, నానీళ్ల పీకలన్నీ ఊడేస్తా. [ఆని యొకనిమెడ పట్టుకొని
 చెవిలో కీ కీ ఆని యూఁడును.

ప్రతీ.—[ఆగ్రహముతో మరల] ఏమిరా యాయల్లరి? ఇదేమి
 దివాణ మనుకొన్నారా, రే వనుకొన్నారా?

నాకర్లు.—[తీరిగిచూచి] ఏంటయ్యా? మామీద కోపం శేసుకుంటావు?

ప్రతీ.—పోయినచోట మీకు యిందూస్తాని వచ్చునా?

మంగళ్లు.—[పొడుచు] యీ పాకిలోళ్ల డియిటి లన్నీ యెలిగించి
 యెలికినా, మా పొట్టల్లో యెంట్రికముక్కుంత యిందూస్తానీ దొరకదయ్యా
 దరమకింగూ.

చాకళ్లు.—[పొటగాకే] యీమంగలోళ్ల కత్తులన్నీ టిపోటిమాపొట్ట
 లన్నీ కోకి యీళ్ల శిష్టాలతోటి యెత్తినా గుడ్డ పేలికంత యిందూస్తానీ వుండ
 దయ్యా దరమకింగూ.

ప్రతీ.—ఏమిరా యీతలపొగరు మీకు?

నాకర్లు.—ఏడవమంటావా మారాజా? మాపని యెక్కడయినాసావే,
 యెల్ల కుంటే మీరు సంపుతారు. యెత్తే ఆళ్లు శెప్పాలికిందే లేదు, నుండే
 నిబ్బరం శేస్కున్నాం. అడతా పాడతా యెల్లి సస్తాం. ఆయెస్కు మాపెళ్లా
 లేడుస్తారు, మీరు నవ్వండి.

మంగళ్లు.—[చాకళ్ల వీపుమీద తాళము వాయిచుచు]

పొట.

లాయిరే గంజాయిరే సారాయిరే మాహాయిరే,
 లాయిరే గంజాయిరే సారాయిరే మాహాయిరే.

సాకలోళ్లు సచ్చి పోతే, మంగలోళ్లు మాళి పోతే,

శిల్లిగవ్వ తెల్లనంత కీమ లేలేసామి కంత. లాయిరే.

చాకళ్లు.—మీ మంగలి దడ్డంక బుద్ది పోయింది గాదురా! 'సచ్చి పోతే' అని రా పాట్లం? [మంగళ్ల పీఠమీద తాళము ఉడుకుచు]

లాయిరే మాహాయిరే.

సాకలోళ్లు సావ కుంటే, మంగలోళ్లు మాయకుంటే,

శిల్లిగవ్వ తెల్లనంత కీమ లేలే సామి కంత. లాయిరే

మంగళ్లు.—మీ సాకలి బుద్దికాలా, యీపులు యిరిగి పోయినయిరా, రేవుతాళం యేకనారా గాడిదలూ! [అని పీఠ తడవుకొందురు.

ప్రతీ.—కొనీండి మీతాళం పట్టిస్తా.

సాకర్లు.—అయ్యకి కోపం వచ్చింది, యిక సంపేయిస్తాడు, పారి పోదాం రండిరా రండి. [అని నిష్క్రమింతురు.

ప్రతీ.—[మరలి మంత్రిని దఱిసి] దేవరా, వాళ్లకు హిందూస్తానీ ఏమీ రాదన్నారు. మఱివాళ్లు పెంకతనం వేళాకోళం వెక్కిరింతగా జవాబు చెప్పినారు దేవరా.

జనా.—నీవు వారలను చీవాట్లు పెట్టలేదా?

ప్రతీ.—'మా కెక్కడయినా చాణే, అందుకోసం ఖుషిగానే పోయి చస్తాం' అన్నారు దేవరా.

జనా.—[అత్త గతము] పక్కా గడుసువాండ్లు. పరిచితుఁడైన ప్రతీ హరియుం గనిపట్టినేరని యట్లుగా వేషభావలు మార్చుకొని యిట నిట్లు వ్యవహరించుటచేత అట నిజకార్యములందు మిగుల జాగరూకతతో మెలఁగుదుమని తెలిపికొన్నారు. [ప్రకాశము] నీచవృత్తిమూర్ఖులు. నీపని నీవు చూడుము. [ప్రతీహరి నిష్క్రమించును.

జనా.—ఈ సమయమున మా సహాధ్యాయి చెక్కుముకితాస్థుల తోడ్పాటు నలవఱుచుకొనవలసినదే.

[నేపథ్యమున శంఖధ్వని.]

జనా.--అహో! లేవ సమయ మైనది!

చ. సరసిరుహస్యకీలుజడచందమునకా, 1మరువింటిభాతిఁ, 2జే
ము రమణఁ, 3గీతకంబువలె, భోగివరేణ్యుని మేనిచాడ్పునకా,
వరుసను శంఖరాగము దివంబునఁ బర్వైదుఁ దొల్లి తొల్లి వి
స్తరి కృశించి 4యేచి సమతం బరిపాటిగఁ దగ్గి సన్నమై. 10

ఇంక నిప్పటికి కచ్చేరి సరి.

[అని అందఱు నిష్క్రమింతురు.]

10. సరసిరుహ ఆస్య=తామరవంటి మోముగలది-నుందరియనుట.
1. చెరకుగ డవలె. 2. బెత్తమువలె. 3. బొంగువెదురువలె. భోగివరేణ్యుని=
అనంతునియొక్క. రావ...దుక=ధ్వని ఆకాశమందు వ్యాపించుచున్నది.
4. ఎదిగి.

ద్వితీయాంకము.

సలము:—ఓరుగల్లు, పఠాణీశివరము, వలీఖానునిజేరా.

[అంతట వలీఖాను, ఖుస్రూఖాను ముస్తఫాఖాను,
ఫిరోజ్ ఖాను, ప్రవేశింతురు.]

వలీ:—ముస్తఫాఖాన్, ఏలాగ యీదేవం పట్టడానికి నీకీ యిష్టం?

ముస్తఫా:—సర్దార్ సాహేబ్, రాజా వచ్చేతల్కి, మన్న పట్టం పట్టి వేస్తే రాజా యిటువైపు మరి రానేరాడు. ఖజానా మన చేతులో పడి పోతుంది, యెల్పలి దండూకి డబ్బులేక లడాయి శెయ్యడానికి వీలువుండదు. అడుఅడుగా మన్న అన్ని పర్గణాలు కొట్టవచ్చును.

వలీ:—ఖుస్రూఖాన్, నీకీ యిష్టం యేలాగ వుంది?

ఖుస్రూ:—సర్దార్ సాహేబ్, నాకీ యిష్టం ఇది. పట్టంలో దండూ విస్తారం వుంది, ఖజానా విస్తారం వుంది, రస్తు విస్తారంవుంది. వఖిషంవచ్చర మైనా బైటిడి దమ్మిడి సామాను అక్కర్లేకుండ ముట్టడికి నిలుస్తుంది. అనుమ కొండలమ్మర్ ముట్టడి దండూకీ చుట్టుకొంటుంది. నూటికి తొంబై తొమ్మిది దాన్ని రాజా వ్యయం నడిపిస్తాడు. అప్పుడు మనఘలి హడకత్తులో వక్రగతి అవుతుంది. అందుచేత సాహేబ్ నాకీ యిష్టం యేమంటే, మన్న దండంతా నడ్చుకొని, రాజా యొక్క వున్నాడు అక్క వెల్లి, రాజాకి వేటకబ్బంది కొంచెం వుంటుంది గన్న, ఘోరంగా రాజాకి పట్టుకొని, దేవం హంతా హ్వధీనం పుచ్చుకొని, యిక్క యాదండుతో తమరు నబాబ్ మేము గులాంవుండవచ్చును.

వలీ:—ఫిరోజ్ ఖాన్, నీకీ యిష్టం యేమి?

ఫిరోజ్:—ముందు రాజాకి పట్టిక ఫాయి శేస్తే తర్వాత ఓరంగోలుకి పట్టవచ్చును. రాజా హసలే లేకుండా వుండే తప్పుడు, తమ్ముడు కూడా లేనప్పుడు, పెద్దమంత్రి కూడా లేనప్పుడు, యెవడూ యెవడికీకోపంయుద్ధం చేస్తాడు? మనకీ రాజధాని పరగజాత్ దేవం షర్వం ఛణంలో హ్వధీనం అవుతుంది.

వలీ.—మీరు వల్లు చెప్పినదానికంటే వల్లు చెప్పింది భావమిది, నావత్తు యేమంటే—

దావారికుడు.—[ప్రవేశించి] స్టూర్ సాహేబ్, బామ్మకా వల్లు దర్జానానికి వచ్చివున్నాడు, 'కొంచం వుండు' అంటే, 'వుండడం లేదు' అని గద్దీదా శేస్తాడు. నేను అడ్డం నిలిస్తే నాకి బైటివర్సాజా అవతలపడేలాగ విసిరివేసినాడు. సాహేబ్, వాడు నూడ్దానికి బామ్మకా, తొయ్యడానికి సింహం వున్నాడు ! నేను పొడిచెయ్య వాలా వుంటాను గానీ...

అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును.

చెకు.—పోరా, పూర్వనువాసిని! నీవా నన్ను పొడుచువాడవు? [ఆత్మగతము] నేనే చెకుముకి నట, నీబోంట్లను వేనవేలను భస్మీకరింపనా? [ఆతిథి అను జూచి, వలీఖానుని జూచి, ఆత్మగతము] హిందూలు నన్ను జూచుటయు వీనిముఖము చూచుటయు. వీడే వీరిలో ప్రభువు. [వలీఖానుని నిర్దేశించి, ప్రకాశము] సలాము వలీఖాను బహద్దరుగారు, మీరు ఆఖండ దిగ్విజయ మున్నది.

ఉ. సాహెబ, 1 నీకు జంద్రుడు మహలు, దినేంద్రుడు డాలు, వాలు నా లోహితుడు, 2 దుక్తిగీష్వతి, 3 యలు ప్తవిలు ప్తదృశుండు మంత్రముక్, రాహువు 4 పట్టు, గేతువపరాజిత 5 కేతువు, 6 సామ్యుడాప్తుడుక్, సాహస 7 మర్కజాండు, నయి 8 శాశ్వతిక ప్రభుతక్ రచించుతక్. 1

1 1. చంద్రునికన్న వేలు దివిటీ లేక అల్లాడెదవని ధ్వని. ఇట్లేపద్ధతి మంత్రులను గూఢాభిప్రాయము నూహించుకొనవలయును. లోహితుడు=అంగారకుడు. అలోహితుడు కొంచెము ఎఱ్ఱనివాడు, కొంచెమే నెత్తు రంటినట్టిది. సరిగా శస్త్రసంహారము చేయఁ జాలనిది— అని ధ్వనితము. 2. మాట బృహస్పతి-వాక్పటిమయే గాని క్రియా కౌశలము ఉండ దని గూఢ భా. 3. పోయిన కన్నొక్కటి పోని కన్నొక్కటియు ఎవనివో ఆతడు-శుక్రాచార్యులు-మంత్రాంగము ఆరగ్రుడ్డిగా నుండు నని గర్భితార్థము. 4. నిన్ను

వలీ.—[అత్తగతము] అరే, ఇత నెవరు ? నాకీ యేలాగా తెల్సుకొన్నాడు? జనార్దన్ మంత్రి యేమయినా పంపినాడా? [ప్రకాశము] ఎవరు పంతుటూ, మీరు ?

చెరు.—మేము పంతుళ్లము గాము. మేము జోస్యులము, కాస్తుల వారలము, పేరు యమధర్మ రాజకాస్తులు. నాబాల్యములో,

క. ఆట నరఁటిపండుగ నా

ప్రేటుబిడుగు వడినప్రాణి వెంటనె నీల్లక ;

సాటికి విబుధులు నను నవు

లాటగ యముఁ డనఁగ నాకు నదె పేరయ్యెక.

2

వలీ.—మీకి మంత్రి గారు పంపినారా యేమి?

చెరు.—వాఁడెవఁడు నన్నుఁ బంపుటకు? వాఁడుపంపిన నే నేలవత్తున్న?
నేనేమి వానినాకరనా? నేను నాస్వబుద్ధి చేతనే వచ్చితిని.

వలీ.—[ఇతరులం జూచి] దివానా క్యా?

చెరు.—దివానా కచ్చేరి తీరి యున్నాడు.

ఇతరులు మువ్వరు.—[నవ్వి] మనభాత్ తెలియదు. దివానా అంటే, దివాన్ అనుకున్నాడు.

చెరు.—ఉన్నమాటకు నవ్వనేల ?

వలీ.—[మరల నవ్వి] కూర్చోండి సాస్తుర్లు, మీరు చాలా తమషా మనిసి వున్నార. మీకి మేము ఫలానా యేలాగ తెల్పింది ?

చెరు.—మఱి నా దేమి వంకాయల జోస్యుము బెండకాయల జోస్యుము అనుకొన్నారా?

పట్టు నని గూఢ భా. అ+పరాజిత = ఓడినది కాని - అ+పర+అజిత=ఇతరులచే జయింపబడనిది కానట్టి, 5. కేతువు=జెండా, 6. బుధుడు=మెత్తని వాడు-యుద్ధమునకు పనికిరాడు-అనిధ్వని, 7. అర్కజుండు=శని-శని కుంటి వాడు గాన సాయెలు సాహసము కుంటువడు నని ధ్వని. అర్కజుండు యముడుంగావున, 8. నీవు నీసాహసముచేత చత్తు వనియు - భావము.

వలీ.—మీరు సెలవు లేనిదీ మానభలోకి రావడం సరేనా? ...

చెకు.—ఓహో! ఏమి పరోపదేశపాండిత్యము! మీరు ఎవరి సెలవు మీద వచ్చినారు ఈ ప్రతాపరుద్రుని రాష్ట్రములోనికి? ఎవరిపని వాడు ఆలాగే అనుకొండి. చూచినారా నాజోస్యముచెబ్బి?

వలీ.—[అత్తగతము] ఆరే 'సతాపరుని' అంటాడు. 'నారూ' చెప్పలేదు. 'రాజా' చెప్పలేదు. ఇత జేమి ఆయన్నిచ్చేవుడా? [ప్రశ్నాశము] ఆయ్యా, మీరు సామాన్యపుజోస్యులు, ఏకాకి, మీకి యింత షాహాషం మంచిది వుంది లేదు. పహరా జవాబ్ పొడిచేసివుంటే మీపని యేమై వుండును?

చెకు.—నేను ఏమాన్యపుజోస్యుడనుం గాను. నాకు మాన్యాలు లేవు. సంపాదించుకొనుటకే మీదగ్గజుకు వచ్చితిని. నేను ఏకాకినిం గాను, హోమ్ అన్న పోను. పొడి చేసిన పొట్లము దమ్మిడి. నేనే యమధర్మరాజునే నన్ను పొడిచేయువాఁ డెవడు? నామీద మొదట ఆయుధములు ప్రయోగించు వారు అయిదుగురు నాచే చతురు, వారిచే నేను చావను అని నాజాతకము, అవైమాటచూచుకొందము. పంజా పట్టిన, నేను వితిచినచేయి ఎప్పటికి తుదు రునో నేనే చెప్పవలయుం గదా.

వలీ.—[కుతూహలముతో] అయితే సాస్తుర్లు, మీరు వచ్చినపని యేమో తచ్చనం చెప్పివెల్లండి, మేము జరూర్ పనిలో వుంటాం.

చెకు.—ఇంతేగదా మీశక్తి? నాపని మీకు తెలియదు మీపని నేను చెప్పెదను, చూడుడు—'రాజును ముందు పట్టుదుమా, రాజధానిని ముందు పట్టుదుమా?' అని మంత్రాంగము చేయుచున్నారు. [ఖానులు ఒకరిమొగ మొకరు చూచుకొనుచున్నారు.

చెకు.—మఱి నేను వచ్చినపని చెప్పుదునా?

వలీ.—చెప్పండి సాస్తుర్లు చెప్పండి. **తెల్లదొంగనిస్వవిద్యాలయ**

చెకు.—[దావారికుని నిర్దేశించి] **మొకతెలుగు** నుండు. లేదా, నేను పంపుదునా?

వలీ.—జావు రే జావు. [దౌవారికుడు నిష్క్రమించును.

చెకు.—[దౌవారికు నుద్దేశించి] ఓరీ, ఇంక నెప్పుడును నన్నడ్డకు, తమరు ముందుగా నాకొకభారారు చేయవలయును. నాకు ప్రాణముమీద ఆశ లేనేలేదుగాని,

భానులు.—[ఆత్మగతము] అది తెలుస్తూనే వుంది.

చెకు.—మానముమీదమాత్రము ఆశ బల్లివము.

భానులు.—[ఆత్మగతము] అదిన్ని తెలుస్తూనే వుంది.

చెకు.—జోన్యము రెండుభాగములు, సిద్ధాంతము విద్ధాంతము అని, అందులో నేను మొదటిభాగముమాత్రమే చదివితిని. ఈ ప్రతాపునిజోన్యము రెండవభాగముమాత్రమే చదివినాడు.

వలీ.—[ఆత్మగతము] మల్లీ 'ప్రతాపుడు' అని బశేహగౌరవం చెప్తాడు!

ఫిరోజు.—మీరెందుకు రెండుభాగాల్ గద్వకుండా జోన్యం చప్పాన్ని వస్తారు మాకాడికి?

చెకు.—రెండవభాగము చదివినయెడల మీదగ్గఱకు ఎవరు వత్తురు?

భుస్మా.—ఆరెండోబాఘం మాకీ పస్కీరాదా?

చెకు.—మఱి అదేమో దానిస్వరూపము చెప్పెదను, పనికి వచ్చునో రాదో మీరే తెలిసికొండి.

వలీ.—క్యారే! చాపఅని ముసలిసోట చెయ్యిపెట్టినాం. [కాత్రి నుద్దేశించి]మీ రెండోబాఘం అంతా ఇక్కడ వప్పగిస్తారా యేమి సాస్తుర్లు?

చెకు.—ఆరెండవభాగము నాకు రాదయ్య అనుచుండగా దాని నప్పగించెదనని భయపడెద రేమయ్య!

వలీ.—పోనీపోనీ, అయితే చాల వంతోషం, అది మాపుణ్యం.

చెకు.—ఆ రెండవభాగ మే మనగా?

వలీ.—మల్లీ ఆరెండోబాఘం ఆరంభించినావే సాస్తుర్లు!

చెకు.—అయ్య, రెండుమాటలు విని తర్వాత ఆక్షేపింపుము.

వలీ.—మఱి యేమిగతి? కాని.

చెకు,--అరెండవభాగము మొదటిభాగమును ఖండించును, మొదటి భాగము రెండవభాగమును ఖండించును, రెండును చదివినవానికి మొత్తము నోస్యము సున్న.

వలీ,--హల్లా! హల్లా!

చెకు,--శివ శివా! శివ శివా!

వలీ,--సాస్తుర్లూ, మాకీ ఆ మొత్తం సున్న చెప్పి వెళ్లండి చాలును.

చెకు,--అట్లే చేడను. ఒకకొకటిగా చెప్పి మొత్తము చేసి సున్న చేసి పోయెదను. కనుక, వీను, అరెండవభాగము మరల రెండుభాగాలు.

వలీ,--హల్లా! హల్లా! ఏమి గహచారం వచ్చిందిరా యీలోజ్!

చెకు,--శివశివా! శివశివా! ఏమియోగదినమురా యీదినము! అరెండుభాగాలు ఏవనఁగా--(1) ఉన్నది లేనట్టు చెప్పట, (2) లేనిది ఉన్నట్టు చెప్పట.

భానులు,--[అశ్చర్యపడి, కడుపులు పట్టకొని నవ్వుచు] ఆరే బరే తమాషా బామ్మక! బరే తమాషాబామ్మక!

చెకు,--తమాషా బ్రాహ్మణుడను నేను గాను, తమాషాబ్రాహ్మణులు మీదేశపు గొడబ్రాహ్మణులు,

భానులు,--కౌనీ పండత్ సాబ్.

చెకు,--మొదటిభాగ మే మనఁగా, అదియు రెండుభాగాలు,

వలీ,--(1) ఉన్నది ఉన్నట్టు చప్పడం, (2) లేనిది లేనట్టుచప్పడం, అదేనా సాస్తుర్లు సాబ్?

చెకు,--సందేహ మేమి? ఆహా! ఆవులించిన బ్రేవులు లెక్కపెట్టు బుద్ధిగాని సామాన్యమా! మఱి మొదట అవసరపడ్డారే? ఇది సిద్ధాంతము, అది విద్ధాంతము.

భానులు,--అచ్చా! అచ్చా!

చెకు,--మఱి యిప్పుడు చెప్పాండు, మొదటిది మాని రెండవది మాత్రము చదివి వచ్చిన మీకు పనికి వచ్చునా?

ఇత. మువ్వ. — నకో నకో.

చెరు. — మఱి నేను కోరుకోరికను మీరు నెరవేర్చినను మానినను సరియే గాని, నేను మీకడకు వచ్చుట ఈపట్టణమువారి కెవ్వరికిని ఈదేశపు హిందూప్రాణికి ఎవ్వనికిని మీరు తెలియనీయఁగూడదు. ఇది నేనుకోరినఖరారు. ఈఖరారు మీరందఱు చేసిన, నాకథ నేను త్తణములో ముగించిపోయెద. పహరాజవానును నేనే సర్దుకొనెదను లెండి.

భానులు. — ఖరార్ సాస్తుర్లు, ఖరార్. మేం ఎవరికి చెప్పం.

చెరు. — మఱి వినుండి. ఆస్థానపుజోస్యుఁడు అదిచదివినాఁడు. ఈస్థానపుజోస్యుఁడను ఇదిచదివెతిని. ఇందువలన అతనికి నామీఁద బద్ధద్వేషము కలిగినది; మనస్సులో నే దాఁచుకొన్నాఁడు. 'యాచకో యాచకః శత్రూ' తెలియదా? నేను ఆఱుసంవత్సరాలు అతని నాశ్రయించితిని, రాజదర్శనము చేయింపు మని, చేయించినాఁడు గాఁడు. ఒక నాఁడు తెగఁబడి రాజునెదుటికిఁ బోయి ఆశీర్వాచనస్లోకము పఠికితిని. అంత నతఁడును ఈజోస్యునిమాటమీఁద నన్న 'ఏమి యీబోడిబాపనవాని సాహసము!' అని లిట్టి నాఁడు. అంత నేనును 'బోడియే నీపొగ రణంచునులే!' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి వెడలి వచ్చితిని. బ్రాహ్మణుఁడనని రాజు నన్ను మఱేమియు చేయలేదు. యమధర్మరాజనని బండ్లెవ్వరును నామీఁదికి రాలేదు. మీరు మహాప్రేధులు, 'మందు నీ కీయవమాసప్రాప్తి జోస్యుమువలన తెలియలేదా?' అని యడుగ రేమి?

ఇత. మువ్వ. — అచ్చా! అచ్చా! అదే అడ్డవాలా వుంటాం.

చెరు. — ముంగు తెలిసినందున నే తప్పుగుగదా అని పోయి అనుభవించితిని.

ఇత. మువ్వ. — అచ్చా! అచ్చా! వహవా! వహవా!

చెరు. — నా ప్రతిజ్ఞ కూడ జోస్యుమువలన చేసినదే.

భానులు. — అచ్చా! అచ్చా!

చెరు. — మఱి నాప్రార్థన యేమనఁగా,

క. మీ కేఁ జెప్పెద జోస్యము,

నాకుఁ గుల్తనుదర్శన మిడుఁడు మీరలో,

లోకేశు నతనిఁగొని నే

నీ కుటిలమతుల కెల్లారు నిర్వృత కినుడిలోకా.

3

ఇత. యువ్యుఁ—[సచుమత్కారము] మీకి మేం జోన్యలూపుంచుకొంటే మాకిషిద్దా... జోన్యం చెప్తారా, తక్కితేదానికేర్ రాతేదు. ఆరెంజో బాధుంచెప్తారా?

చెరు.—ఆహా! ఆహా! మీకే మహ్యు ఊములోనే యింతపరాకు? ఆరెండవ భాగము నాకు రాదయ్యా!

ఖున్నా.—బౌను; బౌను, అచ్చా, అచ్చా.

వలీ.—చుంచీదీ. మీకి మేం అవలంబిస్తే మాకి యేమీ ప్రవోజనం? మీరు జరిగేది చెప్తారు. దానిచే ముందుమేం ఎన్ని నా ఆదే జర్గతుంది, ఎర్లకా పోయినా ఆదే జర్గతుంది. మీజోష్యంవల్ల మాకి యేమి కిఫాయత్?

చెరు.—అలయిన జర్గనిదానిని చెప్పవలయునా? ముందు తెలిసిన ఆసంతోషమే అధైర్యమే ఫలము. మఱి,

మ. నను రక్షింపుఁ డలంచు డాయను మిము, న్నాకింక మేలేయగుకొ,

బనిగొందు న్నృపు భక్తుఁగా, నతఁడు న న్నాటించుఁబో వేల్పుఁగా,

మును ము న్నానికి నన్ని జోన్యపువహిక్ బోధించి యాపుండ నై,

వెనువెంటకొ మెడఁబట్టి గెంటెదఁ జమి విధాంతి రాధాంతి నై. 4

వలీ.—అప్పటికి మీ ప్రతిజ్ఞ అబ్బం కాదా?

చెరు.— అ బెట్లు? నాకు పాదాక్రొంతుఁ డయిన, బోడివలన పొగ రణఁగుట కాదా? బోడిబాపనవాఁ డని నన్ను తిట్టలేదా? నాకు విధాంతము రానిమాట ఊణఊణములో మీకు పరా కానుగాని, మీరు ప్రశ్నలుమాత్రము

3 1. దుష్టబుద్ధులను, 2. నాశముచేయుదును, 3. మాటలో-క్షణములోననుట.

కడు చాకచక్యముగా వేయుచున్నారు. చెప్పడు మఱి, 'బోడి పొగరణఁచు' ననఁగా ఎవ రని యర్థము చేసెదరు ?

వలీ.— ఊర్కే మాటవరసాకి చెప్తాం, ఎవరై నా తురకలే యెందుకు కాదు?

చెరు.— బోడిబాపనవాడను గాన మొదలు నేనొక బోడిని! నాకన్న మీరుబోడి, నాకు జుట్టున్నది, మీకు అది లేదు; మీకన్న మనస్సాన్నియు బోడి, మీకు గడ్డమున్నది, వారికి అది లేదు; అందఱకన్న మాఘోర్వసువాని నులు బోడి. వారికి గడ్డము మొలవ నే మొలవదు. ఇందఱలో ఆ బోస్యపుబోడి యేబోడి గారాడు?

వలీ.— మీతో మేం మాటాకి మాటా చెప్పలేం సాస్తుర్లు.

చెరు.— కనుక, నాతో వాదము పెంపకుండు. ఏబోడియో నే నిప్పుడు చెప్పను. నన్ను మీ రవలంబించెద మని ఖరారు చేసిన, అప్పుడు మీనము మేషము గుణించి చెప్పెదను; చేయనియెడల రెండవమార్గమును చెప్పనే చెప్పితిని. ఆయన మీకు ఓడినను మిమ్ము గెలిచినను నాకు పాదాక్రాంతుండగుట తప్పదు.

వలీ.— [జనాంతికము] ఖుస్రాఖాన్, ఇతడు మనకీ పనికి వచ్చునా?

ఖుస్రా.— [జనాంతికము] బలే హమర్ద్యుడు, రాజాకి ద్వేషి. మన వల్ల గొప్పకార్యం కోరినాడు, మనం ఖరార్ చేస్తే మనపచ్చం వుంటాడు, అక్కడివి ఇంగతులు శిదా మనకీ చెప్తాడు. ఈ డోబీలు హజామ్లు ఇతనిముం దరా ఏపాటి?

వలీ.— [జనాంతికము] ఆ టయిలే వుంచుకొందుమా?

ఖుస్రా.— [జనాంతికము] నామతం అదే.

ముస్తఫా ఫిరోజులు.— [జనాంతికము] మామతం కూడా అదే.

చెరు.— సమ్మఖమున రాయబార మేమి? ఇంక మీ యాలస్యమే గాని నా యాలస్యము లేదు. నన్ను పంపితేసి మీపని మీర్చు చూచుకొనుండు,

వలీ.—సాస్తుర్లు, ఏబోడి అయితే మాకి యేమి? మేం మహారాజా వారితో షేహానికి వచ్చినాంగాని లడాయికీ రాలేదు.

చెకు.—సాదగ్గజనా టక్కులు? పాపము! మీరు రాజమిత్రులు, రాజద్వేషిని నన్ను చేర్చుకొని సంకోచించుచున్నారు! నన్ను తమాషా బ్రాహ్మణుడన్నారు, మీరెంత తమాషా సాయెబు లయ్యా?

వలీ.—[జనాంతికము, ఖుశ్రాతో] ఇతడు బలే దుర్మార్గుడు, బలే పగపట్టే వాడు, మనం తిరస్కారం చేస్తే మన సరంజాం లడాయికీ ఇని యితనికి యిప్పుడే తెలిశేవుంది గన్న వాళ్ళకీ చెప్పి వాళ్ళకీ మన్నుడికి తయార్ చేస్తాడు; అందు కోవం యితనికి మనపచ్చంలో వుంచుకోవడమే వరి, అని మాకీ లోస్తుంది.

ఇత. మువ్వ.—అచ్చా, అచ్చా.

వలీ.—సాస్తుర్లు, మీరు మాతో భాయిభాయి వుండవాలా. మీరు అడ్గినదంతా మేం చేస్తాం, మీరు షరీ జోష్యం చిప్తే మీకి బంగారంలో పాతి యేస్తాం, ఝూటాజోష్యం చిప్తే మట్టిలో పాతి యేస్తాం.

చెకు.—‘నిప్పులో’ అనుడు, మట్టిలో పాతుట తురకలనే.

వలీ.—పోనీ, ఆలాగే కానీ.

చెకు.—నేను మీ బంగారముకోసము రాలేదు. మఱి నేను సరిజో గ్యము చెప్పిన నాకు సుల్తాను వారిదర్శనము మీరు చేయింపకపోయిన, మీ కేమి నియమము? నా రాక నిచట బయలుపుచ్చినను, అందుల కేమి నియమము?

వలీ.—మీరే కోరుకోండి.

చెకు.—కోరినట్లు ఒప్పుకొందురుగదా, మాట తప్పరుగదా?

ఖానులు.—మేము మాటా తప్తామా?

చెకు.—అటయిన మీరయిదుగురు ప్రత్యేకముగాని కలసిగాని నాతో కత్తి యుద్ధము చేయవలసినది. [ఖానులు మొగములు చూచుకొందురు.

చెకు.—మఱి తప్పదు.

వలీ.—ఖరార్, అలాగే మీతో యుద్ధం చేస్తాం.

చెకు.—వారినోట రాలేదే అమాట.

ఇత. మువ్వ.—ఖరార్, అలాగే మీతో యుద్ధం చేస్తాం.

చెకు.—మఱి రండి, భాయి భాయి భాయి భాయి. [అందఱుచేతను చేతఁ జేయి వేయించుకొని] మఱి యీచాకళ్ళకు మంగళ్ళకు నేను తెలియఁ గూడదు. సగము దారిలో వేషము మార్చుకొని తురకవేషమున వచ్చి తురక వేషముననే వెడలెదను. నాకు తురకదుస్తు తెప్పింపుడు భాయి.

వలీ.—అచ్చా బహద్దర్! అచ్చా బహద్దర్! మేమే ఆపని చెయ్యి వాలా వుండింది, మాకీ యీగడ్డీదాలో ఏమితోచలేదు, బాగా జ్ఞాపకంచేసి నార్ సాస్తురూ.

చెకు.—శాస్త్రులు అనకుడు, భాయి అనుడు.

వలీ.—అచ్చా అచ్చా! బాగా జ్ఞాపకం చేసినార్ బడాభాయి. [అని స్వయముగా పోయి మేలు తురకదుస్తు తెచ్చి చెయ్యముకి శాస్త్రికి తోడుగును.

చెకు.—[అత్తగతము] ఇట్లు సద్యఃఫలముండవలయును. [ప్రకాశము] ఇంక మీకు నావలన నాలస్యము వలదు. నేను మీకు భాయినే గాని నౌక రను గాను గదా, నాయివ్వు మైనప్పుడు మీదర్శనాలకు వచ్చెదను. ఇప్పటికి సెలవు. సలాము, సలాము, సలాము, సలాము.

ఖానులు.—సలాం.

వలీ.—ఖరార్ చేసినాం, భాయి అయినాం; అజోష్యపుబోడి యెవరో చెప్పండి భాయి.

చెకు.—[పోత్పాసము] మీరు సఖ్యానికి వచ్చినారుగదా. అజోష్యపు బోడి యేబోడి యైన మీకేమి? [అని నిర్గమించుచు, పహరాజవాసుం గని] ఏమిశోయి, [తన దుస్తుచూపుచు] నాదెబ్బ చూచితివా? ఇంకొకమాటు పంజా పట్టెదవా? పోనీ, నాతోకొంచెము కత్తి త్రిప్పదువా? విక్రమార్కుని బుట్టి ఉజ్జయినిలోఁ బడిన, నీబుట్టి గిరిగిరి తిరుగుచు, నన్ను వెక్కిరించుచునే లే, పోయి ఢిల్లీలో నీపెండ్లాము నొడిలోఁ బడును.

జవాబు.—సలాం పండత్ సాబ్ సలాం.

చెరు.—ఆ, అట్లు పలుకు. ఇప్పుడు బుద్ధిమంతుడవు. [అత్తగతము] అబ్బ!!

క. తెలివి నభినయించెద రీ

తులువలు, వీరలను గంట దుమున వైతుకొ,

గులగుల టెక్కలు దూసిన

1 పులుగులఁ గావించు, 2 గడిఁదిబూమెల నొంతుకొ. 5

[ఆని నిష్క్రమించును.

ఇత. మువ్వ.—ఇత డెవరో అషాధ్యుడు సర్దార్సాహెబ్ !

వల్లి.—బ్రాహ్మ. మనపచ్చం వుంటే జనార్దనుడికి షాధించవచ్చును. ఇతడు మల్లీ వస్తే మనపచ్చం వుంచడాన్ని జాగ్రత్తగా చాలాష్టేహం చెయ్యండి. ప్రస్తుతం యితని జోవ్యంకల్ల మనకీయేమీ ప్రవోజనం లేకొని యింది. ఇతడు యెప్పువస్తాడో, వస్తాడో రాడో కూడా తెల్వదు. ఇతనికి యెదు ర్పూచి మనయేర్పాట్లు మానడం మార్పుకోవడం బాగాలేదు. గన్నా మాయేర్పాట్లు యేమంటే.—

ఇత. మువ్వ.— సర్దార్, తెలివియ్యవాలా.

వల్లి.— పట్లం పట్టడం మనకీ అషాధ్యం. కనక మేం కొంచెం దండులో జంతువు వెల్లి రాజాకి ఫై దీపట్టి ఢిల్లీకి వెల్లిపోతాం. మీకీ కభుర్ చేస్తాం. మీరు తచ్చనం ఖుస్రా సర్దార్ వుండి పట్లం పట్టుకొండి, పర్లజాల్ పట్టు కొండి; రాజా వచ్చి మేము రాళ్ళోతే ఆ రాయ భారం జరపండి. పైయాలో చన మీకే తెల్సును. ఇంతలో మేం కలుసుకొంటాం.

ఇత. మువ్వ.—అచ్చా, సర్దార్ ప్షితం.

వల్లి.—మేం లేనప్పుడు ఖుస్రా సర్దార్, దేవం గీవం పజ్జే ఖుస్రా

5. 1. పక్షులనుగా. 2. గట్టిమాయలచేత బాధించెదను.

నబాబ్. మా ప్రయాణాన్ని సరంజాం చేయించు ఖుస్రా ఖాన్, ఇక కచే
హరి మర్తబ్.

ఖుస్రా. — ఇప్పుడే సరంజాం సిద్ధం చేస్తాకా.

ఇక. మువ్వ. — సలాం సలాం సలాం.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.]

ద్వితీయాంకము సమాప్తము.

ప్రవేశకము.

స్థలము.—ఓరుగల్లు, కోటలో రాచనగరు.

అంతట ఇద్దఱు చేతికలు ప్రవేశించును.

ప్రథమ.—అక్కా జయా, యేమే నీ వేమో దిగులుపడుచున్నావు?

ద్వితీయ—వాళే కళావతి, నీలో చెప్తే నీవు కూడ దిగులుపడుతావు.

కళా.—అటయి తే నీదిగులు నగం తగుతుంది. కనుక మఱిచెప్పకుంటి నావొట్టు.

జయ.—వొట్టెందుకే, చెప్తాను విను.

కళా.—యిదుగో నాగస్వరాన్ని పా మాలకించేలాగ అలకిస్తూ వున్నాను.

జయ.—రాణిగారికి దుస్వప్న మైయింది. దానివల్ల యేలినవారికి కీ డవు నని రాణిగారు దిగులుపడుతున్నారు; అందుచేత నేనున్న దిగులుపడి వున్నాను.

కళా.—యీ రెండింటిచేత నేనున్నదిగులుపడుతూ వున్నాను.

జయ.—నన్ను తక్షణం వెళ్లి, శాంతిచెయ్యించడానికి పొరోహితుడు మహాదేవయ్యని తీసుకొని రమ్మన్నారు.

కళా.—మహాదేవయ్యని పిలుతాం రా మరి.

జయ.—పిలిచివొస్తాని, పద వొస్తా నన్నాడు.

మఱియొకచేతి రోజుచు ప్రవేశించును.

జయ.—వాళే కాళి, యెక్కడినుంచే యీ రోజుతూ రావడం ?

కాళి.—ఓహో జయాకళావతులా!

జయ.—నే నడిగిన మాట చెప్పు.

కాళి.—యీ యదావిడిలో రహస్య మేమి ? చెప్తాను. దేవిగారు మంత్రిగారికి కబురు పంపినారు; 'యీతురకరాణువను చూస్తే మాకు తల

కంటగిస్తూ వుండి. దీన్ని యిక్కడికి రానియ్యడ మేమి? యిన్నాళ్లు యిక్కడ వుండనియ్యడ మేమి? దీన్ని మా దేశం వెళ్లగొట్టవలసింది.' అని.

ఇతరులు.—మంత్రిగా రే మన్నారు ?

కాశి.—పెద్దాయన వూళ్ళో లేరుగదా. చిన్నాయన యీమాట చెప్పినారు:—'నేడో రేపో అన్నగా రొస్తారు. వా రొస్తూనే వీళ్లని యీ లోకంనుంచే పంపించేస్తారు. అందాకా వోపికి చెయ్యండి.' అని. మరి నేను మసలదాదు; ఆవిడకు తక్షణం జవాబు చెప్తాను.

జయ.—అల్లడుగో కలకి శాంతి చెయ్యడానికి మహాదేవయ్య వొస్తున్నాడు. అందఱం వెళ్దాం రండి ఆవిడదగ్గరకే. కన్నతల్లి రుణమైనా తీర్చుకోగలంగాని యీతల్లి రుణం తీర్చుకోలేము, రండి రండి.

[అని నిష్క్రమింతురు.

ప్రవేశకము ముగిసినది.

తృతీయాంకము.

స్థలము 1:—గోదావరిదక్షిణతీరమున అడవిమధ్యము.

ముగ్గురు తురకసిపాయులు ప్రవేశింతురు.

ప్రథముడు.—[చూడ్కి నిగిడించి] అలే! బలాలే! ఆమైభావంతో యెట్వంటే గోదా వుందిరా!

ద్వితీయుడు.—[చూడ్కి సారించి] బౌన్రా! ఆ దేమిరా అంతా ఆకుపవర్ వరణం వుంది?

తృతీయుడు.—అది యేమి హందం వుందిరా! నెన్నిపిట్టలాగా వుంది నవార్ యక్తే అది షేఘుల్తే యెగ్గి పోతుంది నాకీ తోస్తుంది భాయి.

ద్వితీ.—ఇదిరాజాగుట్టం కావాలా యేటాయేవం, అంతా ఆకుపవర్, జీన్ అడే, పచ్చల్ నగల్ వేసి వుండవాలా భాయి; లేదా---

తృతీ.—ఏమి పచ్చాంతరం?

ద్వితీ.—పచ్చాంతరంలో మనకీ ఖలో, వ్యప్ప మో, వన్నీపాత మో, కావాలా: లేదా—

ప్రథ.—లేదా, అదీ దయ్యం, జిక్, పిసాసీ, నైతాక్, కావాలా.

తృతీ.—అదీ దేవుడి హవతారం కావాలా.

ద్వితీ.—అదీ దాటితే బామ్మాఖోరడ్ అయితుంది భాయ్!

తృతీ.—దాన్ని రెక్కల్ వుంటే అదీ చిల్కా అయితుంది, కల్కల్కల్కల్కల్క అయితుంది. దాన్ని పరికిణీ కట్టి తాబాందూ తుడితే అదీ కంచెక్ అయి తైతైతైతై తకతైతకతై నాట్య మాడుతుంది. అదీ వక్లిస్తే వంగీతం అయితుంది బే!

ప్రథ.—మొహంతో వక్లిస్తే మొహానా.

ద్వితీ.—నోటితో వక్లిస్తే నోవ్రోజ్.

ప్రథ.—కంఠం ధుల్పితే ఖమాజ్.

ద్వితీ.—కాలితో తంటే ఘంటా,

తృతీ.—అదీ రస్తామే ఖవం తొక్కి తే రస్తా అంతా ఖంగ్ ఖంగ్ ఖంగ్ ఖంగ్ మోర్చంగ్ వాయిస్తుంది; దాన్ని భూమి అంతా వీణా పాడుతుంది.

ప్రథ.—ఆవంతోమినికి హాశ్వర్యానికి చెట్లూ అంతా తలా అడించడం.

ద్వితీ.—ఆవంతోమినికి హాశ్వర్యానికి మన్న అంతా గడ్డం అడించడం.

తృతీ.—అరే యిదీ ముల్తాక్ వారికి నజర్ చెయ్యవాలా.

ద్వితీ.—[తృతీయునితో] అరే సర్దార్ బహద్దర్ తో తచ్చనం వెల్లీ నీవు చెప్పరా. నీవైతే బాగా చెప్పగల్గువు.

తృతీ.—నేను తచ్చనం వెల్లీ, “సర్దార్ సాహేబ్ ఘోడా, అరబ్బీ గాదు, పార్సీ గాదు, అజాక్ గాదు, తుక్ఖార్ గాదు; సింధూకేపాతాళంలో నా ఘేం ద్రుడు వుంటాడే, వాడిదీ నడిమితల్కాయచుణీ చెక్కి ఘోడా చేసి, దాన్ని వాళ్ల బెంహ దేవుడు ముక్కులో వూధి ప్రాణంచేసింది; మైధానంలో మేస్తూ వుంది; ఏమిహుతుం?” అని అడుతాక్.

ప్ర. ద్వీ.—హరే నీవు ఘెర్నాషికన్నా యెక్వా కవి. జల్లీ పోరా.

[తృతీయుడు తెరలో, ఘోడా ఘోడా అని

అతిచుచు పోవును.

వెంటనే చుటియిద్దలు సిపాయీలు ప్రవేశింతురు.

చతుర్థ పంచములు.—గోడా క్యారే? గోడా క్యారే?

ప్రథ.—అల్లన్గో చూడు.

చతు. పంచ.—[చూచి, ఆశ్చర్యపడి, మఱియొకవైపున చూడ్కి నిగిడించి] అరే, అక్కడ చెట్టుకింద మన్నీ వఖ్ డు పరుండి నిద్ర పోతూవున్నాడు భాయ్. వాడుకూడా అంతా పచ్చల్ దుస్తు; జిగ్ జిగ్ జిగా మెరుస్తాడు.

ద్వితీ.—అరే నాకీ తోస్తుంది, వాడు రాజా, ఇది వారిదీ ఘోడా, అంతా యేటాయేషం.

అందఱు.—[కలయం గని] దండు గిండు లేదుభాయ్. [హర్షాశ్చర్యములతో] అరే మన్న రాజాకి పట్టవచ్చును !

ప్ర. ద్వై—మీరు పోయి వచ్చారు. చెప్పు చేసి పుకారు పుకారు
కొనిరండి. మేము వారికి పోయిందా చూస్తూ వున్నాం,

చతు. పంచ.—అచ్చా, అచ్చా. [అని నిష్క్రమించును.

తృతీ.—[ప్రవేశించి] మనీ యెవరైనా దగ్గర వున్నాడో చూడ
మని సర్దార్ చెప్పినాడు.

ప్రథ.—కళ్ళున్న వున్నాడు. ఇద్దరు సిఫాయీలు చూచినారు, చెప్పు
దానికి పోయినారు.

చతు.—[ప్రవేశించి] పత్యేఖం పత్యేఖం ఖయిద్ చెయ్య
మని హుకుం.

చతు.—[మొదటిత్రయము ముగియించి] మన వల్లరు రాజాకి పట్ట
వాలా, [పంచముని నిర్దేశించి] నీడు కఫ్ తుఖ్తో పోయి గుట్టాన్ని పట్ట
వాలా. [పంచముడు నిష్క్రమించును.

అంత ముట్టిచెట్టుకింద నిద్రితుడగు రాజు ప్రవేశించును.

[అనలువురు సిఫాయీలు రాజునకు కాలుసేతుల బంగారు
సంకెలలు తగిలించి ఆయుధములను తీసి వైతురు.

రాజు.—[చేతులు కాళ్లు దులుపుచు మేల్కొని లేచి కూర్చుండి]
ఏమీ యీకల! మా కాలుసేతులు నాగుఁబాము చుట్టుకొన్నట్టు స్వప్నమైనది.
[చేతులు కాళ్లు చూచుకొని మహాశ్చర్యముగా] ఏది యిది! పాము గాదు,
బంగారుసంకెలలు! ఏమి యిది! ఇంకనుంగలమే? [కలయఁజూచి సిఫాయీలం
గని] ఏమిరాయది? మీరెవరు?

సిఫాయీలు.—[దద్దరిల్లి వెనుకకు విఱుగఁబడి సరుదుకొని] మహారాజా
సాహేబ్, షేం వలీఖాన్ సిఫాయీలం. మా సర్దార్ హుకుం చేత ఈపని
చేసినాం.

రాజు.—ఏమీ! [కత్తిదూయం బోయి, బాకు తీయం బోయి, లేమిని
చేతులు రామిని ఎఱిగి] ఏమిరా అడుదానిపని చేసినారు? మీఖాను
ఉన్నాడా యిక్కడ?

సిపాయీలు. — ఉన్నారు మాసర్దార్.

రాజు. — ఇక్కడికి రమ్మను.

తృతీ. — సర్దార్తో చెప్తాక్ష మహారాజాసాహేబ్.

[అని నిష్క్రమించును.

రాజు. — మాగుట్ట మేదిరా?

సిపాయీలు. — గుట్టాన్నిపట్టి ఖయిద్ చేసినార్ మహాప్రభో.

రాజు. — ఖయిదు పడదే అది ?

సిపాయీలు. — మాకీ తెల్వదు మహారాజ్.

రాజు. — ఓరీ, ఈవలీని కొలిచిన మీకు పిడికెండు రొట్టెకన్న పేమున్నది? [సంకెలలను నూచించి] వీనిని వదలించి, మాతో రండి, చాటు దారులఁ బోదము. మీకు చెఱియొకపరగజా యిచ్చి మిమ్ము నబాబులను చేసెదము. [సిపాయీలు మొగ మొగాలు చూచుకొనుదురు.

తృతీ. — [మఱి నలువురు సిపాయీలం దోడ్కొనివచ్చి] రండి మహారాజ్, రండి మాసర్దార్ దగ్గరికి,

రాజు. — మేము రాము మమ్మ పొడిచి వేయుదు.

తృతీ. — మాకీ పొడ్వడాన్ని ఈ కుం లేదు, తీస్కొని రమ్మని హుకుం.

అందఱు. — రండి మహారాజ్ రండి. వచ్చి అక్కడ సర్దార్కు అడ్డితే వారు విడిచిపెట్టార్,

రాజు. — మీసర్దార్ దొంగ, మీసర్దార్ అడుది; వాని ముఖము చూడ మాకిష్టము కదు.

తృతీ. — ఇష్టం లేకొనే కష్టం వుంది. మీరు తిర్గబాట్ చేస్తే ప్రసోజనం లేదు. మీ థౌలత్ పోయింది. మీరు మాఖయిదీ, మేం రమ్మంటే రావాలా. పొమ్మంటే పోవాలా. మీరు రాకొనే మేము ఇరైవ నల్లెమండి జులుం చేసి మీకీ పట్టి యిడ్చుకొనిపోతాం; అది మహారాజాకి బలే గౌరవం? మర్యాదాగా రండి. తమరికి అక్షమర్యాదా సర్దార్ ఖుషి, తమరి అధ్వుష్టం.

రాజు.—మీరకు చునినికి ఒకకన్నా తిచ్చెడను. ప్రాంతానికంటె
నూచించి మీని వదలించి మాతో గండి.

[నిపాయీ అందలు మొగమొగంబులు నూచుకొనుచు.

[దూరమున చెట్లచాటునుండి వర్షాను తొంగిచూచు చుండును.

తృతీ.—[వర్షానుం బాడగాంచి] ఆకే సర్దార్ జేఖాకే.

అందలు.—[వర్షానుం గని, రాజుతో] మేము నమ్మక వ్రోఘుం
చెయ్యం మహారాజ్.

రాజు.—అ పైతే మాగుట్టును తెండి, దానిమీద వచ్చెడము.

నలుపురు.—అచ్చా! అచ్చా!

తృతీ.—[సతీరస్కారము] గిచ్చా! గిచ్చా! అగుట్టమీద ఈయన
యెత్తే ఛణంలో అది వోరుగల్లుమే వుంటుంది, మన్న యిక్క జంగల్లో వెను
కుతూ వుంటాం. పేరేగుట్టం తెండి [అలోచించి] వద్దు, టాంజాక్ తెండి.

[నలుపురు పోయి టాంజాక్ తెత్తురు. రాజు అందులో కూర్చుండును.

తృతీ.—అరే మన్న హర్ఫతోచేస్తే ఈయనదండూ వస్తుంది. ఈయన
తప్పించుకొంటాడు; యెత్తండిరా, యెత్తండి, యెత్తండి.

[నిపాయీలు రాజును టాంజానులో కొనిపోవుదురు.

రాజు.—[స్వగతము] హా! ఈపాటు నాకు బాటిల నేమి కారణము!
ఉ. కల్ల వచించినాడనో? విఘాత మొనర్చితినో సురార్చకుణ?

దల్లిమనంబు నేనునో? యదంధ్యుల దండన వెట్టివాడనో?

1యల్లము నొంతునో ద్విజునో? 2కోమనో యార్ద్రుని? వింటినోఖలుక?

బల్లిద మైన కివై శసము పాటిలగాఁ గత మేమి యీక్రియక? 1

అట్లు గాదేని,

క. అటవి నిరపరాధల మృగ

ఘటలం బారిగొన్న పాతకము దాకెనో?

1. 1 హృదయమును బాధింతునో, 2. ఓమనో = రక్షింపనో,
3. చేటు.

కటకటఁబడిరో వేటకుఁ

బటుయోగాదృక్కులై తపము నేయుమునులో ?

2

హా! లక్ష్మీ యట! యెంత మోసగత్తియ!

ఉ. అంచెల వైరులకొ దునుమున ప్లసిధారను దోడు నిల్చి, ప్రే

మించి, కపింద్రభావణల మెచ్చుతఱిగొ గనుసన్న గొల్చి, న

మించి, యకొండ మిథు వివమించి, త్యజించెను సుప్తుఁ గానలోఁ;

1జంచలకన్నఁ జంచల నిజంబుగ లచ్చి, యిదే గ్రహించితికొ.

3

ఉ. నాకీథ విన్న నే మగునొ నా 1జనయిత్రి? 2మదీయరక్షణ

చ్చాకలితప్రతాకృతి కులాంగన యేగతి నొంది డిందునో?

శే కిడుతమ్మ మొగ్గ 3కలరేదొరబుగ్గకు నాదుపట్టికొ

గాకతివంశపీరునికి 4గంజజుఁ జేమిగతికొ లిఖించెనో?

4

ఆ. కులినాలి చేసి కుడుచు పేదసుఖంబు

దక్కదిలచు 1మకుటధారి కెపుడు;

తలకుఁ దాఁక కున్నఁ దన కేమి తెలియదు,

ఫలముఁ గంటి రాజభావమునకు.

5

హాహా! ఏమి తోచుచున్నది! నాగతి ఢిల్లీనడిపిఘలలో బోనులో ఊరే
గింపు! మరణము మేలుగదా? ఆహా! ఎట్టి కులపాంసనుండను బుట్టితిని! ఓది
వల్లీఖానుఁడా!

చ. శుకముల, గోరువంకల, వసుంధర అతివిహంగమంబులకొ,

1మెకములఁ బంజరాన నిడు మిక్కిలివేటరు లుండు రెండవో,

3. అసి ధారకొ = కత్తి వాడరయందు, 1. మెఱపుఁదీగకంటె.

4. 1. తల్లి, 2. నా సేమమందలి కోరికచేత నోచుఁబడు నోములే
అకారముగాఁగలది, 3. బాల చంద్రుని చెక్కిటివంటి కోమలాంగునికి,

4. బ్రహ్మ.

5. 1. కిరీటము దాల్చినవానికి - రాజునకు.

6. 1. మృగములను.

వికలితజ్వల శేకశిలపీఠనశ్చేద్యుని బంజనముతోఁ

బ్రకటితశక్తి నిర్మిత్త దిన తివ్యాశ్శఘానుజి వీ వొకండజే? 6

అహో! నాతప్ప! ఈమలకలు నాదేశ తేల చొరకలయను!

క. తొలలు, నొల్లలు, చేతులకా,

జేలువలఁ జేబుచుటయు; జాతిఁ జెడఁగొట్టెయకా,

1మలకలచే నాప్రజలఁ

గలుగవె, యాపాప మెల్లఁ గలుగవె నాకుకా? 7

అహోహో! యాపాపం నెల్ల నాదోష మీ మాటము. అనుహమునుఁడుయ్యఁ

ధరజేవుని పలుకుఁ బాటింపక నేను కరిగిన ఫల మిది. మహానుభావా, మీ తలంపుచేఁ కడు లజ్జనుండ, నాతప్పుచే విధి బోయి మైనది. విధి నడంచు పురుషకారము తమదే! ఇప్పటి కితి కర్తవ్యతాజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

ఉ. చింతిల నేమి గల్గు? విధి 1చేత బోయను! తొంజికర్తముల్

కాంతిలు 2భుక్తిమాత్రమున; 3సత్త్వవిహీనత నొంది యీక్రియన్

4వంతలఁ బోక యింతులకు రవాటము, తేరుప నూపు మార్గమున్

సంతతధైర్యవృత్తి నిల రిక ప్రవశంవదన నైలంగడకా. 8

[చూడ్కి సారింది] అహో! గోదావరి అగపడుచున్నది ! నమో నమస్తే సాగరసహధర్తచారిణి!

జమాదార్. — అరే! యేమి గుఱ్ఱంరా యిది! ఇప్పట్కి నూరుతల్కాయల్ బద్దల్ చేసింది. కాళ్లు చేతులూ లెక్కలేదు. అరే రాజాకి పట్టడం ఫణం. దీనికి పట్టడం యుగం. యేమైనా సరే, యెండరు సచ్చినా సరే. దీన్ని సంపహడదు అని సర్దార్ హుకుం. దీన్ని సంపకుంటే మన్నంతా దీనిచేత

6. 2. చేతులలలో శ్రేష్ఠుఁడవు.

7. 1. తురకలచేత.

8. 1. కృత్యము, 2. అనుభవముచేత మాత్రమే, 3. ధైర్యము లేమిని,

4. దుఃఖపడుట, 5. తగినది. 6. శత్రువులకు స్వాధీనుఁడనై.

సస్తాం. సంపితేనా మన్వంతా సర్దార్శత సస్తాం. ఈ గహచారంలో యేమి శైయ్యమంటార్ భాయ్?

దేహ వ్రణితుడు,—ఇద్దో భాయ్ [గాయాలు చూపుచు] నా వొల్లంతా గాయల్.

పాద ,, [కొళ్లు చూపుచు] ఇద్దో నా కొళ్లు నహి.

బాహు ,, [చేతులు చూపుచు] ఇద్దో నా చేతులు గయా.

నాసికా ,, [మొగాన చేయి యుంచుకొని అనునాసికో

చ్చూరణగా] అల్లా! అల్లా! నా ముఖ మోయింది; ఎడిరి మోయింది,

శేత్ర ,, [చీకరించుకొని చూచుచు] అల్లా! అల్లా! నా కన్ను పోయింది.

వ్రణితు లందఱు. — మే మిక దాని మొఘానికి చూడంభాయి, సచ్చీపోతాం గాని.

రాజు. — ఓరి సిపాయీలు, మీరు దానిని పట్టలేరు, చంపలేరు. దాని యొద్ద నయినను మమ్మ సెలవు పుచ్చుకొనియిరా. మేము పిలిచిన అది వచ్చును, మా మాటకు నిలుచును. మాకొక మాటు దానిని చూపి మీరు దాని నగలుతీసి కొండి; తన్నదు, ఎగురదు, సమత మేని టాంజాక్ దాని వైపు త్రిప్పుడు.

జమాదార్. — [సిపాయీలతో] అలాగ చేతామా భాయి? చేతాం. నగల్పుచ్చుకొని పోయి సర్దార్ యొద్ద పెడ్డాం. మన్న తి నే నగ ల్కావ్, మనకీ చాలా తన్నులు తప్పును.

దేహ. — [ముక్కుపోయిన వానిం చూచుచు] శానా ముక్కులు నిలుచును. [కన్ను పోయిన వానిం చూచుచు] శానా కన్నులు దక్కును.

జమాదార్. — తిప్పండిరా టాంజాక్ తిప్పండి. [త్రిప్పుదురు.

రాజు. — [గుఱ్ఱముం గాంచి] రారా బాబా, రారా నా యింద్ర యుధమా, [గుఱ్ఱము వచ్చి రాజు ప్రక్కనిలిచి తల ఆడించుచు కొళ్లు జాడించుచు ఉండును,

రాజు.—బాబా, నీవగలు మీకిచ్చి వేయుము.

[అని గుట్టము మెడను తట్టుచున్నాఁడు. గుట్టము కడతక నిలుచును.

సిపాయిలు.—[అక్కడనుత్తో] అహో యేమి దీనివిషయమిది? యేమి యివిషయమిది? [అని గుట్టము కడలన్ని ఒలిచివైచి] అరే, మన్ని నామి ద్రోసు, నాలుకొళ్లజంతూ పామిదక్షి బామ్.

[అని కొందఱు దానిని 'లం గోదాసా హేదో' అని సలాము పడుచు

కొందఱు దానిని తట్టుచు; కొందఱు ముద్దుగొనుచు, ఉండురు.

ముక్కుపోయిన సిపాయి.—నామజ్జు, నెజనన్నినవానిబి యాచుట్టా బోణుజు సిపాయిలు సలాములో మున్నులో శేష్నావున్నార్.

కన్ను పోయిన సిపాయి.—లేదు, నాకన్నుకి తెగ తన్నినందుకోపం పీళ్లు దీనికి సలాములో ముద్దులో చేస్తా వున్నార్.

ముక్కు.—[కోపముతో] అరే, నీజున్నీజన్ను యెక్వారే నామ జ్జార్ ముజ్జాజణ్ణే?

కన్ను.—[కోపాపకముతో] అరే మహాసీ, నీతొమ్ముక్కుయెక్వారే నావజం నీలం ఆభీకంటే?

రాజు.—బాబా మాకు సలాము చేయుము. [గుట్టముసకిలించి తల ఆడించును.

రాజు.—

ఉ. మాదక నీ వెటుంగక 1 మామాదొర, డస్సితివయ్య పీరిచే?

మాదకఁ జూడు, నీవలన మానదు; నీ 2 పార గాదు; 3 మన నో

వేదివి, ప్రాణదాత, విట వేటులు నీకును మాకు నయ్యెడ; 4 గం

దేది 5 పయోదపీథిఁ బురి కేఁగుము; వెండియుఁ గాంటువోమముక? 9

[అని గుట్టమును ముద్దుగొని చిటికవైచును. గుట్టము పరారి యగును. రాజు సభావృత్తము చింతాజడుఁడై గుట్టముపోయిన దిక్కు చూచుచుండును.

9. 1. గుట్టము, 2. అప్పు, 3. నామనన్నును ఎఱింగినవాడవు, 4. దుఃఖమును మాని, 5. మేఘమార్గమున.

సిపాయిలు.—[పరస్పరము] క్యారే! క్యారే! గోడా ఏదిరా!
గోడా ఏదిరా! [రాజుతో] ఏం మహారాజ్, ఈలాగ చేసినారే?

రాజు.—నన్ను దప్పు ఎక్కనీయరు. ఒకరిచేత చావదు, పట్టు పడిదు. అది పోయినందున మీతలలు నిలిచినవి, సంతోషపడుడు.

జమాదార్.—అరేభాయి, ఈనగల్ సర్దార్సాహేబ్కు అప్పగించి, యిమాట సర్దార్ సాహేబ్కు చెప్తారండి. దాన్ని పట్టి తెచ్చుని ఆయన ఖుస్రాఖాన్ బహద్దరుకు కథుర్ చేస్తాడు. [అని నిష్క్రమించి మరల ప్రవేశించి నిగిడి చూచి] అరే! పడవల్! పడవల్! పడవల్!

జేహ.—పడవల్, డింగీల్, దోనెల్, వాడల్, అన్నీ వున్నయి! మనకోషం హల్లా పంపినాడ్రాయివి! యేమిరా మన హద్రుష్టం, మన సర్దార్ హద్రుష్టం?

రాజు.—[అత్తగతము] సత్యము సత్యము! మీకాలము! మంచిది!

జేహ.—సర్దారు చెప్ప వేస్తాకా. [అని నిష్క్రమించును.

అంత వలీఖానుడు కొంత పరివారమును ప్రవేశింతురు.

వలీ.—అరే జల్దీ! జల్దీ! గట్టుకు ధవుడు! ఆపడవలకీ ఆపండి ఆపండి!

[అందఱు త్వరగా పరిక్రమింతురు.

సభము 2. గోదావరిగట్టు.

సిపాయిలు.—[ఎక్కడివారా డక్కడనుండి] ఓపడవ! ఓపడవ! పడవోయిపడవ, అరే కళాసుల్, ఓహోయి సరంగ్, ఈలాగారండి ఈలాగారండి, పడవల్ దరికి తెండి.

అంతట పడవలు గడలతో నడుపుకొనుచు పాడుచు

పడవవాండ్లు ప్రవేశింతురు.

తండ్లెలు.—[ముందుగడ వేయుచు]

గంగమ్మ తల్లికి కెంగల్య పూదండ,

కాలింది కీ తెల్ల గల్యదండా.

కళాసులు.—[వానివెనుక నడవ వలయుచు గంగమ్మ ...

అందఱు.— జోర్నెయ్, జోర్నెయ్, జోర్నెయ్, జోర్నెయ్.

తండ్రిలు.—గోదారి నల్లక నొడ్డాగి పూదండ,

నరసాత్రుకి నన్ను జాబిడందా.

కళాసులు.—గోదారి

అందఱు.— జోర్నెయ్ ...

సిసాయిలు.—పరవోయి పడవ. ఏయినరంగ్, కళాసుల్, అరే
మిరి చెవులూ లేవా? పరకి చండి అంటే.

పడ,—[చూచి, గడలు నిలిపి] ఎందు కయ్యా!

జమాదార్.—మాకి దాటేండి, కే విస్తాం.

తండ్రిలు.—ఎక్కడైనా బల్లగట్టు మూసుకొని దాటండి, మేము నిలము.

[అని మరల గడలు వేయుదురు.

రాజు.—[అత్తగతము] ఇక్కడ నయిన కొంచెము విలంబము కాఁ
నూడదా? మాదండు వచ్చి కలసికోరాదా? ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లున్నదో?

జమాదార్.—అరే మేము ఎంత శవయినా యిస్తాం.

తండ్రిలు.—ఏ మిస్తారు?

జమాదార్.—మీ రద్దండిరా.

తండ్రిలు.—మీరు శెప్పండి.

జమాదార్.—నూరుకరాలు యిస్తాం. మేము విడువందలనుందిమి.

అందరి కఖటే ఛణంలో దాటెయ్యాల.

తండ్రిలు.—దందా యేంటి?

జమాదార్.—అవును. మరి మాట్లాడకండి, హర్ఫ్ తో శెయ్యకండి.
మిపున్నెం పండించి పొందిరా యీజెల్.

తండ్రిలు.—దాటేకినాక యెగయ్యరు గందా సాయబుమారాజులు?

జమాదార్.—యెర్రివాడా నీడబ్బు మేము యెగేస్తాం? నీకీ యింకా
యినాం యిస్తార్ సద్దార్. యిద్దో కేవు ముందే పుచ్చుకో.

[అని గంచి గలగల లాడించును. పడవవాండ్లు కలయక బలికికొన్నదురు.

రాజు.—[అత్త గతము] వీరికి నుము తెలిసిన వీరు దాటజేయరు. అంతట సిపాయీలు ఈడి పోయి వీరిని చంపి పడవలను గట్టునకుఁ జెచ్చి, యెక్కించుకొని తామే నడుపుకొని దాటి పోనురు. మా దం డెక్కడను దృష్టిపథములో లేదు. మాకై వీశల చావలయును.

తండేలు.—[పడవలను దగ్గఱకు తెచ్చుట కభినయించి] మ తెక్కండి.

దేహ.—[ప్రశంసించి] రాజాకి దోనెకడ్పులో పెట్టునుని సర్దార్ హుకుం.

[అట్లే చేయుదురు. అందఱు తట్టెక్కి కూర్చుందురు. వలీఖాన్ కొంత పరివారముతో మఱియొక పడవ యెక్కును. సిపాయీలు గద్దకొని కూర్చుండి కొందఱు పరుండి చుట్టలు గుడాకులు త్రాగుచుందురు.

సలము ఓ. దోనెత్తుట.

దేహ.—అరేభాయి, యిగోజ్ ఎంత ప్రాణానికి సాలి కచ్చిందిరా యీ పాడు గోడాచేతి? ప్రాణం బీజా రై గది భాయి.

శేత్ర.—[అంగరక్కా విప్లవకొనుచు] అరే పోయిన ప్రాణం వస్తావుందిరా యీ చల్లా గాలికి.

పాద.—అరే గోధారీలో పడ్డా వన్న లేప్కుండి; యేంగాని సరే, నేను నిద్రాపోతాక. [అని మాటకుఁ జేరిగిలబడి నిద్రించును.

బాహు.—యీ చల్ల నీళ్లలో పడి చచ్చిపోవడానికి నాకి సర్దార్ శైవు యిస్తే పాగా వుంటుంది భాయి.

పాద.—అరే సావడాన్ని శైవు యెంచుకూ భాయ్?

పడ.—[గడలు వేసి] ఏలెస్సా, ఓలెస్సా, ఏలెస్సా, ఓలెస్సా,

ఏలెస్సాబో బేలెస్సా, ఏలెస్సాబో బేలెస్సా, [మరల మరల అదే.

ప్రథమ ద్వితీయులు.—అరే పడవవాళ్లు, పాడండిరా పాడండి.

పడ.—యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా యేలేలా,

యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా దండేలా.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.— ఇందాక పాత్రావుండి నాలే అజే పాడండిరా,

తంజేలు.— పాడతాం. ఇనాం యిగ్గాలా సాయిబులు.

గంగమ్మ

గంగమ్మ... గంగమ్మ

అందఱు.— జోర్కాయ్ ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.— దళావ్వా! దళావ్వా! బత ఫసంగు వుండి.

ప్రథ.— ఆరే మాకీ కూడా చెప్పండి, మేమూ పాత్రా,

ద్వితీ.— వాళ్ళు పాడసీరా భాయ్. మనకీ రామా అది,

తంజేలు.— గోదారీ తల్లికి

కళాసులు.— గోదారీ తల్లికి

అందఱు.— జోర్కాయ్ ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.— జోర్కాయ్ ...

తంజేలు.— కిష్టాయే బహుకి గేదంగి పూదండ,

కాయేరి కీ శంద్ర కాలిదండా.

కళాసులు.— కిష్టమ్ తల్లికి

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్కాయ్ ...

తంజేలు.— నుళ్ళు దో పుళ్ళు ము నుళ్ళు ద ప్పించి, మ

మిల్లు నే ర్నండి వో తల్లులారా,

కళాసులు.— నుళ్ళు ... మిల్లు కెర సండివో ...

(ప్ర. ద్వి.) పడ.— జోర్కాయ్ ...

తంజేలు.— పిల్లా కెల్లా అంతా నల్లంగా రచ్చించి,

యిల్లూ నే ర్నండి వో తల్లులారా,

కళాసులు.— పిల్లామేకా ... యిల్లు కెరసండి మా ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్కాయ్ ...

తంజేలు.— శిక్కొలూ నిండించి శింగాలూ నిండించి,

యిల్లూ నే ర్నండి వో తల్లులారా,

కళాసులు.— శిక్కొలూ ... మాల్లొలూరా.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్కెయ్ ...

తంజేలు. — గోదారీ తల్లికి కొట్టారా పెంకాయ

కోరి దణ్ణా లెట్టి కుంకూ మెట్టి,

కళాసులు.— గోదారీ ... కోటిదణ్ణా ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్కెయ్ ...

పడ.— యేలా యేలా

తృతీ. సిపా.—అరే, యింకొక పాటా పాడండి. యిదేమి గంగమ్మ
యెల్లమ్మా? పడుచుపిల్లమీదా పాడండి వోయ్.

తంజేలు.—అలాగే పాడతాం సాయిబులు, [కళాసులతో] యేది
పాడదాం రా? పాడండి రా?

బజారు యెంటా మిటాయి తింటా

రాయే గుంటా నాయెంటా

కళాసులు.— బజారు

కళా సాకడు.— అది పచ్చిబూతురా, లో నొవరో మారా జాన్నాడ్రా.

తంజేలు.—ను రేడిరా? 'మల్లీ వొచ్చిందాకా' పాడదాం.

పడ.—అచ్చరా! అచ్చరి!

[తంజేలు పాడినదానిని కళాసులు అనువదించుదురు. సిపా
యీలు కూడ 'జోర్కెయ్ బార్కెయ్' పలుకుదురు.

మల్లీ వొచ్చిందాకా మర్నా ను రవ నంటా,

శేతూలో శెయ్యేళి శెప్పాలే శెంచు. జోర్కెయ్ ...

కూ డొండి పెడతాను, గుడ్డుదిక్కి పెడతాను,

కూడా తోడక పోవా జోడుగా మామా? జోర్కెయ్ ...

నీమణుంచు నామణుంచు నిరకూ ద ప్పా కుంటే,

యెడబాళి నెల వుంటే నే మోలే శెంచు? జోర్కెయ్ ...

దీక్షాపత్రము నేమి నీవు నివారించు?

యెంతా నీ ప్రాణివు మంటా మామా జోర్నాయ్ ...

తోకాజరీ తెస్తా, కొప్పుబిల్లా తెస్తా,
నవ్వుతా శల విచ్చి నన్నుపెళుచు. జోర్నాయ్ ...

తోకాజరీ వొడ్డు, కొప్పుబిల్లా వొడ్డు,
కానివా నీతోట కాని వో చూచా? జోర్నాయ్ ...

తెంపాము దెబ్బకొని, కెల్లా బాంబు, చాచవతు,
అల్లాజే నా రంకు, యెల్లి పో తెంచు. జోర్నాయ్ ...

సరంసు --[చూడ్కి సారించి] చూడ్డా! అల్లాదుగో ఎంతముసలో.
తంజేలు.--[చూడ్కి సారించి] ముసలి గాదు. మత్రికాపలా గుందిరా.
సరంసు.--కొదు మనిసిరా; బలే యీతగాడ్డా.

తంజేలు.--అవునురా, తెగబడ్డాడు. అలిసిపోయినాడు, సావుబదు
మల్లో వున్నాడు, సైగ కేస్తున్నాడు.

సరంసు.--అడు తనుకులాట్టంనూ నే ముసల్ని తప్పించుకొంటావొస్తు
న్నాడ్రా.

తంజేలు.--నారాయణా? వోరో బాపనయ్యరా పాపం!

[నేపథ్యమున]

ఓరి పడవవాండ్రూ, ఓసాయబులూ, పుణ్యము కట్టుకొండి! చచ్చితిని
చచ్చితిని! మొసలి! మొసలి! మొసలి!

పడ.--యేమి పాయెబు గార్హూ, ఆయ న్నెక్కింతుమా? అయ్యవోరు.
అమాంతంగా ముసలి సంపేస్తది?

అంతట విద్యానాథుడు ఈడుచు ప్రవేశించును.

విద్యా.--ఓరి పడవ వాండ్రూ ... మొసలి!

జమాదార్.--పోనీ, పాపం! బతికించండి.

[పడవాండ్రు త్రాడు వేయదురు. విద్యానాథుడు
దానిం బట్టుకొనును. పడవవాండ్రు చేరుకొనుదురు.

విద్యా.—[పడవ యెక్కి, వడవ కడంబును, మహాభీతి నభినయించుచు, చీడుచు, తట్టంతయు తడిచేయుచు, గుడ్డలుపిడుచుకొనుచు, తల తుడుచుకొనుచు] ఓరిపల్లెవాండ్రారా, మీధర్మాన బ్రతికితిని, ఆచంద్రార్కము మీయిండ్లు వర్ధిల్లుగాక. సాయెబులారా, మీదయవలన బ్రతికితిని. ఎంత మొసలి! ఎంతమొసలి!

(ప్ర.) సిపా.—[నోటినుండి చుట్ట తీయకయే] అయ్యా బాబ్బా, నీవు నీళ్ళలో బలే నాట్య మాడినావు!

విద్యా.—నాట్యమా? త్వణము తప్పిన ఈపాటికి మీయెదుటగాదు యమధర్మరాజునెదుట నాట్యము చేయుచుందును.

[అని కూర్చుండి సరుదుకొనును.

(ద్వి.) సిపా.—[నోటినుండి చుట్టతివిసి] ఎందుకయ్యా పంతులూ, అంతమహిమం కేచినావు?

విద్యా.—[ఆత్మగతము] వెద్దబాంబు బాంకవలయు; ప్రావిత్త మాన భంగములలోఁ జేరవచ్చును. [ప్రకాశము] ఎందునకా? అద్దరిని మార్గమును, మాయవ్వుకు ప్రాణముమీడికి వచ్చియున్నది. వైద్యుడు పచ్చిగరళము తెచ్చు న్నాడు! దాని కోసము ఇక్కడికి రెండుక్రోసుల క్రింద డింగీమీద గోదావరి దాటి, అన్నము నీళ్లు లేక యెక్కాయెకి అయిదామడ రావులూరికి పోయి, గరళము సంపాదించుకొని, భోజనము లేకయే, వాయువేగమనోవేగముల, మరల, గోదావరి దాటుటకు వచ్చునప్పటికి, ఎక్కడను బల్లగట్టుగాని డింగీగాని ఏమియు లేదు.

(ద్వి.) సిపా.—మొదటా దాటినావే అదీ యేమైంది?

విద్యా.—ఇరువది శేవులు తిరిగితిని, అన్నిటను పగులఁగొట్టివేసినారు. ఈతకాయతో దాటించినను, దాటించినవారికిని దాటినవారికిని తల పోవు నన్నారు.

సిపాయీలు.—ఏమి హాశ్వర్యం ! ఏమి హాశ్వర్యం !

విద్యా.—హా దెప్పడో గాజకుప్పి ముందు అక్కడ చూపింపాడను
ఈయాజ్ఞ చేసి నాడెడట. ఎందుగోన పనియడగిన, ఎందుగో ఎవరైన నెఱుఁ
గుదురా?

సిపాయిలు — అ దినానా బల్లనెట్లక పగల్గొట్టక పోలే తనతల్పా
యికి పగల్గొట్టుకో గాదా?

(ద్వి.)సిపా.—తర్వాతా కెప్పు పంతులూ.

విద్యా.—తర్వాత. మీ గయి ఈ ముక్తములులోపల మాయము
కీమందు జేయవలయు నని ఏటి కడ్డమీద తెగబడితిని. ఇక్కడ వాడుఁడు,
మొసళ్లపుట్ట, నావ్యాగులతతో ఆమాట మఱచితిని. గడియూర మీఁదనున్న
టికి మొసళ్లు బిఱుముసాగినవి. ఆయ్యా! తలఁచుకొన్న ఇప్పటికి ఒడలు జలబ
రించుచున్నది సాయబూ. [అస జలబరించుట నభిసయించును.

-(ద్వి.)సిపా.—[జలబరించుట నభిసయించుచు] నాటితో లఱేయిచేసిన
వాడికి నీకి జలబరించడం వోళ్ళర్చిమా, పూర్కే విసేవాడ్కి నాకి జలబరిస్తూ
వుంటే!

[మఱి కొందఱు సిపాయిలు జలబరింతురు.

విద్యా.— ఈ మొసళ్ల నన్నిటినితప్పించుకొని గెండు బాటకలలో
దాటి పోయియే యుండును గాని—

(ద్వి.)సిపా.—అంత యాతపి నీవా బావుకా నీవు?

విద్యా.—మీదయ యున్న, జేవుడు మేలు చేసిన, నేను కాల
నేతులు కట్టించుకొని మొగముమీద గుమ్మడికాయ పెట్టించుకొని గట్లకడ
నేలయంటక యేడుమాఱులు గోదావరి కడ్డమీదినవాడను సాయబూ,

పడ.—మూఢేళ్లకిం యేడుతూర్లు దాటి యెయ్యివరాలు గెలిశిన
సాస్తులవా బాబూ నువ్వు?

విద్యా.—ఔనురా.

పడ.—నిన్ను నూశినాం బ్యామ్మడా మేము, దండ మెడతాం.

విద్యా.—నూతేండ్లు బ్రతుకుడు.

(ద్వి.) సిపా. — అయ్యో, నీకి యేలాశాలం చేసినవాళ్ళతో బుద్ధితేదు. సీతల్లికి నీవు మందిచ్చి బతికించకపోయినా, తీ తల్లిరుణం నీవు తీర్చుకొన్నావు పంతులూ.

(ప్ర.) (వేళాకోళముచేసిన సిపాయి) — ఈపడ్డా దొరక్కపోతే యీపాటికి మీతల్లికి చావు అబ్బం నీకి చావునిబ్బం అయి వుండీని లే.

విద్యా. — [అత్తగతము] పూర్వమువాసిని, ఇంకను హేళనమేనా? [ప్రకాశము] సందేహ మేమి? మీదయవలన బ్రతికితిని, [అత్తగతము] ఇక్కడ నందఱు మహమ్మదీయులే. విశేష మేమియు లేదు. దోనెకగుంపులో శేము న్నదో? [అని తట్టంత తడుపుచు, వడవడ వణుకుచు] జ్వరము జ్వరము! అయ్యో! గోరుచుట్టుమీఁద రోకటి పోతైనది! చలిచలిచలి! ఉహుహుహుహుహుహు.

(ద్వి.) సిపా. — పండత్, ఇక్కడ తడి చెయ్యకు. లోపల్కి పో. అక్కడ హాయిగా బైటో, చలి వుండదు. ఇద్దో దారి.

విద్యా. — [లేచి] ఏది? ఊ, ఊ, ఊ. హుహుహుహు. [అని కని దిగి మరల వైకి లేచి] ఓయి నాయనో! అంతయు చీకటికోణమే!

పద. — చణముంటే శీకటుండదులే సామీ.

స్థలము 4. దోనెకడుపు.

విద్యా. — అటైన సరియే.

[అని దిగి తుణముండి కలయఁజూచి, డబ్బీలోనుండి విభూతి తీసి, చలిపోవునట్లు పిస్తారముగా ధరించి, పుస్తక మొకటి తడి తుడిచి చక్కఁజేసికొనును.

రాజు. — [విద్యానాథుం గాంచి అత్తగతము] ఏమి! అగ్ని జేవునివలె వెలుగుచున్నాఁ డీబ్రాహ్మణుఁడు! ఈయనరాకవలన జనార్దనమంత్రి తురకలను గోదావరి దాట నీయక ఇచటనే హుళిక్కి గావించుటకై యేయుప్రయత్నము తెలిసినది గదా, నా మంత్రులయందు దోషము లేదు. ఇది కేవలము జైవగతి. దీనికి ప్రతివిధానము యుగంధరులే చేయవలయును. [సవిమర్శనము] ఈయనవలన నావృత్తాంతము మంత్రులకు తెలియును.

విద్యా—[పుస్తకము విప్పి రాగముగా]
 *శ్లో. కతిపయదివస్త్రైః శ్చయం ప్రయాయాత్
 కనఃగిరిః కృతవాసరావసానః,
 ఇతి మద ముపయాతి చక్రవాకీ,
 వితరణశాలిని వీరపద్రవేతే.

రాజు.—ఆహాహా! ఏమిశ్లోకము! ఏమిగ్రంథము శాస్త్రులవారూ అది?

విద్యా.—ఇంగులోపికాచము లేమయిన నున్నవా? [అంతటఁ గలయఁ
 జూచి] ఈమూల నింతవెలుతు లేమి? [అని రాజుం గాంచి] ఈదోనె కడు
 పుతో నున్నదా యేమి? అయ్యామిఁగొక రున్నారా ఇక్కడ నాకుఁ దోడు?

రాజు.—ఆగ్రంథ మేమి?

విద్యా.—[అత్తగతము] ఎవ రితఁడు? బాలభాస్కరునివలె జేకటిం
 జీల్చుచున్నాఁడు! కానీ. [ప్రకాశము] అయ్యా, ఈగ్రంథమో? ఇది అలం
 కారశాస్త్రము. ప్రతాపరుద్రమహారాజుమీఁద నేను కవనము చేసితిని.

రాజు.—వారిమీఁద నేల చేసితిరి?

విద్యా.—ఏమయిన సమ్మానము కలిగిన కొమారితరు పెండ్లి చేసి
 కొంద మని.

రాజు.—సమ్మాన మే మయిన జరిగినదా?

విద్యా.—సమ్మానమే? దర్శనమే పూర్ణానుస్వారము.

రాజు.—అదేమి?

విద్యా.—రాజు నగరములో లేడు. నెలదినములు వేచి యుంటిని,
 రాలేదు.

రాజు.—ఏ మయినాఁడు?

* ప్రతాపరుద్రమహారాజుయొక్క యీవిని కని చక్రవాకి తనకు పగ
 టిని అంత మొందించి ప్రియునితో ఎడఁబాపు కలిగించుచున్న బంగారు
 కొండ త్వరలోనే శ్చయించుసుగదా యని సంతోషపడుచున్నది.

విద్యా. — ఏమైనాఁదో? ఇటు కని కొందఱు, తాళి కని కొందఱు? తెలియ దని కొందఱు, నోటికొకమాట. అంతట ప్రాణము విసిగి, చాలు రాజా శ్రయ మని వచ్చినదారి నే యింటికి మరలితిని.

రాజు. — పోనీ మఱియెవరికైన దాని నంకితముచేసి, సత్కారము పొందరాదా?

విద్యా. — ఆయ్యా, అంతపుణ్యమా? అంతటను నాని నే తగులజేసితిని.

రాజు. — [అత్తగతము] ఆహా! ఇట్టిమాట వివలసిన యీదశలో నీరి యెట్లుండును! [ప్రకాశము] శాస్త్రులవారూ, దయ చేసి ఒకటిరెండు శ్లోకములు చదువుఁడు విని యానందించెదను.

విద్యా. — ఆహా! రసజ్ఞులు వినుటకన్న మాకేమి కావలయును? వినుఁడు.

ప్రగ్ధర.

*శ్లో. దూరా దాకర్ణ్య విశ్వప్రసృమరమహాసో వీరరుద్రస్య జైత్ర
ప్రస్థానారమ్యభేదీనినద మరిన్మపాః పూర్ణకర్ణజ్వరారాః
అరు హ్యద్రిక్ విశన్తో గహన మతిమహత్ కర్ణకాకృష్టకేశాః
త్రాయధ్వం ముఖ్య తేతి ప్రతినృపతిధియా పాదపాక్ ప్రార్థయన్తే.
రాజు. — ఆహాహా? ఆహాహా! ఆమృతమా కవనమా యిది?

విద్యా. — దీనిని వినుఁడు.

ప్రగ్ధర.

†శ్లో. ఉద్యద్దోస్తనమృఖిద్దత్తుటదరిమకుటాటోపసంజాతరాహు
బ్రాన్తిభ్రశ్యత్పతన్గౌభయకరణచణః స్ఫారనాసీరరేణుః

*జగద్వ్యపక తేజఃడైన ప్రతాపరుద్రునిదిగ్విజయయాత్రాభేరీభాంకారమును దూరమునుండి విని శత్రురాజులు కర్ణజ్వర పీడితులై కొండ లెక్కికొండవులం జొచ్చుచో ముండ్లకొమ్మలు జుట్టుపట్టి లాగఁగా ప్రతాపరుద్రుడే లాగుచున్నాడనుకొని 'మమ్మ రక్షింపుఁడు, వదలుఁడు,' అని ఆముండ్లచెట్లను వేడుకొనుదురు.

† ప్రతాపరుద్రుని కత్తివేటునకు తెగి యెగసిన శత్రురాజుల

అర్హిష్టాభిరూపానీ వధిశరణధుకాభిన్న మత్రేభటమ్ము
ప్రోద్యస్తుక్తాఘతారానికరపరివృతాః స్వర్వసూత్రచంద్రాః.

రాజు.—విద్యుసాక్షాత్తు విద్యానాథులరయ్యా. స్వామీ, ఇచ్చుటకు
లేవుగదా నమస్కరించుటకైన నాకు చేతులు లేవు. నాదుస్తులో జేబులో
మొనా రుంగర మున్నది. దానిం బుచ్చుకొని, కవి గానని జే మున్నది, ఉప
యోగింపుడు.

విద్యా.—[పుచ్చుకొని, 'ప్రతాపరుద్రమహారాజు' అని పేరుచదువు
కొని, ఆశ్చర్యముతో] మహారాజా,

క. నాపేరు నీవు పల్కితి,

నీపే రే గంటి, దీని నీవేలను నే

నే పెట్టువాడ, ధర్మ

శ్రీపాలిత, యోగుగంటినింగపుభీతికా.

10

[అని యంగరమును మూటకట్టుకొనును!

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఆహా! విద్యానాథుడా యాయనపేరు!
మహాకవి. ఈయనప్రతిజ్ఞ చాణక్యప్రతిజ్ఞయే యగును. ఈశ్వరుడు
చేయూత యిచ్చినాడు.

విద్యా.—ఇదిగో తరలితిని.

రాజు.—సాష్టాంగసమస్కారములు.

విద్యా.—అభ్యుదయోస్తు. [పుస్తకము కట్టుకొనుచు మూటలో
బెట్టుకొనుచు ఆత్మగతము] ఏమి దాట వచ్చి సాధనములు లేక వెనుకకు

కిరీటములం గాంచి రాహువు లనుకొని సూర్యుడు పలాయనమునకు ఉంకింప,
సూర్యునికి ప్రతాపరుద్రుని సేనాధూశ్యంధకారము అభయ మిచ్చినది; ప్రతా
పరుద్రుడు చీల్చినయోనుగుల కుంభస్థలములనుండి ఎగసిన ముత్యము లనెడు
నక్షత్రములు(యుద్ధము చూడను, యుద్ధపీఠులను వరింపను, వచ్చిన)సురాంగ
నల మౌముచందురుల చుట్టును ఒప్పారినవి.

మరలువాడనై యనట నాకన్సి కముగా గుట్టుము మెఱపు మెఱసినగతిం బలాయ
మాన మగుటం గని తుతూహళితుండ నై యిటు నడచి, హిందూ స్రభువును
తురకలు గొనిపోవుటగా శంకించి, ప్రచేశార్థమై నాపన్నినమాయలు నాపలి
కిన బొంకులును ఎట్లు ఫలించినవి! అహో! నై మఱపు గలుగుచున్నది. దాని
త్రవ్వగా గనియు పుట్టయు నైనది. మఱి ప్రకృతము.

శ్లోము. 5 దోనెత్తు.

[అని తట్టెక్కి] అబ్బబ్బబ్బబ్బ! అయ్యో! అయ్యోయ్యో! అయ్యోయ్యో!
అమ్మా అమ్మా అమ్మా! పోయే! చేయి పగిలిపోయే. ఈశ్వరా! ఈచేయి
యిక్కడి కవ్వరును తెగఁగొట్టలేరా? అయ్యో! అప్పుడే బుజ మెక్కినది.
ఓయి నాయనా! వెదురుబొంగు చీల్చినట్టు చీల్చుచున్నదిరా! [అని తన్ను
కొనుచు కొట్టుకొనుచు ఉండును.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—[చూచి ఉలికిపడి] అశ యేమిరా యీబూడి
దాభూతం!

పడవవాండ్రపిల్ల వాడు.—ఓయిబాబో! బేతాళుడ్రా మామో!

[అని కన్నులు మూతపడి తంజేలును కాఁగిలించుకొని నిలుచును.

(ప్ర. ద్వి.)—కాదురా ఆసాస్తుల్లరా.

తంజేలు.—బయం లేదులే అమ్మా, బయం లేదులే, బేతాళుడుగాడు,

సాస్తుల్లు.

[పిల్ల వాడు ఆశ్చర్యపడును.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—ఏమి పంతులూ నీ కీ గహచారం?

విద్యా.—[ఒకచేతితో రెండవచేయి పట్టుకొని మిక్కిలి శ్రమతో]

అబ్బా, అబ్బా, అబ్బా. తేలు సాయెయూ, తేలు!

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—ఏమి గహచారం!

విద్యా.—కడుపునొప్పి, దిగవలయును, మూత్రము.

సరంగు.—సామీ, యీమూల నీలలో కూకొండి,

విద్యా.—అయ్యో అయ్యో! నేను గోదావరిలో ఆపని చేయును.

సరంగు.—సరి! మ రెలాగ మరి!

విద్యా.— [పొదుముపొట్టుముచు నీట జాజునిడిచి] అయ్యో అయ్యో! నామందు పడిపోయినది! అయ్యో! మునిగిపోయితిని! ఏమి పొదుదినమరా! ఎవరి మొగము చూచితినిరా! ఈ గృహచారము చూడఁగా, మాయమ్మ చచ్చియే పోవునేమో! పడవవాండ్రారా, సాయెచులారా, పడవను దరికి పట్టింపుఁడు.

జమా.— దరికిపట్టింపుడూ? సిగ్గెలో పడిపో వ నీ, మాప్రాణాలు తినడానికి వచ్చినావ్.

విద్యా.— నామందు పడిపోయినది, నామందు పడిపోయినది, అబ్బబ్బ! విషము, కడుపునొప్పి, మూత్రము. నేను మరల మందు తెచ్చుకొనెదను, ఈ దక్షిణపుదరికే పట్టుఁడు.

జమా.— అరే బొమ్మకా పిసానీ, నీకీకోషం మల్లి రెడూమాడూ గడియల్ యెస్కాకీ యెల్తాం?

విద్యా.— అయ్యో చచ్చిపోవుచున్నాను! చచ్చిపోవుచున్నాను!

[అని మొదట పడుక జేసిన సిపాయికడ (పాద ప్రణామమునకు) రొద పెట్టును.

పాద.— [దద్దిరిల్లి లేచి, చింతనిష్ఠులవంటికన్నులతో] ఎవడ్రా యీ వ నేశ్వరుడు మైతాకా ముండాకొడుకు?

[అని విద్యానాథుని సిగ్గెలోనికి త్రోయును.

విద్యా.— శివశివా!

[అని నీటఁబడి మునిగి తేలి తన్నుకొని మరల మునుగును.

తంజేలు.— [చూచి] బుటకేసినాడు. తెప్పిల్లినాడు గాని, మల్లి మునిగినాడు. ఈపాలి ముసలే సంపేస్తదో, నీలు దాగే సస్తాడో? ఇం తీతి గాడికే నీటిగండమైతే యింతకంటే యేంటింత!

పాద.— ఈపాలి వాడియిత గడ్డపార యీతే. ఆముండాకొడుకు యేమైతే యేం? తొరగా పోసిండి పడవ.

తంజేలు.—యెయ్యంద్రా గడెయ్యండి. [వేసి] ఏలెస్సా, బేలెస్సా, ఏలెస్సా, బేలెస్సా, ఏలెస్సాబో బేలెస్సా, ఏలెస్సాబో బేలెస్సా, యేలా...

[పడవ నిష్క్రమించును.

స్థలము 6. గోదావరి గట్టు

విద్యా.—[గట్టెక్కి ఒడలు తుడుచుకొని, గుడ్డలు పిడుచుకొని చెట్టుకు ఆఱవేసికొని] ఎంతో ఈ గాలికి తుణము. [నిక్కినలుగడం జూచి] ఎక్కడను ఊరగపడదు. [నీటివైపు మరలి] ఇంతసేపు నీళ్లలోనే ఉన్నను, ఏమిడప్పి! [సవిత్కము] డప్పియో, చిత్తవికారమో, కార్యభారమో? [విధూతి దాల్చి] ఆహా! వస్త్రము లాతినవి, ధరించెదను. [విప్పి పుచ్చుకొని ధరించి] అస్తమయము కానున్నది. చీకటి పడిన గడియదూరమే ఆనుడ యగును, [పరిక్రమించి, పడవలదిక్కు చూచి] శివశివా! దాటించిరి గదా తురకలు మహారాజును గోదావరిని, యమకింకరులు యాతనాప్రాణిని వైతరణిని దాటించు నట్లు! హా! దైవమా! హా! దైవమా! ఎట్టి ప్రభువున కట్టి గలిపెట్టితివి.

ఉ. కట్టిడిదైవమా, యెటులు 1కాటెయి వెట్టితి రాజశేఖరుకా

గుట్టెనె కన్ను చెంపపయిఁ గొట్టెనె తన్నహిమాతిరేకములో?

2చెట్టలు లేరె నీ చెనఁటిచేష్టు కగ్గము సేయ? నిస్సిరో!

దిట్టవు, మొండికట్టియవు, తిట్టులకే యొడిగట్టె దెప్పడుకా! 11

ఆ. ఈరగమాన చెనకు నింక 1విష్ణురథంబు,

శరభరాజు నణఁచు సాలెపురువు,

పార్థి వేంద్ర, నిన్ను బందిఁ జేసెఁ బటాణి,

తరము గాని దొకటి ధరణిఁ గలదె!

12

చ. పరముఁడు జేదపూరుఁడు పాదలిసోమకుచేతఁ జిక్కఁడే!

హరిహరపద్మధూమయుఁ డహస్కరుఁ డాగఁడె వింధ్యుఁడాపఁగా?

11. 1. బాధ, 2. దుర్మార్గులు. అగ్గము=పాలు.

12. 1. గరుత్మంతుని. శరభము=ఎనిమిది కాళ్లజంతువు. సింహమును కొట్టునది.

ధరః గలహస్త, దేవపత్న, వజ్జితీ వీవు : టా పటాణ్ణి॥

1 దరఖాస్తు, తారణలు దప్పున పోయి నిర్జీవమయ్యాయి!

ఉ. ప్రోడకథానులతో, దెలివిప్రో వసుమాలిమి, మోర్పులకొ యను

కోడము నేర్చుబంట్లు, పితృకోకలు, గ్రామగల పల నేనుచుకా.

ఒడ విరుదవాయుహతి ను తర వివార్ధిఁ జొచ్చి వేలిడికా

బూదేను బో శిలాహేమనమాహమనః! విధియెంత సూరమో. 14

[మరల నలుదెసల చూడ్క నిగిడించి] ఎక్కడను మనుష్యప్రాణి యగపడదు.

[మఱియొక దేశం గానీ] ఆహా! ఏమి యిది, అడవి మేఘాళమున అందలు

జనులు! దండు; తురకలు గారు, పేట సిబ్బంది. అయ్యో! రాజపరివారము!

రాజాను బెదకుచున్నారు. ఆహా! యిందాఁకటిగుఱము ముందు నుముకు

చున్నది. ఆదండును రాజా వోనియం బడినచోటికిఁ బెచ్చుచున్నది.అక్కటా!

రెండు గడియాలకు ముందు ఈదండు వచ్చియుండరావా! ఏమి హతప్రధివిలసి

తము! ఏమి యీగుట్టుము విశ్వాసము! కాలక్షాటము వారుని కంఠమున, బే

రానలము సముద్రుని కడుపున పతాపరుద్రమహారాజు కార్యము నా

హృదయమున, తిర్యగ్గుంతు వింత యుపకరించిన డాట, మహాకవి నాట, ఎంత

యుపకరింపరాదు! బార స్వత్యోశనస చాణక్య తంత్రార్థ్యునము పంచలకడ

సందడింపనా! పత్తిభక్తు ఏయతిత తపసు? కావ్యభోరణిని తారకభోరణిం

13. పాడుసోమకుడు పేదమును దొంగిలించినాడు, త్రిమూర్త్యాత్మకుని నూర్చుని వింధ్యపర్వతము ఆపివైచినది... 1. చఫలమయిన దైవము యొక్క వంచనలు...

14. 1. టోమున, 2. తెరచాపలు, 3. సమద్రము, 4. రాతి మంచు మొత్తములో. సేనానాయకులు, దండు, మహామంత్రి, విజయధ్వజములు, లోనగునంగములు బలిష్ఠముగాఁగలిగియు, ప్రతాపవర్షద్రుఁడు, దుష్టదైవప్రేరణచే పేటకై గోదావరీతీరారణ్యమున కేగి కఠినాత్ములైన తురకల రాజువలలో చెఱిలోఁ బడెను.—అని ప్రస్తుతము.

జేసెద. ఈదండుం గలయుదునా?వలదు. ఈమూఁకనోట నువుగింజ నానదు. ఇట్లేపోయి యేదే నొక గ్రామముచేరి కార్యప్రబంధము నిబంధించెదఁగాక. అమ్మాయి పెండ్లి కేమి తొందర? రాజకార్యధురంధరునకు గాకు ఇఁకయోగ కాలము. అమ్మాయి పుట్టకమునుపే ఈకృతిని సంకల్పించితిని. కావున ఈ కృతియే నా పెద్ద కొమారిత. దీనిని ఓరంగోలు సింహాసన వివాహపీఠమున రాజునకు పెండ్లిచేసి పిమ్మట పురందరగురు విభవముతో చిన్నమ్మాయికి పెండ్లి గావించెదను. [గోదావరి యుత్తరతటముదెస దృష్టి సారించి] రాజప్రజే తన రాష్ట్రమం బాసఁ గావలయు. ఉజ్జ్వంభితమైన తడియవృద్ధయాంధకారమా లోకమెల్ల నాక్రమించుచున్నది! [నలుదెసలం గని] అహో! ఎటు గన్నను లోకము రాజుకై వగలఁబొగులుచున్నది.

ఉ. దండితవై రిపీరునిఁ బ్రతాపనరేంద్రుని ముల్లెమాటగాఁ

గొం డని దైవ మీతురకకూళల కీఁ గనుఁగొన్నమింటికిఁ

గుండియ ప్రిల నెత్తురుల గు జ్జగుకండలు రెండునుం బలే

చండగభ స్తిమండలము, కై వలినీకనితార్కచింబముక!

15

ఓ గోదావరి,

ఉ. వేసర కేడ్చే దేల, యరవిందసఖ ప్రతిహరుణాస్యముక

మాసికొనంగ కైవలపుమూర్ధజనుల్, గడు గాలి నూర్చుచుక.

15. శత్రువీరులను దండించిన ప్రతాపరుద్ర మహారాజును ధనపు మాటగా 'ఇదిగో పుచ్చుకొండి' అని దైవము క్రూరులగునీతురకలకు ఇయ్యఁ గాఁ చూచిన యాకౌశమునకు గుండె పగులఁగా నేర్పడిన నెత్తిటిగుజ్జతోడి రెండు బద్దలునుమా ఆకౌశమందలి (యాసాయంకాలపు) నూర్యచింబమును గోదావరిలోని (యా) తత్ప్రీతిచింబమును.

16. నూర్యక్రీచింబ మనెడు కందిన ముఖమును నాఁచునెడు తల పెండుకలు క్రమ్ముకొనఁగా, (ఈసాయంకాలపు) గాలియను మిషచేత నిట్టూర్పులు నిగుడ్చుచు, ప్రకౌశమానములయిన శులలనెడు వశీత్రయము మాటి మాటిక పయిపయి అగపడుచుండఁగా జక్కవదంపతు లనెడి పాలిండ్లయు

భానురవీచికాశ్రమిపై పైపయి దోచు, రథాంగయుక్తస్థనో యిదు,
 చ్ఛ్వాసముమీఱు, మాధుకరపుంకృతిమూల్గున, నంచ యెల్లునక? 19,
 తే, ఆహితవిధి కిట్లు రోషానుకాత్తు డగుచు,
 గుతలపతిపాటునకు 1గా, శ్రుంకుమెట్టఁ
 జరమ కౌస్తా చిత సమిధ సాంధ్యరాగ
 వర్షాకుండానఁ బడె 2లోకబాంధవుండు, 17

క. కువకువ 1వాహివుఁ 2దరుల్,
 నవనవ 3బాష్పంబునృప్తి 4జపలం గురియుక,
 5శివలవిరుతి నేడ్చు దిశల్,
 6పావసి నవసి పేదవడియై భువి నెమ్మెగముక. 18

అ. 1జ్యోత్స్న 2గలుగ వెలిగి జ్యోత్స్న వీడి చనంగ
 విన్ననై నపూర్ణ 2విధునిపగిది,
 సిరి గలుగ వెలిగి సిరివాయ త్తములలోఁ
 దేజ మెడలె రుద్రదేవుముఖము. 19

బుకు అతిశయిల్లుచుండఁగా, తుమ్మెదల రుంకొరమనెడు మూలగుతోను
 హంసకూతలనెడు, కంఠధ్వనితోను వినునక ఏల యేడ్చెదవు?

17. కుతలపతి=రాజయొక్క, 1. ఓపక, 2. నూర్చుడు, చర...
 మిధ-చరమ=కడపటి-కౌస్తా=దిక్కునంగు-చిత=పేర్చబడిన (కౌస్తా=కట్టె
 లతో-ఆచిత=పేర్చబడిన) సమిధ = మండిన - సా ...దానక=సంజకం
 జాయ యనెడు నిష్పల గుండములో.

18. 1. ఏడ్చెడును, 2. చెట్లు, 3. కన్నీటివర్షమును, 4. ఆకాశము,
 5. నక్కలు యూశలచే, 6. భూమియొక్క యందంపుమోము పొగిలుగ్రమ్మి
 కృశించి కళదప్పినది. పక్షులు చెట్లలో చేరి కూయుట, సంజమంచు పడుట,
 నక్కలు అఱచుట, రాత్రి వంటలకై నిప్పు రాజవేసికొనెడు పొగలు వ్యాపిం
 చుచుండుట, చీకట్లు పడుటయు, ఇట్లు వర్ణింపబడినవి.

19. 1. వెన్నెల, 2. చంద్రునివలె.

జే॥ క. కత నేయుట, కత నెప్పుట,

కత వ్రాయుట, కతను నాటకం బాడుటయున్,

గత నెఱుంగుటయును, వేటే;

కతయ యగుట వేటే; వైభవతి వింత గదా!

20

క. కతగా నేనియు నీభూ

పతిగతి యాలింప గుండె పట్టున ప్రిలున్,

నెత్తు మితియె కంటఁ గనన్?

మతి నాకున్ బ్రమియ జడియు మఱచుం బఱచున్. 21

క. తన్ని ప్నయినె బని నెడు;

నబ్బరపా నైన నీతి యందనుట, లగున్;

మబ్బు తొలగించుకొని యిదె

గల్గితమ దాల్చి రాజకౌన్య మరనెడన్.

22

అహా! నాహృదయము విజగన్తృభ్యాత్వ రాధాంత నిశాంతం
బయ్యనిట వహాహవిసిందంబువోలె కేలవతాభావనం బైనది, దేనిం గాంచి
నను ట్టణములో దిగులు ట్టణములో వగవును గలుగుచున్నవి. అరాజకలక్ష
ణమా? మంచిది; వివాదము ప్రస్తావనము, ప్రకృతసాయము శ్లోపారుషము,
అనభ్యస్తరాజకౌన్యండును ఎట్లు కౌన్యభోరణిం బాజీంతును! [ఇంచుక ఆలో
చించి] ఇట్లుగుం గాక:—ఈ కొఱితివాడ కరిగి కరణప్రభృతిరాజకీయాల సిడి
త్రిప్పి కేపు మధ్యాహ్నము మంత్రిగన్నీధి నుండెడ. కరణమునింట అతని
గ్రామాధికరణక ప్రభృతులం దేరఁ బంపివేసి, అతఁడు వారిం దోడ్కొనివచ్చు
నంతలో రాజదత్తములుగా ప్రప్రతాపరుద్రమహారాజ నియుక్తత్రిలింగ
రాష్ట్రగర్వధర్త విచారణాధ్యక్షుండనియధికారమునునిర్దేశించుకాసనమొకటి,
స్వగ్రామములమంత్రి సమానముగానన్నా హముబాజరిపిపలినవారిమునుపులో

* ప్రపంచము అంతట మనెడు సిద్ధాంతమునకు చోటు, ప్రదుఖిం
చుట, ప్రస్తీలది, ప్రప్రయత్నించుట, శ్లోచనములది.

వ్యయము వ్రాసికొనవలసినదిగా గ్రామాధికారులకు రాజశాసన మొకటియు,
వ్రాసి, కాలముల్లు గ్రుచ్చుకొన్నదని బేదింజ తెప్పించి, రెంటికీని రాజముద్రి
కలు వేసి యుంచుకొని, గ్రామాధికారులకు చూపెదను. సన్నాహశాసనము
నకు నిరుపదిప్రతులు వ్రాయించెద. అందులోనే ప్రతిగ్రామాధికరకుఁడును
తనశాసనము తానుపుచ్చుకొని కడమవానిని పైగ్రామాధికరకునికి తత్క్షణమే
పరుగుపా మీఁద పంపుఁజ్ఱు వ్రాయించెద. అన్నిటిని ఇతరులను కను
మొఱిగి రాజముద్రికయే వేసెద. ఈ ప్రయోగముచే గ్రామగ్రామంబునను
గవారి, పరుసార్గురు బోయలు, వెంటరా బంట్రెతులు, జోడు దివ్వటి
గాండ్రు, పిలిసెల్ల నేను చేరకముందే పుట్టించియుంచెద. అహహ! రాజముద్రి
కాప్రభావము! ఈ కరణముపేరు కొణకంచి బుచ్చన్నయట. ఈనియోగి
కనులకు మెలఁకువగా గంత వేయవలయును. ఆవులించినఁ బ్రేవు లెన్నుజాతి
యిది. నాకవనమునకు మెచ్చి రా జిచ్చిన యీయధికారమును చెల్లింపక
ముందుగా అద్దఁగి తల్లిం గనఁగోరి వినీతవేషాభిలాషినై నిష్కరివారముగా
వచ్చి, ఏఱుదాట సాధనములు లేక, మరలతి నని బాంకి కరణమును సమా
ధాన పెట్టెదను.

క. కుదిరెఁ బదక మిప్పటికికా,

బదిలముగా మంత్రి కెఱుకపడు తేపటికికా;

సదమదము గలగు పిమ్మట;

మది కరఁగదొ యింక నైన మలఁకల విధికికా ?

23

గట్టు దిగి ఆయూరిదారి వెదకెద.

[అని నిష్క్రమించును.

చతుర్థాంకము.

స్థలము:—ఓరుగల్లు, యుగంధరమంత్రి హవేలి, కచ్చేరికాల.

అంతట యుగంధర జనార్దనులు ప్రవేశింతురు.

యుగం.—వత్సా జనార్దనా, నీజాగ్రత్తకు సంతోషమే, కాని,
ఉ. ఏల చొరంగనిచ్చితివా యీతరకక మనసీమలోనికిన్ ?

చీలప వేమి యిట్లుగడు నేసినవీని నెఱింగినప్పుడే?

ఏల పటాణి నేతలకు నీనులు పెట్టి పరస్పరంబు ఖా

నీ లోనరింపఁ జేయవు? మనీషివి, నీతలఁ వేమి బాలకా?

జనా.—వారియందు సప్రయత్నఁడను గానే యున్నాను.

యుగం.—చెకుముకీ దొరకినాఁడా యేమి!

జనా.—అవును.

ప్రతీహరి.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రి గారికి,
సేనాపతి బేతాళరావుగారు వచ్చివున్నారు.

యుగం.—రమ్మను.

ప్రతీ.—మహామంత్రి గారి యుజ్జ. [అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—[చింతించుచు ఆత్మగతము] చీలినతురకదండు రాలేదు,
పోయిన ప్రభువు రాలేదు. అదం డేమియిన ప్రభువును పట్టుకొనిపోయియుం
డునా? [వామాక్షి స్పందనము నూచించి] అక్కటా! వామాక్షి పట్టువడె
ననుచున్నది!

అంతట బేతాళరావు ప్రవేశించును.

బేతా.—జయము జయము మహామంత్రి గారికి.

యుగం.—బేతాళరావు, కూర్చుండుము. నీజాగ్రత్తకు మిగుల
సంతోషము, తమ్ముఁడు నీపనిని సులభపఱచుచున్నాఁడు.

బేతా.—దేవరవారు పెట్టినంతపనికే మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడనయ్యెదను.

యుగం.—హానీతికి శేషించినది నీది, నీచేతికి శేషించినది మాని.

బేతా.—తమ రక్తం చెప్పటచే, తమరు రాగానే మాశేమియు శేషింప దని నిరాశ చేసికొంటిని.

యుగం.—స్వాస్థ్యమే.

క. మానులకుఁ దపము తెల్లం

భూనాథుల కట్లై నైస్వములు, కకణీయం

పైగవి, కృయ మొనరింపక

గానివి, మఱి తీఱనికొఱగాములఁ దక్కక.

2

అయినను ఈమాటు మాయజ్ఞకాఁగానే నీదండు అనుమకొందదండు రెండు ప్రక్కలం బొదివి, యీతురకదండును రూపు మాపవలసినది.

బేతా.—మహాప్రసాదము.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రి గారికి. శిరస్తా విశ్వాసరావుగారు, నురపురం జమీందార్ విజయరామరెడ్డిగారు, రెడ్డిసముద్రం జమీందార్ నాయకరాజుగారు, చెరుముకిశాస్త్రి, ఇంక ననేకమంది జమీందారులు, ఉద్యోగస్తులును, వచ్చివున్నారు. అందరు దర్శనానికి మామూలుగా కైలవు గలవారే.

యుగం.—అందఱను రమ్మను.

అందఱు.—[వచ్చి] జయము జయము మహామంత్రి గారికి.

యుగం.—కూర్చుండుండు.

[వచ్చినవారు కూర్చుందురు.

యుగం.—మీరందఱు సప్రయత్నులే. శేను వచ్చి విశేష మేమి?

జమీందారులు.—తమరాక రాజ్యాంగముల భయస్పని పాతమునకు దివ్యావధిమైనది.

బేతా. విశ్వా.—తమరాక వాడినచేనికి వర్షమైనది.

యుగం.—[అత్తగతము] మఱి ప్రభువుని తి?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రి గారికి.

[అని చేతికి చీటి యిచ్చును.

యుగం.—[అత్తగతము] ప్రభువునీ లీ జయమంటు. చామాక్షి పట్టుకడే నన్నది. ఇందు నాప్రయత్నము వలయునా? [దక్షిణబాహుస్ఫురణమును నూచించి] అహో! సర్వము నాప్రయత్నముననే సాధనీయ మని దక్షిణ బాహు పెచ్చరించుచున్నది! [చీటిపుచ్చుకొని చదివి అత్తగతము] “మంత్ర సహాయుడను, కార్యము చెడినది, తత్త్వము దర్శన మియవలయును,” అని చీటి. విద్యానాథమహాకవి అని చేప్తారు. బలి! ఇతఁడెవరో పరమనిపు ణుఁడు, రాజుని తిని ఎఱిగి వచ్చినాఁడు, కార్యము చెడినది? నా యూహ తప్పలేదు. [ప్రకాశము] ధర్మసింగ్ ఆయనను తోడ్కొనిరా.

ప్రతీ.—[విద్యానాథునిం దోడ్కొని వచ్చి] వారుగో మహామంత్ర గారు.

యుగం.—[విద్యానాథుని పరికించి స్వగతము] మంచి వర్చస్వి. మహా కవి, మంత్రరక్షకుఁడు, ప్రయోగభంగము చేయఁడు, [ప్రకాశము] ఇక్కడ ఇక్కడ. [అని దగ్గఱకు పిలిచి] ఎవరురా అక్కడ? కుర్చీకుర్చీ!

[నౌకరు కుర్చీ తెచ్చి యుగంధరుని ప్రక్క నుండును.

యుగం.—[విద్యానాథుని నిదానించి చూచి లేచి] విద్యానాథ మహా కవి యనఁగా నెవరో అనుకొంటిని. నాప్రాణమే, [అని కాఁగిలించుకొనును.

విద్యా.—[కాఁగిలింతలోనే చెవిలో] రాజును తురక ఢిల్లీకి కొని పోయినాఁడు.

యుగం.—ఎన్నాళ్లకు! ఎన్నాళ్లకు! [అని మరల కాఁగిలించుకొని చెవిలో] వేటగాయములతో రాజు బెడఁడపూడిలో రామావధానులయింట నున్నట్లు జాబు తెప్పింపుము.

విద్యా.—[కాఁగిలింతలోనే చెవిలో] చిత్రము.

యుగం.—కూర్చుండు తమ్ముఁడు కూర్చుండు.

[విద్యానాథుఁడు కూర్చుండును.

యుగం.—జనార్దనా, ఎవరో ఎఱుఁగుదువా?

బా.—[హృష్టశ్మయములతో] ఆహా చిన్నన్నయ్య!

[అని లేచి కచ్చి పాదముల వ్రాలును. విద్యానాథుడు,

లేచి కౌగిలించును జనార్దనుడు దూర్బుండును.

యుగం.—ఇరుకదియేండ్లకా అన్నజ్జు ప్రికి వచ్చుట?

విద్యా.—అన్నవ సంపాదించుకొనిగదా సన్నిధి నుండవలయు. ?

యుగం.— తమ్ముడు తిరుగవేయని తాళపత్రము సాక్షరము ఇంక లేదుగదా?

విద్యా.—అంతయు తమయాశీప్రభావము, తమకు నెల పట్టినవిద్య నాకు సంవత్సరము పట్టినది.

యుగం.—పదేండ్లు నీవార్తయే తెలియక అప్పు పడినదుఃఖము చెప్ప లేము. నీవు కటకములో ప్రభాకరశ్యాతిషికుల తోడాలి లాగుకొన్నప్పుడు గదా మాకు ఏ వార్త తెలియుట?

విద్యా.— ఏమో బాల్యచాపలము.

యుగం.—ఇప్పుడు ముసలివై తివి గాఁబోలు ? నీ ప్రథమపాధ్యా యులు ఘనపండా దిగ్విజయశ్యాతిషికులు డేమమా?

విద్యా.—డేమముగా నున్నారు. దర్శనముచేసికొని వచ్చితిని.

యుగం.—ఆతోడాలి చెతుల నున్నవా? [అనిచేయిపట్టుకొనఁబోవును.

విద్యా.—ప్రయాణములో తీసిపెట్టి వచ్చితిని.

యుగం.—పదునెనిమి దేండ్లకు పదునెనిమిది విద్యలు ముగించి, రెం డేండ్లు దేశాటన రాజసభాప్రవేశములు గావించి యిప్పుడు అన్నకడకువచ్చి తివి. [జనార్దనునితో] తమ్ముడూ మీ చిన్న న్నయ్యను అమ్మకు చూపింపుము.

అ. అమ్మ నేడుముడుపు లంపుఁ బో చెటి లక్ష

విశ్వనాథునకును శేంకటాద్రి

నాయకునకు రంగ నాయకునకు రామ

నాథునకును సోమనాథునకును.

చిన్నన్నయ్యకు భోజనాదికము విచారించుకో, మరల పాటిపోతుండే లేవించుకో, భోజనము కానిచ్చి తీసికొనిరా, జ్యోతిషవిసోదము కొంచెము చూడవచ్చును.

[జనార్దన విద్యానాథులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—[సభ్యులతో] ఇతడు మా పినతల్లి కుమారుడు.

క. ఈతని జన్మనితోడక

మాతల్లియె పెంచె గవలమాడ్కి; మహా వి

ఖ్యాతి గలజోన్ము; డీతని

చేత మనము దలియవచ్చు క్షితిపతివిధముకా.

4

సభ్యులు.—తమదర్శన మైనపిమ్మట దారి యేర్పడక తప్పునా? ఇక మేము గోలీలు బొంగరములు ఆడుచుండివచ్చును.

యుగం.—ఏమి చెకుముకికాస్త్రీ, వీరాంజనేయ మేమి చేసినది?

చెకు.—తోక జాడించి కన్నులలో మన్నుకొట్టచున్నది.

యుగం.—ఎంత నేపుకొకలయు మన్నుకొట్టటమ?

చెకు.—గరుత్తంతుని దృష్టి గద్దలకు గలుగునా?

[విద్యానాథ జనార్దనులు వచ్చి కూర్చుందురు. వేరిగాఁడు

ను వచ్చి యుగంధరునికి విసనకట్టతో వీసరుచుండును.

యుగం.—విద్యానాథా, కొంచెము వీరికి జ్యోతిషవిసోద మొసంగుదువా?

విద్యా.—తమయాజ్ఞ. [బేతాళరావును జూచి] మీచేయి చూపుడు.

[బేతాళరావు చూపును.

యుగం.—మీరు కానిచ్చుచుండుడు. [అనివ్రాయట నభినయించును.

విద్యా.—మాది ఓధ్రజ్యోతిషము. మాకు చేయి చాలు, జాతక మనా వశ్యకము. వేయేండ్లక్రిందటివారి దైనను సరియే, సరిగా చేతితస్వీరు తీసి యుంచిన వారి దినచర్య యావత్తు చెప్పగలము. మీకిప్పుడు మూర్ఖునిలో అంగారకుడు, మీ నామధేయము?

జేతా.—[అని సగములో]

విద్యా.—మీరు చెప్పకుండు, జేతాశరాణా.

సభ్యులు.—ఏమాళ్ళర్థము! ఏమాళ్ళర్థము!

విద్యా.—యద్ధము, జయము, జేపు.

జేతా.—సంతోషము. గతము చెప్పడు, తార్కాణగా.

విద్యా.—[చెవిలో] మీరు అయిదేండ్లక్రిందట విజయనగరమునుండి దండుతో వచ్చుచు తుంగభద్రకడ విడిసి గట్టుమీద ఒంటిగా నీకొనిపోయి నప్పుడు గొల్లపడుచుచే చీవాట్లుపడిన చరిత్రము చెప్పుదురా?

జేతా.—స్వామీ, ఈయన యెవరో జేవుండుగాని మనుష్యుండు గాడు, ఇది దివ్యదృష్టిగాని జోష్యముగాదు. స్వామీ, ఇంక నాకుచాలును.

విద్యా.—అహా అంతటివాక్సిద్ధియేని నాజాతకము కొంచెముచెప్పడు.

[అని చేయిచూపును. శేరిగాడు తెఱచిననోరు

మూయక ఆళ్ళర్థపడుచు పరికించుచుండును.

విద్యా.—[విశ్వాసరావుచేయి చూచి] పంతులకు గురువు ఉచ్చ, శాక్ష్వాసమున; మహాయోగజాతకము, మహావాక్కి.

జేతా. ప్రభృతి సభ్యులు.—బలిబలి, ఏమి విశ్వాసరావుగారు? అను భవసిద్ధమా? ఇప్పుడైన మామాట ఒప్పుకొందురా? [విశ్వాసరావు నవ్వును.

విద్యా.—బహుమధ్యం డీయన. గుండెలు తీసిన బంటు, ముగ్గురు కుమారులు, పెద్దవానిజాతకమున మీనలగ్నములో గురువు, వాడును ఇంతటి నోటివాడే. భార్య మహాపతివ్రత. పంతులకు కూడ ఏమయిన తార్కాణ గావలయునా?

విద్యా.—చెప్పడు.

విద్యా.—[చెవిలో] పంతులూ, నీవు మూడేండ్లక్రిందట సురపురము జమీనును కాపాడుటకై మాయన్నగారిచేవ్రాలు చేసి పెద్ద సైటికడనుండియెను బదిలీతల వరహాలు తెప్పించి సర్కారుఖజానాకు చెల్లించి మూడవనాడు మరల మాయన్నగారే పంపినట్లు ఆతనికి పంపలేదా?

విద్యా.—[తటాలున. కుర్చీనుండి దుమికి విద్యానాథుని పాదములుపట్టు
కొని] మహానుభావా, నాగుట్టు దాచి నాతల కాచెద నని వర మిచ్చిన
ఈపాదములు వదలెదను. [పేరిగాడు ఆశ్చర్యముతో తెరిచిననోరు
మూయక చూచుచుండును.

విద్యా.—వర మిచ్చితిని పో.

విశ్వా.—[తనకుర్చీలో కూర్చుండి అత్తగతము] ఇతనిజోస్యము
ప్రాణోపద్రవముగానున్నదే! పోయెడుభూత మీచెట్టుకొప్పును విఱచుకొని
పోవునుగాక. [ప్రకాశము] సర్వజ్ఞమూర్తి, బ్రహ్మవాక్యని నను తప్పనుగాని
మీవాక్కు తప్పదు. పోనీ కేనధిక ప్రసంగినని తమరు ముందే సెలవిచ్చినారు
గదా. వీనిచేయి చూడుడు. [అని పేరిగానిని చూపును.

విద్యా.—రారా.

పేరి.—[వణకుచు తబ్బిట్టుగా వచ్చి] యిదుగో నూనుకొండి నే
నేమెరగను. [అని రెండుచేతులు బోరిగించి చూపును.

విద్యా.—[అత్తగతము] ఈమహానుభావుఁ డేమో వేటే దారితీయు
చున్నాడు. [ప్రకాశము] వీఁడు చాకలి, పేరు పేరిగాడు; వీని పెండ్లాము
ఎల్లి.

పేరి.—[భయముతో వడకుచు వెనుకకుఁ బోయి తనతావున నిలిచి]
మహాప్రేబో, నాను సత్తెప్పెమానకంగా చెప్తా. నాను తీలేదుండి, అదీ
తీలేదుండి.

జనా.—ఏమిరా నీవును అదియు తీయలేదు!

పేరి.—వుంగరం మారాజా?

జనా.—ఏ యుంగరమురా?

పేరి.—[విద్యానాథుని చూపుచు] అమారాజు పోంగొట్టుకున్నా
వుంగరముండి.

జనా.—నీవు తీయకపోయిన, ఆయన యుంగరము పోంగొట్టుకొనె
నని నీ కట్లు తెలిసినది?

పేరి. — అరిశేతులోడి తండ్రేమో అని, యారిశేతులోడి తండ్రేమో అని, ఒకరికతి కెయ్యి నూడటం, [విర్యాసరావును చూపుచు] యీమా రాజు అయిన కాళ్ళట్టుకొని 'నాగుట్టు దానండి నాతల కాసండి' అని, నామీ చెట్టి నన్ను నూపటం, యిదంతా నాను నూళ్లేదండీ!

బేతా. జమిన్దార్లు. — [నవ్వుచు] ఏమయ్యి ఉంగరము చోరీ చేసి, పాపము! లోతువ యని వానిమీద పెట్టుట న్యాయ్యమా?

విశ్వా. — నే నటరా సీమీద పెట్టినాడను?

పేరి. — రచ్చించుండి మారాజా, నానెగనండి. [అని వంగి దండాలుపెట్టును.

జనా. — ఓరి మూర్ఖుడా. ఉంగరము గాదురా, జోస్యము చెప్పుచు న్నారురా చేయి చూచి.

పేరి. — తెలక కూశినా, నన్ను కాసుండి మహాపెబ్బో.

విశ్వా. — ఈమాటుమన్నించితిమి. ఇంకొక మాటు ఇట్టితప్పుచేయుము, తెలియును.

జనా. — మన్నించినారలే భయపడకు, చేయి చూపించుకొనెదవా?

పేరి. — పెబువుల మణుచు. [అని యెడమచేయి చూపును.

విద్యా. — కుడిచేయి చూపరా.

పేరి. — మేకెయ్యెతే ఈమని పుట్టకెయ్యి నూపినోత్రీసామీ. తెల నోణ్ణి. [అని కుడిచేయి బొడిసినట్లు చూపును.

విద్యా. — అటచేయి చూపరా? [పేరిగాడు అటకేయి చూపును.

విద్యా. — [చూచి] ఈనడుమ వీడు ఎల్లతో జగదమాడినాడు. అంతట అది [అనగానే సగములో]

పేరి. — [వంగి దండ మిడుచు] అది కెప్పకుండి నామే, అది కెప్ప కుండి, నాను శిత్తగించుకొన్నమాట పెబువులు మనివి కేననండి.

జనా. — మీకు జగడమేల వచ్చినదిరా?

పేరి.—నానుండి దాన్ని 'మామా' అని పిలవన్నానుండి. 'నాను పిల్చు' అన్న దుండి.

విశ్వా.—చుతేమని పిలిచినదిరా?

పేరి.—'పేరిగా పేరిగా పేరిగా,' అని పిలికిందుండి. ఇదేనుండి, నాను శెప్పొద్దని శిత్తగించుకొన్నదుండి.

విశ్వా.—దీని సేసెంతమాత్రము చెప్పను.

విశ్వా.—దానిచేత ఆలాగు పిలిపించుకొని ఊరకున్నావా? నీవు అన్న ములో ఉప్పు వేసికొనుట లేదంటరా ?

పేరి.—[సగర్వము] నానుండి, ఆపాట్కూ, [సవీదము] ఒక్కొని మాటన్నా నుండి.

విశ్వా.—నీమాట పడి ఊరకున్నదిరా అది ?

పేరి.—అదుండి ఆపాట్కూ మైలగుడ్డలమూ పెత్తి నానెత్తిమీ దేకిందుండి.

జనా.—జోన్యులవారు, ఇది కూడ వాడు చెప్పవలదని చిత్తగించు కొన్నదే. చక్కగా మనవిచేసికొండి.

పేరి.—ఇది శెప్పొద్దని నాను మరీ అగితైంగా శిత్తగించుకొన్నానుండి.

విశ్వా.—ఓరీ, ఇందుకోసము ఎల్లిమీద నీకు కోపమా ?

పేరి.—మం లేదుండి. ఒకపాలి గళిరినా ఒకపాలి మంచిమాటాడు దుండి.

విశ్వా.—వాడు వలదని చిత్తగించుకొన్నది మాని కడమ రోమయినఁ జెప్పుడు, పాపము !

పేరి.—అప్పుడు మహాపైబో.

విశ్వా.—[చేయి నిదానించి చూచి] అయ్యో! [అని వానిముఖముం గనుచు] పాపము! ఏమి గ్రహచారమురా! ఇంక నిప్పుడు చెప్పగూడదుపో, [పేరిగాడు దూరముగాపోయి దిగులు పడుచు గుటకలు మ్రింగుచుండును,

విశ్వా.—[జనాంతికము] ఏమి విశేషము?

విద్యా.—[జనాంతిక మభినయించి కేలిగానికి వినంబడునట్లుగానే] వీనికి తేపు ఈజేలేతు మరణగండ మున్నది. తప్పెనేని యిదు. విడిచిపెట్టుడు వాని సంగతి, రసము లేదు.

యంగం.—[వ్రాత మగించి] విద్యానాథా, ఒకానొక యవశ్యవిషయ మునఁ బ్రశ్న చూడుము.

విద్యా.—రాజునుశుశించి యడుగుచున్నారు. నాజోస్యమే నాజోస్యమును పూర్వపక్షము చేయుచున్నది!

యంగం.—ఎట్లు?

విద్యా.—ఏలినవారియొద్దనుండి తమ్మునికి జాబువచ్చుచున్నది, అంచెల మీఁద; గడియదూంములో నున్నది, మఱి నాజోస్య మేల?

యంగం.—సారాంశము. రెండుమాటలు.

విద్యా.— (మత్తకోకిల)

దండుఁ బాయుట, యెంటి నొక్కటఁ దాఁకఁ గైదువు లేక యే రెండు బెబ్బలుల న్వధించి 1కిరి స్థర స్పడఁ జేతయుకా,
కండ నెత్తురు మెండు వోవుట, గానలోపల మూర్ఛయుకా,
దండలో నొకపల్లి య న్మయసంబు విప్రగృహంబునకా. 5

వచ్చినది జాబు. [అందఱు ఆశ్చర్యముతో ద్వారమువై పు చూతురు.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి. [అని యంగంధరుని చేతికి జాబిచ్చి] అంచెమనిసి జడివానలో తడిసినట్లు జోరుచెమటలతోటి చాపరువున ఇది నాచేతబెట్టి నేల బడిపోయినాఁడు.

యంగం.—పోయి వానిని దేర్చుము.

ప్రతీ.—చిత్తము.

[అని నిష్క్రమించును.

యంగం.—[జాబు విప్పి చూచుకొని] విశ్వానరాయణమహారాజు

విశ్వా.—[లేచి పుచ్చుకొని తిడుచున్నట్లు]

“శ్రీమజ్జగద్విఖ్యాత లోకాతీత నీతి ప్రతాప దేదీప్యమానులకు శ్రీమత్కాకతీయ రాజ్యలక్ష్మీసంర్భవలకు జనార్దనమహామాత్యులకు. —

రచితాంజలిబంధుండై ప్రతాపరుద్రమహారాజు విన్నవించుట:—
 వేటలో నొంటిబిక్కి వ్రణితులమై బెడదెప్పుడిలో బ్రహ్మశ్రీ రామావధానులవారియందు సున్నారము, తమరు వచ్చి మమ్ము తోపేసగరు చేర్పవలయును.

[మొహరు “ప్రతాపరుద్ర మహారాజు.”]

[అందఱు విద్యానాథుని, యుగంధరుని, పరస్పరమును,

చూచుచు హెచ్చరిక సంజ్ఞలతో ఆశ్చర్యపడుదురు.

విద్యా.—[పరమానంద ముగ్ధనయించుచు] మఱేమి భయము లేదు.
 కొంచెము కాలయాపనగాని కుదిరి స్వస్థ మగును.

యుగం.—మఱి యేలినవారివార వచ్చినదిగదా. అస్వాస్థ్యమునకు భేద మగుచున్నది. చైవగతి! జనార్దనా, చిన్నదండుతో నీవును విద్యానాథుండును పోయి వారిని తెండి. [సభ్యులతో] మీయందఱయెరుటను మా పెద్దతమ్ముని విద్యానాథుని మాతో నొక మంత్రిగా నియమించితిని, మీకు సమత మగునా?

అందఱు. — మహాప్రసాదము.

యుగం.—అటయిన నిదిగో ఫర్తానా.

[అని తానువ్రాసిన ఫర్తానా యిచ్చును.

విద్యా.—మహాప్రసాదము. [అని పుచ్చుకొని కన్నుల నద్దుకొనును.

యుగం.—ఏలినవారియస్వాస్థ్యముచే చిత్తము వ్యాకులముగానున్నది. మఱి యిప్పటికి సభ చాలింతము. [అందఱును లేతురు.

బేతా. ప్రభృతులు.—ఏలినవారికి తేమము కలుగవలయును.

[అని మంత్రులకు నమస్కరింతురు.

మంత్రులు.—స్వస్తి స్వస్తి స్వస్తి. ఇతరులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—కూర్చుండుడు.

[ముగ్ధురను కూర్చుండురు]

యుగం.—మీరు ఈ పేరిగానిని లోగిప్రతాపదుర్ద్రుమహారాజును చేయవలసినది. ముందుగా, నుహతిపి, నీవు ఈరాత్రి వీనిని రామావధానుల చావడి చేర్చవలయును. జనార్దనా, నీవు సపరివారముగా పోయి వీలినచారి బంగారపు సవారిలో వీనిని తెచ్చి తేపు నగరు చేర్చవలసినది. రామావధానులకు పేరిగానిచేత ఈశ్రోత్రియ మిప్పింప వలసినది. ఇదే దానశాసనము. [అని జనార్దనునిచేతికికొగిత మిచ్చుచు] కృత్యవిశేషములు వచ్చి చేసినవిప్పుట తెలియును.

విద్యా.—

ఉ. రాజు నొనర్చె 1విక్రముఁ దిరంబుగ దేవత వేయివర్షముల్,

భ్రాజతబుద్ధి దాని నలభట్టి రచించెను రెండుపేటగా;

నా 2జనయిత్రి యొక్కనినె నన్దనియెకా; మహనీయు, యుద్ధద

వ్యాజకృపాకటాక్షమున నైతిని ముత్స్వర తిమాత్రితావనా. 6

సవీనునియం గొంచిన నమ్మకమునకు లజ్జితుడ నగుచున్నాను.

యుగం.—నీప్రజ్ఞకు ఫలమిది. నీవు కవిని గావు, కవిని అనగా ఉశ నుని మించినవాడవు. నానమ్మకము అపాత్రనృస్తము గాదు.

విద్యా.—ప్రీతివిసంభముల కర్హుడ నయ్యెదను.

యుగం.—సరి. [పేరిగాడు తొంగిచూచును.

యుగం.—[జనాంతికము] వీడు నిన్ను వదలఁడు. వీనిని పేనుము.

[ప్రకాశము] మఱి లోపలికి పోదము. [పోవుదురు.

పేరి.—[ప్రవేశించి విద్యానాథునికొల్లకడఁబడి] మహాప్రేబో ఆ గండమేంటో తెప్పండి సామీ, తప్పించుకొని బదుకుతా.

విద్యా.—లేవరా, లే.

యుగం.—విద్యానాథా, నిలిచి చెప్పి రా, పాపము! తప్పించుము సాధ్యమైన. నాడు మాకు మిక్కిలి నమ్మక మైన నౌకరు.

[అని ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.

6. 1. విక్రమార్కుని, 2. తల్లి, 3. ఆత్రితులను రక్షించువాఁడా.

విద్యా.—ఇటు రారా. ఇక్కడ ఏకాంతమునకు రా.

[అవి పరిక్రమించును. షేరిగాడు పరుగునఁబోయి కుర్చీ తెచ్చి విద్యానాథునికి వేయును. విద్యానాథుడు కూర్చుండును. / చాకలి మరల పరుగునఁ బోయి వినకట్ట తెచ్చి విద్యానాథునికి వినరుచుండును.

విద్యా.—ఓరీ, తురకసర్దారుని డేరాకడ నుండు పహరాసిపాయి నిన్ను సజీకేసి యెల్లినీ తీసికొని ఢిల్లీకి పాటిపోఁ దలఁచియున్నాడు.

షేరి.—ఓయి బాబో, తాతల్లో! అమ్మల్లో! నన్ను సరికేకినా నాను బదుకుతాను గాని, యెల్లి లేకపోతే నాను బదకలేను మారాజా, రచ్చించాల. రచ్చించాల.

విద్యా.—అల్లరిచేయకు మూర్ఖా, నిన్ను బయటికి పోనీక ఇచటనే నిలుపుటచేసీచావు తప్పినదిగదా. నీవు సదా మాతోనే ఉండు, నిన్నెవఁడును ఏమియుచేయలేడు.

షేరి.—బుద్ధిబుద్ధి, మ రెల్లిగతి యేలాగ నాసామే ?

విద్యా.—ఎల్లినీ మేము కాపాడెదము. మేము నీకు సెలవిచ్చినప్పుడు నీవు ఎల్లినీ గలసికొనుము.

షేరి.—నాగండం తప్పింది బాబూ! నాగండం తప్పింది నాగురుడా!

విద్యా.—గండము తప్పిన యోగము పట్టవలయునురా.

షేరి.—గుడ్డ లుడుక్కోనే ముండావోడికి నా కేమి ఓగం సామీ!

విద్యా.—అటుయిన మామాట తప్పునఁటరా?

షేరి.—అమ్మా ! బెప్పురేవుడిమాట తప్పటమే ! మరి కెప్పు సామీ ఆ ఓగ మేంటో పట్టించుకొంటా.

విద్యా.—రాజయోగమురా.

షేరి.—అట్టంటే రెలీలేదు మారాజా.

విద్యా.—నీవు రాజ వవుదువురా.

పేరి.—నిజమేనా సామే? నిజమేనా? వొట్లు చలలేదు సామీ!
వొట్లు చలలేదు! [అని నిశ్చేష్టుడుగానుండి] మరి నాను రాజా నైశేయ్యే
మాది మారాజా?

విద్యా.—రాణి యగును.

పేరి.—[మీఁదఁ జూచుచు ఆత్మగతము] వచ్చా నారంగా! [విద్యా
నాథుని వైపు] రాసోళ్ల గీసోళ్ల ఆహోళ్లూ, వోళ్లూ, నాకాడికి రారుగందా!
ఆళ్లని నూస్తే నాకు బయి మేస్తది మహప్పెటో.

విద్యా.—నీయెల్లియే నీకు రాణి యగును, అదే నీతో సింహాసనము
మీఁదఁ గూర్చుండును.

పేరి.—శింవాసోనంకాడి కత్తే నాకేమా బయి మేస్తదుండి
స్తుల్లుగామా.

విద్యా.—ఇక నేమి భయము?

పేరి.—ఆవును, ఇంకేం బయిం? ముంగటిమాట కెప్పినా, [ఆత్మగ
తము] సింవాసోనం మీద టక్కు నేళి వోరికీ తెల్పికుండా యెల్లిని లంఠెని
ముద్దేస్కొంటా నారంగా. [అని ముద్దుగొనుట నభినయించును.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] పురి యెక్కినది, చాలును, [ప్రకాశము]
ఓరీ, నేను గురునాథుడను గదా, గురువునాజ్ఞ తప్పవుగదా?

పేరి.—తప్పను సామే, గురునాథుడా, నీయ్యాగితప్పను గురుడా,
నాసత్తెప్పెమానకం కేస్తా.

విద్యా.—నుటి చీకటిపడునందాక ఎవరితోను మాటలాడక మాన
ముగానుండు, మానము తప్పిన యోగము పట్టును.

[పేరిగాఁడు చేతులతో మాత్రమే దండము చూపును.

విద్యా.—అ! అది సరి, యోగము పట్టించుకొనులక్షణము.

[అని నిష్క్రమించును.

పేరి.—నాను రాజయ్యేవోణ్ణి, ఇక అందరూ నాగులాములే

అవుతారు. ఈశ్వరోటి నా నెందుకు పలకటం? అయ్యవోరు అయ్యవోరు
గాడు, గరునాదుడు; అయ్యోరు తెప్పినమానం బలే చక్క.

యెల్లి నా తో గద్ది యెక్కుంటదీ!—జాజి

మల్లి నాతో గద్ది మానుంటదీ!

పేరయ్య రాజంట! పే రెల్లి రాజంట;

తనకు మా మావోళ్లు దండ మెడ్తారంట!

యెల్లి నాతో...

సందుట్టో సమయాము శేస్తానురా!—నాను

అందుట్టో సడసాము లాడ్తానురా!

యెల్లి నాతో...

ఇం కేమి గావాలరా నాశురుడా! కిక్ టొడ్డదాకా నరమానవుడితో
మాట్లాణ్ణు.

[అని దుముకుచు అడుచు నిష్క్రమించును,

పంచమాంకము.

స్థలము 1.—ఓరుగంటికడ ఖుస్రూఖానుని డేరా.

అంతట ఖుస్రూ ఊరవిష్టుఁడై ప్రవేశించును.

ఖుస్రూ.—రాజా వచ్చినాడని నావేగుల్ చెప్పినార్. ఆమహల్లో హజాములున్ను, అలాగే చెప్పినార్, వలీఖాన్ రాలేదు. ఆయన రాజాకి కల్సుకోలేదూ కావాలి? మది నేనే రాయ్బారం జర్నవాలా, వలీఖాన్ యింకా రాకోవడాన్ని కారణం యేమి?

సిపాయి యొకఁడు.—[చాకిమాట మోచికొని ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్, ఇద్దో తమ్మి దుస్తు.

ఖుస్రూ.—అరే, యి డేమి! యిది ఉతకనే లేదే?

సిపా.—మనచాకల్దానీ లేదూ యెల్లి, అదికి మొగుడికి వలీఖాన్ సర్దార్ పట్టుకొని ఢిల్లీకి పోయినార్, అంటుంది, అందుకోవం అది తన్ను సంపీయేనా మనకీ నాకీరీతెయ్యడం లేదూ అంటుంది, యేడుస్తావుంది ముండా! నేను యీదుస్తులు ఎవరికేతా నైనా ఉత్కుదామ్ము తెచ్చినాను, ఊరంతా యిదే పుఖార్.

ఖుస్రూ.—ఏం పుఖార్?

సిపా.—బడామంతిర్ యుఘందర్ వచ్చినార్, వలీఖాన్ సర్దార్ పోయే దారీమే జంగల్లాగాళంమే మనపేరిగాడ్కి రాజావేషం వేసి బైటో చేసినార్, రాజాగోడాకి కూడ పేటావేషం వేసి మైధానంలో వుంచి నార్: వలీఖాన్ సర్దార్ మోషంపోయి మహల్వాలా పేరిగాడ్కి రాజా తల్లి పకల్దేవు చేసినార్; తీస్కొని పోయినార్, ఇదే ఊరంతా పుఖార్.

ఖుస్రూ.—[అత్తగతము] ఆహా! యేమి హాశ్చర్యం! యేమి యుఘందర్ మంతిరి బుద్దీషక్తి! అలాగైతే వలీఖాన్ యీదేషంలోలేదు, హా! హా! హా! తెల్పింది! బడామంతిరి వచ్చినాడు మొదల్ పేరిగాడు మానాకరికి రానే లేదు! ఆహా మంతిరి యుఘందర్ ఎంతయుక్తిచేసినాడు! మా సర్దార్ గయా, రాజా ఆయా! హా! యుఘందర్! యుఘందర్!

సిపా.--సర్దార్సాహేబ్, ఆఘోడా వొళ్లంతా కానా గాయల్పడి తప్పించుకొని వొచ్చి రాజా తబేలామే చేరింది అని మాట. ఈరోజ్ వుధయమే మహారాజాకూడా వొచ్చినార్ అని పుఖార్.

ఖుస్రా.--[స్వగతము] యిక మంతిరి యుఘందర్ మాకీ మాలక్కుర్కీ ఛణంలోనో ఛణంలోనో సఫాయి చేస్తాడు. బడామంతిరికి మారాయభారం మోపంతెల్సీపోయింది. [ప్రకాశము] అరే. ఇంకా యేమీ తెల్సనూ నీకీ?

సిపా.--రాజాకి వేటాలో ఘాయం అయింది, ఖాయిలా చెప్తార్.

ఖుస్రా.--హా! యీషమయంలో యంధరంరాజ్ సాస్తులలో భాయి వుంటే యెంతా షహాయం వుండును!

అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును.

చెకు.--సాయముగా నుండునెడల సిద్ధముగా నున్నాను.

సిపా.--సలాం. [అని నిష్క్రమించును.

ఖుస్రా.--సాస్తుల్లుభాయి, సర్దార్ వలీఖాన్ యెక్కావుండవీ జోవ్యం చెప్పండి. మాకి అపాయం వుందీ లేదు, జయం వుందీ లేదు కూడా జోవ్యం చెప్పండి.

చెకు.--వలీఖాను గోదావరి దాటి ఎనిమిదామడ నడచినాడు. ఢిల్లీకి మేఘాలమీద ఎగిరి పోవుచున్నాడు.

ఖుస్రా.--అంత జల్దీ పోవడాన్ని కారణం యేమి?

చెకు.--రాజనుకొని చాకలిని ఇక్కడ నాకరిచేయుచున్నానికే పేరి గానిని పట్టుకొన్నాడు. వెనుకనుండి రాజసిబ్బంది తఱుముకొని వచ్చునని భయము. త్వరగా నుత్తానువారికి ఆఖాయిదీని అప్పగింపవలయు నని కోరిక.

ప్రతీ.--[ప్రవేశించి] సర్దార్సాహేబ్, వలీఖాన్ సర్దార్సాహేబ్ దగ్రానుంచి తురుఫ్ జవాను కబురైచ్చినాడు.

ఖుస్రా.--తచ్చనం రమ్మను.

ప్రతీ.--చిత్తం.

అని నిష్క్రమించును.

జవాబు.—[ప్రశంబించి] సలాం సద్దాల్ సాహేబ్. సద్దాల్ సత్తాకా ఈజేదం రాజాకి పట్టివార్, ఛిస్తిత్తీస్కాని యెచ్చో పోయినార్. తమో చెప్పినార్—ముట్టడియేసి వోరంగోలు పట్టవల్సింది, రాజాభూడాని పట్టి ఛిస్తిత్తీ మాకాడ్కి పంపవల్సింది. దాన్ని మేము నుల్తానువార్కా గజర్ చేస్తాం.

ఖున్నా.— ఏమి సాస్తుల్లు భాయి? జవాక్ యీలాగ చెప్తున్నాడు?

చెరు.—ఇతని కేమి తెలియును! ఎవర జేమి చెప్పినను సరియే, మా బోస్యము తప్పదు.

జవాక్.—[ఆత్మగతము] ముసల్మానీజేదం, బొమ్మక్ మాట! ఎవరికి? [ప్రకాశము] ఏమి మీబోస్యం బొమ్మక్ సాబ్?

చెరు.—రా జనుకొని చాకలిని మీసర్దార్ పట్టుకొనిపోయినాడు.

జవాక్.—ఛీ ఛీ ఛీ ఛీ! జూటాభాత్ జూటాభాత్! నాశేతుల్తో నేను రాజాకి సంక్తిళ్లు వేసినాను వోయి?

చెరు.—ఘాఘా ఘాఘా! డోబీకి పేరిగాడ్కి నీచేతుల్తో సంక్తిళ్లు వేసినావు రోయి.

జవాక్.—అరే నీవు యిట్లా మాటాచస్తే నాకీ బరే మంటావస్తుంది.

చెరు.—గోదావరిలో పడు చల్లార్చును.

జవాక్.—కబడ్దార్ బొమ్మక్.

చెరు.—బొమ్మక్ కబడ్దారే. నీవే డబడ్దార్, బడక్దార్, బకడ్దార్, ఒకనిఁ బట్టి ఒకనిఁ జెప్పుచున్నావు.

జవాక్.—మేము తాజాకి.....

చెరు.—మీరు పేరిగానికి.....

జవాక్.—సర్దార్సాహేబ్, ఈబొమ్మన్ను పొడిచేస్తాం,

చెరు.—తురకపాడుము మేము తాఁకము.

ఖున్నా.— ఆయనమాట నీవు వినకు, నీమాటనీవు చెప్పు.

చెరు.—నీనిమాట చెప్పే.

జవాబ్. — మేము రాజాకి ...

చెరు. — మీరు పేరిగానికి ...

జవాబ్. — [చెరుముకిని రోషరూత్నముగా చూచుచు] మేమూ రాజాకి
టాంజాక్ మే మోస్కాని పోయి పడ్డాలో పెట్టినాం.

చెరు. — [దిగ్గరగా నవ్వుచు] అరే జవాబ్ నీవు చాకలికి సవారిమోసి
తివిరా.

జవాబ్. — [బాతు దూసి] మేము చాకలికి సవారి మోస్తాం?

[అని పొడువఁబోవును. చెరుముకి శాస్త్రి, అలత్యముగా నవ్వును.

ఖుస్రావ్ త్రిదూసి జవానును నఱకఁబోవును.

జవాను అల్లా అల్లా అని పాటిపోవును.

ఖుస్రా. — మాభుద్ధి చాలా గంధర్వోశం అయింది బోవ్వులు భాయి,
యీ ముండాకొడుకుల్ యీ ముస్సఫా ఫిరోజులు మేము లడాయి అంటే
వీళ్లు రాయభారం చెప్తార, మేము రాయభారం చెప్తే వీళ్లు లడాయి మొగ్గు
తార్. క్యోకర్నా భాయి?

చెరు. — వారిద్దఱు కేవలభ్రష్టు లని నేను మొదటనే చెప్పలేదా?

క. వారికి హుక్కా, 1కంచెక్,

సారాయి రహస్యగోష్టి, 2షమాత్, భంగీ;

వారికి లడాయి తెలియునో?

వారి మొగంబులకు రాయభార మెఱుకయే? 1

ఖుస్రా. — యీ ముండాకొడుకులబుజ్జిల్ తీయించివేతు నా?

చెరు. — వారివలననే యీ రాయభారము, లేదా, వలీఖాక్ పోయిన
మఱునాఁడే మీరుకోటను పట్టియుండవచ్చును. మఱి యిప్పుడైనో? నీ
నేనావధూటిని,

ఈ. ముందు ఫిరోజ్ ముస్తఫా 1 సముత్తమచాకృతి 2 మ్రొగ్గజేయఁగా,
 మందల వెన్న 3 శ్రోణీయపమక 4 మనుదార్దారవీవు 5 నిల్పఁగాక,
 6 అందువు గల్లుగల్లు రన నట్టిటు తొట్రిలు కామపీడితక
 7 మందవిచార 8 సంధ్రపృథనా 9 తి 9 కాగిటిలో 10 గరంచుఁబో! 2

ఖుస్రా, — హా! అల్లా! అల్లా!

చెకు, — మఱియొకమాట, దిగులుపడవలదు. యుగంధరునికి మీరు
 గడియకాల మిచ్చినది కూడ తప్పే.

ఖుస్రా, — యేమి చేసినాడు! యేమిచేసినాడు! యేమిచేసినాడు!

చెకు, — మీమీడికి రెండువైపుల రెండు లక్షలు పంపినాడు,
 మిమ్ము రూపుమాపుటకు మఱి, —

ఖుస్రా, — మఱి యింకాయేమి?

చెకు, — శ్రద్ధగా వినవలయును. మఱి, కోటలోనుండి మీశిబిరము
 క్రిందికి సొరంగాలు త్రవ్వించి వానినిండ తుపాకిమండు నిండించినాడు.
 ఇంక గడియలో మీశిబిరము గుర్తుండదు. పాటిపోయిన లక్షలు లక్షలు
 దండు పొదివి నలుకనున్నది.

ప్రతీ, — [ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్, రాజావారిదుబాసి.

ఖుస్రా, — రమ్మను.

ప్రతీ, — సర్దార్ సాహేబ్ హుకుం. [అని నిష్క్రమించును.

దుబాసి, — [ప్రవేశించి] సలాము ఖుస్రా ఖాన్ బహద్దరువారికి, మా
 యేలినవారు ప్రతాపరుద్ర మహారాజుగారు వేటనుండి ఈ యుదయమే

2. 1. నిక్కుజన్నలవలె, 2. ముందటికి చాల్పఁగా, యుద్ధమునకు
 పురికొల్పఁగా ననిభా, 3. పిఱుఁకువలె, 4. సేనయొక్క వెనుకటిభాగమును
 నడుపువాడవు, 5. యుద్ధము వలదని మాన్పఁగా, 6. ఏనుఁగుల కాళ్లకు
 కట్టుగొలును. కామ=జయేచ్ఛ-సంభోగేచ్ఛ, 7. ఆలోచన చాలని దానిని,
 8. అంధ్ర సేనానాయకుఁడు=చేతాళనాయకుడు, 9. అన్నిప్రక్కలం బొదివి,
 10. రూపుమాపును జామా.

వచ్చినారు. వారికి మహామంత్రిలు మీరాక రాయబారము తెలిపినారు. వారు మీరాయబారము హెసమని తలచినారు. 'కాకుండిని చాకలిని ఏల పట్టుకొనిపోవలయును?' అన్నారు. ఇప్పుడు మహామంత్రి గుంగంధరులవారు మీకు తెలుపుట యేమనఁగా. — "మా చాకలిని మరల మాకు సురక్షితునిగా అప్పగింపు మని మీరు మీనుల్తానువారికి కబురు చేయవలసినది. మమ్ము హెసమ చేసినందుకై వలీఖానుతల కొట్టి మాకు పంపవలసిన దనియును మీరు మీనుల్తానువారికి కబురు పంపవలసినది, చాకలియు వలీతలయు మాకు చేనువఱకు మీరు మీక్రిందిగర్దార్లు మాపై దీలు. ఈదండంతయు మాబంది ఖానాలో వరకము. మీ యాయుధములు సామానులు యావత్తు మావి. లేదా యుద్ధము! కాలము ఇయ్యము," అని. — ఏమి జవాబు?

[ఖున్నా ఏమియుతోడక యూరకుండును.]

చెరు. — వారూ ధ్యయంగా మహామంత్రిగారికి మహారాజాగారికి దర్శనంచేసి జవాబ్ చప్తార్.

దుబాసి. — [చెరుముకిని నిదానించి చూచి] ఓరి కాలయముఁడా, ఏమోయి తురకలలో కలసితివి? ఏమి నీకు వచ్చిన వినాశకాలముకి చీకి పాపీ! చీ! పాపీ!

చెరు. — వినాశకాలం నీకీవచ్చింది. కభురైచ్చేజవాబ్ గాజ్డేకి యింతా పొగర్! [అని దుబాసికి ఒక చెంపకాయ యిచ్చును. దుబాసి చెరుముకికి ఒక చెంపకాయ యిచ్చును. అది తలపొగరు తగ్గులును. పొగ పడిపోవును, జాట్టు అగపడును.]

దుబాసి. — [జాట్టును నూచించి] జాట్టున్నదీ! బోడి యనుకొంటిని! ఏమి యింత చదివినబ్రాహ్మణునికి వచ్చిన యీవినాశకాలము! [అని అంగీ లాగి జంఁదెమును నూచించి] జంఁదెముకూడ నున్నదీ! మతములో కలియలేదా? మంత్రములో కలసితివా? కడుపుకోసమా? ఉండు నిన్ను మహామంత్రియు గంధరులవారితో చెప్పి మహమ్మాయి చేయించెదను. సర్దార్ సాహేబ్, ఏమి జవాబ్! జవాబు లేదు. నేను పోయెదను. [అని నిష్క్రమించును.]

చెక్కు.—ఈ సంకమాత్రితంబు బొంద్రు శెట్టును, నేనును బోయెదను.

ఖున్నా.—అరే, యీగడ్డిదాలో మాభుద్దీ బుట్టకీ ఖానీ చేరింది. ఏమి భాయి, పాదుచుకొని సచ్చిపోతునా?

చెక్కు.—ఇనీ! ఇనీ! ఇనీ! నీయాజ్ఞకు తిరుగబడినవారిని పొడిచివేయ వలయునుగాని, నీ వేల పాదుచుకోవలయు! [ఆత్మగతము] వారు నిన్ను పొడిచివేయుదురు. [ప్రకాశము] మఱి యీయాద్యములలో నన్ను మఱవ వలదు. సుల్తానువారికి నీపారను. యుద్ధ మైనవెంటనే నిన్ను కలిసికొనెదను, కొంచెము బోధము మిగత. యుద్ధము ఆరంభ మగుచున్నది. మీకు ఆప జయము. మీదం డంతయు నాశము. క్రిందినిప్పుమాట మఱవవలదు. ఈ దుబాసిగానిని నేను కలిసికొని నామాట చెప్పనని ఖరారు చేయించుకోవల యును. ఒప్పనియెడల వానిబుట్టు తెగవేసి రావలయును. నీ కత్తికొంచెము దయచేయుము. [అని నిశ్చేష్టుడగు ఖున్నాఖానునియొరనుండి కత్తిపుచ్చు కొని] నేను నీ గుట్టముమీదనే వీనిని కలిసికొని మరలెదను. సలాము భాయి సలాము! దయయుంచవలయును. ఏమట్లు నిశ్చేతనుడవుగానున్నావుభాయి? ఈస్థితిలో నున్ననిన్ను వదలి యెట్లు పోదునుభాయి? మాటలాడు భాయి, ప్రాణమున్నదా లేదా? [అని ఖున్నాను పట్టి యూచును.

ఖున్నా.—[నిట్టూర్పు విడిచి] ఏంభాయి. వెల్లండి భాయి, లక్ష సలా ములు. మేం ఈపాపిము స్తఫాఫిరోజాల బుర్రలోతీసి యుద్ధంచేస్తాం, లేదా, పరారి యాతాం.

చెక్కు.—ఏలోకముననైన సరియే దునము మరల కలిసికొవలయు. కత్తి గుట్టము పహరాజవానున కొప్పగించి పోయెద. నెలవు నెలవు. క్రిందినిప్పును మఱవవలదు.

ఖున్నా.—అరే రే రే! నావల్లు అంతా వేడిగా వుంది భాయి?

చెక్కు.—ఇక బాబ్బలు లేచును. తరువాత కాలిపోవును. సదా కడుగుచుండు నాపాదాలు అప్పుడే మండుచున్నవి!

ఖున్నా, — [వెట్టియావేశముతోక తారి దూసికొని] ముస్తఫాఫీతోబో
సఫాయి! [అని పరుగున నిష్క్రమించును.

స్థలము 2. ఓరుగంటి వెలుపల బయలు.

చెతు. — [గుట్టమెక్కుటను దొడుసు అభినయించి] ఈముగ్గురలో
ఒకఁడో యిద్దఱో నా ప్రయోగవీరునికి అవసరమైన వేద్యము. ఏమి యీ మనో
వేగి! [పరిక్రమించి.] నగరము చెంతకు వచ్చితిని. బభి! ఈగుట్టము ఈ
కత్తియే పీనికి ఢిల్లీ నుల్తాను ఇచ్చినవఁట. మాయేలినవారిగుట్టమును నుల్తాను
గానికి నజరు పెట్టఁగోరినందులకు నుల్తానుగుట్టమును ఏలినవారికి నజరుపెట్టె
దను. ఈకత్తి నా ప్రజ్ఞాధ్వజముగా నాయొద్దనే యుండుఁగాక. ఈరెండును
లేమి ఖున్నాఖానునకు రెండుచేతులు లేమియే. బభి! బేతాశరావుయోగము!
ఓరంగోలునగరిపుణ్యము! [వెనుకకు తిరిగిచూచి] అహో అప్పుడే యేమి
యద్ధము! ఏమియద్ధము!

క. నుడులు దిరుగు, విడఁబడు, నె

వృడి నేటులు వాటు కొండవాఁకలు దూఁతుక,

పొడ వలలు లేచు, వెల్లువ

. పొడుచు, న్నిముసమున నింకిపోవుక, బోవుక.

3

అహో యేమి యిది! శిథిర మెల్ల నంటుకొని దానాగ్నియైనది! రామ్మ
రామా? ఏమి యుగంధరుల శత్రు నాశనప్రకారము! నాకవనపు సారంగములు
నిజమే? ఏమి నామిడుతంబట్ల బోధ్యము! హా యుగంధరా! నాకే విభ్రాంతి
యగుచున్నది! నా ప్రయోగమువలన ఈరణములో తురకసర్దారు దెవఁడును
వండు నడపఁడుగదా.

క. మా రెండుసేనలే యల

1. మారునిదంష్ట్రాళియుగళి, మధ్యఁ బటాణి

4. 1. యమునియొక్క కొఱులవరుసల జంట.

చారు బటాణీలఫలా

హారము లయినారు కంచమకావ్యతితువతోకా.

4

ఆ, పాండుకడలిసడిమి భూరేఖ యుష్మినఁ

గరగి పగిలి కూలి కానఁబడదు

ఈఁటె మెఱపు లేమి! యేటుంబిడుగు లేమి!

వెలితి మేది దీన విలయమునకు!

5

అప్పుడే మైదానమెల్ల తెల్ల జేరాలకు బదులు నల్లని గ్రద్దజేరాలకు చున్నది. ఈమూల కొంచెమేవఁడో సర్దారుఁడు నడుపు చున్నట్లున్నది. బళి! మనరాణువలే రెండును తురకమును రూపు మాపి ఆయాశమున ఒండొంటి పైఁబడి కనిమసుంగును గాఁబోలు. అవేమి ప్రళయ కల్లోలములా గుఱ్ఱపు బారులా? ప్రళయ ఝంఝోత్పాటిత వికీర్ణగిరిశిఖరములా యేనుంగులా? శివ శివా! తురక నేన రెండువ్యాఘ్రములనడిమి సారంగి యైనది! అప్పుడే గ్రద్దలు బుఱ్ఱబొండ్లములను గడ్డపుదొడిమలతో తన్నుకొనినచ్చి యిక్కడ నంత పెట్టుకొని పండువు గావించుచున్నవి. హా! దావాగ్నినడిమి చెదలపుట్ట! ఉ. 1వైదికుఁడం 2గృతాత్మఁడఁ 3దహపరతంత్రుఁడ, 4నీనియోగపుం గైదువుబంట్లసంగడి 5నఘంబున ముననా? — 6ధర్మ మౌక్తియకా

4. 2. తొడిగికొన్న కవచములు (చొక్కాలనియం జెప్పవచ్చును)

అనెడు పొట్టుతో,

5. బేతాళనాయని దండు సముద్రమువలెను, తురక రాణువ భూమి వలెను, అది దీనిం బొదివి రూపుమాపుట మహాప్రళయముతో సముద్రము భూమిని ముంచివేయుటవలెను, ... ఈయధ్యము ప్రళయమువలెను, ఉన్న వని భా.

6. 1, వేదమృచ్చదివివవాఁడను, 2, అత్తసంస్కారము చేసికొన్న వాఁడను, 3, శ్రద్ధతో శపస్సుచేయువాఁడను, 4, యధాకూరు లయిన యీ నియోగుల (రాజకీయోద్యోగస్థుల) సాంగత్యముచేత, 5, పాపమున, 6, ధర్మము

గాదు; మహాపద స్వగముఁ గాచుమహాత్ములు వీరు; మా కిటఁ
లే దథు మించుకేని, కడ లేని శుభంబు యశంబుఁ దక్కగాఁ. 6
మఱియును,

ను, తొలి నీధారుణి జామదగ్న్యునిది, తద్దోర్దత్త మై కశ్యపా
దుల మా విప్రుల దయ్యె; నుంచితిమి సాధుత్వత్రహస్తంబునక;
కలి నాపుణ్యుల ధూర్తవైవము వెన న్నారించినక, వారలక
బలుచెట్ట ల్పడియేని కావఁగఁ బట్టుబ్రహ్మధికారం బగుక. 7
కావున అపరిహార్యమై చేతులార చేసినదానికి చింతిలనేల! కంటికి వెక్కిన
మైనది, పోయి మహామంత్రి యుగంధరులవారికి వృత్తాంతము నివేదించెద,
అని పరిక్రమించి,

స్థలము 3, ఓరుగల్లు నగరము.

చూచి అవలో ! నగర మెల్లకొటబురుజులు గోపురములు చెట్లు ఇండ్లకప్పు
లును సర్వము నరమయము ! గుండెగలవారెల్ల యుద్ధము నూచుచున్నారు.
ఇదేమహామంత్రి యమధర్మరాజువారిహావేలీసంయమని. ప్రవేశించెదను. [అని
యశ్వవరోహణ మభినయించి] ఈయశ్వమును ఈతబేలాలో నుంచెద. [అని
యశ్వమును తట్టి వదలుట నభినయించి పరిక్రమించి ఈ హావేలీలో నే
యూరంత తిరుగవలసియున్నది మహామంత్రి గారిం గనుటకు. [పరిక్రమించి
అట్లుగాదు. (లోకక్షేమార్థము క్లేశించుట ధర్మముగాని, లోక మేమయినను
మనకేమి అని సదా ముక్కుపట్టుకొని మూలనే కూర్చుండుట ధర్మముగాదు).
అథుము=పాపము.

7. అదిలో నీధూమి పరశురామునిది. అతఁడు తనచేతితో నీయఁగా
కశ్యపుఁడు లోనగు మాకు బ్రాహ్మణులకు వచ్చినది. మేము దానిని యోగ్యు
లయిన క్షత్రియులచేత పెట్టితిమి. ఈకలికాలములో ఆపుణ్యాత్ములను (ఆ
సత్త్వత్రియులను వంచక మయినవిధి బాధింపఁగా వారిని ఎన్నికష్టములేని
యొంటి కౌపాడుట సమర్థులయిన బ్రాహ్మణులు చేయవలసినపని.

చూచి] వీరుగో మహామంత్రిగారు. కూడ నెవడన్నాడు? [చూచి] అబ్బ, ఎల్లి, కానీ, ప్రకాంతము నెఱిగి మఱి ప్రశ్నించెద.

స్థలము 4. ఓరుగల్లు, మంత్రిహాలు, కచ్చేరాల.

అంతట యథానిర్దిష్టముగా యుగంధరుఁడు, ఎల్లీయ, ద్వార భూమిని ప్రతీహారియు ప్రవేశింతురు.

[చెక్కుముకిశాస్త్రి సొంపి వచ్చును.

ఎల్లి.—[చెక్కి చెక్కి యేడ్చుచు] మహాప్రేమో, మీరే తల్లి మీరే తండ్రి అని, మీరే పామి మీరే నారాణుగమ్మా? అని మీపాపాలు కొలుచు కొంటా వున్నందుకు, నామొగ్గిళ్లి తురకలకి తమరు పట్టిచ్చినారంట సామీ, ఇక నాను బతికలేను మారాజా!

యుగం.—ఎవరే మేము పట్టియిచ్చితిమని చెప్పినవారు!

ఎల్లి.—[భయముతో గడగడ వణికుచు] పట్టమంతా అదే మాట మారాజా.

యుగం.—తురకలు పట్టుకొని పోయినమాట వాస్తవమే గాని మేము పట్టియిచ్చుట అబద్ధము. ఏలినవారికి నాకిరీ చేయుమని పంపితిమి, ఉదురుమని యేలినవారు దుస్తు వీనికి వేయఁగా ఈనిర్భాగ్యుఁడు దానిని తాను తొడిగి కొని తురకలయెదుట తానే రాజని ప్రజలు నఱికినాఁడు. అంతట వారు వీనిని పట్టుకొనిపోయినవారు.

ఎల్లి.—అయ్యోమారాజా, అయ్యో మామా, మామా, మామా.

[అని యేడ్చును.

చెక్కు.—ప్రతీహారీ, పోవచ్చునా?

ప్రతీ.—ఎరిగినవారి కల్లా దర్శనానికి శైలవు.

చెక్కు.—పరమసంతోషము. [ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—చెక్కుముకిశాస్త్రి, కూర్చుండుము. [చెక్కుముకి కూర్చుండును.

యుగం.—ఏమి విశేషము? సంగ్రహము. [ఎల్లిని గూర్చి] వినవే,
పేరిగానికై మేము చేయుప్రయత్నములను ఈయన చెప్పును.

[ఎల్లి శ్రద్ధగా వినును.

చెరు.—నేనచట నుండఁగానే తమదుబాసి వచ్చి ఖుస్రూఖానుతో
తమ యజ్ఞగా 'మాచాకలిని వలీఖానుతలను తెప్పించి అప్పగింపుఁడు, అంత
వఱకు మీరు మాఘైదీలు, మీయాయుధము లెప్పటికిని మావే,' అని చెప్పి,
వానివల్లన ప్రత్యుత్తరము రానందున బేతాళ నాయనికి యుద్ధార్థము హెచ్చ
రిక చేయుటకుఁ బోయినాఁడు.

యుగం.—తర్వాత?

చెరు.—తర్వాత ముస్తఫాఫిరోజులను ఖుస్రూ చంపఁదరలినాఁడు.
ప్రతిసర్దారునికిని ఈదినము గండము చెప్పితిని, ఎవఁడును నడపలేదు, తురక
రాణువ అనదయైనది. యుద్ధము జరుగుచున్నది.

యుగం.—ఏపాటి యుద్ధ మైనది?

చెరు.—సంగ్రహము.—

ఉ. తూరుపుసంధ్య¹ యొక్క కొనఁదూలెడు, నా² కడసంధ్య యట్లే యా
పివారుణకోణముం దడఁగు, వన్నెయుఁ దక్కువె, యంచు మధ్యసం
ధ్యారమ యెల్ల శివుస్రముల³ తామ్రత నొక్కటఁ దాల్చి యెల్లెడం
6 గేర ననంగ నెత్తురుల⁷ కెంపున నిండెరినజాండ మంతయు⁸, 8.

యుగం.—నీప్రయాసకు ప్రజ్ఞకు పరమ సంతోషము.

చెరు.—ఖుస్రూగాని గుఱ్ఱమును కత్తిని తెచ్చితిని.

యుగం.—గుఱ్ఱమును ప్రభువు తబేలాకు మేముపంపెదము. కత్తిని
నీప్రజ్ఞాధ్వజముగా నుంచుకొమ్ము. [ఎల్లిని చూచి] చూడు నీకోసము ఎంత

8. 1. ఒకమూలయందు (తూర్పునమాత్రమే యనుట), 2. సాయం
సంధ్య, 3. పడమటిమూలలో, 4. దినముల, 5. ఎఱుపును, 6. విజృంభించెను
7. ఎఱుపుతో, 8. అజాండము=బ్రహ్మాండము.

యుద్ధము జరిగించితిమో! మేమా పట్టి యిచ్చినారము? ఇంక ఈభగము
తీసికో, ఈనగలు తీసికో. [అని ఇచ్చును.

ఎల్లి.—నాకెందుకు మారాజా యియ్యి ముండమోపి?!

యుగం.—తప్పు మాట అనుకొనకు, పుచ్చుకో.

చెరు.—పుచ్చుకో, పుచ్చుకో. [ఎల్లి పుచ్చుకొని దండ మిడును.

యుగం.—చిరకాలము మాత్రయిగువుగా నుండునో, షేరిగాని
కేమియు భయముండదు. వానివంటి నమక మయిన నోరు మాకు మఱి లేదు,
మేము వానిని పోనీయుము. ఢిల్లీ నుల్తానే వానిని మాకు అప్పించును.

ఎల్లి.—తురకలు సంపెయ్యకంబెగండా బాబయ్య!

యుగం.—చంపువా రయిన అప్పుడే యేల చంపరు? రాజుకొని
గదా పట్టుకొని పోయినారు, రాజోపచారములు చేయుచుండెదరు,
చెరుముకీ, బోస్సుము చెప్పు.

చెరు.—దేవతార్చనపెట్టెలో సాల గ్రామమువలె షేరిగానిని సవారిలో
కాపాడుచున్నారు. ఖిందులో నున్నాడేగాని రాజయినాడు. వాని
కేమి లోపము?

ఒకపడవాలు.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రి
గారికి.

యుగం.—ఏమోయి యేమి జగిరినది?

పడవా.—తమ యాజ్ఞ ప్రకారము బేతాళరావు నరసింహరాయలు
ఇద్దఱు రెండువైపుల తురకలను కమ్మి నఱికివేసినారు, హతశేఖులను బైదు
చేసినారు.

యుగం.—మిక్కిలి ఏలినవారిని కొనిచినారు. బేతాళరావునకు
తృప్తియైనదా!

పడవా.—అతడు వీరావేశముచే యుద్ధము ముగిసిన గడియఁదాక
కంటి కదురయిన చెట్టును గుట్టనుకూడ నఱుక సాగినాడు. ఎవరము, సారణ్య

కశిపు వధానంతరము దేవతలు ఉగ్రనరసింహమూర్తిని దఱియలేనట్లు ఆతని కడకు పోలేమైతిమి. మనవారి నే శూన్యము చేయునో అని అందఱు భయపడి, యెట్లు హెచ్చరించినను తెలిసికొనఁ దాయెను. చివరకు తమపేరట దురాయి పెట్టఁగా తెలివి వచ్చి నిలిచినాఁడు. అంతట నే నిట్లు వచ్చితిని.

యుగం.—బలిబలి, మహాశూరుఁడు, వీరులెక్క?

పడవా.—మనవాండ్లు రమారమి వేయిమంది. రమారమి తొంబదివేల తురకతలలు రాలినవి. మైదాన మెల్ల రక్తసముద్రము.

చెరు.—అందులో తురకబాండులరాసులే దీవులు. ఇఁక నొకటిరెండు రోజులలో ఆటు గాలి యిటుకొట్టెనా మఱియొకరిఘ్రాణేంద్రియములను మనము ఎరవు తెచ్చుకొవలసినదే. ఆ కంపుచే ఈయూరు నాశము. తురకలు బ్రతికి సాధింపక పోయినను చచ్చి సాధింతురు. ఇప్పటికి నాప్రతిజ్ఞ నెఱవేరినది.

యుగం.—ఏమి సీప్రతిజ్ఞ? [అని వినుచు చీటి వ్రాయుచుండును.

చెరు.—కొటబురుజులకు రాత్రులలో లక్ష కొఱవిదయ్యములను చూపెదనంటిని. అది యింక నూరేండ్లదాఁక సిద్ధించినది. మఱియొకటి కూడ సిద్ధించినది.

యుగం.—అ దేమి? [అని వినుచు ఆ చీటియే వ్రాయుచుండును.

చెరు.—ఇఁక నూరేండ్లదాఁక ఈనగరములో స్త్రీలకందరకును తురక పిశాచములేగాని హిందూపిశాచములు పట్టపు !

యుగం.—[ఎల్లితో] పేరిగానికొసము మేము పడుచున్న ప్రయాస చూచితివిగదా. వానిని తెచ్చి నీకిచ్చట మాభారము, నీవిఁక చాకిపని చేయుకు. మేమిచ్చిన ధనముతో నుఖముగా బ్రతుకుచు గవరమ్ము వూజించు కొనుచు ఉండుము.

ఎల్లి.—నాను తమ లోగిట్లో నే గంజి దాగుతా నాకిష్టమైన పనిపాట చేసుకొంటా పడుంటాను.

యుగం.—నీకిష్టమైనట్లుండు. ఇప్పటికి పో. గూడదామంత్రి
[ఎల్లి సాగిలబడి తేచి నిడు]

యుగం.—పడవాలూ, మీరందఱును మీ ప్రయాగమున తనంజీవని
ఫలము ననుభవించెదరు. పోయి జేతాళరావుతోను నరసింహరాయల
మామాటగా వీలినవారికి మిగుల గణనీయుల రై తిరని చెప్పము. ఈచీటి జేతా.
రాయనికిమ్ము. [చీటి ఇచ్చును.

పడవా.—[చీటికై కొని] మహామంత్రి గారియాజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—చెరుముకీ, నీవు రత్న గమే [చెవిలో ఏమో చెప్పి] ఈమా
టను పెద్ద పెట్టికి చెప్పి, ప్రకృతము నగరిలో రాజసన్నిధిని మాతములతోఁ
జేరుము.

చెరు.—మహాప్రసాదము. [అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—ఆహా! ఈయొల్లికష్టమే యిట్లున్నదే, అంతఃపురములో
నేమి యడావడిగా నున్నదో!

అంతట ఒకరౌతు రోజుచు ప్రవేశించును.

రౌతు.—జయం జయం మహామంత్రి గారికి. రాణిగారు వీలినవారి
దర్శనానికివచ్చినారు. మంత్రులున్న వైద్యులున్న వల్ల పడదన్నారు. మేము
చూడకమాన మని దేవిగారు తమతమ్ములమీఁద కోపం చేస్తున్నారు. నన్ను
వారిద్దరున్న ఇక్కడికి తరిమినారు. తమరాక నెదురు చూస్తున్నారు.

ఒకచేటి —[రోజుచు ప్రవేశించి] జయం జయం మహామంత్రి
గారికి. దేవిగారు తమతో మనవిచేయుచున్నారు.—‘తమతమ్ములు మమ్మలిని
మాప్రాణేశ్వరుల దర్శనానికి నిషేధించినారు. మేము అవశ్యం దర్శనం చేయ
నున్నాము,’ అని. జవాబు తెచ్చున్నారు.

మఱియొకరౌతు—[ప్రవేశించి] తమ్ములమనవి. “రాణిగారిని
నిలప లేకున్నాము. వారు సాక్షాత్తు మహిమనురమర్దిన యవుతున్నారు. తమరు
క్షణంరావంటే అపాయము,” అని.

కళిపు వధానంతరమీ రందఱు పొండి, మీకన్న ముందే మేము వారిసన్ని
కడకు పోలేనైము, [రాతులు చేటియు నిమ్మమింతురు,

పడి, యెటుగం.—[లేచిపరిక్రమించి] క్రొత్తనజ్జము యోగ్యత కనియెదను,
దురాంధ్రులము ౯. ఓరుగల్లు, పిథి,

[చూచి] చూపునకు మేపునకు మంచిదే. [తట్టుటను ఆరోహణమును
అభినయించి] దొడునకును మంచిదే, మెఱపుఁదీగ యని పేరు పెట్టవచ్చును.
[దొడునభినయించి] రాణిసన్నిధికి వచ్చితిని, రాతులు ఇంకను మాహావేళికడనే
యుండురు. [అశ్వాఠరోహణ మభినయించి] ఈనాకరులు దీనిని చూచుకొని
యెదరు. నేను రాణియొద్దకుఁ బోయెదను. [అని పరిక్రమించును.

శ్లోము 6. ఓరుగల్లు, రాచనగరు.

అంతట రాణి, ముమ్మడమ్మ, బాలుఁడు, పరివారము, పహారా
జవానులు, విద్యానాథజన్మాదనులును, బ్రవేశింతురు.

బాలుఁడు.—మాబాబయ్యగారిని మేము చూడడానికి నీయాటంక
మేమిరా ? [అని పహారాజవానును తన్నును.

జవాను.—[అపాదమునకు మ్రొక్కిముద్దుపెట్టుకొని చేతులుమోడ్చి]
తమవంటి మహాప్రభువులు మంత్రులమాట దాట రాదు.

బాలుఁడు.—అమ్మగారూరండి [కత్తిదూసి] అడ్డ మైనవారి నెల్ల పొడి
చేస్తాను, రండి బాబయ్యగారిని చూతాం.

యుగం.—[స్వగతము] ఆహా! బాలుఁడు కూడ పరాక్రమించు
చున్నాడు !

రాణి.—బ్రాహ్మణు లడ్డమున్నారు నాకూనా,

బాలుఁడు.—వారికి నమస్కరించి లోపలికి పోదాం.

రాణి.—నమస్కరించినమాత్రాన నెట్లు పోగలము బాలకా ?

బాలుఁడు.—నమస్కరిస్తే 'నీకోరిక నీదిస్తుంది' అంటారుగదా, మన
కోరిక బాబయ్యగారిదర్శనమే, అది యేలాగ కాకపోతుందో చూతాంగదా.

మువ్వడమ్మ.—మాబాబును అస్వస్థుని మేము చూడఁగూడదా మంత్రి బృహస్పతులారా ?

విద్యా, జనా.—అమ్మా, కబళికామంత్రి ప్రయోగము, మృతసంజీవనీ మంత్రి ప్రయోగము చేసితిమి, చెంటికిని మూఁడుదినములు స్త్రీలకంటను బాలుర కంటను పడఁగూడదని నియమములు. నియమములు దప్పిన ప్రాణాపాయము. పిమ్మట తమచిత్తము,

రాణి.—ఈకవనము వీరికి ఇంత నేపటికి తోచినది, ఎంతమాత్రము మేము నమ్మము. ఈదేశక్షోభములో యుద్ధసంరంభములో మృగయాప్రణితా గతులను మాప్రాణేశ్వరులను మేము గనుటకు వీరి యాటంకమా ? మేము చూడకమానము.

విద్యా, జనా.—‘స్త్రీబుద్ధిః ప్రశయాన్తకః!’—ఏ వయినఁ గాని, అన్నగారు వచ్చువఱకు మనము లోపలికి పోనియవలదు.

యుగం.—[స్వగతము] ఆహా ! మంత్రులసమాధానము లెక్కుట లేదు.

మువ్వ.—సాహసము చేయకువమ్మా, మనయందఱప్రాణములును మౌత మ్మఁడు యుగంధరుని రక్షణలోనివి. అతనిని రానిమ్మ.

అందఱు.—[చూచి, అత్యాదరముతో] వారుగో యుగంధరులవారు ! వారుగో యుగంధరులవారు ?

యుగం.—[సమీపించి] అక్కగారు, కొమార్త, బాలుఁడు, తప్ప కడమ యందఱు పొండి.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] బ్రతికితిమిరా :

క. ఈయన 1 మమూర్తులపై

జే యనఁగఁ 2 దురీయమూర్తి, సృష్టిసిద్ధి కిసం

9. 1. త్రిమూర్తులపై, 2. నాలవ, 3. అయము.

ప్రాయముల కొకఁడె విభుఁ, డిఁక

నీ 4యావడి యడఁగు 5వార్ధి యింకినకరణికా.

9

[అని విద్యానాథప్రభృతులు నిష్క్రమింతురు.

రాణి.—[యుగంధరుని పాదములకుఁ బ్రణమిల్లి] మాకు దర్శనము లేదా?

యుగం.—దీర్ఘమునుంగలివికమ్ము. నాపట్టి, నీకు దర్శనమున కాటంకమా? నే నిప్పించువఱకు వేచి యుండుము.

బాలుఁడు.—నమస్కారము తాతగారూ.

యుగం.—చిరంజీవ. [బాలుని ఎత్తుకొని] బాబూ, మేము లేనప్పుడు నౌకరుల మీదికి కత్తిదూసెదవా? మనబిడ్డలను మనము చంపవచ్చునా?

బాలుఁడు.—బాబయ్యగారిదగ్గిరికి పోనిచ్చినారు గారు తాతయ్యా.

ముప్ప.—తమ్ముఁడూ, ఏమి యీ యపూర్వము?

యుగం.—అక్కగారూ, [చెవిలో] స్త్రీలకు రహస్యము చెప్పఁగూడదు. అయినను సకల మెఱిగిన సాక్షి ల్లోఁ జననికి తమకు ఒకరహస్యము చెప్పెదను, అదే మన కందఱకు ప్రాణబీజము. మూర్ఖిల్లవలదు.

క. కొనిపోయె నమ్మ నీ. ప

ట్రిని యవనుఁడు చైవఘటన ధిల్లీపురికిఁ;

1వరకు, మేడునెలల పది

దివసులలోఁ దెచ్చి యిత్తు జేపి నీకుఁ.

10

ముప్ప.—[స్వగతము] కడుపులో పిడుగు పడినది! ధైర్యనాటకము సాధ్యమా? మఱి గతి యేమి? [ప్రకాశము] మాతల్లిగర్భములో నే మాతోఁ గూడ ఏల పుట్టవైతివి? నీబుణమును మేమెట్లు తీర్చుకొందుము?

యుగం.—తమకుఁగూడ పామరత్వమా? ఆమాట లిప్పుడు గావు, మఱిపొండి.

9. 4. అల్లరి, 5. సముద్రము,

10. 1. దుఃఖపడకు.

ముప్ప. — రావమ్మ, రావోయి బాబూ, ఇప్పుడు గాడు, రోజుతనము తీసికొనిపోయెదను రండి బాబయ్యకడకు. [అని యాయరువురతో నిష్క్రమించును,

విద్యా. జనా. — [ప్రవేశించి] ఈ ప్రశయము తప్పించితిరి. మఱి మాకాజ్ఞయేమి ?

యుగం. — ఈ ప్రశయ మింకరాదు. క్రొత్త జేమయినవచ్చిన, మిసీలి విభవము, మీతో చెరుముకి చేరును. శేరిగాడు రాజుగా, మీరు ప్రతాప రుద్ర నాటక మాడవలయును. ఇంక ఏడుమాసముల పదిదినములకు మరల మీరు మాదర్శనము, మేము ఎక్కడికో? ఏలకో? మాసంకేతము గలచారులు బెలుపు మాయాజ్ఞలు నెఱవేర్చవలసినది. తృణము నవనిధులుగా నవనిధులు తృణముగాఁ జూడుఁడు. అన్నమరాజు కటకమునుండి వచ్చిన, మీరు సర్వ సాహాయ్యము.

విద్యా. జనా. — [యుగంధరుని పాదముల వ్రాలి లేచి కన్నీళ్లతో]

క, తమదూపమే ధ్యానం బగుఁ,

దమపేరె జపంబు, సర్వదా యింక మాకుకొ,

దమరు ప్రసన్నతఁ బ్రత్య

క్ష మై మమం బ్రోచువఱకుఁ గడిఁదితపముగాక.

11

యుగం. — చిరం జీవతమ్, చిరం జీవతమ్. 'బ్రదికి యుండిన సుఖములు పడయవచ్చు.' ఇంక మీపని చూచుకొనుఁడు.

విద్యా. జనా. — చిత్తము.

[అని నిష్క్రమింతురు.

యుగం. — ఆడఁబోవు మాహానాటకమునకు ప్రస్తావనయైనది. వేతాళ రాయనికి అచీటి చాలును, పెద్ద సెట్టికి ఆమాట చాలును. పడుగు వేయుట తృణము, పేకనేయుటకు మాసములు. మంచిది! నేను లేనప్పుడుగదా వీడు పట్టి నాఁడు. నే నెట్లు లేక పోదునో చూచునుగాక. [సచింతము, సబాష్పము] ఘో! నాతాజును వీఁడా హరించువాఁడు! [సావధానము]

సృగ్ధరః

పాతాళంబందుఁ గానీ, ప్రళయపవనగర్భంబునం బైనఁ గానీ,
 త్రోతురాత న్నహీశు స్తురకలు బలవద్బుద్ధులై వాచచేష్టక;
 చేత న్నే నందికొందుక; సిరి మెఱయ నిటకా సింహపీఠాన నుంతుక,
 ఖ్యాతి నిల్లిపురీశు న్దరువ మెడల నా వైదిగాఁ గట్టి తెత్తుక. 12
 [అని నీష్క్రమించును.

—

12. తురకలు బలీయమయిన దుష్టవిధియొక్క దుశ్చేష్టచేత రాజును
 పాతాళములో దాచిన దాతురుగాక, ప్రళయకాల వాయువు కడు
 పులో పెట్టినం బెట్టుదురుగాక, వారాజును నేను చేతితో అందుకొని
 తెచ్చెదను...

షష్ఠాంకము.

సలము.— ఓరుగల్లు, రాచనగరు.

అంతట ఇద్దఱు నౌకరులు ప్రవేశించి తివాసులు మొదలగు
నా స్త్రీలములను పఱచి సరుదుదురు.

ప్రథముడు— ఓరి, వ్యాఘ్రపాదా, ఈదినము మంచి వినోదమురా.

ద్వితీ— అంజనేయలూ, ఇన్నాళ్లు మంత్రులు తల బ్రద్దలు కొట్టుకొని
వీనికి నూతిపోసిన యుపదేశము నేఁడేమయిన ఫలించునా?

ప్రథ.— ఫలించును, వీనిని పుటము వేసిన.

అంతట విద్యానాథ జనార్దనులు పేరిగాడును ప్రవిష్టులై
కూర్చుందురు.

జనా.— పేరిగా, మాయుపదేశ మేమి చేసితివి?

పేరి.— శీమతలకాయంతైనా వొదలకుండా యీడ్చొక్కలోయెట్టు
కొనున్నా.

విద్యా.— ఏలినవారిని సిద్ధము చేయుదము. గాయకులు వచ్చియుందురు.

ప్రతీహారి.— [ప్రవేశించి] జయము జయము యేలినవారికి, గవా
యీలు వచ్చి వున్నారు.

మంత్రులు.— శ్రుతి గితి చేసికొని సిద్ధముగా నుండు మను.

జనా.— పులిగా, ఏలినవారికి స్వారస్యపుద్రాడు కట్టు.

[ద్వితీ యుండు పేరిగానిజాట్టునకు పాడుగుపాటిత్రాడు కట్టును.

విద్యా.— అనుమా, పంకాలాగు. [ప్రథముడు స్వారస్యపుద్రాడు
లాగును.

పేరి.— [తల యూచుచు, అర్ధనిమిలికలోచనంబై] వవ్వా! వవ్వా!
యేమి సారాశెంబు? యేమి సారాశెంబు?

విద్యా.— [నవ్వుచు జనార్దనునితో] చూచితివా ప్రహసనమే, ఏలినవా
రప్పడే స్వారస్యగ్రహణ మారంభించినారు.

జనా. — [నవ్వుచు] ఇట్టి యేలినవారల నెందఱనో గనిగజా యతఁడు
'కనకపు సింహాసనమున' అని పద్యము చెప్పినాఁడు.

మంత్రులు. — ఓరీ, ఇంకను గాయకులు రానే లేదె, అప్పుడే స్వారస్య
గ్రహణ మారంభించితి జేమిరా? నీకు చెప్పినదెల్ల బూడిదలో హోమమురా.

శేరి. — [సరోషము] ఈతప్పు యేలంజకొడుకుదో మీకు తెల్పునా?

జనా. — తెలియ లేదు చెప్ప.

శేరి. — నానే అనుకొంటే [అనుమని మాపుచు] నాకంటా లంజ
కొడుకు యీడు; దీనికి యీణ్ణి తన్నండి.

జనా. — నీకంటె లంజకొడుకా వీఁడు?

శేరి. — అడ్డ మేమి?

జనా. — [అనుమనితో] నీ వేమి చేసితివిరా?

అనుమ. — [చిరునగవుతో] నేను తడబడి పంకా తా డనుకొని సార
శృంతాడు లాగినానండి.

విద్యా. జనా. — [చిరునగవుతో] ఓరీ, నీవు కావలయు ననియే చేసి
తివా యేమి యీపని? [అనుమఁడు నవ్వుచు నవలికి పోవును.

శేరి. — మ టిప్పు డీణ్ణి యెల్లాయిలో యెయ్యండి.

విద్యా. — పులిగా, నీపనికి, నీవు రారా.

పులి. — శిక్షం. [అనిస్వారస్యపుఁ ద్రాటిని చేతఁ బట్టుకొని కూర్చుండును.]

జనా. — ఎవరోయి అక్కడ?

ప్రతీ. — [ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారి యజ్ఞ?

జనా. — గాయకులను రమ్మను.

ప్రతీ. — చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును.

అంతట వైణికుఁడు, గాయకుఁడు, మార్దంగికుఁడు,

మోర్సింగువాఁడును ప్రవేశింతురు.

మంత్రులు. — కూర్చుండి మీవిద్య చూపుడు.

[మత్స్యరుసు సభావంధనముచేసి కూర్చుందురు. వైజీహేడు 'చంద్ర
కళాధర సాంబ సదాశివ' అని పల్లవి పాడి వాయించును.

శేరి.—వవ్వా! వవ్వా! [అనుచు విడుచుచును.

శేరి.—ఒకపాలి నానాక జేపిని పెంచివా. అది కార్తిలో అడ

జేపిని నూస్తే యింతకంటా యెయ్యింతలు కుయి కుయి కుయి కుయి అనేది.
దానికంటా దీని యిసేసం యేంటి అంటా.

విద్యా.—[శేరిగానితో] ఏలినవారు చమత్కారముగా పలుకుచు
న్నారు. మేమును అట్లే ఉత్తరము చెప్పెదము. దీనికి ఆడుబేపి అక్కఱలేదు.
అని లేకుండనే యిది కుయి కుయి కుయి కుయి అనును. మఱి దీనికి గంజి
అక్కఱలేదు.

శేరి.—ఆమాట నాను నవ్వును. గంజి తాక్కుంటే, అంత ఆకడు
పేలాగొస్తది? అంత అది ఆకిందిది అది యేలాగొస్తది?

విద్యా.—[వికటముగా నవ్వుచు] ఏలినవారు అచ్చ మాజాతీయుమే
పలుకుచున్నారు, కానిండు, కడుపును అదియు దీనికి గంజి త్రాగకయే వచ్చి
నది. ఏలినవారితో కానిది చెప్పుచుమా?

శేరి.—[ఇంచుకంత విమర్శించి, ఆశ్చర్యహర్షోత్కర్షముతో] ఆ ఆ ఆ
తెల్పిందయ్యా? గంజితాక్కుండానే కడుపుపెరిగిందీ అన్నారు. గంజెందు
కయ్యా దానికి? ఎంత మావసమైనా తినేస్తది, మాకుళ్లు మాకుళ్లే మాయం
చేశేస్తది?

మంత్రులు.—అది మాంసము తిను నని యేలినవారి కెట్లు తెలిసినది?

శేరి.—మఱి మావసం తినకుంటే ఆకోరలెందుకు? అపల్లెంగుకు నోటి
నిండా?

మంత్రులు.—అవి అలంకారము, ఆ దేమియు తినదు.

శేరి.—[ఆశ్చర్యముతో] నిజమే? నిజమే? మీరైతెప్పెమానకం గ
నిజమే?

మంత్రులు.—నిశ్చయము. [పేరిగాడు వణికుచు పీకకు దండ మిడును.

మంత్రులు.—అది దివ్యముగా పాడఁగలదు.

పేరి.—ఆపాట గీట నాకు తెల్లుగాని, నాబేపిలాగ మొరిగించండి నూతాం.

[వైచికుడు మొఱిగించును. మార్దంగికుడు అను

సరించును. పులి. స్వారస్యపుఁద్రాటిని లాగును.

పేరి.—[పకపక నవ్వి] వవ్వావవ్వా! వవ్వావవ్వా! అచ్చరి అచ్చరి ఒక అచ్చరనచ్చయినాం, ఒక అచ్చరనచ్చయినాం, ఒక అచ్చరనచ్చయినాం. అదీ సారాశెంబు! అద్దదీ సారాశెంబు! [అందఱు గొల్లు మని నవ్వుదురు.

[పేరిగాడును తన ప్రజ్ఞకు సంతుష్టి తెలుపుచు నవ్వును.

మంత్రులు.—ఆహాహా ఏమి యేలినవారి బుద్ధిప్రభావము! ఏరాత్రి యుగంధర ద్వితీయులై మాఱుజేషమున పేటలు తిరిగినప్పుడు గేర్పినాలో యాజాతీయము! అదే విష్ణ్వంశ, 'నావిష్ణుః పృథివీపతిః' అన్నారు. పాట కానిండు.

పేరి.—[నవ్వుచు] ఇచ్చాటు. నాకు కడుపునొస్తుంది. ఇంక నాను నవ్వలేను. ఆ అయ్యవోరిని పాడమనండి.

[గాయకుడు పాడును, అనుమడు కర్పూర

శలాకను తెచ్చి పేరిగాని చేతిలో పెట్టును.

పేరి.—[అడంబరముగా దానిని చేత నెత్తి] ఉండవయ్యా రవంతుండో. ఊరిక పాడుకపోవటమే? కళ్లకి కర్పూరశలాక అంటించుకో నియ్యజేమి? నీపాటకి అనంధ బాస్పాలు అక్కర్లేదా యేంటి?

గాయ.—[స్వగతము] ఈపిరపుచరియ వింతెగా నున్నదె! [అని పాడును.

[మార్దంగికుడు, మోర్పింగువాడును, వాయించురు. పులి.

స్వారస్యపుఁద్రాటిని లాగును. పేరిగాడు తల యాడిం

చును. కర్పూరశలాకచే అనందబాష్పములు విడుచును.

పేరి.—అబ్బ! నాకళ్లంతా పోతున్నయ్యయ్యా యీ అంభో బాప్పలకాత! మఱి, యీననెత్తిమీద నొక్కంతకొప్పు, మెల్లో ఒకటే అదేంటో తాటిపిందంతగింజ; ఇయ్యి మొయ్యలేక యీన బుజ్జి యిసిరియిసిరి, మెడతిప్పి తిప్పి, కల్లు మూతపడి, నాలికెల్ల దెట్టి, తనుకులాడుతావున్నాడుగదా, నాగాడిద నడురుబెదురు లేకుండా యెన్నిమాటలు మోశేదిరా నారంగా! దానిముంగట యీనెందుకు పనికొస్తాడూ అంటా?

మంత్రులు.—[పేరిగానితో] పాట చిత్తగింపవలయును, [గాయకునితో] పాడవయ్యా, [గాయకుడు మంద్రముపాడును. మృదంగము, మోర్సింగు, అనుసరించును.

పేరి.—పాటలోమాత్రం యీనెచ్చేంటి అంటా! నాగాడిద ఓండ్ర మెడితే రేవురేవంతా రోయి రోయి రోయి అంటా మోగిపాడ్యేదే! ఈన పాడితే యేదీ మోగవును. యిక్కడికే యిసపట్టంలేదే!

గాయ.—[స్వగతము] ఏమిగ్రహచారంవచ్చెరా యీశ్వరా!

[అని మధ్యమును పాడును. పులిగాడు దారము లాగును.

పేరి.—[తలయూచి] అద్దదీ! యిప్పుడు కొంచెం వోండ్రానికి శేరు పాతావుంది పాట, మాగాడిదికి శేరు పాతా వున్నా డీయన.

[గాయకుడు మఱియు స్వారస్యముగా తారము పాడును. మోర్సింగువాడు వాయించును.

పేరి.—[నవ్వుచు] వవ్వా! వవ్వా! మాగాడిదే! మాగాడిదే! అచ్చం మాగాడిదే! ఎదీ యేదే మన్నీ! [గాయకుడు మఱియు స్వారస్యముగా పాడును.

పేరి.—[అట్టహాసముతో] వవ్వావవ్వా! యెంతటి బ్యాప్తుడవయ్యా! ఎంతటి బ్యాప్తుడవయ్యా! మాగాడిదికి నువ్వు అన్నవో తమ్మడివో కావాలగాని మరికోడివి గావయ్యా, నీకు అచ్చరసచ్చ లిచ్చేశినా.

గాయ.—మగాప్పిరపూ, పూలోక తేవేందీరా, నేను ఇంకెనూ చెక్కగా పాడుతును, తగిన వెగుమతి యియ్యవల్యి.

పేరి.—నాదంతా, పాడు, యిచ్చేస్తా. [గాయకుడు ఓండ్ర పెట్టును.

పేరి.—[విభ్రాంతుడై ఆశ్చర్యపడుచు] ఏమి బ్యాప్తులపెబావం !
 ఏమి బ్యాప్తులపెబావం? యీ యిద్దలకే 'బ్యాప్తుడో'బెప్పుడేముడో' అన్నారు.
 నాను పుట్టినప్పటినుంచి అట్టిమద్దినే పెరిగినానుగదా, నాకు రాలేదు,
 యీళ్లు దాన్ని దగ్గరికేరానీరు, శేవులూ అడుగెట్టనే యెట్టరు! యీళ్లు కెలా
 వొచ్చిందిరా అంటా. సామీ దణ్ణం, నీకు కోటివరాలు నాసత్తెప్పెమాన
 కంగా యిచ్చేసినా, [అని తనలో ఆశ్చర్యపడును.

మంత్రులు.—ఇట్లు రసాభాసము చేసిన విద్యావంతులు తమకడకిక
 వత్తురా ?

పేరి.—నుండ త్రిగా ఆయనకి కోటివారాలిచ్చి మరి నాతోమాట్లాడండి.

మంత్రులు.—సిద్ధము. కచ్చేరీ లేచునప్పు డిచ్చెదము.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయం జయం ఏలినవారికి. ఆటగతై వచ్చి వుంది.

గాయ.—అది మాతో వచ్చిందిదా.

జనా.—ఆలాగా ? మంచిది. [ప్రవేశితో] రమ్మను.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ.

పేరి.—ఆట కత్తేంటి ? కత్తి ఆడుదా ?

విద్యా.—కత్తి గారు.

పేరి.—కత్తిట్టుకుని మనిసి ఆడుదా యేంటి ?

విద్యా.—[చెవిలో] చీ ! ఊరకుండు !

అంతట నటి ప్రవేశించును.

పేరి.—యేంటయ్యా, అప్పుడే రమ్మన్నారా? ఈసారాకెంబుతాడు,
 యీఆనంధబాస్పాలు, ఈటితోటి నాపానం పోతావుండయ్యా. [నటితో]
 రొవ్వంత నేపు ఆడక పాడక పూర్కో. [నటి సభావందనము చేసి నిలుచును.

పేరి.—యియ్యాగ, యీపాట, యీటికాత నావొల్లంతా సందేగాలే
 అయినయ్యండి. అడుగుతాను తీరుస్తారా ?

జనా.—సందేహములు అవతల తీర్చుకోవచ్చును.

పేరి.—ఇప్పుడు గావాలి. లేకపోతే సారాలెంబు లేడతడి, యీళ్లు పాడతావున్నా, వోయిస్తావున్నా, నాను నూస్తానూ వున్నా, యింటానూ వున్నా, యీపాట నాకళ్ల కవుపడ్డదా? నాలెవుల కిగపడ్డదా? శప్పండి.

జనా.—ఈసందేహాలు తర్వాత తీర్చుకొందము.

పేరి.—నావొల్ల కాదు. నాకళ్లల్లో యింక బొట్టయినా ఆనంధ బాస్పాలు లేవు. ఈసారాలెంబుతాటికి నామే దడిపోయింది. గడ్డే నే పుంటేనే గాని నావొల్ల గాదు.

విద్యా.—చిత్తము ఆలాగే కానిండు, కన్నులు మూసికొన్నను వినఁ బడును గావున పాట చెవులకు వినఁబడినదే.

పేరి.—వవ్వా! వవ్వా! అలా లెప్పాలి. యింకోటి—యీరెండో అయ్యువోరు పాడతావుంటే ఆకుర్రోడు ఆడబ్బ సచ్చినట్లు లబ లబ లబ లబ నోట కొట్టుకున్నాడే అఁజందుకు?

విద్యా.—మోర్సిం గని అదొకచాద్యము, దానిని నోట పెట్టుకొని వాయించినాడు.

పేరి.—మోరచిం గేంటి? ఆ తెలిచింది. చింగ్ చింగ్ చింగ్ అని మోరనేకి కొట్టుకోటమా? అందుక్కుడా ఒకవోయిదికం గావాలా? యిదీ వొకింటే. మఱి గంటే, ఆయన యీణే పీకటమేంటి? యియ్యన నోన్నే ఆర వటమేంటి? ఆయీణే సగ మోడు సగ మోడు పంచుకొని యిద్దరు వోయిస్తా యిద్దరు పాడరాదా?

విద్యా.—ఆయదు వ్రేళ్లతో తగిలినంత బాగుగా తగులునా చెంప కాయ రెండువ్రేళ్లతో మాత్రమే కొట్టిన?

పేరి.—యిదీ అంతేనా; చరే! శిన్నప్పుడు మా అవ్వ ఒక కఠ శెప్పిందండీ. ఈకలికాలంలో కూడా ఆలాగ జరిగితేనా, వవ్వా! యీళ్లని తంజావూరినుంచి గింజావూరినుంచి పీలిపించ నక్కరలేదు.

విద్యా.—అది యెట్లు?

పేరి.—యీళ్లని బూమిలో పాతేస్తే శెట్టు మెలికి యీళ్ళోయిం చోళ్లు, నోట పాడేవోళ్లు, కడుపుమీద బాదుకోసేవోళ్లు, లబలబ కొట్టుకొ నోళ్లు, వొండలు వొండలు కాయలు కాయవా శెప్పండి?

వైచిక గాయకులు.—[అన్యోచ్యము] కజేలోయిద్దాకకుడుప్పాకా, [ప్రకాశము] మాకు వెగుమతి పనిల్యా. [అని లేచిపాఞాతురు. మోర్సి, అడలి పాటిపొవును.

విద్యా.—భయపడకుండు కూర్చుండుండు. ఏలినవారు మహారసికులు. [పేరిగానితో] ఈకాలములో మనుష్యులను పాఠిజేసిన ఊపిరి తిరుగదు.

పేరి.—బౌను తిరుగదు.

విద్యా.—అంతట చచ్చిపోదురు.

పేరి.—బౌను ఊపిరి తిరుక్కుంటే సస్తారు, నిజమే. అది నాకు తెల్పా?

విద్యా.—చచ్చిన గింజ మొలవదు.

పేరి.—ఆ, అద్దదీ! బాగా శెప్పినావయ్యా. ఏమడిగినా శెప్తావండీ నువ్వెక్కడి మంత్రివోగాని? మఱిత నాటకం కానీండి. తాడుణ్ణీండిగాని బాస్సాలు నావొల్లగాదు.

మంత్రులు.—[నటితో] ఆట కానిము.

[నటి పాడుచు అడును. మద్దల వాయించుచు అనుసరించును.

పేరి.—ఒరే, అడు అడికడుపుమీదాన్ని కొట్టుకొంటే నువ్వెందుకే యాడవటం, యగరటం, దుమకటం, శేతు లిసురుకోట్టం? నాకాణ్ణానీటర్కులు? నీకేనున్నా తగిలించా? పోనీ, [కనికరముతో] నీ కేం వోయవా, శేతు లలా యగరేశేవు? ఓత లేయిస్తా లే యాడవకు. అయినా గానీ, నువ్వు అడికా డుండొద్దు, నువ్వీమూల్నండు. కాకిని కొడితే గద్ద సచ్చిందంట! [మద్దల గాడితో] ఒరే, నువ్వు దానెంబడి తిరుగటం యేంట్రియంకటయ్య కడుపు లాగ అదొక్కటి ముంగలేనుకుని అడపిల్లని దాన్నెందుకురా జడిపిస్తావు? డమా అనిపిస్తావు! డమా అనిపిస్తావు! టాంటాం అంటావు! టమటమ

అంటావు! నువ్వీమూల్నండు, వొకరి మొకరినొకరు నూడకండి. [నటికి నాను గిరులు అట్లే చేయుదురు.] పేరి.—మరింక కాసిండి.

నటి.—[మంత్రులకు చేతులు మోడ్చి] స్వామీ, యేలినవారి అభయ ప్రాయం తెలవ లేదండి.

విద్యా.—[పేరిగాని చెవిలో] తిన్నగా ఆడనీయకపోతివా తర్వాత యమధర్మరాజశాస్త్రులతో చెప్పి దొక్క బద్దలు చేయించెద.

పేరి.—[జనాంతికిము] బుద్ధిబుద్ధి, [ప్రకాశము] మమీ లేదు అడండి. [నటి ఆడుచు పొడును,

అథానా, ఏకతాళము.

నిన్నుగ గని యెన్నుకొను కన్నె మది నున్న,

ఆ కన్నెమది నున్న, ఆ కన్నె..., ఆ కన్నె..., ఆ కన్నె...

ఎవ్వరిది దోసమిది? ఎవ్వగను మాను నిది?

మవ్వచునకన్న, నీ మవ్వ...నీ మవ్వ...నీ మవ్వ...

[నటి ఆడును. స్వార్స్యము హెచ్చును. మార్దంగికుడు అనుసరించును.

పులిగాడు దారము లాగును. పేరిగాడు తల ఆడించుచుండును.

పేరి.—మాశ్రవంతా వొక్కపాలే వుదికినా యీయెంకటయ్యకడుపుకి చరి రాదురా! [అని మిక్కిలి తల యాడించును. స్వార్స్యపుండ్రాడు తెగును.

పేరి.—హోహో! నిలునిలు, నిలవోసి నిలు, సారాశెంబుతాడు తెగి పోయింది.

[అని జుట్టు తడవుకొనును. కొందఱు గొల్లుమని నవ్వుదురు. కొందఱు అశ్చర్యపడుదురు.

పేరి.—[మంత్రులతో] అయ్యా, మరి సబయెలాగ? తాడు తెగి పోయిందే.

జనా.—ఇక త్రాడక్కఱలేదు. [నటితో] ఈ పాట చేసిన మహాకవి యెవరు? మంచితేనెకు చెంచెతను పొగడుదురుగాని తేటిని దలంపరు.

నటి.—మహాకవి పీయూషవర్షలవారు. వారికిఘ్యురాలిని శేను, వారున్న వచ్చివున్నారు. దర్శనానికి శెలవైతే వస్తారు.

సేనా:—అవశ్యము రావలయును, ప్రతీహరీ, మహాకవి పీయూష చోళవారు వచ్చియున్నారట. తోడ్కొనిరా.

సీ. ప్రతీ:—చిత్తము. [అని పోయి కవిని తోడ్కొని వచ్చి] అట్లా దయచేయండి.

మంత్రులు:—ఇట్లు దయచేయుఁడు, [పీయూష వర్షుఁడు కూర్చుండును.

సేన:—ననుష్కారములు. మరిగంటే కయ్యాస్సద్దూ, నాను మెచ్చు కొనేలాగ కయిత్తం శేష్టే ఆబోజనరాజు తను బోంచేస్తుండేయాల తనకాళ్లు గుడేవోడికి కాలిదానుకి యిచ్చినలాగ నీకు నాను అచ్చరనచ్చ లిస్తా.

కవి:—ఏలినవారివచనశుద్ధి వింతగానున్నది.

[అని క్రిందియట్లు అశీర్వాదించును,

ఉ. రిజ్యాయసిఁ జేయుచుక రిగమలసంభవు మ్రొలను 4దత్తశత్రుముక,

‘నాయన, మ్రొక్కుఁగొమ్మ’ని రియనారతము న్బలికించుచున్సిరిక,

ఆ 7యగజాతకుక సవతి రియాలము పెట్టుచు నెట్లు నూచినక,

2నీయశ మెల్లలోకముల రినిందలు వొందు 1నరేంద్రచంద్రమా. 1

మంత్రులు:—అహహా! అహహా!

1. 1. ఓరాజశ్రేష్ఠుఁడా, 2. నీకీర్తి, బ్రహ్మలోకమున వ్యాపించి, 3. బ్రహ్మయెదుట, 4. ఆయనభార్యను (సరస్వతినీ) ఆమెయొక్క నల్లని తలవెండ్రుకలను తెల్లగామార్చి బ్రహ్మకు, 5. ముసలిదిగా అగపడునట్లు చేయుచున్నది; అట్లే వైకుంఠమున వ్యాపించి లక్ష్మికి తనతండ్రి పాలసముద్రము తన్నుఁజూడ వచ్చె ననుభ్రమను పుట్టించి ఆమెచే ‘నాయనా నమస్కారమును గ్రహింపుము’ అని, 6. మాటిమాటికి పలికించుచున్నది; అట్లే కైలాసమున వ్యాపించి, 7. గారికి తనమీదికి గంగ అన్ని దిక్కుల నుండియు పెల్ల విరిసిన దను భ్రమను గలిగించి ఆమెకు సవతి, 8. పోరు కల్పించుచున్నది. ఇది యెల్లను నీకీర్తి చేసిన చిలువిష మని ఎఱింగినంతట వారు నీకీర్తిని, 9. అడి పోసి కొనుచున్నారు. -కీర్తి తెలుపని కవిసమయము. విశ్వవ్యాపకకీర్తికాలి అని భా.

శేరి.—[హాసన్ముఖుడై తల యూచి యూచి విని] దీనికి నాను
సాయంపాకమైనా యీహ, యిదేం యిత్తం యిది! సీత్!

కవి.—[స్వగతము] మంచి మెడతాయవు, [ప్రకాశము] ఏలినవారు
ఈమాటు చిత్తగింపవలయును, [అని మరల అశీర్వాదించును.

ఉ. హెచ్చుగ నీవు సత్కవుల కిచ్చు 1పసిండిని రాలు 2రంజకం

3బచ్చుగ నీదు 4దానసలెలాపగలం బడి యా 5మహాబ్ధిలోఁ

జొచ్చి 6శయానశౌఁహృది 7జోటిగఁ జట్టెము గట్ట, దానినే

లచ్చియు, బుచ్చి, పాల్కుడఁలెక్కిమ, యంచువచింతు 8కాకవుల్. 2

మంత్రులు.—బలి బలి.

శేరి.—[మరల హాసన్ముఖుడై తల యూచి యూచి విని] దీని
శొకసాయంపాక మిస్తా! కయిత్త మంటే యిలాగా; పెలిమనినీకీ తెలియాల,
సాకలోడికి మంగలోడికి కూడా తెలియాల.

కవి.—[స్వగతము] సరి. ఇంక భార్త్యము చేసెదను, [ప్రకాశము]
క. సలవనుడతలకి మలెనే,

యెలిబూడిద సాడు సున్న మెల్లల మలెనే,

కలుసీలమలె, మడేలా,

యెలిగే నీయసము శేల కెలికో కవురా.

3

మంత్రులు.—బలి! బలి!

శేరి.—[తెలిచిననోరు మూయక, తల యూచి యూచి విని]
వవ్వా వవ్వా! బలే! బలే! బాపనయ్యా, అచ్చరనచ్చలు, అచ్చరనచ్చలు,

2. 1. బంగారములోనుండి, 2. పొడుము, 3. చక్కగా, 4. దానో
దక నదులయందు, 5. మహాసముద్రములో, 6. (అచ్చట) నిద్రించుచున్న
నాతాయణుని అొప్పునందు, 7. స్త్రీరూపముగా, 8. పనికిమాలిన కవీశ్వ
రులు (వ్యాసాదులు).

3. ఎల్లలమలెనే=(గోడలకు వేయునట్టి) వెల్లవలె, ఎలికోక=తెల్లచీర.

అచ్చరనచ్చలు, కయ్యాస్సకుడా, యీలాంటికయిత్రం యింకెవరై నా కెప్పు గల్తురా ?

కవి.—ఇంతవఱకు లేదు. నేనే మొదటివాడను, ఇట్టికవులు సాధారణముగా పుట్టరు.

పేరి.—మరి నువ్వేలాగ పుట్టినావయ్యా ?

కవి.—శ్రీరాములవారికి వాల్మీకిమహాముని, ధర్మరాజువారికి వ్యాసమహాముని, రే వేలినవారికి నేనును, అవతార మెత్తినారము.

పేరి.—నువ్వెవరవతారం బ్యావుడా ?

కవి.—నేను కాళీవాహుని యవతారమను.

పేరి.—[స్వగతము] అదేం మొట్టో ! [ప్రకాశము] మఱి నానో ?

కవి.—రే వేలినవారు శ్రీమహావిష్ణువు నవతారము.

పేరి.—ఏతే యిష్టుమూర్తికి గూసుంటాడా ? [అని మెడ తడవుకొనును.

కవి.—పూర్వము విష్ణుమూర్తికి మందరమును మోచుటకై వీచును వంచి వంచి కూర్చు మైనప్పుడు గూసు వచ్చినది. అదే యీ రేవేలినయవతారములో మూటలు మోచి మోచి వచ్చినది. రెండును నీళ్లతో సంబంధపడిన యవతారములే గదా.

విద్యా.—[జనార్దనునితో జనాంతికము] చూడవోయి తమ్ముడా, చెరుముకి శాస్త్రులగడునుడనము. [ప్రకాశము] కవిగారూ, ఏలినవా రేమి మూటలు మోచినారు ?

కవి.—* భూదేవి ముఖ్యాలంకారముల మూటలు.

జనా.—మఱి, రే వేలినవా రెమి ?

కవి.—కడమరాజులరాష్ట్రములచుట్టును దేశము లున్నవి. ఏలినవారి రాష్ట్రము గోదావరీ సాగరత్రయ పరివృతముగదా, కావున ఎటు చూచినను రేవే.

* ఊరివారి వస్త్రముల—“వస్త్రముఖ్యస్త్రస్వలంకారః.”

మంత్రిలు. — మహాకవివర్యుడా!

పేరి. — యీమాట లంచంబయ్యా. కయ్యాస్సర్వూ తెప్పవయ్యా, యీలాంటి కయిత్రం తెప్పేవోళ్లు యింకమీదయినా వుంటారావుండరా?

కవి. — ఇట్టికవులు ఇంక పుట్టగలరు.

పేరి. — యప్పుడు? యక్కడ? నాకిట్టాంటికవులే గావాల, యవరంగాతెప్ప.

కవి. — ఇంక ఆఱునూజేడ్లదే. వేఱుదొరతనములో కొన్ని తావుల మీబోటిరసజ్ఞులే బహుళ మగుదురు. వారికై మీబోటిరసికులే కవనములు సేయుదురు. మీవలనే వారుభయులు చదువుకొన్న వారికన్న తామే మేలని తలచువారే.

పేరి. — ఆయ్యా, కయ్యాస్సరయ్యా, మోము సదువుకొన్నోళ్లకంటె యెచ్చని మాకులంగుట్టు నీ కేలాగ తెచ్చిందయ్యా?

కవి. — వరప్రసాదము, మఱి ప్రకృతము. ఆకవులు మీకుఁ దగినకవనము చేయుదురు. అది అతినీరసముగా నుండును. అందుల కారసజ్ఞులు, ఇందులకు మీరెట్లో అట్లే, అనందసాగరములో మునిగి ఊపిరి తిరుగక ఉక్కిరిబిక్కిరియై దొంక తప్పిడింక కొట్టుదురు.

పేరి. — ఆయితే కయ్యాస్సరయ్యా, ఒల్లు నీరసంగా వుంటే బాగుండుదే, కయిత్రం నీరసంగా వుంటే బాగుంటదా?

కవి. — నీరస మనఁగా నేమి? నీవు అనందించురసము నీరసము.

పేరి. — వవ్వా వవ్వా! నీనోటాచ్చేదంతా కయిత్రమేనయ్యా! † డెర్రి కేణావు! నాను అన్నంబిందేరసంలో ఆళ్లు కేస్తారుగా కయిత్రం! బలే బలాశే! కయ్యాస్సరయ్యా, నీ కయిత్రానికీ, నీపగ్గకీ, నీడెర్రికీ, నువ్వు తెప్పిన ఆ నుబ మైనమాటకీ నీకు అచ్చరసచ్చలు గావయ్యా అచ్చరకొట్టిచ్చేకి నాను తీక్కెల్లు.

కవి. — ఏలినవారికటాక్షము! ఇట్టి రసజ్ఞులవలన మాకు దేవంద్రేశ్వర్యము రావలయుఁగాని! కనుక నే పెద్దలు చెప్పినారు—

† డెర్రి = ద్వర్ధి.

* ఆ. ఇతర పాపఫలము లిచ్చ వచ్చినయట్లు
 వ్రాయవయ్య మిత్ర, 1వనజభవుడ;
 2వరసికాళిమ్రాల సరసకౌవ్యము నెప్ప
 దలను వ్రాయవలదు, వలదు, వలదు.

4

మంత్రులు.—ఇప్పటికి సభ చాటును.

[పులి. అనుమడును బహుమానములు, తాంబూలములు,
 అత్తరు, పన్నీరు, తెచ్చి యుంతురు. మంత్రులు విద్యా
 వంతుల కిప్పించి సత్కరింతురు. కవి నటిచేత పన్నీటిహజా
 పెట్టి మంత్రులకును పేరిగానికిని చల్లించును.

పేరి.—[నటిని చూచుచు ఒడలుతుడుచుకొనుచు నవ్వుచు సరసముగా]
 దున్నపో తనుకున్నా నా యేంటి? వోన గురిపిస్తా వున్నావు.

[అని యిగిలించును.

వైదిక గాయకులు.—పాయచ్చెండా అప్పా, ఆమ్రుణి కడాచ్చత్తాల్.
 [వైదికాదులు సభావందనముచేసి నిష్క్రమింపబడిరి. కవి నమస్కృతులంది నిష్క్రమింపబడిరి.]

జనా.—ఏమిరాపేరిగా, చిలుకకు నేర్పినట్టు నేర్పితిమి. అంతయు
 సమయమున వ్యర్థము చేసితివిగదా.

పేరి.—సామీ, మీకు దండ మెడతా. నా కి దంతా తెల్లు బాబూ.
 నాకు సదువొద్దు. సదువుకొన్నోళ్లకంటా నా నెచ్చేగదా, నన్నెందుకు
 మారాజా, సదువుకెప్పి కులం కెరుపుతాద?

జనా.—రాజపుత్రులు నీవార్కు విన్న పాడిచివేయరటరా?

పేరి.—అల్లకంటి కొపడకుండా నన్ను రచ్చించడం మీబారం.

విద్యా.—పులిగా, అనుమా, వీనిని గొనిపోయి విశ్రమింపుడు.

[మువ్వరు నిష్క్రమింపబడిరి.]

విద్యా.—ఏమి తమ్ముడా, దివ్య మైన ప్రహసనము !

4. 1. ఓబ్రహ్మ, 3. మార్గసంఘము నెదుర.

జనాః—మనయంతరంగికులచే నై నీకొడవముల రప్పించియుండఁగా పరువు దక్కినదిగాని, ఇతరులకే దర్శన మిప్పించియుండిన ఎంతరసాభాసము! పీనిదర్శనమే! అగంతకులకును ఆశ్రితులకును మనదర్శనములే చాలును.

విద్యా.—బయటిపగరజాలలోమాత్రము పీనియాకారము నుపయోగింతము. పీఁడు ఇంతకన్న విశేషి యైన, కష్టము గదా. పీఁ డిట్టిమాధుఁడగుటయే మనకు మహాపకారము.

*అ. అరయఁగా నమంత్ర మానక్షరము లేదు,

మందు గానిపేరు మఱియు లేదు.

భువి నయోగ్యుఁడైనపురుషుం డొకఁడు లేఁడు,

కూర్పువాఁడొకండు కొదువ గాని.—

5

అని గదా శుక్రాచార్యులు చెప్పినారు. వారగో చెకుముకిశాస్త్రి ప్రభృతులు వేషములు మాని వచ్చుచున్నారు. వారితోఁ గలసి గోష్ఠీవిసోద మొందుదము. మన కప్పుడే కడుపు పీరణమై యున్నది. జాగ్రత్తగా నవ్వవలయును.
[అని నిష్క్రమింతురు.]

5. కూర్పువాఁడు=వర్ణములను మంత్రముగాను, పేరులను మందుగాను, పురుషుని వానికి తగినపనికిని, జతపెట్టువాఁడు.

సప్తమాంకము.

శ్లోము. 1.—ధీశీ, వలీఖానుని దర్పారు చావడి.

చెకుముకిశాస్త్రి తురకవేషమున ప్రవేశించును.

చెకు.—[అత్తగతము] ఆహా! ఓరుగంటిలో కొట్టిన చెంపకాయ ఎంత యక్కటకు వచ్చినది! ఆపహ.రాజవాసే పీడు, నన్ను జూడగానే తెచ్చి కూర్చుండఁబెట్టి వలీగానికి కబురుకూడ చేయించినాడు. బలి! రానీ, మంత్రి బృహస్పతిప్రయోగము నంటించెదను. ఏమి యీయనప్రజ్ఞ, మే మెంత తెలివి నేని వినియోగింతుముగాక, ఈగ తాన్వ్యుడయిన మే మీయన కాంగలము. ఈయనకు 'ఇచ్ఛామాత్రం ప్రభోః సృష్టిః.' ఈమహానుభావుడు సాక్షాద్రుద్రావతారము కావలయును.

అంతట వలీఖాన్ దుస్తు తొడుగుకొనుచు ప్రవేశించును.

వలీఖాన్.—సలాం సలాం యమధర్మరాజుజోమ్యలుభాయిగారికి.

చెకు.—[లేవకయే] ఈమర్యాదలకు టక్కులకు ఏమిలెండి? కూర్చుండుడు.

చెకు.—మీరు మోసము చేసిన నేను మోసపోయెదను గాఁబోలు. 'ధీశీ తీసికొనిపోయెదము, సుల్తానువారిదర్బనము చేయించెదము,' అన్న మాటలు ఎవరివో? 'మేము ఖరారు తప్పతామూ?' తప్పరు. నన్ను మీరు వదలినను మిమ్ము నేను వదలలేదు. బ్రహ్మరక్షస్సు వదలదు.

వలీ.—భాయి, నేను బలీ హవషరంలో వచ్చినమాట మీకి తెల్సేవుంటుంది.

చెకు.—నే నుండఁగానే మీహర్కారా ఖుస్రూఖాన్ కడకు వచ్చి [హేళనముగా నవ్వుచు] మీప్రతాపము వెడలఁబుచ్చినాడు.

వలీ.—హేళనం చేస్తా వేమి భాయి ?

చెకు.—చాకలిని పట్టి తెచ్చితి వని నిన్నక్కడ లోక మంతయు హేళనము చేయుచున్నారు. అప్పుడే ఖుస్రూఖానునికిఁ గూడ తెలిసినది.

నీవు ఓరుగంటినుండి తరలగానే యుగంధరుడు వచ్చి చాకలి నొకని భోధించి రాజువేషమున నీ యడవిచారిలో నిలిపినాడు. వాడు కావలయు ననియే నీవు పట్టుపడినాడు. నీయోగము మానత్యాగమే, వానియోగము రాజభోగమే, నాతో మాటలు పెంపకు.

వలీ.—మఱి అక్కడిగతి ?

చెరు.—యుద్ధము, ఖున్నా పరారి, మీదఁడు సర్వనాశము. కడమ మీసద్దార్లు డింకకొట్టినారు.

వలీ.—రాజాకథా యేమి ?

చెరు.—రాజు మొదట చచ్చినాడు, తర్వాత వచ్చినాడు.

వలీ.—తెల్సేలాగ చెప్పుభాయి.

చెరు.—రాజు వేటలో చచ్చె నని నేనొక దొంగజాబు మంత్రులకు చెప్పి అట్లే దేశ మంతట కిందదంతి పుట్టించి కొంత దుఃఖకాంతి చేసికొంటిని. పిమ్మట వారము రోజులకు రాజు వచ్చెను.

వలీ.—నురి మంత్రి యుగంధర్ కథా యేమి ?

చెరు.—ఆయన రాజు వచ్చినవెనుక రామేశ్వరము పోయి అచ్చట మరిడీ జాడ్యమువలన చచ్చినాడు.

వలీ.—అల్లా! అల్లా! అల్లా! హాశ్వర్యం! [హర్షముతో ప్రకాశము] ఇంక ఓరుగోలు మాకీ ఏక్ లాదూ. అచ్చా! ఆయా రామేశ్వరంపోవడం నామారే వేగులో చెప్పినారు. ఆయన సావడం మాదేవుణ్ణం.

చెరు.—మఱి ప్రకృతము.

వలీ.—నాకి యిప్పటికి యోగం చెప్పు భాయి.

చెరు.—నిన్ను నేను ప్రేరించితే నని బొంకవుగదా? మఱి, ఒక్కొక్క మాటచెప్పఁగానే నిజము నిజ మని పలుక వేని నేను వైని చెప్పను. పూర్వము నీవు లఢాయికిఁ గాదని బొంకలేదా? నిన్ను నమ్మరాదు.

వలీ.—నీవు నాకీద్రోఘం చెయ్యనని ఖారార్ చేస్తే అంతాయఖార్ పడతా.

చెరు.-ఇప్పుడేల ఖరారు ? నేను ఓరుగంటిలో నీడేరాలోనే చేసి
తిని. చేసిన ఖరారు నేను మరల చేయను.

వలీ.-అయితే వొప్పుకొంటావా చెప్పు.

చెరు.-ఋగ్రూ వచ్చియున్నాడు. నిన్ను దర్శించును. చాకలిని
తెచ్చితివని నీలో పలుకును. సుల్తానుతో చెప్పు నని వెఱచి నీవు వానిని చంపి
వేయుదువు. చెప్పుము, చంపఁ దలఁచితివా లేదా ?

వలీ.-జోక్కులు భాయి, నాప్రాణాన్ని నీచేతా పెడుతున్నాను.
నేను చాకలికి తెచ్చినమాట ఋగ్రూకి తెల్పిం దని నీవు చెప్పినప్పుడే వాడికి
సఫాయి చేయవల్సింది తల్పినాను.

చెరు.-నీవు ఈశిల్లి సింహాసనము నెక్కగోరి యున్నావు. నిజము
పలుకు.

వలీ.-సామర్థ్యభాయి, నాప్రాణం నీచేతా వుండి. కోర్తున్నాను.

చెరు.-నాకు ఒక ఖరారు వ్రాసియిచ్చిననేగాని, నీకు ఆది వచ్చునో,
రాదో, ఎప్పుడు వచ్చునో, ఎట్లు వచ్చునో, చెప్పును.

వలీ.-చెప్పు, రాని యిస్తాను.

చెరు.- "నేను నేటికి తొండైపోజు రాత్రి సుల్తాన్ కాగానే
నీకీ నాచెల్లెల్ని యిచ్చి పెళ్లిచేసి వోరంగ్ లో పట్టి ప్రతాపుడుకి ఖైద
చేసి ఆరాజ్యానికి నీకీ పాచ్చాచేస్తాను." అని వ్రాసి నేటిలేదే వేసి దస్కత్తు
చేసి యిచ్చు.

వలీ.-అరే బామ్మన్ని నీకీ నాచెల్లెల్ని యేలాగ యిచ్చేది భాయి?

చెరు.- నేను నీమతములో చేరెదను.

[వలీ వ్రాసి యిచ్చుట నభినయించును.

చెరు.-[పుచ్చుకొనిచదువుకొని]మించిది. ఈ ఖరారులోనే చెప్పితిని.

వలీ.-యేలాగా వస్తుంది ?

చెరు.-ఋగ్రూ చేసి సంపాదించెదవు.

వల్లి. — చెయ్యడాన్ని తయ్యార్ వున్నాను. ఎవర్కీ ఎవర్కీ?

చెరు. — నీకు విరోధులను వజ్రేంద్రులను ముల్తానును గూడ.

వల్లి. — అందరికీ చంపడాన్ని తయ్యార్. ముల్తానుకు కూడా చంపడాన్ని తయ్యార్. నీడు అన్నా కొమారుడికి సిఘపుకీ చంపి తఖ్ఖా యెక్కిన వాడే. యిందలున్న నాకీ యేలాగ దొంగకుతార్ భాయి?

చెరు. — ఇందలును ఆ రాత్రి ఒక యోధులలో చేరుదును! అప్పుడు నీకు దొరకుదురు.

వల్లి. — నన్ను దానికి ఆసాధ్యం వుంది. హాశ్వస్యం వుంది. మఱి యిందుకీ నా ఖుమ్మక్ యేమీ జరూల్లేదా?

చెరు. — సర్వము యత్నాధీనమే. యత్నము లేక గ్రహములు ఫలము నీయవు; స్వయమందుఁగాని, మనోరథమాత్రమునఁగాని, జన్మాంతరమునఁగాని, ఇచ్చును. కావున పుర్ణయత్నము నలయును.

వల్లి. — ఆయత్నం యేలాగో చెప్పు. నేనే యత్నం చేస్తే వట్టి తప్పి వట్టిచెయ్య వట్టి వచ్చును. నీవు జోష్యునికి సరిగా ఇది చెప్తే అది చేస్తాను. ఫలం నిశ్చయం.

చెరు. — అవును, అట్లు చేసిన ఫలం నిశ్చయమే. అవునుగాని 'నాపాట్టా పెరగావాలా నానోరు తియ్య కావాల, నీకే లడ్డు నవనిపెట్టు నీకే లడ్డు మింగిపెట్టు,' అనుచున్నావే?

వల్లి. — భాయి, నీకీ చూడగానే నాకీ ఖాసాబుద్ధి వుండదు. నీవు జోష్యం చెప్తావో వుపాయం చెప్తావో నాకీ తెల్వదు, నేనుకీ బోడి వుంటాను.

చెరు. — రెండును కలిపి చెప్పెదను. అదినము పగలు మూడవజామున ముల్తాను సభకు — [అని సగములో] మంచిది.

ఉ. ఈ 1 మత మీవు నేయు దని యేమి నిజంబు ? బడావజీర వై
భూముల సీమలం బొగడు వొందిన 2 మేటివి, నీకుఁ బాదుషా

1. 1. ఒప్పుకొన్నపని, 2. గొప్పవాడవు. అమీరు = ప్రభువు. ఈ 'మెయిన్' = ఈవిధముగా. గిరవు = కురువు.

గామి య దంతగాఁ గొడువ గాదు; పకీరను నే నమీరు గా

కీమెయి నుందునొక్కొక్క? గిర విమ్మిటఁ జొచ్చెద నమ్మి నీనుడికా. 1

వలీ.—నాచెల్లెలికి యిష్టే నీమర్పు తీస్కొనిపో.

చెరు.—విస్తారము భోజనము చేయునా యేమి? నీచెల్లెలిని పాచ్చా పెండ్లిగా పెండ్లియాడుదునేగాని పకీరు పెండ్లిగా పెండ్లియాడను. అందుల కిదిగో, జవాహరీ జామీన్ పుచ్చుకొనియెదను, వినుము.

.వలీ.—అచ్చా, తయ్యార్, చెప్ప.

చెరు.—నన్ను, ముందు నుల్తానుగభకు చేర్చుము. నీపెద్దకొమరితను నుల్తానుగతు, చిన్నకొమరితను నీవిరోధి నేనాపతికిని, ఇచ్చెదనని వారికి చెప్ప. [అత్తగతము]

అ. భరతఖండ మేలుఁ 1బంచాశదబ్రహ్మలో

పరగ నాకుమారిపతి యటంచు,

బిట్టపిడుగు క్రౌంతిపాట్రహాసములతో

నతఁడె వీని వేడునట్లొనర్తు. 2

[ప్రకాశము] దానిని తప్పకుండ అతఁడు కోరునట్లు చేయుపని నాది. నే నెప్పరించిన తొంబదవ దినము నిశ్చితార్థము నుల్తానువారిసభలో చేయుము. ఆయుత్యవముకై వజీర్లను నేనాపతులను కడమగొప్పయుత్యోగస్థులను అందఱును పిలువుము. [అత్తగతము]

(మత్తకోకిల)

1 నీకుఁ బాదువహా యొసంగును నేఁడు చూడు 1పెషావరుకా;

నీకు 2వంగము; నీకు తింగము; నీకు 4లాహోరుఫర్లకా;

రాక తప్పకు' మంచు జోస్యము రాణఁ బల్కి వజీర్ల నే

నేకసంఘము గూర్తు నాఁటికి నిందు ఢిల్లీపురీందుతోకా. 3

2. 1. 50 సంవత్సరములు.

3. 1. 2. 3. 4. పెషావరు, అంగము, వంగము, లాహోరును దేశముల పేరులు.

[ప్రకాశము] అండజను నేను రప్పించెదను. చూడవలయున గోవాన రక్షకులు వచ్చి నజరులించి సుల్తానును తమయోదలకు సరకులు చూడరమ్మని పిలుతురు. వెలతీర్పరిలేక కొను పెట్లు? మన మడివేలు ప్రతాపుని వెలతీర్ప రప్పింతురు. నజరులకు వాడు వేయు వెలులు వర్తకు లొప్పి లేని సభయెల్ల ఓడలకుఁ బోవును. కావున, వర్తకులకు,

(తరళము.)

సబురు ఖర్చు, నజర్లకు స్వేల, సర్వవిక్రయలాభముకా,

బ్రబలమైత్రిగ నావలో మనపక్ష మున్నికి లంచముకా,

1 నిబిడరాశి 2 యొనర్చి యిత్తువు నీవు; వాని దాన నే

సాబగు మీఱగ 3 డక్కఁగొందును, సొంపుగాఁ బని తీర్చునుకా. 4

వలీ.—ఆ మొత్తం యంతా చెప్తే, యిష్టే నీచేతికి యిచ్చి వేస్తాకా.

చెకు.—నీసొత్తంతయు నిచ్చినను చాలదు. నేను పాచ్చా అగునప్పుడు ప్రతాపునినగలు ధరించి ఆతనిగుఱ్ఱమునకు పూర్వ మది ధరించిననగలు వేసి ఆతనియెదుట నే స్వారి చేయవలయును. అందుకై నాకిప్పటికి ఆవర్తకులే అమ్మ నట్లుగా, వారి కిప్పుడు లంచముగా ప్రతాపుని భూషణములును వానిగుఱ్ఱము భూషణములును అన్నియు నాచేతికి ఇచ్చివేయుదువు. ఇది నాకు జామీను.

[వలీఖాను తటాలున లోపలికి పోయి ఒకపెట్టె తెప్పించి తాళపుఁజెవితోఁగూడ ఇచ్చును.

చెకు.—[తెఱచి చూచి] సరియే.

వలీ.—లేపు భాయికి సుల్తానువారి దర్బారు.

చెకు.—సరి. నేను నడచెద. నీవునీపనిచూచుకో, సలాము థిలీసుల్తాకా.

వలీ.—సలాం వోరంగోల్వాచ్చా.

[పెట్టెను తెచ్చిననాకరు పెట్టె నెత్తుకొని చెకుముకితోఁ గూడఁ బోవును. వలీఖాను నిష్క్రమించును.

చెరు.—[పరిక్రమించుచు అత్తగతము] నన్ను వలీకడకుఁ బంపుతో నా నీలి విద్యాగురువు ప్రయోగసిద్ధిని ఈ చెంతనే తనకుఁ దెలుపు మని సంకేత మేర్పరించినాఁడు. కావున అతనినే అర సెద. [శ్రవణ మభినయించి] ఎవరు మీరు? వెట్టివాఁడగపడలేదని చింతిల్లుచున్నారు. మరల విని కనియెదను.

[అని పరిక్రమించును.

స్థలము 2. ఢిల్లీలో ఒకపీఠి.

అంతట ఇద్దఱు తురకజవానులు ప్రవేశింతురు.

[ఉభయులు పరిక్రమించుచు సంభాషింతురు.

ప్రథ.—అరే ఆమీనుద్దీక్, యీదివానా మనకీ యెక్కడరా దొరుకుతాడు? యిన్నిగల్లీల్ లీరిగినాం, యిప్పటి కింకా హగ్గడలేదు.

ద్వితీ.—అరే ఆబిబుడీక్, ఎందుకోషంరా వీడ్చీద గోడ్డనీ పంపినారో మనకీ?

చెరు.—[అత్తగతము] ఈ పిల్లిగస్తీలవలననా ఆ ప్రశయరుద్రుని సాధించుట !

ప్రథ.—వీడు దివానా వుంటాడో వుండడో, ముల్తాన్వారు కన్నట్టి రమ్మంటార్, వీడు ఢిల్లీ ముల్తాన్కు పట్టుకపోతాక్ అరుస్తాడుగదా, ఆయన ముల్తాక్ గదా, దానికి ఆయన వజీర్లు అంతా గాభరా అయినారు. దివానా కాళ్ళోతే, వీడు ముల్తాన్కి పకల్దేవు చేస్తాడు అని అంధర్కి భయం. వజీర్లు వీడు ఖానాతినడం కనిపట్ట మంటార్.

చెరు.—[అత్తగతము] పకల్దేవు తప్పదు. కనిపట్టుట సాధ్యపడదు. పైపేథిలో నుండును. వీరి మొట్ట యేమో వినుచు వీరితోనే పోయి, మంత్రి బృహస్పతికి తనయాజ్ఞను మనోరథాతీతముగా నెఱవేర్చితి నని అనన్యగోచర సంకేతముగా ఈ పెట్టెతోనే యెదుటనగపడి పిమ్మట నీయాభరణరాశిని ఇల్లు నేర్చెద.

[అని వారివెంటనే చనును.

ద్వితీ.—మనం యిది మొదల్ ఈరాత్రి అంతా, వీడ్చీ తెలియ

కుండా వీడియెంటా తిరుగుతా వుండవాలా. మనకీ యెంతా విష్ణుం వచ్చిందిరా వీడికోపం?

ప్రథ.—అరే అమికా, కివు యెక్కడా? మాను చంకుల్ అయింది నాకీకొన్నడి?

ద్వితీ.—భాయి, నేను ఆ తెలంగాణా వైదీ వున్నాడే ఆయన్ని పహరా. ఈరోజు నాకీ కంటూ లేదు, నేవు నాకీ చంకు.

ప్రథ.—ఎందుకు భాయి ఆరాజాకి వైదుచేసినా?!

ద్వితీ.—అదీ నాకీ మాయం నహి. ఆయన్ని మోడుంచేసి పట్టినారు తోస్తుంది. అరే అమహారాజాకి యేమి బడాగణాలు వుంటవిరా! ఎప్పుడు అతడు ఇయిదీ, నేను పహరాజవాక వుంటానుకోపం నేను నమాజుమే కూడా కోర్తాకా.

ప్రథ.—ఏమి ఆతన్ని గుణాలు భాయి?

ద్వితీ.—ఆగుణాలు గిణాలు చెప్పడానికి నాకీ తెల్వదు. వట్టి చెప్తా:—
క. ఆయన యిందర్, చందర్,

ఆయన జూలీసుసీజ, రాలీసాందర్;

ఆయనమోమ్ చూస్తుంటే,

ఆయనభా త్వింటువుంటే, అతె చాల్ నాకీ.

5

ఆయన రాజా నేను గులాం ఐతే ఆయన నాకి నబాబ్జేస్తాడు, వజీర్ చేస్తాడు, హామ్లట్టల్ హోమ్రా చేస్తాడు, వళ్లాటా చెప్తా, ఆయన కాలిఫ్ హయానల్ రహషీద్; ఆయన్నిముందర హమాకే సుల్తాకా పఖీర్ బిఖార్.

ప్రథ.—అరే నీవు వఖీరమ్మక్ తింటావ్, వఖీరికి పాగుడుతావ్, యేం భాయి?

ద్వితీ.—అరే నమ్మక్ యిస్తే గుణం వస్తుంది? నమ్మక్ ఇయ్యకొస్తే గుణం పోతుంది? నమ్మక్కిన్నాం, నాఖరీ చేస్తాం. గుణం దాస్తాం? ఇది సాలిక వట్టి భాయ్, రెండు కాదూ.

చెరు.—[ఆత్మగతము] సిపాయిగాఁడ వైన నైతివిగాని, నీయందు గొప్పతనమున్నదిరా!

ప్రథ.—అచ్చా భాయి, అచ్చా, గుణం గుణమే, నాలికా నాలికే. భాయి, నీరాజా పెల్లానికి, బిడ్డాకి, రాజ్యానికి, కంచెక గించెన్ని, తల్పు కొని యేసుస్తాదూ?

ద్వితీ.—పల్కూడదు. మహారాజ్ తఱ్ఱుమీదవున్నాడులా గాదిల్లుపి వుంటాడే.

చెరు.—[ఆత్మగతము] హా! మహాప్రభూ!

[నేపథ్యమున]

ధిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాక,

మూడే నెల్లూరు పట్టుకపోతాక;

వీరణ్ణి రాగణ్ణి మన్ను చేయిస్తాక

గోతిలోపాతించి గోరీ కట్టిస్తాక. [మరల అదే చెప్పును.

చెరు.—[ఆత్మగతము] వాఁడుగో, మహాసుభావుఁడు నచ్చుచున్నాఁడు.

ప్రథ.—అరే అమీక, దివానా, అరే దివానా, అమీక, దివానా వస్తున్నాడు వుంది, వాడిపాటా యిన్నదైంది. మన్ను యిక్కడే వుందాం. మన గస్తీజవాన్లు ఆరుగో.

[నేపథ్యమున]

ధిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాక మూడే నెల్లూరు పట్టుకపోతాక.

[మరల అదే చెప్పును.

ప్రథ.—అరే అమీక, వీడు మూడు నెల్లు అరుస్తాడు వింటావా? వీడు రోజ్ లెఖ్ఖతస్తాడు లేదు అంటారు.

ద్వితీ.—వీడు మూడు చందుల్నుంచి యిలాగా అరుస్తున్నాడు చెప్తారు: మొదల్ అరుమామల్కి పట్టుకపోతాక అరిచినాడు చెప్తార్.

ప్రథ.— అరే నీకీ యెవ్వర్ చెప్పినార్?

ద్వితీ.—పహరాజవాన్లు చెప్పుకొంటార్, నేను వింటాక.

ప్రథ.-ఆరాజాకి వీడ్చి యేమైనా పంధంపం వుండునా భాయి!
వాడూ తెలంగి, వీడూ తెలంగి.

ద్వితీ.-వీడిది భాత్ వస్తే, దివానా భాత్ కల్ల నునకి యేమికి ఛాయతో?
జేలేయేదై నా మంచి యాయ్ వ చెప్పండి, ఆత్మతాడు మహారాజా.

అంతట వెట్టివాడు పెద్దగుంపుతో ప్రవేశించును.

[వెట్టివాడు గుంపును తొట్టును. గుంపు వానిమీదఁ బడును !

జవానులు.—ఆరే దివానా ! ఆరే దివానా ! బలే తమాష్ ! బలే
తమాష్ ! ఏమీ వాడివెంటా గుంపు ! ఆరే వాడు యెంత గడ్డిదా చేస్తాడు !
మన్ను యిక్కడ వాడికి తెల్వకుండా దొంగ వుండి చూస్తాం.

[అని పొంచి చూతురు.

[చెరుముకి వెట్టివాడు కనునట్లుగా వాని మ్రోల పెట్టెవానితో నడచును.

ఇద్దఱుజవానులు — [వెట్టివానిగుంపునుండి చీలి యీజవానుల
కడకు వచ్చి] సలాం భాయి, వీడు దివానా పంధేగం లేదు, తెల్వార్జాంసుంచి
యిప్పట్టి వీడ్చి కూడూ లేదు, వీడికి నైతాక్ బలం వుంది. ఆయినా కబ
డ్దారుగా చూడండి. కూడూ తింటాడూ లేదు కన్నట్టండి. మేం పోతాం.

తొత్తజవానులు.—పొండి, సలాం సలాం. [ప్రాతగస్తీవాం ద్రు నిష్క్ర.]

వెట్టి.—ధిల్లీ సుల్తాన్... [పొట్లపు విస్తరాకురస్తాలో దొరకఁగా దానిం
గైకొని] వహవ్యా! నాకు జముకాలం జముకాలం. బలీ! యెటువంటికిరిటం
దొరికింది నాకు! [అని దానిని టోపిగా ధరించి] బలాచే! దీనితో సేను ఈ
భూచక్రమంతా యేలుతా. [అని గిరగిర నృత్యము సేయుచు] ధిల్లీ
సుల్తాన్...

[చెరుముకి నిష్క్ర.] మించును.

ఒకవర్తకుడు.—పాపం, అన్నం లేక ఆరిచరిచి చస్తాడు. వెట్టివా
తినడు, ఎందుకైనా పనికిరాదా, వంట చేసుకుంటాడేమో? వీడి జేబులో
యీ బియ్యమ్మాట పడేస్తా. [అని అట్లు చేసి] ఈలాంటి అనాధలకు చేసిందే
పుణ్యం.

జెట్టి.—నాకు రేగుతూవుంది రేగుతూవుంది రేగుతూవుంది. మున్నం తింటే నోరు పొక్కుతుంది. తుక్కుకొట్టుకు చెప్పబెబ్బ. తాటిచెట్లు కొబ్బరి చెట్లు చింతచెట్లు మామిడిచెట్లు అరటిచెట్లు ఉన్న చెట్లే; తుమ్మచెట్లంతా ముళ్లు, కండచీమలు, నేనుకండచీమను, ఏమనుకొన్నావో? పట్టుకొంటే వదలను. చుట్ట కొల్పడంలో తెలివితక్కువైతే మీ నాలుక పాయం. పాడుము పీల్చడంలో వెంగళపైతే తననోటికి చెరుపు, ఎగ్గిరున్న వాళ్లకళ్లక కలికం. ఓంభాయి, ఓంభాయి ఓంభాయి; నాతలకాయలు నే నేనవారి మోస్తాను. నన్ను వెక్కిరిస్తే చెడుదాల్చేదీస్తా. రాగా, బోరువగదా, నాకెందుకురా తోడుబోతుపెట్టి నావు? అమ్మా! బాబో! తాతా! నాయనో! ఏరడు కూడాచేరినాడు. కళ్లు మూసుకొంటా [అని మూసికొని] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [ఒకవైపున నూచి] అరే యింటతూము ఢిల్లీ సుల్తాన్; పాపం! యెందుకు కన్నీళ్లు కడవలుగాయేడుస్తావు? అన్నంలేదా నీకు? యిందా తిను అప్పచ్చికొండా. [అని తూముముఖమున జేబులోని బియ్యముపై నీ ఒకరాయి పట్టుకొని] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [అనుచు పరుగెత్తును. ఎవడో ఆరాతిని తీసికొనును.

జెట్టి.—అరే నాకు నాధిల్లీ సుల్తానును ఇచ్చెయ్యి, లేకపోతే గుండెలు పగులబంతా. [అని వానిని తన్నును.

రాయి తీసుకొన్నవాడు.—ఏమి బల మబ్బా యాడికి! [అని రాయి పాతకానీ. కడుపు పిసికకొనుచు] ఎంత తన్ను తన్నినా ద్రా శండాలుడు. నిద్రాహారాలు లేకుండా తిరుగుతాడు, యాడి కీబలం యెలా గొచ్చిందిరా?

మఱియొకడు.—యెట్టి బలమనంగా యివ రేడంటయ్య? [జెట్టి వానింగూర్చి] యిందా, [అని మఱియొకరాయి యిచ్చును.

జెట్టి.—నాకు ఆ బంగారుసుల్తాన్ మాణిక్యంసుల్తాన్ వన్నెవాడపులి సుల్తానే కావాలి, యారాయిసుల్తాన్ రప్పసుల్తాన్ కోడిసుల్తాన్ కొంగ సుల్తాన్ నాక్కరలేదు. [అని పటపట పండ్లుకొలుకుచు, ఆరాయి పారవేసి మొదలిరాతినే తిచ్చుకొని] సుల్తాన్, నీకు చెబ్బతిగిలించా బాబూ, నుండు నేస్తాలే. [అని తనయొంటికళ్లలము దానికి పూసి] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [నేలబడి

పారలుచు, పారలుదండములు పెట్టి, పకపక పడలో తాను నె-
సే నెవరనుకొన్నావు? నేను యోగీశ్వరుణ్ణి, వేదాంతం నేర్పుతా. సైరా,
గాడిదను, మనిషిని, గుర్రాన్ని, కాలతైరవుణ్ణి, గండభేరుండాన్ని, లె-
పిట్టను, [త్వని త్వరగా] రాక్షసి గద్దను రోడిని లొంగను బోడిని మొట్టను
పొట్టిని కుట్టను. విద్య నేర్చుచున్నా నేర్పుతాను రండి. నాశిష్యులయ్యె
వారు నాతోరండి. నాకు కూర్మంపెట్టక ముందు చగువులనిహదా చేప్పి
నాను. చదువు, చదువు. [అని పిల్లవాండ్రును చావగొట్టుట నభ్యసించుచు.

ఒకపడుచువాడు.—[తన యిరువురుమిత్రులతో] వెర్రివేషన ఈయన
వాస్తవంగా యోగీశ్వరుడే అయినా గావచ్చును. ఇట్టివాళ్లకి బంగారం
చేయడం, ఆకాశగమనం, పరకాయప్రవేశం, ఈమహిమలుకూడావుంటాయి.
మనం మెల్లిగా యీయనని ఆశ్రయించి సత్తయేమైనా వుంటే గ్రహింతాం.
మనకు ఈదేశంలో తల్లితండ్రీభయం లేదుగదా రండి.

ఇతరులు ఇరువురు.—మంచిదిరా ఆలాగే చేతాం. మనలో యెవడికి
నేర్పినా వాడు కడమ యిద్దరికి నేర్పవలసింది.

ప్రథ.—ఈయన తన్ని నా చంపినా మనం పడదాం. లేకపోతేచెప్పడు.
ఇతరులు ఇరువురు.—సరిసరి.

ముగ్గురును.—[వెట్టివానితో] స్వామీ, యోగీశ్వరులూ, మేము శిష్యు
లంగా వుంటాం.

వెట్టి.—బబ్బీ, అయితే రండి. [అని వారిని చావగొట్టును.

రాయి తీసికొన్న వాడును రాయి యిచ్చినవాడును కడమచూపరు.—
[పకపక పరిహసించుచు] బలేబలే! సదువువొంటపడతావుంది! సదువువొంట
పడతావుంది! వాడంతోళ్లవుతారు. యెధవముండకి మొక్కితే తనకినున్న
యెయ్యెళ్లు వొర్లిల్ల మన్నదంట.

వెట్టి.—ఆవెధవముండలమీట మాకేమి రండి. వేదాంతం నేర్పుతా.
శిష్యులు.—తమచిత్తం.

వెట్టి.—మరి నేర్చుకొండి [అని వికటస్వత్యముతోను అభినయముతోను తింటే] హా.

జెట్టు అన్నమైతే నేమిరా, మరి నున్నమైతే నేమిరా.

శిష్యులు.—అన్నమైతే ...

వెట్టి.—అందుచేతీ పాడుపాట్లకి అన్న మే వేతామురా.

[శిష్యులు నవ్వుచు, ఒకరినొకరు చూచుకొనుదురు.

వెట్టి.—[తన్నుచు] దిక్కులు చూస్తాదా? దిక్కులు చూస్తాదా?

[అని జాట్టు పట్టుకొనును.

శిష్యు.—లేదు స్వామీ, లేదు, చూడము, చెప్తాము.

వెట్టి.—[జాట్టు వదలి] చెప్పండి మరి. అందుచేతీ ...

శిష్యు.—[తమలో తాము నవ్వుకొనుచు కొట్టునేమో అని బెదరి బెదరి వెట్టి వానిని చూచుచు] అందుచేతీ ...

వెట్టి.—మేడలైతే నేమిరా, కరగోడలైతే నేమిరా,

అందుచేతా మేడనే యీ బొందిని వేతామురా.

శిష్యు.—మేడ ... నేమిరా, [అని గురువువైపు చూతురు.

వెట్టి.—అందుచేతా ...

శిష్యు.—[నవ్వుకొనుచు] అందుచేతా ...

వెట్టి.—మెత్తలైతే నేమిరా, మరి చెత్తలైతే నేమిరా,

శిష్యు.—[నవ్వుచు] మెత్తలైతే ...

వెట్టి.—చిత్తుగా యీ పాడుకట్టెని మెత్తనే వేతామురా,

శిష్యు.—[నవ్వుచు] చిత్తుగా ...

వెట్టి.—సారయైతే నేమిరా, మరి నీరులైతే నేమిరా,

నీరుబాట్టు కలవనీక సారయే కొద్దామురా.

శిష్యు.—సారయైతే ...

వెట్టి.—అప్పులైతే నేమిరా, మరి పప్పులైతే నేమిరా,

అప్పుసప్పు చేసి పప్పు ధప్పుమే కొద్దామురా.

శిష్యు.—[నవ్వుచు] అప్పుడైతే ...

వెట్టి.—జుట్టు పెడితే నేమిరా, మరి మొట్ట కొడితే నేమిరా,
జుట్టు పెట్టుక పూలు చుట్టుక చిట్టకొ లాడ్డామరా,

శిష్యు.—[నవ్వుచు] జుట్టు ...

వెట్టి.—వెట్టి పడితే నేమిరా, మరి తొట్టి పుడితే నేమిరా,
వెట్టి తొట్టి వెంగళప్పు వెట్టిజేదాం తామరా.

శిష్యు.—[నవ్వుచు] వెట్టి ...

వెట్టి.—నాకు దీన్ని చిన్నప్పుడు వీరబ్రహ్మం నేర్పినాడు. నేను
మీకు నేర్పినా.

ప్రథ.—[ఇతరు లిరువురతో జనాంతికము] యోగీశ్వరుడని నేను
మొదటనే చెప్పలేదా?

వెట్టి.—ధీర్లనుల్తాకా ... [అని పరుగు. శిష్యులు కూడ పరుగు.

వెట్టి.—వెర్రివాడికి అన్నిచుతాలు ఒకటే, అయినా నాకు ఒక
విధంగా తురకమతం అబ్బింది, అది మీకు బోధచేస్తాను రండి,

శిష్యు.—మా కక్కర లేదండి.

వెట్టి.—కక్కరలేదా? కక్కరలేదా? మరి శిష్యుల మని యెందుకు
చేరినారు?

శిష్యు.—నేర్చుకొంటాం స్వామీ, నేర్చుకొంటాం.

వెట్టి.—[వడిగా నడచుచు] మాతాతా, తురకాడున్న ఒక యేట్లోనే
మొహం గడుక్కొన్నారు. తురకాడు అర్ధరిని. మాతాతా యిద్దరిని, మన
ఘంతా ఉద్ధరిని, అక్కడ కప్పలు కుప్పలుకుప్పలు. ఆమూలాన పాడి తురక
మతం [గంతువేయుచు] కప్పగంతువేసి మాతాతామీరుగా నాకొచ్చింది.
నన్నుంచి మీకు వస్తూవుంది, మరి చెప్పుకోండి. లేకపోతే చంపేస్తా. [అని
పాడును. ద్రష్టయొక్కడు మోర్చింగు వాయించును.]

హావూషేడా మీరూ హల్కీకొంటార్.

హావూపుతీ మీరూ తాగీకొంటార్.

హాళ యెక్కా మీశీ మస్సీ తక్కా!

యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమిమతం !

[శిష్యులు నవ్వుదురు.

వెట్టి.—[అతిశోషముతో] చెప్పలేమి? చెప్పలేమి? [అని కొట్టును.

శిష్యు.—గ్యామీ, శెన్నకొంటాం, ఈమాట చెప్పండి [యథాపూర్వము.

కుక్క సామీ మీశీ ఫీ! ఫీ! ఫీ!

కోతీ సామీ మీశీ ధూ! ధూ! ధూ!

కుక్క కోతీ యెక్కా మస్సీ తక్కా!

యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమిమతం!

బూడ్డేలో పొల్లదీ గాడ్డేగదా

బూడ్డే పూస్కొంటావు రే బొమ్మక,

గాడ్డేబొమ్మక నీకి నూవర్ హల్లా!

యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమిమతం!

వెట్టి.—అరే శిష్యులు, నేను మీకు ఖాజీనిగదా. నాశ్రమమును జవాయిచెప్పి మీమతం నిలుపుకొంటారా ?

శిష్యు.—నిలుపుకొంటాం.

వెట్టి.—నిలుపుకోకపోతే, నామతంలో కలిశిపోతారుగదా?

[శిష్యులు మొగాలు చూచుకొనుదురు.

వెట్టి.—కలిశిపోతా మనండి [అని యిద్దఱు చెవులుపట్టుకొని యిద్దఱుకొని పోవుచు] ఢిల్లీకుత్తాక. ...

శిష్యు.—కలిశిపోతాం, కలిశిపోతాం.

వెట్టి.—జందె మెందుకురా పనికొస్తుందీ?

ప్రభ.—అది మాగాయత్రీ.

వెట్టి.—మూర్ఖా, వీవుగోక్కడానికీరా అ? పనికొస్తుంది.

ద్వితీ.—అదేవాళ్లకు దురదలేదా?

జెట్టి.—వాళ్లకుంజేసి వాళ్లకుంది, నీకుంజేది నీకుంది. నాలో వాది
స్తావా? నేను భాదీని నీవు భావించి. [అని తొట్టును.

శిష్యు.—లేదండి, లేదండి.

జెట్టి.—మీమతంలో జుట్టెందుకు ?

ప్రథ.—నరకకూపంనుంచి శ్వర్గానికి లేవనత్తదానికి.

ద్వితీ.—మీమతంలో గడ్డ మెందుకు ?

జెట్టి.—చంపేస్తాను నాలో వాదిస్తే జుట్టెందుకో నేను చెప్తాను విను;
పట్టుకొని తన్ను దానికి. [అని పట్టుకొని తన్నును.

తృతీ.—గడ్డమెందుకో నేనున్ను చెప్తాను; పట్టుకొని ఊగదానికి.

[అని గడ్డము పట్టుకొని ఊగెను. జెట్టివారు ఆగ్రహముతో
కొట్టబోవును తృతీయుఁడు తప్పించుకొని దాటును.

ద్వితీ, తృ.—చాలునురా మన కీశిష్యత్వము. ఎన్నడూ నాయనచేత
అయ్యవారిచేతకూడా దెబ్బ తిరగము, ఈ జెట్టిముందాకొడుకుచేత తన్నుల
గ్రహచార మేమిరా? ఏ దెబ్బతో యినుముగాడు గాని మనిషి కాడు.

ప్రథ.—కాయనిద్ది అయిన యోగేశ్వరుడురా, ఈయన దయచేత
మనకున్న కాయనిద్ది కావచ్చును.

ద్వితీ.—మనకు సద్భావ కాయశుద్ధి ఆవుతూవుంది.

చారులు.—అలే వీడికినూడదం తమాషగానేవుంది, వాడికోపంనూడు.

జెట్టి.—[మహాగ్రహముతో] జెట్టిమందాకొడుకా? ఎవడ్రా? నాకు
కూన్యంపెడితే నేను యీలాగయినాను. నాకు వెర్రేమి? వీరడు రాగడు
నాకు కూన్యంపెట్టినారు, వాళ్లకి నాకాపంచాడు. [అని పొడును. ద్రష్ట
యొకఁడు మోర్చింగువాయించును.]

వీరడికి రాగడికి నాశమంగళం,

నాశమంగళం గృం నాశమంగళం బృం.

వీర.

గృంబృంగృంబృం గృంబృంగృంబృం గృంబృంగృంబృం గృంబృం
గృంబృం గృంబృంగృంబృం గృంబృంగృంబృం నాశమంగళమ్, వీర.

వెర్రివాణ్ణి నన్ను పట్టి వెక్కి వెక్కి నవ్వినట్టి	వీర,
తోర్రివాణ్ణి నన్ను మొట్టి తోళితోళి నవ్వినట్టి	వీర,
బొర్రవాణ్ణి నన్ను నెట్టి బొంకి బొంకి నవ్వినట్టి	వీర,
కుర్రవాణ్ణి నన్ను కొట్టి కూశి కూశి నవ్వినట్టి	వీర,

నాకు వెర్రేమి? వెర్రంలే చెప్పట్టుక్కొడతా.

వడ్డపూడివారి సంస్థానం వల్లకాడై పోయింది.

భోగవసంతరాయుడి సంస్థానం బొగ్గులై పోయింది.

బందిరెడ్డివారి భాగ్యం బగ్గయి పోయింది.

కోనేటిపల్లివారి పటాటోపం గోదావరిలో గలిశింది.

మహామహావాళ్లంతా మట్టి గొట్టుకపోయినారు;

ఈరాగడు ఈవీరడూనా యీజేరేవాళ్లు?

నాకు శూన్యం పెట్టినవాళ్లు నాశమై పోతారు.

తోడుబోతు పెట్టినవాళ్లు తుడుచుక పోతారు

కాతపాడి చేసినవాళ్లు సర్వనాశ చూతారు.

మేము అదివారము నాడు అందళ మెక్కనూ లేదు,

సోమవారంనాడు బోలె కట్టనూ లేదు.

నూదిగా వచ్చి దబ్బనమై తేలడం యెరగవా?

అరటి తడ పని పారేస్తే మిణ్ణాగై కరవడం యెరగవా?

నాకు వెర్రేమి? వెర్రివాడికి చూట లొస్తాయా? నాకు పిల్ల నిస్తే పెళ్లి చేసుకో లేనా? చంకలు గ్రద్దుకొనుచు దుముకుచు హిహిహిహిహిహిహిహి. అడవాల్లోయి అడవాల్లోయి! పెళ్ళోయి పెళ్ళోయి! పెళ్లామాయి పెళ్లామాయి. దుముకు, ఎగురు. [నోటికడ చేయి పెట్టుకొని] విను నాపెళ్లి సన్నాయి. కిక్కి చూడు నాడోలు. [తొడతాళము వాయించుచు] డాండాండాండాం, [తృతీయశిష్యుని ఉగ్రముగాఁ జూచి] నీకళ్లు చూస్తే నీమనస్సులో నాకు వెట్టినే వుంది. నిన్ను చంపేస్తా. ఢిల్లీసుల్తాన్ ... [అని వానిని తలుముకొనిపోవును

[ఘనాభాక అదారిని పోవును.

చారులు:—[చూచి] అలే ఘనాభాక బహద్దర్! తెలింగీశేషం నుంచి వచ్చినాడు. అదే వశీభాక యింటికి కావాలా పోతాడు.

[ఘనానిలిచి వెట్టివానిని నిదానించి కని వెదలిపోవును.

వెట్టి:—[తృతీయశిష్యుని చెవిపట్టి లాగి తెచ్చి] ఇక పారిపోవుగదా? ఇక పారిపోవుగదా? [అని చెవినులిమినట్లు అశ్వినియచుచు] రహస్యంచెప్తా. [అని చెవిలో] నాయనా, ఈఘనాగానితో పోయి వృత్తాంతముగనివచ్చి చెప్పుము. [అని చెవి కఱచి, ప్రకాశము] ఇక నిన్న నాశిష్యులలో చేర్చునో, నాకిక్కడ అగపడితే చంపేస్తా.

తృతీ:—[క్రీ అని యేడ్చుచు] మా అమ్మా నాయనా చేసుకొన్న పుణ్యం, దొంగ వెధవ! రహస్య మని వంక పెట్టి చెవి కరిచేశాడు. [అత్త గతము] హా! ఏమి మానాయన జాగరూకత! ఏమి ప్రతిభ! ఆహా! రాజుకై ఎట్టికష్టములకు పాల్పడుచున్నాడు! [అని పాటిపోవును.

వెట్టి:—నాశక్తి యీనాగవుకు తెలుసునా? నేను బారువ మిరప కాయలు మంగలంలో జేయించి దంచినా దగ్గను, ఒళ్లంతా గొంగళీపురుగుల అంగీ తొడిగినా గోక్కొను. గాడిదకంటే ఓండ్ర పెడతాను, గడ్డి మేయను, గుట్టానికంటే పరిగెడతాను, గూటాలు పెరకను.

ప్రథ:—[ద్వితీయునితో జనాంతికము] ఇదంతా కాయసిద్ధికి ఫలం.

వెట్టి:—[ప్రథముని జుట్టుపట్టుకొని] ఢిల్లీ నుల్తాక్...

[ప్రథముడు తప్పించుకోక ఊరకుండును. వెట్టివాడు వదలను.

వెట్టి:—నాకేమి ఉత్తమి చూసుకొన్నావా? జ్ఞానపిచ్చి, నాకు శూన్యం పెట్టినతర్వాత అడదానో మొగవాణ్ణో మరిచిపోయినాను. ఉపదేశం చేస్తాను పట్టు. పోనీ, నాచిత్తం వచ్చేటట్టు పాడితే నీకు వెయిన్ని నూటపదహార్లు దుశ్శాలులూ యిస్తాను.

ప్రథ:—[జనాంతికము ద్వితీయునితో] ఈయన యోగి, బంగారం చేస్తాడని నేను చెప్పలేదా? ఈయన చంపినా యాయన్ని వదలను.

శ్లో. — [అత్తగతము] అబ్బాయి ఇంకను రాలేదు. కరము వ్యాపృతుడై యుండఁబోయెను. కానీ, నాప్రతిభముండఱ ఇతరుల నీతిప్రయోగము ఏపాటియో వర్ణించెద లోగుట్టెఱుంగనివారు కవులను దూషించితి నని తలంతురుగాక. [ప్రకాశము] పూర్వజన్మలో నేను కపిశ్వరుణ్ణి, అప్పుడు నాకవిత్వాన్ని నేనె కర్మించాను. సాడండి.

[గురుశిష్యులు ఆ థాపూర్వముగా ఖండఖండోపదేశముగా పునరుక్తిపూర్ణముగా సన్మత్యముగా పాడుదురు. ఒక ద్రవ్య మోర్పింగ్ వాయించును.

మొద్దు మొద్దుకవుల

బొద్దుబుట్టలమీద

బొద్దుబొట్టలమీద

గుద్దు నా ముద్దుపాట

గుద్దు నా ముద్దుమాట.

జబ్బుజబ్బుకవుల

గబ్బుపాటలమీద

గబ్బుమాటలమీద

దెబ్బ నా లిబ్బిపాట

దెబ్బ నా లిబ్బిమాట.

చుచ్చుచుచ్చుకవుల

చుచ్చుపాటలమీద

చుచ్చుమాటలమీద

చిచ్చు నా మెచ్చుపాట

చిచ్చు నా మెచ్చుమాట.

టప్పటప్పకవుల

కప్పపాటలమీద

కప్పమాటలమీద.

డప్పు నా యొప్పుపాట
డప్పు నా యొప్పుమాట.

తేదీ తాఃవుల

లేతపా టలమీద

లేతమా టలమీద

వాత నా జాతిపాట

వాత నా జాతిమాట.

కూలికూ పికవుల

బోలుపా టలమీద

బోలుమా టలమీద

దోలు నా మేలుపాట

దోలు నా మేలుమాట.

మడ్డిమ డ్డికవుల

రొడ్డుపా టలమీద

రొడ్డుమా టలమీద

సొడ్డు నా అడ్డుపాట

సొడ్డు నా అడ్డుమాట.

శిష్యులు.—స్వామీ, యిది ముగించడ మెప్పటికి ?

వెట్టి.—ఇది ఆనంతం, మనము బతికందగా ముగించదు.

ద్వితీ.—నాకు చాలును స్వామీ; దుక్కాలవ, ౧౧౧౧౨౨, ఇప్పించండి.

వెట్టి.—ఇస్తానురా, [అని జుట్టు పట్టుకొని పరుగున ఈడ్చుకొనిపోవుచు]

ధివ్రీసులకా ...

ద్వితీ.—[జుట్టు వదలించుకొని] బహుమతి స్వామీ, దుక్కాలవ.

వెట్టి.—మూర్ఖా, దుః అని సరిగా ఉచ్చరించు, దుః, దుః, దుః, అను.

[అని జుట్టుపట్టుకొని వానితలను కుదిలించును.

ద్వితీ.—దుః, దుః, దుః.

వెట్టి.—అవిసర్గని వేరే ఉచ్చరించు, మాడుమాట్లు.

ద్వితీ.—విసర్గను వేరే ఉచ్చరించడ మెరగను స్వామి.

వెట్టి.—ఎవడ్రా నీకు చదువు చెప్పినవాడు? నీకు దుక్కాలువలో మట్టే.

ప్రథ.—ఉహ్, ఉహ్, ఉహ్.

వెట్టి.—వాడు విసర్గ నుచ్చరించినాడు చూచినావా? వాడూ నా శిష్యుడంటే, వానికి దుక్కాలువ, గంగిరెడ్లు, నీకు పుణ్యమస్వారమే. [అని వానిని వదలి ప్రథముని జాట్టుపట్టుకొని ఈడ్చుకొని పోవుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [వానిని వదలి అగపడినవారికెల్ల] స్వామి, దండం; స్వామి, దండం. [అని దండాలు పెట్టును. వారు వానిని చూతురు.

వెట్టి.—ఈ సరమానవుల కందరికి నామీదనే కన్ను.

[అని ఆవలికి పోవును.

ద్వితీ.—కాలువ స్వామి.

[అని వెంటబడించును.

ప్ర.—[పరిల ప్రకేశించి] రండిరా, మీకోసం వచ్చాను.

ఎంతకేపు ఈదొమ్మరాట? వస్తారా రారా ?

వెట్టి.—[తటాలున వానిగొంతు పల్లకొని] నాపాటకు బదులుపాట వేస్తానంటే చంకేస్తా.

తృతీ.—స్వామి, చెప్తా స్వామి చెప్తా. మీకు తగినదే నాకున్న ఒకటివచ్చును! చెప్పకోండి మరి. [వెట్టివాడు గొంతు వదలును.

తృతీ.—[జనాంతికిము] రండిరా ఓరి పాపాత్తులారా, రండి, పారి పోదాం.

ప్ర. ద్వీ.—[జనాంతికిము] రవంతుండరా. కాలువా, గంగిరెడ్లు పుచ్చుకొని వస్తాం.

తృతీ.—[జనాంతికిము] నాకుకూడా వంతు. [ప్రకాశము] చెప్పకోండి స్వామి, చెప్పకోండి.

[ఖండోపదేశముగా శిష్యుడు చెప్పి నరువు చెప్పుకొనును.

1 తాటికాయ నీటికాడ నాటినారయా,

2 తాటిబొంద నీటిలోన మీటినారయా,

కోపగించు తాటికాయ, కొంపమాపు తాటికాయ.

మాటలాడు తాటికాయ, మంత్రమాను తాటికాయ, తాటి.

కిరాయి గట్టి రప్ప గట్టి, రాంబొందు రాత గొట్టి, తాటి.

తాటికాయ నక్క యింక, తాటిబొంద చేప యింక, తాటి.

రివల్లకాటి నల్లసామి చెల్లెల్ల చూచుచుండ, తాటి.

వెట్టి.— భేష్! శవాష్! బలీ! దివ్యం! అద్భుతం! ఆత్మర్యం! వహవా!
యేమిపాటరా! ఏమిపాటరా! నీకు గంగిరెద్దు గుక్కలువ, ఆయిపోయిందా
ఇంకా వుందా?

తృతీ.— ఐంది, బహుమాన మియ్యండి.

[అని ఇతరకిమ్మలను వెనుకకు ద్రోచి తాను వెట్టివాని దగ్గల ముందు
నిలుచును. అకిమ్మలు నోసికొని ముందునకు వచ్చి నిలుతురు.

వెట్టి.—[రాయి యొకటియే త్రితృతీయునితో పక్షలగ్రాటబోవును]
బాగుందంటే, ఆయిపోయిందంటావా?

తృతీ.—[అచేయి పట్టుకొన యత్నించుచు భీతి నాటితకముతో] లేదు,
లేదు, ఉంది, చెప్పకొండి, వద్దండి, చెప్పకొండి.

వెట్టి.—[రాయి క్రిందవేసి] మరి చెప్ప. [కిమ్మలును గురువును యథా
పూర్వము.

తాటిబొంద నీటిలోన మీటినారయా,

తాటికాయ నీటికాడ నాటినారయా.

కొండ రెక్క తాటిబొంద, కోటరెక్క తాటిబొంద,

గోడ రెక్క తాటిబొంద, కొంపరెక్క తాటిబొంద, తాటి.

1. ఖున్నూశలకాయ, 2. ఖున్నూ మొండెము. 3. రాయి రప్ప
కట్టట మొండెము నీట తేలకుండుటకు. 4. అతలను నక్క భక్షించును.
5. మొండెముచు చేపలు తినును, 6. యమున.

కాయ నట్ల రట్ల గట్టి, గాబాండు రాత గొట్టి, తాటి,
 తాటికాయ నక్క యింక, తాటిబాండ చేప యింక, తాటి,
 వల్లకాటి నల్లసామి చెల్లెలల్ల తూగుచుండ, తాటి,
 తృప్తి.—దుక్కలువు, గిరిగిరి.
 వెట్టి.—నాపాట యిం కొకటి చెప్పుకొంటే యిస్తా.

ప్ర. ద్వి.—చెప్పుకొంటాం.

తృప్తి.—[అత్తతో] మీరు కూడా వెట్టి పట్టిందట్రా? రా రేమిరా?
 వెట్టి.—ఏమిరా, చెప్పుకొంటావా, దుక్కలున్న పొగొట్టుకొంటావా?
 తృప్తి.—చెప్పండి గుర్రోజ్. [గురుశిష్యులు యథావూర్వము.

తాటికాయ గోతినుండి తవ్వి వేయరా,

తాటిబాండ నీటినుండి దాటి యెత్తరా,

తాటికాయ నక్క గాన, తాటిబాండ చేప గాదు,

తాడు లేక రట్ల రాదు. తగులగొట్ట వుండరాదు, తాటి.

కాయ విప్పి రప్ప వీప్పి, *రాచనక్క రాత గుప్పి, తాటి.

తాటిబాండ తాటికాయ, తాచికట్ట దయ్య మాను, తాటి.

వల్లకాటి నల్లసామి చెల్లెలల్ల తూగుచుండ, తాటి.

తాటిబాండ మారుమూల నాటివేయరా,

తాటికాయ బాండతోటి తాచి కొట్టరా,

తాటికాయ యెండవుండ, తాటిబాండ చివకవుండ,

తాటికట్టు తెలియకుండ, తప్ప గిప్ప దొరకవుండ, తాటి.

కాయ విప్పి రప్ప వీప్పి రాచ నక్క రాత గుప్పి, తాటి.

తాటిబాండ తాటికాయ 1 తాచి కట్ట 2 దయ్య మాను, తాటి.

వల్ల కాటి నల్లసామి చెల్లెలల్ల తూగు చుండ, తాటి.

* పోలీసు జవానులకు లంచము లిచ్చి.

1. తలను మొండమును కలియ మేకుబంది చేసి, 2. పిమ్మట సమయము వచ్చినప్పుడు ఖుశ్రూదయ్యముగా నుపయోగింపవలసినది, అని గూఢోపదేశము.

వెట్టి—చాలునా? [అని తన గోనెను స్తుతించి రవంత పీచు పీడి తృతీయునికచ్చి] *దీన్ని చెరుముకి తగలించి యినుముతో కొట్టు, ఎంతనిప్పు పుడుతుందో చూడు, ౧౧౧౩ ఇట్లు కాత్తెస్తుందో లేదో, లెక్క పెట్టుకో. ఇదుగో నీకు దుక్కాలువ. [అని తన గోనెచూక్కా తీయును.

ప్రథ.—స్వామీ, నాతో? [ఇతరకిష్యులం సూర్పి] యోగంచేత యీ గోనెలో కల్పించుంటాడూరా కాలువ.

ద్వితీ.—స్వామీ, నాతో? [ఇతరకిష్యులం సూర్పి] ఆవునువా.

వెట్టి.—[గోనెచూక్కా తీసి తృతీయుని మొగాన వేసి] పుచ్చుకో. [అని] ఢిల్లీసుల్తాకో ... [అనుచు తిరుగును.

తృతీ.—ఇందండా పుచ్చుకోండి. [అని రెండుగా చింపి వారి మొగాన వేయును.

ప్ర. ద్వీ.—ఏమిరా నీపాగేరు? [అని వాని నతికోపముతో చూతురు.

తృతీ.—దుక్కాలువ అంటే, రెండుకాలువలు. మీవంతు తలా ఒకటి! [పీచుముక్క చూపుచు] ఇవిగో, ౧౧౧౩ ర్లు, ఇవి నావంతు. [ద్వితీ యునితో] ఒకే, ఆవేదాంతాన్ని ఇక్కడ అఘోరిస్తూవుండనీ, నీవై నా వస్తావా లేదా?

ద్వితీ.—అందరం వెట్టాం.

[ద్రష్ట యొక్కడు గోనెచూక్కా వెట్టివానికి తోడుగును.

వెట్టి.—నాకింకా వేయిపాటలు వచ్చును, అవన్నీ సరిగా పాడితే, నెయ్యిన్ని కోటిపదహార్లున్న సహస్రకాలువలున్న యిస్తా.

ద్వీ. తృ.—చూకక్కరలేదు. [అని పారిపోఁ జూతురు.

వెట్టి.—[అయిదుపురనుజాట్లుపట్టి] చెప్పకోండి. [గురుకిష్యులు యథా పూర్వము.

* ఖుగ్రుదేహమును తలను కొపాడు మనునాజ్ఞను చెరుముకికాన్త్రీకి తెలుపుము.

ఉ. అందిజభీను దండ దడదండ దడదండ దండదండ, దం
దండ దడదండదండ దడదండ దడదండ దండదండ దం

... ..

శిష్యులు.—[కొంత చెప్పి] గురోజీ, ఇది ముగియడ మెప్పటికీ?

వెట్టి.—మీరు చస్తే అప్పటికి.

ద్వి. తృ.—అయితే, యిదుగో చచ్చినాము.

[అని చచ్చినట్లు అభయించుచు కూలుదురు. వెట్టి
వాడు జుట్టు వదలను. వారు పారిపోవుదురు.

వెట్టి.—ఒరే, దాని ఆర్థము.

[అని తఱుమును.

ద్వి. తృ.—మా కక్కరలేదు.

[అని పారిపోవుదురు.

వెట్టి.—ఎందుకురా వాళ్లను పోనిచ్చావు? చంకేస్తా నిన్ను.

[అని ప్రథముని ఎత్తిపాటవేయును.

ప్రథ.—గురోజీ, మళ్లీ వచ్చి మీకేవ చేసుకొంటాను. నన్ను
కడతేర్చవలెను. [అని కుంటుచు పాజిపోవును.

ద్రష్టలు.—చాలుర వీడితమాపా, వీడితల్ల బాగా పనిచెడ్డాం యీవేళ.

[అని నిష్క్రమింతురు.

వెట్టి.—అండాక నేనే చెప్పకొంటా. [అని సతాశస్త్రముగా చెప్పును.

* హరిహరీ నారాయణ జాదినా రాయణో,

కరుణిం చ వోయ్ము కమలలో శనుడా. కమలలో శనుడా,

దుంప లడి గీతేని దురబాస లాజేవు,

నిన్ను న క్కలు గరవ నిరయాల గురవా. నిరయాలగురవా,

బలిబరీ! మీతాత బల్లెంబు కేపట్టి,

పుల్లకు తూటుగా పొడిచేసి నాడోయ్. పొడిచేసి నాడోయ్.

యాదవుడి గోవులూ మాదవుడు గాయగా,

మాదవుడు మచ్చార తారమై నాడోయ్. తారమై నాడోయ్.

యెద్దచ్చ పాహ్యంగ యేబలై పారంగ,
వుంకించి వుంకించి వాటేకి నాడోయ్. వాటేకినాడోయ్.
[వీరావేశముతో] ఢిల్లీసుల్తాన్ ...

చారు.—ఈ ఆదీక్ష యిప్పట్కి ఖానా నహి. మరం ఏక్ దో
రెండుతూర్పు తిన్నాం. మూడో తూరికి హాకలి వుంది. వీడు యేలాగ
ఒతుకుతాడు!

ఒకచెల్లి.—ఒకే, ఒల్బీ, అన్నం చెడుతాను పట్టు. [అని వెట్టును.

[వెట్టివాడు పరుగున పోయి గోనెలో గ్రహించి ఒక
కుక్కను దో, దో, దో, అని పిలిచి, దానికి వేయును.

ద్వితీయ చారుడు.—అరే వీడూ తింటాడూ తలచినాను. వీడు
పక్కానైతాక వున్నాడు.

ప్రథమ చారుడు.—భాయి, వీడు కుళం చెడుతుందికోదం ఖానా
తినలేదు వాలావుంది. వీడు బొమ్మక తోస్తుందీ నాకీ.

ద్వితీ.—వీడిలోటి మనం వూరంతా తిరిగినాం హస్తమానం వింది.
ఇంకొ మనకీ హయాసం వుంది.

ప్రథ.—అరే వీడూ చల్లకాడ్కి పోతాడు. అక్కడ నిప్పు గిప్పు
పెట్టి ఖానాగీనా చేస్తుంటాడూ నూహావాలా.

[వెట్టివాడు ముఖమునకు మన్ను పూసికొనును.

ద్వితీ.—వీడూ ముఖం చెస్తుంటాడు, నూడు.

ప్రథ.—అరేవీడూ జమునాకిపోతాడు. బొమ్మక నమాజ్ చేస్తాడూ.
చూడవాలా.

స్థలము. 3. యమునకడ శ్చకానము.

వెట్టి.—ఢిల్లీసుల్తాన్...[అనుచు పరిక్రమించుచు] నేను కాకినో
మనిషినో జ్ఞాపకంరాలేదు. ఎగిరి చూస్తా. [అని యెగిరి] బ్రాహ్మణో మనిషినో
జ్ఞాపకం రాలేదు. ఎవరినో మాటలు విసబడుతూవున్నవి. అవధవలే, అయి

ద్వితే, వీరను, రాగను, నాభూమి లాక్కొన్నారు, నా పెళ్లాన్ని దాచేశారు. ఏనుగు సంవత్సరాలు నన్ను కట్టేశారు, నా చేత రేండు వేళ పచ్చివంకాయలు తినిపించారు, నా కంఠానికి ఉరి కట్టించారు, అయిదేళ్లు కుట్టిస్తామన్న నామీదకి పంపారు. అని నాకీ బట్టి కరచడం. ఈ ముగ్ధుడు నాకు పారాయేమిటి? కదిలితే యిది నాకాల్లుపట్టుకోవడం ఘోరమిది! నాకేమి సాష్టాంగం పడుతున్నవా? ఎన్ని యేనుగులు! ఎంతసింహులు! ఎంతపులి! ఇది నామీద పడితే నేను అంత ధూని మూతా. వీటిమీదకి జాగిలాలను యిసుకొలుపుతా. ఇసుకో! ఇసుకో! ఇసుకో! నేను కుక్కను గానని నాకు తెలియడం మేలాగో? మొరక్కపోతే కుక్కనుగానా? మొరగ లేదని దాఖలా యేమిటి? అదుగో యమున, నీళ్లు నలు పంటారు, ఒకరికంటికి నలుపైతే ఒకరికంటికి తెలు పెందుచేత కాగూడదు? నేను నాతోటి వాడిస్తాను. నేను ఓలితున్నా నా చచ్చిపోతినా! ఇదేలోకం? మనుష్యలోకమా, యమలోకమా? ఇదే చావు, చావే బతుకు. ఏల గారాదు? నాకు సర్వమూ సందేహమే. బలి ఒలీ! యమున! ఎంతనీరు! ఎంత నీరు! ఈనీళ్లన్నీ పుక్కిలించుమేస్తా [అని పలుమారు పుక్కిలించి యముని] నన్ను కత్తితో పొడిచేస్తే ప్రాణం యేదారిని పోతుంది? నాకంటి కగుపడుతుందా? లావా సన్నమా? హా! యెవరు మీరు? ఓహో రాగడిచేతను వీరడిచేతను మోసపోయిన వారా? ఏడవకండి, నేను ఢిల్లీ సుల్తాన్ను పట్టుకొనిపోయి రాగణ్ణి వీరణ్ణి తొక్కించేస్తా, దంపించేస్తా, పచ్చడిచేయిస్తా, ఢిల్లీ సుల్తాన్... కోతికి తోకుంటే గోదావరీపుందా? వంటచేసి మి కన్నం పెడతాను, ఏడవకండి. ఈకుండ పెంతు సమయానికి దొరికింది. [అని కుండపెంతు చేతగొని నీళ్లలో ముంచుట నభినయించి] ఈనీళ్లు చాలు. ఢిల్లీ సుల్తాన్... [అనుచు పరిక్రమించును.

చారుణ. — ముప్ప వాడు వచ్చేతల్కి యీచెల్లెక్కి దఖల్ లేకుండా వుందాం. నాడికి బాగా చూడవచ్చును. [అని అల్లటే చేయుదురు.

పెట్టి. — [కుండపెంతులో ఎగురు పెట్టి, రాలతో ప్రాయ్యి చేసి, ఎగురెక్కించి] ఈకాష్టంలోది యీకొరివి, యీకాష్టంలోది యీకొరివి, [అని ఒకటి

రెండు చిత్రలనుండి కొఱవలు తెచ్చి ప్రాయశ్చిత్యము చేసి, ప్రాయశ్చిత్యకడ కూర్చుండి ధీల్లీసుల్తాన్... ఇదేమి! యాదయ్యలు నన్ను చుట్టుకొన్నార! నేను వండుకొంటూవున్న యారవంత అన్నను వీటికి గావాలట. [ఒకపైపు చూచి] ఓయి వెంగళప్పా. ఎక్కడు చచ్చినావో మరిచి నన్నడుగతా నేమి? నీప్రాణం పోయినప్పుడే నీవు చచ్చినావు. పొండి మీరంతా. మీతన్ను గొయ్య! పోరునా? ఉండండి విచ్చుల్ని ఉచ్చాటనచేస్తా. ధీల్లీసుల్తానును పిలిపించి విచ్చుల్ని గోరీలో పెట్టిస్తా. [అని ఎడటిలో బియ్యముపొసి] ధీల్లీసుల్తాన్...

ద్వితీ.—భాయి, వాడు ఖానాకి మన్నుపోసి వండు తాడు నూడు.

ప్రథ.—మన్ను కాదు, బియ్యము.

శిష్టి.—వీరడికి రాగడికి... [ఒకకొఱవి చేతగొని] ఈవల్లకాటికి నేను చక్రవర్తిని. చూడండి చక్రం తిప్పుతాను. [అని బాణా త్రిప్పిత్రిప్పి కూర్చుండి. .

* ఆవులింత పూచించి,

[అత్తగతము] ఏసాఖ్య మెఱుంగని నాకు ఆవులింత యేమి? ఎటుప్రక్కను నరుఁ డెవఁడు నాకంటి కగపడఁడు. ఈచెట్లమీఁద దాగి చారు తెవరో నన్ను పరికించుచున్నారు. కానీ, వారికంట మిరియపుంబాడుము చల్లెదను. [ప్రకాశము] వింతలేని యావలింతవుండదు. గుడగుడశబ్దం కుండకు వస్తుం. [అని బాణాకొరవితో కుండ పగులఁగొట్టి, ఆ పెంకులు మెదుకులు చిత్రల మీఁద చల్లి] ధీల్లీసుల్తాన్... [అని అటచుచు తరలును.

చారులు. —అల్లా అల్లా అల్లా! అరే వీడు దివానా నిశ్చయం. [అని దుమికి] మన మెందుకు వీడితో సావడం? పోదాం రారా.

*ఇంకొకరు దగ్గఱలేక ఆవులింత రారు గావున, ఆవులింతవలన సమీపమున నెవరో ఉన్నారని యుగంధరుఁడుకనిపట్టినాఁ డనియెఱుంగవలయు.

ప్రథ - భావానంద, వాడు నివానా కాకపోతే, నీవు నేనూ నివానా? భాయి నేను శేపు యీరమాష్ సుల్తాన్ వారిదర్బారులో యింకా పట్టం అంతా చెప్తాక్.

ద్వితీ.—నేను మాత్రానీనుహారాజాక చెప్తాక్, ఆయన్ని నల్లాట నవ్వించి ఆనవ్వు మొఘం చూస్తే నాకీ కోటివందల యిరాంగా వుంటుంది.

చారాలు.—[పోవుచు హేళనముగా] అరె దివానాసాబ్, సలాం నీక్.

వెట్టి.—హాహా! తురకదర్బారుకూడా నావెంటబడడమేనా? బేతా శుణ్ణయి గుండె పగలదంతా [ఆని చెఱి యొక తన్ను తన్ని] మీయబ్బనైతా నుతో చెప్పుకోండి.

ప్రథ.—ఆరే, నాదొక్కా పగిలింది, నేను కదలలేకున్నానుభాయి.

ద్వితీ.—ఆరే బాబూ, నాతుంటి విరిగింది. నేను మెదలకున్నాను. క్యాకర్నా? మల్లీ వాడు తన్నకనుందే పోదారా.

[ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.

వెట్టి.—[ఆత్మగతము]దివానా యెవరో, నూడుమాసాలకు తెలియును లెండి ముండలారా! [ప్రకాశము] నేను మాత్రము మేలుకోవడ మేమి? ఈ పట్టమంతా నిద్రపోవడ మేమి? నేనేమి వీళ్లకి కొత్తాలునా? ఒక ప్రాణి నై నా నిద్ర పోనియ్యను. ఇరుగో వూళ్ళో ప్రవేశిస్తున్నాను. ఢిల్లీ సుల్తాన్ ...

[ఆని నిష్క్రమించును.

అష్టమాంకము.

శ్లోకము 1. శిష్టి, కోటిలో సుత్తాక దర్బార్.

సుత్తాక, పలువురు వజీర్లును, సేనాపతును, ఉపవిష్టులై
ప్రవేశింతురు. యథావిభవము పరివారము కృపాణపాణి.

సుత్తాక.—వజీర్లు! బహద్దర్, నీవు మాకి యారోజ్ నిక్కా చెప్తావు. ఆ తెలంగి దివానా మాకి యారోజ్ పక్షిలేవు చెప్తాడు. వాడు దివానా మనకి నిక్షయ విందికదా. తర్వాత మల్లి యేమైనా దర్బార్లు చేసినావా?

వజీర్.—అరోజ్! దర్బార్లు చేస్తూనే వున్నాను, బందగానెఆతీ. వాడు ఆలాగే పట్టుకపోతాక ఆరుస్తూ తిరుగుతాడు. ఆప్పుడే హుజూర్ తెలవు చెయ్యలేదా, 'మనమూ మేల్కొంటే వాడూ దివానా, వాడూ మేల్కొంటే మనమూ దివానా!' అని.

సు.—అచ్చా! అచ్చా! నీకీ బలే జ్ఞాపకం వుక్తి వుంది.

వజీర్.—యిది వుత్త ఆర్థం పెంతు, హుజూర్ లేజంబోది వజీర్గీత [తన హృదయము చూపుచు] ఇక్కడ పడి తగుతున్నావుంది.

సు.—[పరితోషముతో] అచ్చా! అచ్చా!

ఒకవజీర్.—హుజూర్ బుద్ధి ఘోర్యదూకి మందర హమాకే బుద్ధిలు నచ్చుత్రంవుంది జగత్పూర్ణా.

సు.—[పరితోషముతో] అచ్చా! అచ్చా!

వజీర్.—[అత్తగతము] వీడూ నాకీకంటే ఘోరచెయ్యవాలా చూస్తాడు. నేను వీడికి వీగిపోతే ముసల్తానీ నహి. [ప్రకాశము] బందగానే ఆలి రెండో అల్లా.

అవజీర్.—[అత్తగతము] అరే వీడు మనకి మించడం చూస్తాడు! వీడికి మించక పోతే హం ముసల్తానీ నహి, [ప్రకాశము] నహి నహి నహి, సుత్తాకవారు పెందల్ అల్లా, అల్లా రెండూ అల్లా.

మహేంద్ర వజీర్, — అని యేలాగ విషయం చెప్పుండి వజీర్ భాయి.
అహ్మద్, —

సుల్తాన్వారూ యిష్టిస్తారూ, హల్లా రేబస్తాడే;
సుల్తాన్వారూ యిష్టుస్తాడారే, హల్లా వేకొట్టాడే;
సుల్తాన్వారూ హగ్గుడ్తారూ, హల్లా హగ్గుడడు;
సుల్తాన్వారూ యిష్టుడ్తారూ, హల్లా యిష్టుడడు;
సుల్తాన్వారూ హ తా నిషయ, హల్లా ముఢ్ఢుమి.

హందుకోసము మేమూ చెప్తాం, హందర్ విన్నోండి,

సుల్తాన్వారూ మెదలూ హల్లా, హల్లా రెం డల్లా?

[సుల్తాను పరమానందభరితుడుగా అందఱను చూచును,

అందఱు, — అచ్చా! అచ్చా!

సు. — వర్సినాహేబ్, నీవు తెలింగీ రాజాకి తెచ్చినావు పంతోపం.

యాపానీ ఖట్కూ వోంద్రం రాజాకి తెస్తావా?

వలీ. — హుజూర్ కతాచ్చం వూటే, యిష్టుడు తెస్తాకా.

సు. — మాగులాం ఖుస్రూ తెలింగీ దేవంలదాయిలో మర్దయాకావడం
మాకి చాలా హాయావం వుంది.

వలీ. — [వణకుచు] అల్లా చేసించానీకీ యేమీ చేస్తాం.

ప్రతీహరి: — [ప్రవేశించి] తఫావద్ బాఅదబ్. బడా బడా —

బకాల్ చాలాదూరం కోస్తానుంచి దర్జానానికి వచ్చివున్నారు.

సు. — బడాబడా బకాల్ యేలాగా తెల్పింది?

ప్రతీ. — యింతగొప్ప నజరానా ఇంతకి కితం ఎంతా బడా అద్దె
యెంత బడా సుల్తాన్వారికి కూడా తెచ్చినాడు నహి.

సు. — సెలవు.

ప్రతీ. — హుజూర్ అజ్జ, [అని పోయి వర్తకులం గొనివచ్చి] వారే
సుల్తాన్ వారు, మొకాల్లే నిల్చి సలాం కరో. [అని నిష్క్రమించును.

[కర్తృకులు ఖర్చుపెడలము చేయుదురు, మోక్షార్థమిందనే దగ్గజకు పోయి గలములతో నజనపల్లెము నుండురు. ఒకజవాను దానిని నుల్తానుముందట పెట్టును.

సు.—[చూచి యాశ్చర్యపడుచు] ఏమి యబ్బతము! మా చూపుకి ఖైద్ చేస్తున్నవి. ఇట్టవంటివాట్కి అల్లా చెయ్యగలదా? కన్నాకి మైకం వస్తుంది! హబ్బా! హబ్బా! [అని కన్నులు మూసికొని, తెఱచి తల యెత్తి, కని] కూర్చోండి వర్తకులూ, కూర్చోండి. [వర్తకులు కూర్చుందురు.

సు.—[పల్లెమునుండి ఒక మరకతమయూరమును ఎత్తి] చూడండి వజీర్సాహేబులు చూడండి. ఇదేమి అంతా వట్టి పచ్చ చెక్కినారా? పచ్చాం తరం, పచ్చకి పచ్చా టాక్కుండి చేసినారా? వా! యిది కోడిపుంజా అంతా వుంది!

వర్త.—జగత్ప్రభువునన్ని ధానములో మానజరులను మేమే ఎట్లు వర్ణింతుము?

సు.—పర్యా లేదు బడావర్తకులూ, మాకీ నులభంగా మాలం కొవ దానికి చెప్పండి.

వర్త.—జగత్ప్రభువువారి యాస్థానములో వజీర్సాహేబు లున్నారు, సాహుకార్ సాహేబు లున్నారు, సాదాగర్సాహేబు లున్నారు. మానోట చెప్పించుట కటాక్షము కారు.

సు.—వలీఖాన్ బహద్దర్, నీవు చెప్పగలవా? [అని నెమలిని చేతికిచ్చును.

వలీ.—[పుచ్చుకొని చూచి] బందగానే అలీ, ఇది వట్టి మణి.

సు.—[మరలగొని] అన్నివరణము వున్నవి. హత్కులు అగ్గడవు! అ! అ! హత్కులు వుండీదానికి హత్కులు లేదూ చూపి మాకి మోపంచేస్తారూ వర్తకులూ?

వర్త.—[అత్తగతము] ఏమి పఠాణీవానియై క్తి! కోమటిబిడ్డల మని యెఱుంగఁడు గాఁబోలు. [ప్రకాశము] ఇన్ని సంస్థానములు మేము తిరుగు

చున్నాము, మోసములు చేసిన మాకు వ్యాపారము జరుగునా? మిమ్ము పెదకులాని నన్నుతామడ చచ్చి నజరుంచిన మోసమా?

సు.—[వచ్చి] మోషం అంటే ఖేము చమత్కారం తల్పినాం వర్తకులూ, మీరు దానికి వేరే తల్పినారు. మనం ప్లేహీతులు అయినాం మీకు; చెప్పండి. మా వజరుసాహేబుమాట వరియేనా?

వర్త.—చెప్పకున్న తమకుకోపమువచ్చును. వజీర్ల వారిమాటవరియే. ఇదంతయు ఒకటేరాయి. దానిని ఇట్లు చెక్కినారు, ఆయావర్తములకు ఆయామణులు తాపించినారు. దీనిని తయ్యారుచేయుటకు పది సంవత్సరములు పట్టినవి.

సు.—బలే బలే! వర్తకులూ, దాని కుంచెంతోకా విప్పి నాచిరంగో నుత్త్యం చేశేలాగ చేసినాడు, మీపనివాలా ఒలే జాణా, అల్లా పస్కీ మెరుగు పెట్టినాడు. [దానిని వజీర్ల కందించి దేదీప్యమానమైన యొక తెల్లనివస్తువు నెత్తి] ఇదేమి వర్తకులూ, మధ్యాహ్నం పూర్వదూహాకారంవుంది. మాకుటి చూపు వస్తూనుమీద కోటికొంబా బాతులనుచ్చి నహినహి చేస్తుంది! ప్లేహాలో సంకోచం మంచిది మీకు? టూక్ చెప్పండి మంతోషిస్తాం. ఇది వజ్రం మాకీ తోస్తుంది. యిప్పుడే పెద్దపంపరపనపండు అంత వుంది: నగ్నీకి ముందు ఎంత వుంటుందో!

వర్త.—జగత్పరువునాజ్ఞ. ఎమచేతిలోనిది, ఒకటే వజ్రము. మొదట ఇది పెద్ద కొల్చెరబొండ్లమునంత యుండినది. సుంద్రపటిచి లెక్క లేనియాకిరణములు చేయుటకు ఇరువది సంవత్సరములు పట్టినవి. దీని విశేషము—దీనికిరణములను ఏయొపాయమునను లెక్కించి యిన్ని యిన్ని యెవ్వరును చెప్పలేరు. దీనిని ఆమావాశ్యచీటిలో దూరమున ఉంచి చూచిన, పట్టపగలు అవును.

సు.—[దానిని వజీరుల కందించి మఱియొకటి గొని] ఇది అద్దం అబ్దుతం వుంది! దీని వ్యూహం యేమి ప్లేహీతులు?

వర్త.—ఇది వజ్రపుబిళ్ల, పదియేండ్ల పని.

సు.—[దానిని వజ్ర కందించి] ఇంక వజ్రీ వుండి, తామర ఖనుబ్బర్తం.
దీని సంగతి యేమి?

వర్త.—ఇది ఒకటే పద రాగము. మొదట తేనెదు ఘనము. దాని
నిట్లు చిత్రించి, గద్దెయ, పుష్పాడి, యితరమణులతో చేర్చినారు. పదియేను
సంవత్సరముల పని.

సు.—మరి వర్తకులూ, వజ్రీ తలు, వీటికి ఖరీదు ఎంతెంత వుంటుంది,
చెప్పండి కొర్రాము.

వర్త.—భూలోక దేశేంద్రా, మన్నింపవలయును. మానజరునకు ఖరీదు
మానోటరాదు.

సు.—మినోటా రూపా నిత్యము?

వర్త.—రాదు నిత్యము.

సు.—వజ్రీ చూచినారు లేదు.

వర్త.—చూడకపోయిన, అప్పుడే చెప్పియుండుము.

సు.—వజ్రీ హేతులు, మీకి యీలోఖం ఖమాయిష్ అంతా
తెల్పును. వీటికి ఖిమత్ చెప్పండి. మనకీ వర్తకులూ ఇంతగౌరవం చేసినారు
తెల్వవాలా కదా.

వజ్రీ.—బందగానే ఆలీ, యిట్టంటివాటికి ఖరీదులు మాకీ తెల్వడం
జాటా. తల్కాయకి తెల్వదూ, కాల్గోరూకీ తెలుస్తుంది?

అవతీరు.—తల్కాయకి తెల్వదు, యెడంకాలీ యెంట్రి కాకీ తెలుస్తుంది?

సు.—మఱి మన సాహుకార్లు ఎవరూ చెప్పలేరా?

వజ్రీ.—చెప్పలేరు లోస్తుందిమాకి. ఇది యీలాగా, మన సాహుకర్లు
గొప్ప సర్కులు ముజార్ కొంటారు. అందుకు తక్వాసర్కులు గులాములు
కొంటాం. యిట్టంటివి మనవర్తకులు మనకీ యెప్పు చూపడంలేదు; అదీ
కారణం వాళ్లకన్నాకి యివికలలేదు; అదీకారణం అప్పులేదూ, వారికి
వీటి ఖరీదు తెల్వదు; కొనలేదు మనకీ తెల్వదు.

అశబ్దము, — తమకున్నిధిలో జర్మాన్లోవుంటాం మాకితెల్వదు. దూరం వుంటారు మహుకార్లకి తెల్వనేతెల్వదు. మరిదూరం పోతారు సాదాగర్లు, వారికి తెల్వనేతెల్వనే తెల్వదు. యెక్కడా తెల్వందీ స్కూర్దర్వాన్లో తెల్వవాళా, యిక్కా తెల్వందీ యీధూలోకంలో మరియెక్కా తెల్వదు.

సు.—[జనాంతిము వర్తమానులో] వీళ్లనోటకే టక్కుచేసిచెప్పిస్తాకా చూడు, [ప్రకాశము] మంచిది తర్తజీలూ, మీరు వచ్చినపనికి చెప్పండి.

వర్త.—ఒకపని. జగత్ప్రభువువారికి పూర్ణ గౌరవముగా వజీర్నాపాబు లండను సజర్ స్నేహము చేసెదము. సెలవు డయచేయవలయును.

సు.—మనజగ్గతి కూడా గౌరవం చేస్తే మనకి బలే గౌరవంకదా హవద్దం చెయ్యండి, మనమూ చూస్తాం, చాళా సంతోషం. [అత్తగతము] అది కూడా అంతా చూకే చేస్తే ఇంతకంటే బలే ఫసందు వుంటుంది.

[వర్తములు దజర్లకు సజ రిత్తురు. వజీర్లు పుచ్చుకొని త్రిప్పి త్రిప్పి చూచి చూచి, అశ్వర్యపడుదురు.

సు.—[అత్తగతము] వీళ్లు చేశే మర్యాదా చూస్తే వీళ్లనోటా మోషంగా చెప్పించడం కష్టం ఉంది. [ప్రకాశము] మంచిది, ప్లేజితులూ, మీరు వచ్చినపని కళ్ళి చెప్పినార్, చేసినార్. రెండూనని యేమి?

వర్త.—మేము ఓడలలో ఇట్టివిచిత్రవస్తువులను అనంతముగా తెచ్చి యున్నాము. తమకు వానిని చిత్తగింతు రని విన్నపము.

సు.—మీరు యేదేవంనుండి వచ్చినార్ ?

వర్త.—మేము పడమటిసముద్రపురేవు గోవానుండి వచ్చినారము.

సు.—ఇంతధూరం మీసర్కు మాకి చూపడానికి వచ్చినార్ ?

వర్త.—అందుకొసమే వచ్చినారము.

సు.—ఎన్నివాడలు?

వర్త.—నాల్గు ఓడలు.

సు.—మీకి దారీ యేది?

వర్త.

క. గోవాపురియు, సముద్రము,

రావలంకయును, సాగరంబును, హుగ్లీ,

దేవనది, యమన, శిక్షాభవ

2 శేకధి ధ్విపురికు సన్నిధియైతా.

1

సు.—మనమా మీసరదలు కొనకుంటే, ఈ ప్రయాణ మంతా మీకో
లుగ్నాక గదా?

వర్త.—జగత్ప్రభువునకు తెలియని దేనున్నది ?

సు.—ఇంతవంతనజరానాతో యంత పెద్దసాధాగర్వ అబ్ధులం సరకులు
తెస్తే అవి పుచ్చుకోక పోవడం మనకి నామోషీ నహో వజీర్ సాహేబువార్లు?

వలీ.—తప్పకుండా పుచ్చుకోవాలా.

కడమవజీరు.—సర్కార్ చెప్పినదే.

సు.—మరి వర్తలూ, మీరదకులు తెప్పించండి, వేము మాకి
కావలావి పుచ్చుకొంటాం.

వర్త.—ఇక్కడికి తెచ్చుట అసాధ్యము.

చ. బరువులు నాల్గునావలకుం బట్టె యున్నా; యన్ని తొత్తలే;

తిరముగ పీని మా కగుట తింపంగ నయ్యెను రెండు మాసముల్;

ఉరుగృప మీద లెల్ల కలయోగోకు స్వీజయంబు నేసి, మా

సరకులు చిత్తగింప రని చాలంగ వేరైనద మోజగత్ప్రభూ.

2

సు.—ఏమి వజీర్సాహేబులు మీయభిప్రాయం?

అవజీరు.— నజరువస్తవులే యంత అబ్దుల వున్నదే, సరకులు మరి
అబ్దులం వుండునూ, అవశ్యంపోయి చూడడం సరి అభిప్రాయం?

కడమవజీరులు.—అచ్చా! అచ్చా!

సు.—అయితే వర్తకులూ మీరు ఈవస్తువులకి ఖరీదులు చెప్తే మనము
మీవాడలకి వస్తాం, సర్కులు పుచ్చుకొంటాం.

1. 1. విశ్వరథ, 2. నిధి.

వర్త.—[స్వగతము] అహోహో ఏమి యీతనియొక్కి? [ప్రకాశము] మేము కాశ్యతముగా మీకు వర్తకులముగా నుండఁగోరుచు, మామాటమీదనే వెలలు పరిష్కరించుకొనుట వ్యాపారధర్మములో మాకు ఆ కీర్తికాఠరణము, పిమ్మట సంజేహముల కాస్పదము, కావున ఆసరకులకైనను వెలలు తీర్చుటకు తమకు అవిద్య తెలిసినవారు కావలయును. అందుకై యెవరిని రప్పింతురో వారివలననే యీ నజరువస్తువులకుఁ గూడ వెలలు తెలిసికొనుఁడు. ఏలినవారు విచారించి అట్టివారిని రప్పించిన ఉభయాలకు తృప్తి యగును.

క. ఢిల్లీ ఢిల్లీ యనుచుకొ

ముల్లోకములందు 1డవిణ మ్రాగెడు నట! యా

ఢిల్లీలో వెలతీర్చురి

కల్ల యయిన నింక నెందుఁ గలుగు ధరిత్రిక!

3

సు.—[ఆత్మగతము] అఁ! వీళ్లు నావల్ల మోషంపోరు. మరి యేమి చేస్తాం? [ప్రకాశము] వర్తకులూ, మీరు ఇంతకిముందు మాసంస్థానాన్ని యెప్పుడైనా వచ్చినారా? అప్పుడు ఖరీదులు ఏలాగ నిక్షయించుకొన్నారు?

వర్త.—ఇంతకు పూర్వము నేను ఈసంస్థానమునకు రాలేదు.

సు.—మేము తప్పితే యీదేశంలో మీసర్కులు ఎవరు కొంటారు?

వర్త.— (స్వగతము)

ఏ రోకోస్తావి తేనిం, డెటులు తెలియనిం, డెంత 1మూల్యంబుగానిం, డోరంగోల్పాదుషావా రొకరె 2విలుతు రభ్యన్నత శ్రీ సమృద్ధిఁ.

వారి స్థర్థింపనే యాచివరమణినజరుల్ వస్తువుల్ గూర్చ నయ్యెక;
వారున్న స్వేటుచోట నృపమిడుదు మె దైవంబుహా! యోర్వదాయెక!

సు.—అంతధనం వుందా వారికి?

3. 1. చిర్రవాద్యవిశేషము.

4. ఏరు ఏకోస్తావి తేనిండు = ఎవరు ఏకోస్తాసరకులు తెచ్చినను,

1. వెల, 2. కొనుదురు, 3. మేలరత్నముల కాసుకలు.

వర్త.—అడ్డ మేమి?

సు.—వారికి ఖరీదులు ఎవరు తీర్చడం?

వర్త.—వాచే అందరికీ తీర్తురు. అవిద్యలో వారు మహానిపుణులు, వారు జేసినవెలలకు జేము బనులు చెప్పటలేదు.

సు.—మరియిప్పుడు మీరు జేచేసంస్థానానికి రావడానికి వాచే మహానిపుణులకి మాకి

వర్త.—మాదురదృష్టముచేత, అమహారాజు తమగృహానికి వారికి నిఘాములో స్వర్గస్థులైనాని మాయడిలిదారులు మామంతట అదే కీంకదంతి, అంతట మేము వంశవరంపరగా

మానలేక యిటకు తమదర్శనముగను వచ్చితిమి.

సు.—[జనాంతికము] ఏమి వలీఖాన్, మనజేగులు

మర్గయా చెప్తారు, వీళ్లుకూడామర్గయాచెప్తారు, మనం అతనికి వైదులో వుంచినాం?

వలీ.—[జనాంతికము] అబడాలదాయిలో రాజు ఏకాగ్రాయ, దూరి చూపించి మనచేతులో పడ్డాడు, మరి అతనివల్లక అగ్గుడలేదేమో వాళ్లు చచ్చినాడు తలచినారు.

సు.—[జనాంతికము] మరి యితనిగతి వాళ్లు విచారించుకోలేదా?

వలీ.—[జనాంతికము] ఎవడిప్రాం వాడు విచారించుకొని పారి పోయినాడు. మరి మంత్రులు, పాజుదార్లు, రాజు వున్నాడు తెచ్చుకుంటే, రాజాకి విడిపించుకోవాల; అమధ్యం పని. ఇందులో తాము చావడం. రాజు చచ్చిపోయినాడు చెప్తే రాజ్యం తాము హరించవచ్చును. అందుచేత రాజు చచ్చిపోయినాడుపుఖార్ వాళ్లు కొంచెం వున్నది, కొండంతి చేసినారు వుంటుంది.

సు.—[అత్తగతము] అచ్చా అచ్చా! [ప్రకాశము] వర్తకులూ, రాజు మర్గయా అయితే, యిప్పుడు సంస్థానానికి మీగమ్మలు యుగం ధర్మంత్రి కొనరాదా!

వర్త.—వాతన్న మాకు లోపమేమి? వారు రామేశ్వరములో
మరిడిబాధ్యము వలన స్వర్గము లై నారని మాయడిలిదార్లు వ్రాసినారు.
• లోకమంతయు నదే కింవదంతి.

వీ.—వలీ.—[జనాంతికము] మనజేగులు కూడా ఆలాగే చెప్పినారుగదా?

వారివలన.—[స్వగతము] అచ్చా! అచ్చా! [ప్రకాశము వర్తకులతో]
నిచారించి అట్టివాళ్ళే యెంత పరిచయం వుంటుందా?

వర్త.—[స్వగతము] ఇరువదిసంవత్సరముల క్రిందట వారిని స్వయం
క. థిల్లీ థిల్లీ అని పిలుస్తారు. అది మదలు, మాయడిలిదారులే వారితో
ముల్లూము జరుపుచుండిరి. అట్లే ఇప్పుడు లెసుకటాక్షము మాయందు
థిల్లీ ఇచ్చట గొప్పసాధన కారు కావరిచిన తమసంస్థానముకోసము
కట్టించుకొని పోయెదము.

సు.—[జనాంతికము] వజీర్షాహేబులు, మనము పెర్తాపరాజాకి
చేస్తాం? కి తెప్పించి ఖరీదులు చెప్పింతామా?

యో.—వజీర్ష.—అదే సర్కారు చెప్పవాలా వుంటాం.

వలీ.—[ఆత్మగతము] చాకటి వెల యేలాగా నేస్తాడు? రాజా కాడు
మహల్లాలా తెలిస్తే నాతలకీ వస్తుంది. ఈవర్తకులు రాజాకి తెలుసుకొంటారు
భయం చెప్పడానికి లేదు. సుల్తాను తెప్పించకమానడు, నాగతి గాభరావుంది
[చింతించి] అయినా యేమి భయం? యమభర్త రాజుచహాయం వుంది.

సు.—[జనాంతికము] ఏమి వలీఖాను బహద్దర్, సీమనస్ తెల్పులేదు?

వలీ.—[వనఃకుచు విలంబించి] రిచ్చించవచ్చును నానమన్.

సు.—[జనాంతికము] వజీరాలీ, సీవు పోయి ఆ తెలంగిరాజా వైదికి
మనవాడు సాదాగర్ పదంబేసి తీస్కొనిరా. [నవ్వుచు] అయినదాడీ
యీతరుచుందట్టి మనకీ యిప్పుడు పనికి వస్తుంది.

వజీ.—సర్కార్ ఆజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును.

సు.—మంచిది గోవావర్తకులూ. మారాజ్యంలో మీసరుకులకీ ఖిచ్చుతే

చెప్పేవారు లేరు మీరు తల్పకన్తు. మీమాటమీద యిప్పుడు రాచేస్తాం. పరి
వారి నిఘా ఖరారు అవుతో కావో మీకీ యేలాగ దాఖలాకి

వర్త.—ఈనజరువస్తువులను వారు జేయువెలవను బట్టి తెలిసికోగలము.

సు.—వారు చాలా గొప్పవారు. మనమంతా వారికి తాజీం చెయ్యి
వాలా. వారు వట్టాలు మాకీ కావచ్చు నూరుకోట్లు కరహాలు అప్పుయిచ్చి నల్లి
మేముయెంత బతిమాటినా పుచ్చుకొన్నాను లేదు. అందుకు వారికి మాకీ
భాయిభాయి ప్లేహం మర్యాద, చూడండి మీ పెర్తాపరాజాకి వారికి నిఘా
తైఫార్.

వర్త.—జగత్పుభువు చిత్తము.

అంతట ప్రతాపరుద్రమహారాజు తురకసాదాగరువేషమున
వజీరాలితో ప్రవేశించును.

[సభ అంతయు లేచును.

సు.—[రాజు చేయి పట్టుకొని] సలాం సలాం. ఇక్క ఇక్క భాయి.

[అవి తనప్రక్కను కూర్చుండఁబెట్టును. రాజు

సమకాలమందే సలాముచెప్పి కూర్చుండును.

సు.—సాదాగర్ సాహెబ్, మీకి శ్రమ యిచ్చినాం. కారణం
యీసాదాగర్లు. వీరు యీనజరు తెచ్చినార్. ఖరీదులు చెప్పము అంటార్.
తమరు వీటికి ఖరీదుచెప్పి మనపన్నునిల్పవాలా. యిందుచేత తమ దర్షణం
అయింది ఎంతోషంగదా.

రాజు.—[ఆవస్తువులను పరీక్షించునట్లుగాఁ జూచుచు, అత్తగతము]
అహో యుగంధరలవారి మహిమ! ఈవస్తువులు నాయంతిపురములోనివే, వీరు
నావర్తకులే. మాకు ఈదినమే ప్రయాణముమాహూర్తము. [ప్రకాశము]
భోత్ అచ్చా, వీరివల్ల తమ దర్షణం లాభం. యీకారణంగా వీరికిమాప్లేహం
వుంది. మరియిప్పుడు వీరికి మేము పరిచ్చాచేస్తాం. వీరు మాకీ పరిచ్చాచేస్తారు.
ఒకరిఖరార్ ఒకరికి తెలుస్తుంది ఛణంలో.

[సుల్తాను రాజుచేతికి నెమలి నందించును.

రాజు.—[నెమలిని త్రిప్పి త్రిప్పి చూచి, లెక్కలు పెనికొనుట నభినయించి] సుల్తానుభాయి ఈ సమిలి ముహూర్తంబునకోట్లు, యాభైలక్షలవరహో. కోట్లు పచ్చ ఖరీదు, యిరవైయైదు లక్షలు తలీమూ రాళ్లు, యిరవైయైదు లక్షలు కూలి. ఏమి చెప్తారు సాదాగర్లు?

వర్త.—[ఆశ్చర్యముతో] అన్నిటికి చెప్పి కానిండు.

రాజు.—అది కాదు, సరియైతే పైన చెప్తాం, లేకపోతే యెందుకొ చెప్పం?

వర్త.—[ఆత్మగతము] క్యారే, ఇతడు ఆరు నెల్లు బందీవున్నా ధేధిప్యమానం వున్నాడు, మంచి తెల్వితో మాట్లాడుతాడు, మహల్జి కాడుతోస్తుంది. [విమర్శముతో] లేక, మంత్రి యుగంధర్ అట్టవంటి తెల్విగల చాకలికి వంపాదించి వుండునా మాకీ మోషం చెయ్యడానికి?

వర్త.—తమరు చెప్పినది సరి కాకుండునా? మాకొక యాశ్చర్యము కలుగు చున్నది. మనవి చేసెదము, అన్నిటికి నెలవిండు.

రాజు.—మంచిది. ఈవజ్రంపూర్వము [లెక్కనభినయించి] యిరవైయైదుకోట్లు, పని సహ. ఈవాద్దం [మరల లెక్కనభినయించి] పదియైదుకోట్లు. ఈతాన్రు ఖుమలం పెదికోట్లు, అంతా పని సహ. ఏమి మీహాశ్చర్యం?

వర్త.—జగత్పూర్ణ, వీరు సాక్షాత్పూర్ణతాపరుడ్రులవాక! స్వర్గస్థులగుట అబద్ధము!

సు — [సవిస్మయము, ఆత్మగతము] క్యారే! కనిపెట్టివేసినార!

వర్త.—[ఆశ్చర్యముతో] ఖుస్రూ, జోన్యులుభాయి, చాకలీ చెప్తారు? వీళ్లు రాజుచెప్తారు? క్యారే ఇది!

వర్త.—వీరిదేహములో పరకాయప్రవేశముచేసినారని మాకుతోచుచున్నది. మంత్రి యుగంధరులవారికి ఆట్టిశక్తులు కల వని మేము వినియున్నాము. ఈనెలలు ఆమహారాజే వేసినారని చెప్పవచ్చును.

వలీ,—[హర్షముతో ఆత్మగతము] బలే బలే వాళ్లమాట అది కాదు ! మాకీ యమధర్మరాజుషహాయం నిజం నిజం.

సు.—[ఆత్మగతము] వాళ్లు వట్టి చెప్పే మేము మరి వట్టి తెలుసుకొన్నాం. [ప్రకాశము] ఖరీదులు అంత పరిగా వున్నవా.

వర్త.—ఉన్నది.

సు.—వీరిఖరాప్రకారము తిరు లేక వప్పుకుంటారా?

వర్త.—ఒప్పుకొనియెదము.

వలీ,—[ఆత్మగతము] బలే ! యమధర్మరాజు షహాయం ! బలే ! యమధర్మరాజు షహాయం !

సు.—ఒప్పుకోకపోతే ?

వర్త.—మ మ్మందఱను శిరశ్చేదము చేయింపుడు.

సు.—ఇదే పరత్ ? నిత్యం ?

వర్త.—ఇదే పరత్, నీత్యము.

సు.—అచ్చా ! అచ్చా ! [జనాంతికము] మహారాజాభాయి, వీళ్ల సర్కులు అన్నిటికి మన్నవమానం ఖరీదులు తెయ్యండి. మేము వరత్సృకారం పుచ్చుకొంటాం. ఒప్పుకోకపోతే శిరశ్చేదం పుచ్చుకొంటాం, మీకి యీష్టేహానికి వోరంగ్‌గొల్లు వదిలివేస్తాం. మరి తమరు బండిఖానాకి రాతద్దు, జవాబు చెప్పండి భాయి.

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఎంత నిర్భాగ్యుడు వీడు ! అన్నకుమారుని శిశువునుచంపి రాజ్యము హరించినవానికి ఈచింతయెంతపాటి ! [జనాంతికము] నుల్తాక్ భాయికి జవాబ్ పదిమాటలు యెందుకీ మరి యిక్కడికి రాం.

సు.—అచ్చాఅచ్చా ! మరైతే వర్తకులూ, ఈ దివాణం దివాణం గానే మీవాడలకి వస్తాం, లేండి.

వర్త.—మహాప్రసాదము ! మహాప్రసాదము !

[అందఱు లేచి పరిక్రమింతురు,

సు.--[పరివారముతో] షికారికి చర్యం సిద్ధమా?

పరి.--ఇందగానె అరీ, మీకీ అందర్నీ ఏనుషలు హాదాలు వేసి తయ్యార్ వున్నవి. శిబ్బంసికి గోదాలు జీన్ చేసి సిద్ధం వున్నవి. త్వరం సిద్ధం.

సు.--భోత్ అచ్చా! ఈజర్లు మాహాదాలో అలంకరించి మాకంటికి విందుగా మాహాదా వాడలికి తెండి.

[పరివారము తెచ్చును. అందఱు పరిక్రమింతురు.
స్థలము 2. ఢిల్లీలో వీధి.

[నేపథ్యమున]

ఢిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాక,
ఇదుగో ఇప్పుడే పట్టుకపోతాక,

[మరల మరల అల్లీ?

సు.--[ఆశ్చర్యపడుచు] అరే! ఎవడ్రా మాకీ పట్టేవు ఆరుస్తాడు.
చెవికి తెలుస్తుంది?

వజీర్లు.--బందగానె అరీ, వాడే అడిసానా తెండి.

సు.--నేను చూడవాలా, నేను చూడవాలా.

అంతట వెట్టివాడు ప్రవేశించును.

వెట్టి.--[తటాలున దారికడ్డము వచ్చి సుల్తానునుండఱు అడంబరముగా దుమకుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [ఉత్తప్రేళ్లు ఛేదించుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్...
[చుట్టకొల్చుట నభినయించుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [హుక్కా త్రాగుటను వెక్కిరించుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [అనుచు సుల్తానువారి యేనుగునుండఱు నిర్భయముగా నిలుచును.

పరి.--దారి కడ్డం లేరా, అరే దివానా, [అని ఆవలికి ప్రోయుదురు.

వెట్టి.--నేను కదలను, ఏమి చేస్తావు?

పరి.--కదలలే పోతే బుర్రా యేగ్రా యేస్తాం.

వెట్టి.--అవో సుల్తాన్, నిన్ను నేను మాయింటికి తీసుకొనిపోతూ

వుంటే వీళ్లు నన్ను అడ్డుతున్నారు. వీళ్లను పిల్చుకో, లేదా, నేను వీళ్లను చంపివేస్తాను.

సు.—ఎదీ చంపూ చూస్తాం?

వెట్టి.—చంపూ చూస్తాం ఏమిటి? చంపూ యేడుస్తాం, అను. [అని పరిజనులను ఒక్కొక్కని] ఆటలో అరటిసండు. [అనుచు ఒక్కతాఁపు తన్నుచు, ఒక్కొక్కనింగాంచి] అబ్బో! నీ వెంతవాడవు! చాక్షముందు బతికే వున్నావు, నీకు శక్తుంటే నన్ను పుతం వెయ్యివూ! నీవు చస్తే మరి బతకవు. [జవానులు తాఁపున కొకఁడు పడి, లేచి, కత్తులుంకించి, నుల్తాను వైపు చూతురు.

సు.—క్యారే ఏమి పడిపోయినారో?

పరి.—సర్కార్, వాడికి సింహంపుంది వంట్లో, వాడు సైతాన్! మన్నీకాడు.

సు.—వాడికీ ఏమీ చెయ్యకండి, మా ముందర తమాషాలు చేస్తూ రానియ్యండి. వాడి కేమైనా చేస్తే మీ తల్కాయా పోతుంది.

[అందఱు పరిక్రమింతురు.

వెట్టి.—[పరిజనులను పాటగా] ఏమి రోయి, మన్నీ, మన్నీ, మన్నీ, కత్తి వుంకించావే, ఏమి చేశావు? తాకు, ఎవరిబుర్రయెగురుతుందో? ఢిల్లీ నుల్తాను ...

పరి.—సర్కార్ హుకుం అయ్యేదాకా నీబుర్ర బిగురుతుంది. తర్వాత యెగురుతుంది. [అని జవానులు వెట్టివానిని అత్యుగ్రముగా చూతురు.

వెట్టి.—నా బంగారునుల్తాను, నీవు మాపూరికి వచ్చి, నాకు శూన్యం పెట్టిన రాగణ్ణి వీరణ్ణి ఎక్కి తొక్కి నొక్కి ముక్కి రక్కి డొక్కి చెక్కి చక్కాడవలికింది. ఇది మా ప్రార్థన, మనవి, వేడుకోలు, గంగడోలు, గడోలు, డోలు, లు. ఉ. [అని నానావిధముల వికారములు చేయును.

సు.—అహో దరికి చేరినాం! పడవలు కనిపెట్టుకొని వున్నవి, యెక్కుదాం.

శ్లోము 3. యముః, పడకలు.

[అందఱు అవరోహణాశోహణములు నటింతురు. సుల్తాను,
రాజు, వలీ, పెద్దసెట్టియగు ఒకపడవ నే యెక్కుదురు.

వెట్టి.--నీళ్లు దొరికినవి, నేను బాపనాట ఆడతా.

[అని బ్రాహ్మణుల వెక్కిరించుటగా సంధ్యవార్షము.
వెట్టి. ఏపడవకుఁ బోయినను అందలివారు రాసీరు.

వెట్టి.--[ఒకపడవచుక్కానిని పట్టి యిడిగలఁబడి] ఓసుల్తాను, వీళ్లు
నన్ను రాసీయరు, హో! [అని అటచును.

సు.--[పడవవాండ్రతో] వాడికి మాపడ్వలోనే యెక్కించండి.

[పడవవాండు అట్లే చేయుదురు.

వెట్టి.--తోసినవెధవలే బుద్ధిచుంతులు. ఎక్కించుకొన్నగుండులకే
బుద్ధిలేదు, నాకు నెనరు లేదంటే చెప్పట్టుక్కొడతా. నామట్టుకు నేను
పాడుకొంటా, వద్దన్న వాళ్లని ఏట్లోకి తోస్తా.

ధిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుక పోతాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే పట్టుకపోతాన్.

1 వీరణ్ణి రాగణ్ణి మన్ను చేయిస్తాన్,
ఇదుగో యిప్పుడే మన్ను చేయిస్తాన్,
గోతిలో పాలించి గోరీ కట్టిస్తాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే గోరీ కట్టిస్తాన్.

2 గుల్లోను కొబ్బరి కాయల్ కొట్టిస్తాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే కాయల్ కొట్టిస్తాన్.

సు, తప్ప కడమవారు.--ఓయి, అల్లరి చేయకు.

సు.--చెయ్యనియ్యండి. మాకి తమాషా వుండి.

1. వలీఖాను లోనగువారిని, 2. ఓడలో తలకాయ తీయించెడను.

వెట్టి.—అలరి చేయకముఖంబు నెట్లయ్యెను?

[అని వెట్టివెట్టిని విడువజేయుట.
[ఇరువురు బాన్సుదారులు, వెట్టివాడు వెట్టిని పరియజేయుచు,
ను. వదిలిననుగా నవ్వును, వెట్టి బొప్పి నభినయించుచు.

వెట్టి.—*అల్లవా డిల్లహా యల్లవా డల్లహా

కన్ను లే నికబాది కడతేర తను.

ఒరే, తెడ్డుగాళ్ళూ, పాడండి నావెంట, పాడకపోతే చంపేస్తా.

ను.—పాడండిరా.

వెట్టి.— అల్లవా డిల్లహా ...

తెడ్డు.— అల్లవా డిల్లహా ...

వెట్టి.— †కాలరు ద్రునికంట కాలాన లము లేద,

కాలరు ద్రునికన్ను కాల్చి వేసినదా?

తెడ్డు.— కాల ...

వెట్టి.— అల్లవా ...

తెడ్డు.— అల్లవా ...

వెట్టి.— † పాలసం ద్రముపొట్టు బడబాన లము లేద,

పాలు పొంగించి పాదాలు చేసినదా?

తెడ్డు.— పాల ...

* అల్లవా—అక్కడి ప్రతాపరుద్రుడు అక్కడికి వచ్చినాడు, అక్కడి ఢిల్లీలులూ అక్కడికి (ఓరుగంటికి) పోవుచున్నాడు. ఇం ప్రత్యక్షమయినను మూఢులు ఎటుంగలేకున్నారు.

† కాల—ఢిల్లీకోటలో ఇంతకాలము ప్రతాపరుద్రుడుండెనుగాని ఢిల్లీకోట కేమియు నపాయము చేయలేదు.

పాల—† ఢిల్లీలో కొంతకాలము యుగంధరుడను నేనుంటిని, కాని, ఢిల్లీకి ఏమియు అపాయము చేయనైతిని.

వెట్టి.—అల్లవా ...

తెడ్డు.—అల్లవా ...

వెట్టి.— * ప్రళయకాలము రాగ వడి రెండొకటి గాగ

బ్రహ్మాండ భాండము కన్న సున లేదా?

[వెడ్డసెట్టియు తెడ్డవాండును వడవిడ వణకుదురు.

తెడ్డు.—[కేలమెట్టి] సామీ, మాకు బయలువుతావుంది, యిది మేము చెప్పలేమిండి.

వెట్టి.—చెప్పకపోతే చంపేస్తా.

సు.—వలీసాహేబ్, జేబ్లో కేట్ జే గాభరా. [అని గవ్వసు.

వెట్టి.— ప్రళయ ...

వెడ్డసెట్టి.—ఇ జేమి! యిపడ మాన్సింపుడు. నాకుగూడ—

[అని యర్థోక్తిలో భయముతో వెట్టివానిని చూచి యూరకుండును.

రాజు.—ఏమి సాదాగర్బాయి, తొత్తపూటకే భయపడతారా?

వెట్టి.—కహవా! తురకివాడికి యేట్లో పజేస్తానని భయం! [అని

పక పక నవ్వి] ఊ. ప్రళయ ...

తెడ్డు.—ఈయన తెవరి మొఖం నూళినామె! యేమి గ్యాచారమోరా!

ప్రళయ ... [వర్తకుడు వణకును.

వెట్టి.—అల్లవా డిల్ల ...

[వెట్టి, తెడ్డు, యథాపూర్వము.

† ఆకాస మున తొట్టి యాకాసము మింగగా

రాకాసు లకు దాని రాక తెలి సినదా? అల్లవా.

* ప్రళయ.—ధిల్లరాజ్యమునకువినాశకాలము రాగా మే మిరువురమును కలయగా ధిల్లరాజ్యమెల్ల రూపు మాసిపోవుచున్నది.

† ఆకా.—మహావికాలమైన ధిల్లీపురములో వెట్టివాడొకడు (నేను)

ప్రవేశించి ధిల్లీపురప్రభువును కొనిపోవుచున్నాను. ఈవజీర్లు నాచే ననేమేని కనఁ గలిగినారా?

* భూమిలో నుడి పుట్టి చొక్కచుడి పెట్టునై

అగ్గి కం బము మంట నగ్గిని పుట్టగా, అల్లవా,

[తెట్టుగాండు పుర్రకుండును జూబించి వసుంతును,

† గద్దరై క్కలుగాబ, కడలిలో మారి గూల,

సింబోరు సకిలింత సింగాల వింత, అల్లవా,

‡ గుండునుం డెగిరించి గుండాన దోయించి

అదిరివే తేయరా యముని కె చ్చరిక, అల్లవా,

సు. రాజా, వల్లీ,—[కని] ఆహా! వాడలు అదీచాలచేత ఎంత అలం
భారంగా వున్నవి?

వెట్టి.—అల్లడుగో ఆదీపములో వుంది నాభార్య, రాగడికూన్యంచేత
అక్కడచేరింది, నన్ను రమ్మని సంజ్ఞ చేస్తూవుంది. పిట్టలాగ ఎగిరిపోయి
కలుసుకొంటాను.

[అని ఎగిరి బయటికి పుడుతును. పడవలవాండు,
వెంటనే దుమికి తీసి మఱియొక పడవలో చేర్చును.

వెట్టి.—నా పెల్లాందగ్గరికి నన్నెందుకురా పోనియ్యరు?

[అని వారిని గొట్టును.

పడవ.—పోనిస్తే సస్తావే యెత్తోడా!

* భూమిలో.—చెఱసాల తెఱవబడి ప్రతాపరుద్రుడు వెలువడి
దేదీప్యమానుడై మహాన్నత వైభవముతో లేచి యుండగా.

† గద్దరై.—ఘోరానుయొక్క సహాయులు వజీర్లు మూలచుండగా,
ఘోరానే యమునలో ఖయిది యగుచుండగా, తనకు ఈ ధిన్తీ రాజ్యము
వచ్చునని ఈ వలీఖానుడు త్రుళ్లుచుండుట చెరుముకి వర్తకులు లోనగువారికి
వింతగా నున్నది.

‡ గుండు.—ఒక్కొక్కవజీరుతలను తెగనటికి వానిదేహమును
(రాయికట్టి) యమునలోవైచి, ఆవృత్తాంతము యుగంధరునికి (నాకు)
తెలియటకుగాను అదిరి వేటు వేయవలసినది—అని వర్తకులకు ఆజ్ఞ.

బె .—చస్త్రీ నాపెట్టాందగ్గరికి జేర్చాను. [అని కొట్టును.

పడవ .—అబ్బబ్బ! యేమి యింకముండాకొనుటరా, శండాలుడు!

[అంతలు ఓడ తెక్కుటను నటించురు.

స్థలము 4 యమున, ఓడ, వైతట్టు.

వెట్టి .—[వడివడిగా అదీపమును బట్టి దాని ముద్దుగొని గడ్డము కాలి] బలి బలి నన్ను సీపు ముద్దుపెట్టుకొన్నావా? బతికున్నప్పుడు యెంతెంతో బతిమాటకొంటే నేగాని అయిన గ్రహం చేయకపోతివి. పోనీ యిప్పటికై నా దయ కలిగెనా? మళ్లీ ఒకమాట.

[అని గడ్డముకొల్పుకొని తుడుచుకొనుచు, ముద్దుపెట్టుకొనుటగా దీపమార్చి, ప్రమిద తెచ్చి, మాటిమాటికి ముద్దులుగొనుచు, దానితో రహస్యముపలుకుచు, దాని రహస్యమును వినుచు, ఇతరవిధములను లాలనలు చేయుచు, ఉండును. వర్తకులు నుర త్రాణప్రభృతులను కూర్చుండఁబెట్టుదురు. వేశ్యలు ఇద్దఱు నుల్లాసునకు, ఇద్దఱు రాజునకు, వింజామరలువేయుదురు. ఇరువురు తాళవృంతముల వితురు.

వర్త .—[నుల్లాసుతో] కొండంతజేవునికి కొండంతపత్రితేఁగలమా? 'ఉడుతకు ఉడుతభక్తి,' జగత్ప్రభువువారికి విశ్రామార్థము మంగళార్థమును కొంచెము సృత్యనేక చేయించెదము.

వెట్టి .—వెట్టిముండాకొడుకులారా, నాకక్కరలేదా సృత్యనేవ? నాకో ఛత్రచామరాలు, విసనకట్టలు?

సు .—మంచిది, కానియ్యండి. మరి మాకి చేసేమర్యాద అంతా దివానా బహద్దరు వారికి కూడా చెయ్యండి.

[అంతట వెట్టివానిని ఛత్రచామరదుల నుపాసించురు. నటీ మార్దంగికులు పలువురు ప్రవేశించి సవాద్యముగా అడుచు పాడుదురు.

సు .—వహవ్వా! వహవ్వా!

వెట్టి .—అవ్వవ్వా! అవ్వవ్వా! వాడు వహవ్వా అనడ మేమి?

[అందఱు నవ్వుచును. నెట్టియు హె హె హె హె
అని నవ్వును. ఇట్లును నవ్వునకు ఒకహార మిచ్చును.

నెట్టి.—[తనగోనెచాక్కాయిచ్చుచు] అని నీళ్లలో మునిగిపోయింది.
నిప్పులో కాలిపోతుంది. ఇదియనగను, కాలను, అందానికి దానబ్బింది.

[అని ఒకపముగానవ్వును.

ను.—వర్తకులూ, మాడియేనిహారీలునవ్వు పెట్టినారు. దీనికిమర్తబ్
చెప్పడానికి మాకి ఖుషీ లేదు, మరీ మేము సవ్యులు చూడడం అబ్బమే.

వర్త.—ఈసరితులు చూచి కానిండు.

ను.—ఏమి పిల్లకి మాకి అమ్మతారా?

వర్త.—అపైదము.

ను.—వీళ్లేమి బానిసలా?

వర్త.—దంతపుబొమ్మలు జగత్సృభూ.

తురకలు.—అహహా ఏమి హాశ్వర్యం! ఏమి హాశ్వర్యం!

[అని ముక్కు మీద నేలుపెట్టుకొందురు.

నెట్టి.—ఏమివికారము! ఏమి వికారము. [అని ప్రమిదతో] ఒకే,
ఈపికాచాలు నీకు సంవా?

[ను. నటిని తాకి చూచును. నెట్టి. నటి రెండుచేతులు

పట్టి జాడించి మొగ్గులు, దండెములు, నేయించును.

ను.—[అశ్వర్యపడుచు] ఇట్టి యబ్ధుతాలు ఇంకాదేపాటి వుండును?

వర్త.—మాజాబితా చదువుటకు ఒకపగ లెల్ల పట్టును.

ను.—[అత్తగతము] ఏలాగైనా వీటి నన్నిట్ని లప్టాయించవచ్చిందే.

[ప్రకాశము] ఏమి వలీసాహేబ్? మనము ఈరాత్రి యిక్కడే వుంటాం.

వలీ.—నాకీహడా యాయబ్ధుతాలు చూడవాలా వుంది, సర్కారు
మాయంటముందు చెప్పుకొన్న విందు చేయవాలా వుంది, ఈవేళ విందుకి అను
గ్రహించేసి కేపు ఇదిచూడడానికి చిత్తం చెయ్యకూడదా, అని గులాం మన్వి.

కు.—పడకలు పంపి ఆ బిండు యిక్కడికి తేప్పించు.

కత్తి.—మహానుగ్రహం, మహానుగ్రహం.

వర్త.—న్నేహితులూ అని తమకే పిలిచినారు. అందఱు ఈరాత్రి మాయంటిబిండు పుచ్చుకొని మమ్మధన్యులను జేయఁగొరెదము. సర్వముసిద్ధము. స్నేహముతో సంతోషము కూడదని తమకే నెల విచ్చియున్నారు.

కు.... ఏమి వజీర్నాహాయిలువారి యిష్టం?

వజీర్లు.—సర్కార్ యిష్టమే.

కు.—మంచిది వర్తకులూ.

వర్త.—మహాప్రసాదము! మహాప్రసాదము!

కు.—అట్లైతే త్వరగా వెల్లిమనకి భోజనంబిందు చేసి, తర్వాత మన కన్నులకీ చెవులకీ మల్లీయినిందూ చేస్తాం, లెండి రండి. [అందఱు లేతురు.

రాజు.—[జనాంతికము] సుల్తాన్ బాయి, తమకు తెలియనిది గాదు గదా జాతిభేదము. నేను జాబితాగా సరకులకు మున్నెవలలుకేసి, మొత్తము చేసి, స్వరలో మీపని యగునట్లు చేసెదను. పిమ్మట కొవలసినప్పుడు కలసికొని యెదను. సరకులను తరలించునప్పుడే తమకు ఎఱుఁగ వచ్చును.

కు.—[జనాంతికము] అవగా ఏమిగుర ద్రవ్యం మాకీ, మీరు శేఖండా ఖానాగోష్ఠి చెప్పుడం! యేమీ చేస్తాం! తమచి త్తం. [వజీర్తో జనాంతికము] ఇది చాలా నుంచిదే అయినది. [వర్తకులతో తురకల నిష్క్రమింతురు.

వెట్టి.—నాగొర అట్టిదాపుపట్టం జ్ఞాపం వస్తూవుంది.

(మజిలీరంగు.)

1 కత్తియూ 2 నొరయూను గలసియున్నా గలకొరి పువులకొకఁగఁదరమే? కత్తియూనొరయూను గలనూక యొన్నా గలకొరి పువుల నొకఁగఁ దరమా. మొత్తముగ 3 హినుము మొనయుచున్నా ముదముగ 4 మధుపములచికము పిలుచునే?

మొత్తముగ హినుముముగిసినవెన్నా ముదముగ మధుపములచికము పిలుచుచో.

1. యుగంధరుడు. 2. ప్రతాపరుద్రుడు. 3. కత్తివులను. 4. తురకలు. 5. యుగంధరుని. 6. ప్రతాపరుద్రుడు.

‘పుల్నా’ అంటేగదా కనుక్కొన్నారు. ‘జీని నాయనోయి, కనుక్కొన్నానో!’ అంటేగదా యిద్దరీ పట్టుకొని తన్నినారు. నేల పొడిగ్నే సముద్రం పొంగకుండావుంటుందా? తెగ్గాలిగ్నే యినుమైనా మెత్తబడకుంటుందా? సంగీతానికే చాపరాళ్లు కరుగుతాయట, విడియెండకు మంచుగడ్డ కరగదా? నిద్రలో కాకిని గుడ్లగూబ కొడుతుంది. పట్టపగలు గుడ్లగూబను కాకి కొడుతుంది, నీళ్లలో మొసలి ఏనుగును పడుతుంది. నేలను మొసలిని కుక్కకరుస్తుంది. సమయంలేదా, స్థానంలేదా? వెధవలందఱు నామాటలు వెర్రిమాటలంటారు. నేనున్న కొంతసేపు మానం వహిస్తాను.

రాజు.—[ఆత్మగతము] విశ్రమించి పిమ్మటఁ గలసికొమ్మని గురువరు నాజ్ఞ. అట్లే చేసెదను. [అని నిష్క్రమించును.

వెట్టి.—[ఆత్మగతము] అప్పుడే క్రిందితట్టున తురకలు వచ్చి వినోదించుచున్నారు. అచటికేపోయి ధిల్లినగరరాత్తునునియొక్క వజీరుప్రాణమధుపములను బరణితెరచి నలిపివేసెదనుగాక. [అని పరిక్రమించును.

స్థలము. 5. ఆ యోడయే, లోతట్టు.

[అంతట పడవకడుపులో తురకలందఱు ఉచితాసనముల నుపవిష్టులై ప్రవేశింతురు. బొమ్మలు తాంబూలము లిచ్చి హుక్కాలు పెట్టును, పీచోపులు వేయును.

సు.—[కైపుతో] వర్తకులూ, వాడలు మీవి కొంటాం మేము. ఇంత అబ్ధులం వాడలు, ఈదేశంలో చెయ్యలేరు. మేము సుల్తాన్ వున్నాం, నీటి మహల్ మే వున్నాం. ఈయేరు ఖండకం వుంది.

వర్త.—[ఆత్మగతము] వీనికి కై పెక్కుచున్నది. [ప్రకాశము] జగత్ప్రభువు చిత్తము.

సు.—అచ్చా! అచ్చా! [అని విశేషముగా నవ్వి, ఆత్మగతము] కైపుగా తోస్తుంది! [జాగ్రత్తతో] వర్తకులూ, నిన్నటి నాచిరంగు ఏదీ? అప్పట్నుంచి అక్కడ అడుతూనే వుందా? [ఆత్మగతము] కైఫ్ ఎక్కా అవుతూవుంది. నా చిరంగు అప్పుడే మర్తబ్ అయింది. అడుతూవుందా అడుగుతాం.

ఒకపజీర్.—బండగానె ఆనీ, ఏమి యీ-యీ-యీ - దాని శేరు, రాశేడు, అ! యీ విందు!

సు.—మనము బ్రతికి లేము. చచ్చి వీరవృద్ధం వున్నాము నేము చెప్తాం. ఈ సావాగర్ల దంతా హాశ్వర్యం, అబ్ధుతం, తమాషా, చమత్కారం, గమత్, వుంది.

మఱియొక పజీర్.—ఆహా ఏమి ఆషెర్బెత్!

“ ఏమి ఆ మాజూమ్ ! ఏమి ఆ లాహిరి ! ఏమి యా మాధుర్యం!

సు.—కేట్ భాయి. వఖ్నాడు, యెప్పుడో జ్ఞాపకం లేదు, మేము యిలాగే వాడాలో వఖ్ నాచీ చూచినాం. అది మాకి యిప్పుడు, తెచ్చిం పండి భాయి.

మఱియొక పజీర్.—మేము వఖ్నాడు, వ్యప్నంలో యిట్టంటివాడా మే వఖ్నాచీ చూచినాం ఘల్తాన్వాఁతోకూడా. [వికటముగా నవ్వుచు] వారికి తోకా వూడుతుంది వోయి? మానోటా చమత్కారంమాటా వచ్చింది ! హిహిహిహి! ఆనాచీ మేము చూడవాలా; తెచ్చించండి. కేట్ వర్తకులు గోవా భాయి.

సు.—ఆనాచీ వస్తే మేము కూడా అడుతాం, లేదు మొగతాం, లేదు, పజీర్ భాయి, యేమి చెప్పినాం? ఆనుతా తోస్తుంది.

వర్త.—[అత్తగతము] వీరెక్కడ నున్నారో పీరి తెలియదు. వలీఖాను పక్షమువారుమాత్రము కైపు లేకున్నారు. [ప్రకాశము] జగత్ప్రభూ, చూచినదే చూడనేల? జగత్ప్రభువువారు తెలుగుదేశము జయించిన కీర్తి నాటకమును చూడవచ్చును.

సు.—మాకీర్తినాకటం! మాకీర్తి నాకటం!

వర్త.—అవును. తమకీర్తినాటక మే. దానిని మాదేశపుమహాకవులు తమకోసము చేసి వారు.

సు.—వజీర్నాహ్, బలేతమా! బలేతమా! నాటిక మారంభించండి.

వర్త.—మా యువోగస్థుల, నాకర్లు అందఱు చూచుటకు జగత్ప్రభువువారి నెలవును ప్రార్థించుచున్నాను.

సు.—లోకమంతా చూడవచ్చును. హాహహా! ధూర్జయంద్రులో కల్లూలో పగలో నాహేబ్ చూడవచ్చును. వచ్చుత్రాలో కల్లూలో రాత్రి బీబీ చూడవచ్చును! జంగల్ మే వుండే సింగ్ పులి కూడా చూడవచ్చును. హాయి హాయి హాయి హాయి. సమద్రంలో వుండే మచ్చం కన్ను ముయ్యక చూడవచ్చును.

ఒకవజీర్.—[అరగన్నవడుచు] హాకాశంలోవుండే పచ్చీకూడా చూడవచ్చును.

వలీ.—[అత్తగతము] బలే యమధర్మ రాజువహాయం! అతిఘలభంగా బీళ్లనందరిని సావశీదా చేయవచ్చును.

వర్త.—మహానుగ్రహము! మహానుగ్రహము! ఆటగాండ్రు తెచ్చెదము.
[అని నిష్క్రమింతురు.]

సు.—[తాంబూలకరండవాహినినిగూర్చి] మాకీ యేలడా యేలడా యేలడాయిలో వచ్చినందుకు చచ్చినావు అగే హచారీ?

[అని దానిచేయి పట్టుకొనును.]

తాంబూ.—ఆహచారీ వేరు మహాప్రభూ.

సు.—ఆహచారీని మేము చూడవాలా. బలే! బలే! బలే!

వలీ.—మనము ఎన్నిలడాయిలలో చస్తాం సర్కార్?

సు.—ఆహా! మీరుకూడా నాలో యిక్కడ వున్నారా! మీరు యెప్పుడు చచ్చినారు సాహేబ్?

వెట్టి.—[సమీపించి] ఇప్పుడే. ఇప్పుడే.

సు.—అహా! దివానాబహద్దర్! దివానాబహద్దర్! మాదగ్గర మాదగ్గర. [అని తన ప్రక్కను తనకు వలీఖానునకు నడుమ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని] దివానాబహద్దర్బాయి హచారీకి మేము చూడవాలా.

[వెట్టివాడు తన ప్రమిదను చూపును. అందఱు వికృతముగా నవ్వుదురు.

అంతట వలీపాత్రము సిపాయీలును ప్రవేశింతురు.

వలీపాత్రము.—బలే! బలే! షర్వం సిద్ధమా?

సిపా.—క్షుద్రం సిద్ధం,

వలీపా.—మరి కదలండి. [ప్రయాణభేరి, ఇతరవాద్యములును.

వలీపా.—మీరు ఖులదాయిలో యే మేమిషక్తి చూపారు చెప్పండి.

సిపా.—[ఒకరితో నొకరు] మనము గులాంద స్కవైర్లు నిషీచేత కట్టించు
కొన్న పాటా కానితామురా, [అని సవాద్యముగా పాడుదురు.

ఒక సిపా.—[అమ్మన చేయి యుంచుకొని] సర్దార్, నేను,

ఋఘులి ధొం కలోన యెఘిలే నా ఘసామి

రఘిలే యి నము దాగే పఘిడిమియా.

[కదమ సిపాయిపాత్రములు వెంటఁ బాడుదురు.
మఱియొకఁడు.—[అల్లే] నేను సర్దార్,

నీ రంతా షారాయి నారంతా ఘంజాయి

జూరీ నిషా లేని పీమా మియా. ,,

ఇంకొకఁడు.—[అల్లే] నేను సర్దార్,

హాఖానా నా ఘస్తీ లేఖాన్ని పార్వాల

ధీఖోనీ యే షేటి షేఖా మియా. ,,

[సిపాయిలందఱు కలిసి పాడుదురు.

* పీఖాల కీ కోసి హాఖానా నీ కేసి

రాఖాను లూ రండి కేఖాలేస్తాం.

యేళ్లన్ని కోశేఖా నాళ్లన్ని దోశేఖా

ఊళ్లన్ని బల్వల్ల కాళ్లు చేస్తాం.

యేస్తాల కొమ్మటి పీనాలు గా గొట్టి

గానపెం టలుగా తున్ది యేస్తాం,
సామూల శేవు లట్టి నామాలు నా కేసి
సీమాలు పోగొట్టి నామాజ్ కేస్తాం,
అయ్యాల ముక్కట్టి రొయ్యలు దిన్నించి
సయ్యేద్ సాహేబ్ చేసి నాపు చేస్తాం,
సిక్కుగు ద్వైతల తక్కులు నల్లించి
అక్కడి కక్కడే నిక్టా కేస్తాం,
రాసివా సామూలా మానాముగా దెచ్చి
కానీక సర్దార్ జె నానా కిస్తాం.

సు.—వహవ్యా! వహవ్యా! [వర్తకులతో] ఈవస్తాదులు కూడా బొమ్మల్ చెయ్యలేక పోయినారా వర్తకులూ?

వర్త.—జగత్ప్రభూ, రసజ్ఞ కేఖరా, ఈవస్తాదు లందఱు బొమ్మలే.

సు.—[పట్టి చూచి ఆశ్చర్యముతో ముక్కుమీద ప్రేలుంచుకొని]
వర్తకులూ, మీది వర్వం మోపంపుంది. ఏమిహాశ్చర్యం! ఏమిహాశ్చర్యం
మీరు యీలోకం వర్తకులుగారు. ఏలోకం వర్తకులు?

వెట్టి.—యమలోకం వర్తకులు, వెంగళప్పా, తెలివితక్కువ ప్రశ్నలు
కేస్తావు?

వస్తాదులు, వర్తకులు.—[సవ్వచు] దివానాబహద్దర్, నీవే ప్రళయ
కాలుడవు, మేమే కింగరులము.

వెట్టి.—అయితే మాకాయస్థుడు చిత్రగుప్తు డేడి?

వర్త.—చచ్చినవారిని యమునియెదుట మాటలాడ సిద్ధపఱచు
చున్నాడు.

వలీషా.—[అత్తగతము] ఈధిల్లి యేలకపోతే నేనుపఠాకాకాను, తెలంగీ
దేవం కొడ్డే రాణువకీ లూటీ విస్తారంవస్తుంది, అది నాకీ వశం వుంటుంది.
ఈలడాయిలో ఖున్నా చస్తే వంలీవం, బలికీతే తర్వాత సఫాయి,

సు.—[వలీఖానుజూచి] ఇదేమోయి యిది? యిట్టంటి ఆలోచన
వుందా నీకి?

వలీఖాన్.—బండగానె ఆరి, ఇదంతా బిబ్బరి, జూటూ, వుత్తనాటకం.

సు.—ఈవును పుత్తనాటకం మే, కానీ చూస్తాం యింకా.

[ప్రతాపవాద్యములు మ్రోగును.

వలీపా.—మనం యిప్పుడు వోలెంగోల్ చేరినాగదా. యీదండు
పట్నం, పట్టడానికి ఖుస్రూతో చూడేవు చేతి రాజాకి పట్టడాన్ని జంగల్కు
పోదాం.

సిపా.—సర్దార్పితం. [ప్రయాణధేరి, ఇతర వాద్యములును.

సు.—అవూ! వలీఖాన్. లడాయిలో రాజాకి పట్టినాక్ చెప్పినావే?

వలీఖాన్.—ఇదంతా జూటూనాటకం సర్కార్.

సు.—మంచిది, నాకటమే, చూస్తాం యింకా.

వలీ.—మరిసడవండి. [అందఱు సవాద్యవాదనముగా పరిక్రమింతురు.

వలీపా.—అడ్వీకి వచ్చినాం రాజాకి వెళ్ళండి.

[సిపాయిలు చెదరి అన్నేషణ మభిసయించుచు నిష్క్రమింతురు.

వలీపా.—రాజా నాకీదారికితే ఢిల్లీకి తీస్తానిపోతాక్. ఖుస్రూ
ఇక్కచావనీ.

సు.—[వలీఖానుతో] అరేయేమిరా నీకీ ఖుస్రూఖాన్ మీద అంతా
ఖావేషి?

వలీఖాన్.—తమరు కైఫ్ మే వున్నారు, తమకీ యిదీ అదీ తెలియడం
లేదు. అరే నట్టువులు, యేమి నాట్కం యిది, జూటూనాట్కం ఆడ్తారు?
మాకీ సుల్తాన్వాకి ద్వేషం చేస్తారా?

సు.—[కోపముతో] అరే! యేమిరా యింతా జబర్దస్తీ మాటాడ్తావ్?

వలీఖాన్.—లేదు అల్లా. నట్టులుతో మాట్లాడినాను. గులాంతుల
మీది.

సిపా.--[రాజును పట్టిలేచి] స్వర్గార్నాహేచ్. ఇద్దో రాజా మీ ఖయిదీ.

వలీ.--అహా! రాజాకి పట్టినాను గదా!

పెట్టి.--నాకొక పెంగళప్పు ఒకపాటుకట్టి నేర్పాడు. ఇది చూడకపోతే అది వినంజేమి, [అని లేచి ఆడుచు పాడును,

రాజా నేమో పట్టలేదు, రాతు నేమో పట్టలేదు,

చాకలిపే రని వల్ల సాయెబయ్య పట్టినాడు,

మంత్రిమాటకు మోసపోయి మంచిదుస్తు నగలు దొడిగి

నేట నేసము వేసుకొని కాటి మొనలో గునుకుచున్న

చాకలిపే రని వల్ల సాయెబయ్య పట్టినాడు,

రాజా నేమో పట్టలేదు రాతు నేమో పట్టలేదు, చాకలి...

సు.--[అత్తగతము] అహాహా! ఎంతమోషం! ఎంతమోషం!

[ప్రకాశము] అరే వలీ యేమిరా మషాల్వలాకి మాచేత తాజీం యిచ్చినావు.

వలీఖాన్.-- దివానాది పాటా నమ్మతారూ. నాదీమాట నమ్మరు.

సు.--కానీ కానీ. అరే వర్తకులు, ఏమి మాకీ మోషం నాకటం చేస్తారు? మీకీ తల్కాయ అక్కలేదా?

పెద్దపెట్టి.--తలకాయ అక్కట లేదా? తలకాయకోసమే యింత కొలువు. జగత్ప్రభూ, మేము, తమదర్శనమునకు వచ్చి మూడుమాసము లయినవి, వచ్చిననాడే యీమోడకు లంగరు దింపి కొంచెమవలికి జరుగుటకు మరల లంగర త్రేణులంగరుతో ఒకశవము మొండెము రాయి కట్టినదిలేచినది.

సు.--తర్వాత? తర్వాత?

వలీఖాన్.--[వర్తకులను నుల్తానును అత్యుగ్రముగాఁ జూచుచు, అత్తగతము] యమధర్త రాజాషహాయం మోషం వుందా? వచ్చినపని జర్గ దాన్ని జగడం పెద్దారు తోస్తుంది.

పెద్దపెట్టి.--అంతట ఎవరో పాపము, ఎవరో చంపినారు, బంధువులు వెదకుకొనివచ్చిన ఈయవచ్చును, అని ఆశవమును ఓడలో పెట్టితిమి. గట్టున

నక్కలఁ గాంచి పోయి చూడఁగా తల యొకటి దొరకినది. అది ఈ మొండే మునకు సరిపోయినది.

సు.—తర్వాత? తర్వాత?

[వలీఖాను తన పక్షమువజీర్లకు హెచ్చరిక నేయును.

పెద్దసెట్టి.—అంతట మేయబంది చేసి బౌషధములచే ఆశవమును ఈ గదిలో కాపాడియున్నాము. మఱిమాగ్రహచారముచే శవమువెంటనే చచ్చినట్లని విశ్వాసము కూడ ఆగదిలో చేరినది. రాత్రు తెల్ల అందులో కోయని యేడ్పులు. ఎండఱకో మాకళాసులకు ఆభయముచే జ్వరములు. ఎండఱనో ఆవిశాచము పట్టి మాపాశోహితులు ధూపము జేసిన పలుకుచు, తాను ఖుస్రాఖాన్ —

సు.—[అశ్చర్యముతో] అ! అ! అ! ఏమి? ఏమి?

[వలీఖాను కత్తి దూయును, అతనిపక్షము వారును దూయుదురు.

పెద్దసెట్టి.—[వణఁకుచు] తన్ను వలీఖాన్ చంపినాడని, నుల్తాను బారితో చెప్పుమని యేడ్చును. తిమితో చెప్పినతర్వాత దానిని పోగొట్టు కొందమని యింతకాలము ఇంత కష్టపడినారము.

[వలీఖాను నుల్తానును పొడువఁబోవును. వెట్టి, వలీకోత్తిని లాగిజేసి

వాని పెడ టెక్కలు విఱచిచిట్టును. సిపాయిప్రాతములు వలీ

ఖానుమిత్రులను ఆశ్చే చేయుదురు.

సు —అరే! యీహాశ్చర్యాలలో మౌనై పు గయా, అంతా పట్టపగల్గా వుండి! అరే! అరే! జాటానాకటం చెప్పినావు! యెంతాద్రోఘీరా నీవు! నీవు మాకీ కొమార్తెకీ యిచ్చి పెళ్లిచేస్తావు! విందూ చెప్పి యింటికి తీస్కొని పోయి చంపడానికీ, నిక్షయం! అహో హాశ్చరం! ఎంతాద్రోఘీ! ఎంతా ద్రోఘీ! మాకీ చంపె యీపాసి మాఖుస్రాకీ చంపినాడులో వందేఘం యేమి? అరీ ఖుస్రా! అరే ఖుస్రా! ఆయ్యో! ఖుస్రా! వాడు మాబిడ్డా, వాడు మాకూనా, వాడు మర్దయా, మేమూ మర్దయా.

[అంతట గదినుండి ఖుస్రూవచు విశాచాధిష్ఠిత మై
వచ్చును. వర్తకులు గడగడ వణితురు. వజ్రము
భయభ్రాంతులై మూరము జరుగుదురు, అట్లే
సుల్తాను వడవడ వణితును.

సు.—[భీతినాటితముతో] మాడుమావం ఖానా లేక సాక్కిన
దవడలు, చిక్కినశపం, ఎందుతాటికాయలొక తల్పాయ, ఎందుతాటిబొంద
లొక మొండెం. వీడికి చూస్తే మాకీ గుండె కుప్పని పోతుంది ! గాధరా
వుంది! క్యాకర్నా!

ఖుస్రూ.—[వెద్దలోదనముతో] మేరే బాబ్, ఘయాజ్ ఉడ్డిక్-
టోగ్లాక్ సుల్తాన్, బందగానె అప్, నాకీ వలీ చంపినాడు. అడాయిలో
చావలేదు. బిసాత్ ప్రాణం దొంగచేతా చచ్చింది. వీడు రాజాకి పట్టలేదు,
చాకలికి పట్టినాడు. [సుల్తాన్ విభ్రాంతుడై వినును.

వెట్టి.—[వలీఖానును తన్ని దొరలించుచు] 'దివానాని పాటా నమ్మ
తారు, నాది మాటా నమ్మరు.' [వలీ వణితును.

ఖుస్రూ.—రాజా తర్వాత వచ్చినాడు. అడాయి బంది, మన దం
డంతా మర్గయా. నేను మేరే బాబ్, మేరే బాబ్, మేరే బాబ్, తమ
పాదాల్ దర్నణంకోషం, పరారిచేసి శిశ్రికి వచ్చినాను.

[సు. వణితుచు ఏడుపును. సుల్తాన్ పక్షము వజ్రమును
వణితుచు ఏడుపును. వలీ. కన్నులు మూసికొనును.

ఖుస్రూ.—వీడు సర్దార్దా అని, వీడు సర్దార్దా అని, వీనికి దర్నణం
చేసి, నీవుచాకలికి లేచినావు చెప్పినాను బాబ్, తమతో చెప్పవద్దు
అన్నాడ్. తప్పకుండా నేనుచెప్తాక్ అన్నాను. అయితే పోనీ సికాల్పాదాం
చెప్పి, కబుర్లడుగుతూ, ఇక్కడ్కివచ్చి అద్లో అడ్డమాడు చెప్పి యిద్లోయిడ్డ
నాతల కొట్టినాడ్ బాబ్, మేరేబాబ్. [వలీ. మూర్ఛిల్లును.

ఖుస్రూ.—వాడ్కి అట్లా మీరు తల్కాయ కొట్టించి నాకి గోరి
కట్టిస్తే నాహత్త హల్లాకాడికి పోతుంది.

సు.—[కన్నీళ్లతో హఃతుచు] యిద్దే వాడ్కి శాస్త్రీ చేస్తా . నీకి బంగారం గోరీ కడ్డాం, ఏడవకు హల్లాకొడ్కిపో. అహహా, మూడుమాసా ల్కింద దివానాగోడ్గోస్తీవవాన్లు వీడిరి చూచినాం చెప్పినాం. ఈవలీ పాపి జూటాభాత్ అన్నాడో, మాకీ యుద్ధంలా ఖుస్రూ నుర్గయా చెప్పినాడో.
[వలీఖాక్ మూర్ఛ తేరును.

ఖుస్రూ.—మేరేబాబ్కు సలామతీ. నేనీదేఘం తమకివప్పగించి అల్లాకొడ్కి పోతావున్నాను.

[ఖుస్రూ కశేబరమునుండి చెకుముకిశాస్త్రీ వెలువడి కశేబరమును త్రోసి వలీకిమాత్ర మగపడి చాటునకు పోవును.
వలీఖాక్,—[చెకుముకిశాస్త్రీం గని] హా! హా! హా! యంధర్మరాజా
[అందఱు కశేబరమును దరిసి కని ఆశ్చర్యపడుదురు.

వెట్టి.—నన్ను పిలుస్తావా?

సు.—ఆరే గాడిదా, యమధర్మ రాజేమిరా?

పెద్దసెట్టి.—[హఃతుచు] చావబోవువానికి, ఇది హిందూనావ గనుక యమధర్మరా జగపడినాడు.

సు.—వీడ్కి మేము యంధర్మరాజ్ అవుతాం.

మాదీ నమ్మిన్న నుంచి వజీర్లకి

మాపై ఖాకేషీ చేస్తాడు.

మాషాల్ వాలాగాడ్కి మాకీ తాజీం ఇప్పి

మాకి హా వ్యాసం చేస్తాడు.

మాగులాం కు సంపి మాకీ స పాయి చేసి

మాతఱు వీడు యెత్తాడు.

హిద్గిద్గో వీడికి హిందారు చూడండి

యేటాపో తూ హల్లా కేస్తాక్.

వేడి వేడి వేడి వీడినెత్తు రాగి

వీళ్ల మొఘాన ఘూ చేస్తాక్.

వీళ్ల డొక్కలో చించి వీళ్లకే నులైంచి
వీళ్లకో బా మ్మన్నాను వేస్తాకా.
నిప్పు రం పాతతో నేత్తి యన్న ల్లాక
నిత్యం పిళ్ళైమ్మలో కోయిస్తాకా.
భగ్గున్న న్నిప్పులో పదియేస్సె వోళ్ళోజు
పాతి మ: వ: మ్మాయ్ చేయిస్తాకా.

[అని వలీఖానులను కొట్టబోవును.

పెద్దసెట్టి.—కట్టినవానిని తమరుకొట్టగూడదు, అంగరక్షకుల కాజ్ఞ
చేయుడు.

వజీర్లు.—అవును, బందగానె అలీ, మేము చెప్తాం. ఎవర్రా, అక్షి?
ఈపాపాత్ములకి తీస్కానిపోయి తలకొట్టి రాయికట్టి జమ్నామే వెయ్యండి.
అది సర్కార్ ఆజ్ఞ.

అంగరక్షకులు.—సర్కార్ చిత్తం. [అని కొనిపోవుదురు.

పెద్దసెట్టి.—[ఒకవర్తకునితో అపవారించి] వలీతల తెచ్చి భద్రము
చేయుము.

[అ వర్తకుడు నిష్క్రమింపగా, గుభీల్ గుభీల్ అని నీటి
లో జేసిన శబ్దములు అగును, గుండ్లు మ్రోగును.

అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును.

వర్త.—వీరే మాపుకోహితులు.

ను.—ఓహో చిత్తర్ గుప్తజోన్మయలు!

[చెకుముకి వలీఖానుని ఖరారునామా గుల్తానుచేత పెట్టును.

ను —[చదువుకొని] అహో! మాకి యీ రాత్రి చంపడానికి మూడు
నెలలో కుట్ర. ఇది వాడిదే దస్తూరీ. ఇది వాడిదే దస్కూత్. ఇది వా డెవ్కొ
రాసినాడే ?

చెకు. - ఎవరికో? ఈ చీటి ఒక నాణెం జగత్స్పృహవువారి యాస్థానమున సభ లేచివచ్చుట నాకు దొరకెనది. ఆశక్తువు లందఱు తమకు దొరకుటకై, ఇప్పటివఱకు నేను దీనిని దాచితిని. ఈవర్తకులకు ఈకుట్ర తెలిపితిని. వాని యింట జగత్స్పృహవునకు విందు తప్పించి వారివిషయమున తమకు చేసిననాకరీ తమకు ప్రత్యక్షమే.

సు.-వారిచేత బతికినాం. మీ వుప్పురానికి చాలా సంతోషం! హేయేమి రాత్రియిది! వీడ్కి మేం సిఫాయి మొదల్ ఫాజ్ దార్ చేశి, సర్వ సేనాపతి చేసి, ధనం ఇచ్చి మర్యాదల్ ఇచ్చి, వజీర్ చేసి, మొదల్ వజీరు చేసినాం. మాకీ యింతా ద్రోఘం చేసి నాడు! హే హే హే!

[నేపథ్యమున బాలస్వరముగా]

దాదాజీ, దాదాజీ, నీహుకుం చెప్పి వీళ్లు నాకీ
చం శేస్తున్నారు! దాదాజీ, దాదాజీ! దాదా ఆ ఆ ఆ.

సు.-హే! నా హన్నాకోమారుడి యేడ్పు విన్నట్టుంది! ఆ! నాపాపం నాకికొట్టిందా! హే! హే! హల్లా! హల్లా! [అని మూర్ఛితుడై పడిపోవును. వజీర్లు. - [వణతెనుచు చెమర్చుచు] హేయేమిరాత్రియిది! ఏమి రాత్రియిది! అయ్యో! పెద్దపిసాసీ సహృదం లోనో రెగని కూనపిసాసీ చేరింది! వీడు వలీఖాన్కు పెంచి నాడు; దాన్ని పది వీడ్కి వీడి అన్నా పెంచి నాడు. అతడు, సచ్చేతప్పడు, మాకళ్లు చూస్తావున్నవి, యీపాపాత్తుడివల్లో పెట్టి పోయిన నోరెరగని కూనకి ఏడేళ్ల నిఘవుకి, వీడు గోడచాటు వుండి చూస్తా వుండి, [కన్నీళ్లతో ఏడ్చుచు] తల్చుకొంటు మాగుండెల్ నీరవుతుంది, ఆ మహా ప్రభు నిఘవుకి, వీడు యిద్దర్ మనుషుల్ చేత, ఇతనికి పిలిచిపిలిచి యేడుస్తా వున్న నిఘవుకీ, సంపించి వేసి తళ్లు యెక్కినాడు, ఆపాపం యిప్పుడు వీడి గుండెకి తగిలింది సాదాగర్ భాయి.

పెద్దపెట్టి. - శివశివా! శివశివా!

[చెకుముకి నుత్తానుముఖమున పన్నీరు చల్లును. నుత్తాను ఆశ్వాసిల్లును.

వజీరు.—బంధగానె ఆరీ, ఇక యిక్క మనం వుంటావెద్దు. నగర్కు పోదాంకండి.

సు.—నగర్నుంచి గుండు మాగుండెకి యిప్పు తగిలించి, మేము యిప్పు నగర్కు రాలేము.

చెకు.—మఱియిదటనే శయనింపుడు, సర్వము సిద్ధము, వాతో రండు, కొంచెము పెర్బత్తు పుచ్చుకొనుడు, ఆయాసము తీటును.

వజీరు.—అట్లాచేయండి.

[చెకుముకి పర్బత్తు ఇచ్చును. సుల్తానుల్రాగును. వజీరును, చెకుముకియు సుల్తానును శయనగృహమునకు తోడ్కొని నిష్క్రమింపఁబడిరి.]
అంతట రాజు ప్రవేశించును

వెట్టి.—పెద్దసెట్టి, మహారాజానకు మంగళ వేష మొసంగుము.

పెద్దసెట్టి.—శుభము శుభము శుభము. తమరును మంగళ వేషము ధరింపుము.

[అని వెట్టివానికి మంత్రి వస్త్రములు ఇచ్చి, రాజానకు వస్త్రములను ఆభరణములను తెచ్చి యిచ్చుచును. వెట్టివాడు మహామంత్రి వేషము ధరించును.

పెద్దసెట్టి.—జయము జయము మహామంత్రి యుగంధరులవారికి.

చెకు.—[ప్రవేశించి యుగంధరునింగని] జయము జయము యమ ధర్మరాజ మహామంత్రిగారికి. [రాజుంగని] ఈయమసభలో సాదాగరుల వారు దేనికి వెలలు వేయుచున్నారు? [అగదు. యుగం. తల ఆడించును.

రాజు.—[రాజవేషధారణమును ముగించుచు] వెల గలవానికి వేయఁ గలమేగాని లేనివానికి వేయఁగలమా?

చెకు.—వెలలేని సరకులుం గలవా యీవర్తకులయొద్ద?

[అగాదు. యుగం. తల ఆడించును.

రాజు.—[ముగించి తటాలున యుగంధరునిపాదములు పట్టుకొని, హర్షాశ్రుగర్భితముగా] ఈ యుగ్మమునకు వెలగలదా కాస్త్రులవారూ?

ఉ. 1 శ్రీదయతుండు శివానవులఁ కిజెంది నిజాశ్రితు నింద్రుఁ బ్రోచున
ట్లాదట నాయరాతుల వెలార్చి నను నృతతంబుఁ బ్రోచుచుక,

4 శ్రీదునిఁ బేదఁ బేద నలశ్రీదు నొగర్చి నిధి స్వాసించు నీ
పాదసహోపహద్యయిఁ డ్రాజ్ఞకశ్రణ్య. వచింపు మూల్యముక. 6

[ఆని యాపాదములకు బాష్పములం దడుపును.

అందఱు,--లేదు, లేదు, లేదు. [మూఁడు అగానులు.

యుగం,--లేలేము వత్సా [ఆని రాజును లేపి కూర్చుండఁబెట్టి]

వైనిశముతండ్రి, ఖేదపడకు.

రాజు,--తమ యజ్ఞమీతిన దోషమే, వైవదోషముగాదు.

యుగం,--వత్సా, గతమునకు చింతిల్లకు.

ఉ. రాణ దలిర్ప నీ కళిలరాజులు దండనతు ల్రచింప, ని

న్నాణపుమాళికంపులఘనద్యుతి గల్గడఁ జాట్టువాఱుచో,

జాణను ని న్వరించు నలశాత్రనలక్ష్మిని లెండ్లియాడఁ బా

రాణియలంకృతిం బడయు రాజశిఖామణి, నీకదాబ్జముల్. 7

రాజు,--మహాప్రసాదము మహాప్రసాదము.

యుగం,--వత్సా, నీ బాహుకార్యమును పీరి భక్తివిశ్వాసములు

కావించినవి.

రాజు,--నా సుకృతకార్యమును గావించినవి.

యుగం,--పెద్దసెట్టి, బాల్యమున మాసహాధ్యాయిని సహక్రీడివియు

నైన స్నేహవిశ్వాసములను పూర్ణముగా చెల్లించితివి.

పెద్దసెట్టి,--కంటికి తెప్పలవలె సదా రక్షకుల రగు తమకు నాచేయు
కొలుపునకు ప్రశంస యేల?

రాజు,--ఆచంద్రార్కము ప్రశంసనీయము మీయందఱవిశ్వాసము.

1. నారాయణుఁడు. 2. అనునలను. 3. సంహరించి, అదటక =
ప్రీతితో. ఆరాతులక = శత్రువులను. 4. కుబేరుని,

యుగం.—చెతుమునీ, ఇప్పుడీ ఢిల్లీనగర మెట్లయినది?

చెతు.— (పంచచామరము.)

సచిత్రగుప్తకింకరంబు చాయపట్టి చండతకా

విచిత్రనైఖితికా! మెఁగని వీడినట్లు లయ్యెఁ జూ.

2 విచేతనంపు మొండియంపు కేరింపు లింక ఢి

ల్లిచెట్ట, జ్యేష్ఠలక్ష్మీ గౌరిలింక దీనిఁ ప్రేమతోకా.

8

యుగం.—ఇక్కడికి లెక్క అప్పగింపుము.

చెతు.—హతకేఘల—నుల్లాను, ఇరువురు ముసలివజీర్లు, ఇరువురు జవానులు, వీరు మెర్బత్తునిద్రలో వైదు.

యుగం.—వత్సా, మన సన్నాహమును పరికించుచుంటివా యింతసేపు?

రాజు.—ఏచారించితిని. ఈ యోడల నున్న పదివేలుగాక నదిపొడుగు నను నాబలము ఏబదివేలున్నదిగదా. మనమేల ఢిల్లీని పట్టఁగూడదు?

యుగం.—చచ్చినపాము, పట్టి నిలుపుకొనుట కీసన్నాహము చాలదు.

రాజు.—తమ చిత్రము.

తెద్దసెట్టి.—ఏలినవారు ఒక కొన్నియేని నిజమంగళాలంకారములు ధరింపరాదా?

రాజు.—విశ్వనాథక్షేత్రమున ప్రాయశ్చిత్తమై, విశ్వనాథపూజయై, [యుగంధరుని పాదములు నూపుదు] ఈపాదములను నాస్వహస్తములఁ బూజించి, పిదప.

చెతు.—తురకలు తిండికి లేవఁగానే లంగరు లెత్తినారము. నిద్ర కేగినంతనే చాఁప లెత్తినారము. ఉభయవేగములఁ బోవుచున్నవి. తోవ విశ్వనాథసేవ.

8. సచి...డతకా=చిత్రగుప్తఁడును కింకరులును తోడుగా యమధర్మ రాజు మహాకోపముతో. 1. భక్షించి. 2. ప్రాణములేసి.

యగః.—మఱి అందఱు విశ్రమింపుడు.

అ. సెట్టి యొకడు, నేను, ఔకుమకిశాస్త్రియు,

కొలరుగ్రహాదుకనులభంగి,

మేము మువ్వరమున మెల్కొని యుందుము,

ప్రభువు విశ్రమంబుఁ బడయుఁగాక.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.

న వ చ్చాం క ము.

సలము 1, ఓరుగల్లు, నగరిలో, రాణి పూజామందిరము.

అంతట విరహకృశ వ్రతస్థ రాణి గౌరిని పూజించుచును,
చేటిక ఒకకరణము అందిచ్చుచును, కొందఱు విప్రాంగనలు,
పురోహితుడు, తద్భార్య, తత్సూచయ, ప్రవేశింతురు.

పురో.—అమ్మా, స్వప్నములో చేతి లిచ్చినవరములు తప్పవు. ఈ
దినమే నీవు ప్రాణేశ్వరనిం గలసెదవు.

రాణి.—మహానుభావుల వాక్పరిభావము.

[అని గౌరిని బాదును, చేటికలు మృదంగాదికము వాయింతురు.

ఖమాజ్ రాగము. చాపుతాళము.

*ఇందుమాలి కామినీ, మృగేంద్రగామినీ,

దెందమందుఁ గూర్చుపే, నా కందు దీర్చుపే. ఇందు.

దుప్తవర్గ శిక్షణీ, నీ కేప్తరక్షణీ,

కష్ట మడఁచి ప్రాణనాథుఁ గనులఁ జాపుమి. ఇందు.

† కల్పకముల హరునితపము కన్నెలీలసే,

సల్పి యతని సగము గొన్న సాహసాంగినో. ఇందు.

కల నొసఁగిన వరము లిపుడె కరుణ సేయవే,

‡ కులగిరీంద్ర కన్య, జాలి గొనవె, కావచే. ఇందు.

*ఇందు—చంద్ర కేళిమని (శివుని) భార్య, సింహము నెక్కి గంచ
రించుదానా, (నీ) మృదయమందు (నాపై) ప్రేమ వహింపుము, నాదుఃఖ
మును పోఁగొట్టుము.

† కల్పకము=సృష్టి మొదలు ప్రళయమువఱకుం గలకాలము.

‡ హిమవంతుని యొక్క.

రాణి.— [దోయిలించి దోయిలించి అమ్మవారి పాదముల పువ్వులు చల్లి] ఓసి, కాశీ, ముత్తైములగంప అందియ్యవే.

చేటి.— ఇదిగో.

[అని దగ్గఱఁ బెట్టును.

[రాణి ముత్తైములు దోయిలించి గౌరిపాదములం దర్పించును.
ఒకచేటి.—[ప్రకేశించి] దేవీ, నల్లీ పువ్వులు, కడమవి అన్నీ వచ్చినవి.

రాణి.— ఏవేవి? ఎంతెంత?

ఆచేటి.— పదిఒళ్లు పువ్వులు, నూరుబింజలు పన్నీరు, నూరుగిండ్లు అత్తరు, ఇంకొచ్చిల్లరులు వున్నవి.

రాణి.— గగము అత్తగారిపూజకు కొనిపాండు, సగము ఇక్కడికి తెండు.

ఆచేటి.— ఇవన్నీ అత్తగారు పంపినవే.

రాణి.— అటయిన మహాప్రసాదము. అంతయు తెండి బాగ్రత్తగా.

ఆచేటి.— దేవిగారి యజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును.

రాణి.— ఈ వీనులు గౌరీవాగమృతమును గ్రోలిన యాదినమే ప్రాణేశ్వర నగరప్రవేశతూర్వనాదామృతముం గ్రోలుగాక. గౌరీపూజాపరిశేషతమను మోత్కరంబుతో ప్రాణేశపాదములం బూజించెద.

[అని మరల గౌరిం బూజించుచు పాడును

[చేటికలు వాద్యములు వాయించురు

హిందూ. కాపి రాగము.

హంపకతాళము.

నీవే గతి గావే, నిటలాడు రాణిరో,

కావవే వేగమే, వేగమే.

నీవే.

శరణుఁ జొచ్చితి నీ చరణము తల్లిరో,

కరుణతోఁ జూడవే, చూడవే.

నీవే.

తెల్ల మయ్యె నా యల్లమీ వేళ,

తల్లిరో, ప్రోచితే, ప్రోచితే.

నీవే.

* ఫాలనే త్రునియొక్క (శివునియొక్క)

నౌరీ మ హే కులు కాతుర వృమాట,
పారము, చేసితే, చేసితే.

నీవే.

నిన్నే నే గొల్వ నిభిలజన్ముల
నెన్న జే యీశ్వరీ, యీశ్వరీ.

నీవే.

కల నీ కథ, నిద్ర కలగని ధ్యానము,
తెలివి నుతి, నేయజే, నేయజే.

నీవే.

చుక్క లన్ని పూవు, లక్కడలి పన్నీరు,
లెక్క చేతులో, నేయజే, నేయజే.

నీవే.

మొక్కుగయి కొమ్మా, మొక్కునై కోవమ్మా,
మొక్కడ నోయమ్మా, ఓయమ్మా.

నీవే.

[మత్తయిదువులు పాడుదురు. చేటికలు వాద్యములు వాయించుదురు.

ఆనందభైరవి రాగము. రూపకతాళము.

గిరిరాజతనయా, రక్షింపు;

వరము లొసగి మమ్ము వాసిగాఁ బెంపు.

గిరిరాజ.

అతిక నేత్ర మొకటి, యర్ధాంగ మొక్కటి,

తళుకు †లే నెలపూవు తల నొక్కటి,

కులుకుని గప్పుచేజి కొదమయు, గుఱులుగా

వెలసి లో కము లేలు విశ్వేశ్వరాణి.

గిరిరాజ.

१ వాకు వా కున నాను ॥ భారతీదేవిని,

+ ఏకస్థానము లేని యిందిరను,

* కల—నాస్వప్నావస్థ సీచరిత్రగాను, నానిద్ర సీధ్యానముగాను, నాజాగ్ర దవస్థ సీస్తోత్రముగాను చేయుము. † లెక్క—లోకములో సంఖ్య లెంతవఱ కుండునో అన్ని చేతులు నాకిమ్ము. ‡ లేనెల=లేతచంద్రుడు. १ వాకువాకునన్=ప్రతివారినోటను ॥ సరస్వతిని, + ఒకచోట స్థిరముగా నుండని లక్ష్మిని.

జేరిన ర జయతు మేనసె నెలరొని,

లోకము లేలుతై లోక్యజనని.

గిరిరాజ.

[చేటికలు పుష్పాదికములను తెచ్చి యుంతురు. రాణి

వానిని పరీక్షించుచు యథాస్థానముల నుంపించును.

పురోహితపుష్పరూడు సంభావనీయబ్రాహ్మణులతో

వేటుకాలం బ్రవేశించును.

ఒక శృద్ధబ్రాహ్మణుడు (అవధానులవారు)—[ప్రవేశించుచు]

‘ఆపదా మపహర్తారం దాతారం సర్వసంపదామ్.

లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయోభూయో నమామ్యహమ్.’

హర్షన్నబ్రాహ్మణులు.—అబ్బో ! ఆవధానులవారా ! రండి రండి,
ఇక్కడ ఇక్కడ. [అని వారిని సగౌరవముగా కూర్చుండఁ బెట్టుదురు.

వారను కూర్చుంటలో పడఁబోయి కుప్పరుందురు.

ఇతరులు.—పెద్దకాలము !

మఱియొకబ్రాహ్మణుడు [కుండలధారి చయనులవారు].—[ప్రవేశించుచు]

‘హరే రామ హరే రామ రామ రామ హరే హరే

హరే కృష్ణ హరే కృష్ణ కృష్ణ కృష్ణ హరే హరే.’

ఇతరులు—రండి రండి, చయనులవారు, నీవు లేరా.

[అని చిన్నవాని నొకని జరిపి ఆయనను కూర్చుండఁబెట్టుదురు.

పురో.—[వీరికడకు వచ్చి] ఇన్నాళ్లు ప్రార్థింపఁగా ప్రార్థింపఁగా ఈ
దినము చయనులవారు ఆనుగ్రహించినారు.

చయనులు.—నాయనా, మీరా? మహాదేవయ్యగారా? ఈదినము
కూడ అగ్నివోత్రము లయిన తర్వాత ఉపనిషత్తులు పారాయణము చేసికొను
చుండి యిక్కడిమాట నుజవనే నుజచితిని, తర్వాత మనుమరాలు జ్ఞాపకము

చేయఁగా వచ్చితిని. మీ పరిపాలనను జేసెడియున్నాము. మీయొడ యెఱుఁగెడిది
టమి లేక యుండవచ్చునా?

మఱియొక బ్రాహ్మణుఁడు [కుండలధారి నిమయాజాలవారు]—
[ప్రశ్నించుచు]

‘శివం శివకరం శాస్త్రం శివాత్మానం శివోత్తమమ్

శివమార్గ ప్రణేతారం ప్రసాదోఽస్తి సదానితమ్.’

వేదికడ ఎన్ని గుంజిళ్లు పెట్టినను శాస్త్రకు నొప్పిలేదు. ఈద్వారములు
దాటి ఈసోపానములు ఎక్కువప్పటికి నా పని అయినది.

ఇతరులు.— ఓహో! విశ్వేశ్వర సోమయాజాలవారు! ఇన్నాళ్లకు
గ్రామము విడిచి దయచేసినారు. ఇక్కడ ఇక్కడ.

[అని సగౌరవముగా కూర్చుండఁ బెట్టుదురు.

పురో.— బహుదినములకు కటాక్షించితిరి. సోమదేవమ్మగారు కూడ
వచ్చినారా?

సోమ.— మాయంటిదా, వచ్చినది. దానివలననే యింత యాలస్యము.

సోమదేవమ్మ.— [ప్రశ్నించుచు నవ్వుతో ఆత్మ.] ఇక్కడి కొచ్చినా
తప్పలేనా?

పురోహితభార్య.— రండి సోమదేవమ్మగారు, రండి. [అని ఆమెను
రాణి కడకుఁ గొనిపోయి కూర్చుండఁబెట్టి, కొడలితో] ఆమ్మి జగదంబికా,
మనము ముత్తయిదువులను పూజితాము రాజే అమ్మా.

పురో.— [తనకుమారునితో] మహేశ్వరా, బ్రాహ్మణపూజ కానీ.

[రాణిచందనపువ్వుతాంబూలాదులను సంస్కారవంశములనుగాఁబరికించి

చేటికలచేత మహేశ్వరయ్యకడకును జగదంబికమ్మ కడకును బంపును.

వారు బ్రాహ్మణులకును ముత్తయిదువులకును వినయోగింతురు.

పురో.— ముందు చయనులవారిని పూజింపుము.

చయనులు.— సోమయాజాలవారున్నారు, మహానుభావులు, వారిని
పూజింపుము నాయనా ముందు, ఇంక పెద్ద లెవరున్నారో చూడు బాబూ.

సోమ.—తమకే ఇవట వయోవిద్యాకర్త జ్ఞానక్షేపాలు. సాక్షాత్తు ఆపస్తంబుల వారే. బాబూ చయసులుగారికే కొనిమ్మ నాయనా.

[మహేశ్వరయ్య చయసులవారికి చందనాదికము ఇచ్చును.
చయసులు.—ను లేమి చేయవచ్చును! పెద్దలమాట తప్పగూడదు,

[అని గ్రహించును. ఒకరిద్దఱు బ్రాహ్మణకుమారులు

లేచి యితరులకు చందనాదికము సమర్పింతురు.

చయసులు.—[మహేశ్వరయ్యతో] నాయనా, మహాపుణ్యజన్మము
మీది, 'కర్తాకారయితా' అన్నారు పెద్దలు, [బ్రాహ్మణపూజ జరుగును,

ఒక బ్రాహ్మణుడు.—[ప్రక్కవారితో]

క. ఈ మాన్యవృత్తపావన

సామీప్యంబందు నున్న సమయం బెల్లకా

నామః దోచు మధురలో

నా మీ సేతుణసమీపమం దున్నగతికా.

1

మఱియొక బ్రాహ్మణుడు.—

క. ఊరఁ గల *నామ లెల్లరు

నీ రాజిని నీ మెపూజ నీక్షించినచో

సారమతి నల్లయననూ

యారంధతు లగుట కొక్క యంకిలి యున్నే !

2

ఇంకొక బ్రాహ్మణుడు.—సాక్షాత్తు ఆ కాశివికాలాక్షి ఇట్లవతరించినది.

[మహేశ్వరయ్యవరహాలు పల్లెరములతో బ్రాహ్మణులకు కుమ్మరించును.

కొందఱు బ్రాహ్మణులు.—[వరహాలు ఉత్తరీయములో పట్టుచు]

వీమయ్యా, మహేశ్వరయ్యా, ఇరుసలతోఁ గొలిచి కుమ్మరించుచున్నావు ?

మోయలేము బాబూ.

1. ఈమాన్యవృత్త=మానసీయ మైనచారిత్రముగల యీరాజియొక్క

2. *కుటిలస్త్రీలు.

మహేశ్వ. — కోపగించకుండు స్వామీ, కోపగించకుండు; ఇంకొక పల్లెయు, ఇంకొకపల్లెము. [అని మరల మరల వరహాలు తుమ్మరించును.

అమువ్వురు బ్రాహ్మణులు. — అయ్య, పిల్లపాలోహితలూ,

(సీసము.)

ఒక. — సాధించిలో నీదుజనకు లీదేవికై *భూరిసమాకృష్టిభైరవంబు? మఱియొక. — కాదేని, చేసిలో కనకధారాస్తోత్ర బీజాక్షరాదిసంయోజనంబు?

ఇంకొక. — అది కాదు, సిద్ధించె నలకుడోపాస్తి.

ఒక. — దొరకెబో వీరికిఁ † బరకుడేధి.

మఱియొక. — వళ మయ్యె నితనికి వటుయత్తి.

ఇంకొక. — యది గాదు, ‡ నిధ్యంజన మితండు నేర్పినాడు.

ఒక. — కంటె చేర్చుసారంగంబు ధృ కనకగిరికి ?

నెచటి దెన్నిది నెలలుగా నీ విధమున

వచ్చుబ్రాహ్మణ్యమున కెల్ల బైడిరా?

దెచ్చి యిచ్చెదవు, వచింపు ద్విజకరేణ్య.

3

మహే. — ఆ. జగతి నేల వెలసి సాక్షాత్తహాలక్ష్మి

సింహాపీఠి నధివసించి శేరి

నవనిధులను వితరణము నేయుచుండంగఁ

బో అద్దయేమి కలుగు భూసురేంద్ర?

4

చేటి. — ఈ రత్నరాసులు మాడ వినియోగము చేయుమన్నార దేవిగారు. [అని అందించును.

3. *స్వర్ణాకర్షణభైరవ మనుమంత్రిమును. దానిసిద్ధిచే అమితముగా బంగారము దొరకును. † ఇనుమునకుం దగిలించిన అయిదుమును బంగారము చేయువస్తువిశేషము. ‡ నిత్యేపములను జూపుకొటుక. ధృ మేరుపర్వతమునకు అది యంతయు బంగారము.)

మహేశ్వర:-స్వామీ, బంగారము భార మని యివి పంపినారు. పుచ్చుకొండి నుడునుభావులారా. [అని విప్రులకు కుమ్మరించును.

ఆమువ్వుడు బ్రాహ్మణులు.--భార మన్నందులకు దండన యిది. నీచిత్తము. [అని పుచ్చుకొందురు.

ఒక ముత్తయిదువు.--బంగారం మహాలక్ష్మి. ముత్యాలు కెంపులు వజ్రాలు అన్నీ మహాలక్ష్మి, వద్దనరాదు. ఇళ్లల్లోయెన్ని బోషణాలై నా చాలడంతేదు. వొచ్చిపుచ్చుకోకపోతే, అబ్బో! వైదికుల కెంతగర్వమో అంచాయే. ఒకనాడైనా మోయగలిగే లాగయియ్యరు. మాయిళ్లలో తెనగలై నా యిన్నివాయనం పెట్టలేము.

జగదంబిక.--అమ్మ గాదూ, మాతల్లి గాదూ, ఇక వొకటే పల్లెం, వొకటే. [అని ఒక్కొక్కరికి మరల మరల బలవంతముగా వరహాలు, ముత్తెములు, ఇతరరత్నములును, కుమ్మరించును. ముత్తయిదువులు మూటకట్టుకొందురు.

ఒక బ్రహ్మచారి.--కొంచెం పువ్వులరాశివలె ఈవరహాలరాశి గనంగా కన్నులు ముడి తిరుగుచున్నవి, విఙ్మవిఙ్మ గొనుచున్నవి. ఏల మనకీడబ్బు? దీనిని మన మేమి చేయగలము?

ఒకడు.--పెండ్లిచేసికొమ్ము.

ఆ బ్రహ్మచారి.--దీనికి వ్యయము లేదుగదా, వరదక్షిణాది లాభమే గాని?

ఆ యొకడు.--^{శక్తి}తరువాత యజ్ఞము చేయుము.

ఆ బ్రహ్మచారి.--బలి బలి.

ఒకడు.--నేను ఈయెడు నెలల ధనముతో కాశీలో శాశ్వతసత్రము వేసెదను.

,, [అపవారించి ప్రక్కవానితో]

క. తురకలగొలుపునకుకాని

ర్హరణముగా నీధనమున నఖిలము న నే

దరిసింది కాని, రానే

శ్వరుఁ బాడగని, పడయువాడ కాశ్వతేశుభముకా. 5

ప్రక్కవాడు.—[అపవారింది వీనితో] నా యీ సర్వధనముతో,

క, గ్రామగ్రామంబునఁ గా

శీమార్దములకా హిమాద్రి నేతులు దాకక

దామరకొలంపు లిడెద మ

హామద సైన్యపులనున్నయతికిం బ్రతిగాకా. 6

ఒకడు.— నేను నాకొమార్తకు పెండ్లిచేసెదను.

„ ఈదేశమున జీర్ణాలయములు లేవు, నేను పరదేశముల జీర్ణో
ధారములు చేయించి మాన్యము లిచ్చెద.

„ నేను విద్యార్థులకు వడ్డసోదేతముగా భోజనము పెట్టుటకు,
సకలలోపచారములు జరుపుటకును, తేనివోట్ల నెల్ల సత్తములు జేసెదను.

[రాణి ముత్తయిదువులకు నమస్కరించును.

ముత్తయిదువులు.—నీవు నీప్రాణేశ్వరులున్నూ కడుపునిండా కడు
పెడుపిల్లలను గనుకొని ఆపార్యతీపర మేశ్వరులలాగ కాశ్వతంగా భూమి
పాలిస్తూవుండండి.

రాణి.—[వామాక్షిస్పందనము నూచించి పురోహితభార్యతో] అవ్వ
గానూ, నాయెడముకన్ను ఆదరుచున్నది.

పురో. భార్య, ముత్తి.—శుభం, శుభం, శుభం.

ఒకచేటి.—[వడిగడిగా ప్రవేశించి] దేవీ, దేవీ, ఏలినవారు గడికొట
కొచ్చినారు. [రాణి హర్షాశ్రువులతో తనమెడలోనిహారమును చేటి

మెడను వైచి, ఆభరణము లూడ్చి దాని కిచ్చును.

చేటి.—[ఆభరణములు గ్రహించి రాణిపాదములకు మ్రొక్కి] తల్లీ,
ఇంక బాములో దరికన మని మంత్రి గారు మనివి చేయునున్నారు.

రాణి.—[మరల వామాక్షిస్వందనము నూచించి] ఓసి, ఈకంటి సంవాదము లేక ఆతిప్రియ మగుటచే నీమాటను నేను నమ్మలేకున్నాను.

పువ్వులచేటి.—[ప్రవేశించి] ఇంక 1000 బళ్ల పువ్వులు 100 బళ్ల పన్నీరు, 50 బళ్ల ఆత్తరు, తమకోసం వస్తున్న వని పువ్వుల శిరస్తాపంతులు చెప్పినారు.

రాణి.—ఓసి, మా వివాహాదినముకన్న ఈదినము మాకు ప్రియముగా నున్నది. ఈపుణ్యదినమున, మాప్రాణేశ్వరులు మాకు దర్శనమిచ్చు నీమహా త్వవమున, ఆపుష్పదులను,

క. గంపలు దించెలుగా నగ

రంపునువాసినల కెల్లరతు నింటింటికా

బంపక మిడు మని యిచ్చె మా

పంపుగ వచియింపు గంధపాలకుతోడకా.

7

చేటి.—దేవిగారి యజ్ఞ.

రాణి.—నాకు హర్షాతిశయముచే నేమియు తోచకయున్నది. ఈ కల్యాణంబును ఆత్మగారికి తెలుపుకొని వారి దీవనం బొంది వచ్చి మరల గౌరి పాదములం బూజించుకొని ప్రాణేశ్వరులం గనులఁ జూచెదను.

పురో. భార్య.—మంచిది, రా అమ్మా.

పురో.—పెద్దలందఱకు రాణిగారు నమస్కరించుచున్నారు. మహర్షులారా, ఆశీర్వదింపుఁడు.

వృద్ధబ్రాహ్మణులు.—మాతపషష్ఠాంశము వారి క్షేమమునకే గదా!

రాణి.—ధన్యురాలను.

[అని పురోహితభార్యాన్ని పుచ్చేటలుతో నిష్క్రమింపగా]

[పురోహిత తత్పుత్రులును నిష్క్రమింతురు.

బ్రాహ్మణకుమారులు.—మనము గడికొటకుఁ బోయి రాజయ్యగంధరుల పరిధవము చూతము.

వృద్ధులు. — ఈదినము మేము ఈబరువుతో ఇట్లుచేరుట ఎట్లు ?

కొందఱు బ్రాహ్మణకుమారులు. — స్వామీ, ఎట్లయిన మేము మోచె
దము తెండి. [అని వారిమాటలు కై కొనుదురు.

వృద్ధులు. — [ఇచ్చి] నూజేండ్లు బ్రతుకుదురు మీరు.

స్త్రీలు కొందఱు. — [పరస్పరము] తోరగారావో, వోఁదో, తోరగారా,
యిళ్లకు పోదాం. అలశ్యం చేస్తే యీకోజు విధుల్లో నువుగొజు రాలదు.
రాజాస్తాడువ, మంత్రిస్తాడువ. [స్త్రీలు పురుషులు అందఱు పరిక్రమింతురు.

ఒక బ్రాహ్మ. — ఓసి, నామాట నీవు మోసికొని పోదువా? నేనుకూడ
గడికోటకు పోయెదను.

బ్రాహ్మణి. — నావే నేను మోయలేకున్నాను, మీవి నేను మోయడ
మెక్కడిది?

బ్రాహ్మ. — స్వారస్యముగానే చెప్పితివి.

వృద్ధులు, స్త్రీలు. — నగరు వెలువడుటకే క్రోశ మైనది; మేము పరుగెత్త
లేము. ఇక్కడ నెచట నేని రవంత కూర్చుండి మే మిల్లు నేరెదము.

[అని నిష్క్రమింతురు.

బ్రాహ్మ. — మనము త్వరగా పోదము రండి రండి. [అని త్వరగా
పరిక్రమింతురు.

సలము 2. ఓరుగల్లు రాజవీధి.

[నేపథ్యమున చాటింపువాద్యము.]

బ్రాహ్మ. — [శ్రవణ మభినయించి] ఏమి చాటింపు?

అంట వెట్టివాఁడు డప్పు వాయించుచు ప్రవేశించును.

బ్రాహ్మ. — ఏమిరా ఆచాటింపు?

వెట్టి. — [ఉచ్చైస్వరముతో] సామే, యాయాల పెద్ద మంతరిగారు
ఉగంధర దేముడుగారు సాకలాయన పేరాయన్నిధిల్లి నుంచి తీసకొని ఈపట్నం
వొచ్చి కేరినారు. [డండండండ] పేరాయన్ని యెత్తుకెల్లిన తురకోడి బుట్ట

కొట్టించి తెచ్చినారు. [డం డం డం డం.] ఢిల్లీనుల్లాన్నిహడా తెచ్చినారు. [అమచు డం డం డం డం.] మంత్రిగారికి మారాజు కాశీదాకయెచురెల్లి [డం] ఉచ్చవంతో [డం] పట్టంలోకి తీసుకొచ్చినారు. మారాజుగారిని పట్టంలోనికి తేనడానికిబేతాళ నాయనింగోరుదండుతో ఎదురెల్లి నారు; మారాజయెల్ల యిభవాలతోటిన్ని పట్టంలోకి వస్తావున్నారు. [డండం] పట్టమంతా అలంకారం శివ్యాళికిందే. [డండండండం.]

[అని వాయించుచు నిష్క్రమిం.]

బ్రాహ్మ.-త్వరగా పోదము. త్వరగా పోదము. [అని పరిక్రమింతురు. అంతట ఆకాశయానమున విద్యాధరమిథునము

ప్రవేశించును.

విద్యాధరుడు.-ప్రేయసీ, గౌరి లా నేయిచటికి తనభక్తురాలు ప్రతాపరుద్ర మహారాజు పట్టపుడేని యీశ్వరాణి కళ్యాణమును తనకన్నులతోఁ జూచుటకు రాక, మనలం బంపిన జేల?

విద్యాగరి.-ఆర్యపుత్రా, గంగతో మహేశ్వరుడు మంతనమాడినది మొదలు గౌరి యలిగి, యిప్పుడె యలుక తీటి యాయన యుపలాలనంబుల మునింగి యున్నది. భక్తతత్వల, నన్న శర్వాణీః శ్యాణమును కనులఁ గాంచి వచ్చి నివేదించు మని మనయందలి యనుగ్రహాతిశయముచే మన కానతిచ్చినది. ఆర్యపుత్రా, చూడు చూడు!

క. పుర మెల్లను గ్రీడామం

దిరమగఁ *గై నేతె వొంది దీపించును. † రా

జ్వరమా ‡ వాసకగజ్జిక

శ్రీయురు లాలస నెరుగుచూచుచున్నది విభునికా.

తి

తి. *అలంకారము. † రాజ్యలక్ష్మి యనెడిది. ‡ పడుకటింటి నలంకరించి తన్నులంకరించుకొని భర్త సేవరుచూచుచుండునాయిక. శ్రీ గొప్ప కోరికతో.

సరిగాని, అదేమి ఆర్యపుత్రా, నగర మెల్ల వానకుఁ దడిసిపట్టునది !

విద్యాధరుడు.—వాన గాదు ప్రేయసీ, వీధుల నెల్ల, అత్తరు, పన్నీరు, చందనద్రవములు, వర్షించినారు.

బ్రాహ్మ.—గడికోట కోదారి దగ్గఱ, ఇటు పోదము.

[అని నిష్క్రమింతురు.

విద్యాధరుడు.—ప్రేయసీ, అవే గడికోటలో జేరాలు; జన సంఘము చూడు! మనము నదటికే పోదము. [అని ఆకాశయాన మభినయింతురు.

స్థలము ౩. గడికోటకడ లోపులో జేరాలు మొదలు

ఓరుగంటినగరివఱకు ఆకాశము.

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్రా, కాశికడ మనము విశాలాక్షి విశ్వేశ్వర సేవార్థము పోవునపుడు ఆదినము మనకగపడిన యా మేనాపల్లకీలు ప్రతాప రుద్రునిరాణీవాగముల వనితలంచితిమే. ఇదే మాశ్చర్యము! వానినుండి తురకలు పురుషులు దిగుచున్నారు! ఎవనువారు?

విద్యాధరుడు.—[పరికించి] ఆశ్చర్యమే. అతఁడే ఢిల్లీ మల్తా, కడమ వారు అతని వజీరు. [మరల చూడ్కి నిగిడించి] ఓహో! కడమవారందఱు వైదీలు, బంగారు సంకెటలుచూడు.

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్రా, వారి నెవరు ఎట్లు వైదుచేయఁగలిగినారు?

విద్యాధరుడు.—ఇదంత అల్ల వాడుగో అమంత్రి యుగంధరదేవుని నీతి విద్యావిజృంభితము.

విద్యాధరి.—అటువైపు చూడు మార్యపుత్రా, ఎనిమిదేనుఁగులపై ఒకతే అంబారి వేసినారు. అందులో రాజు, సుల్తాను, ఇద్దఱు రాజమంత్రులు, ఇద్దఱు వజీరులు, మావటీలును, అంగరక్షకులును కూర్చున్నారు. వారాంగనలు వింజా మరలు వేయచున్నారు, ఛత్రము పట్టుచున్నారు.

విద్యాధరుడు.—బలిబలికే! అష్టగజపుష్పకము ఎంతదీదీప్యమానము! అదె తరలుచున్నారు చూడు.

చ. ఏనిమిది దిగజంబులు రహిత౯ వహించుధరాతలంబుపై,
 †దినకరచంద్రభోడుతలిదీపిత ‡ మాకనకౌచలం బనక౯,
 †కనదురుధాముఁ జేకళికాముఁడుఁ, బాదుషహా, వజీర్లు, నం
 గనలును గల్గి పుష్పకము గ్రాలు గ్రగజాష్టకనిష్ఠపీఠిపై. 9
 విద్యాధరి—అదే మార్యపుత్రా, వారు తరలఁగానే ఆ యాశ్చర్యము !

క. నెరయించెండగ, సంపెఁగ

నిరిజడి యన, సంజయెగులు విజేగి చిద్రుపల్లె

ధరఁ బడె నన, బంగరుమల

కరఁగి తురిసె ననఁగ, నింగి కడుఁ బను పయ్యెక౯. 10

విద్యాధరుఁడు.—మద్దరాలా, అది వాస్తవముగా నువ్వర్చవచ్చియే,
 పేదల కొఱకు రాజాధికృతులు గురియుచున్నారు.

విద్యాధరి.—[సభయము] ఆర్యపుత్రా, ఏమి అటువై పున ఆరక్తవర్షము!

విద్యాధరుఁడు.—ఓసీ బేలా, రక్తవర్షము కాదు, రత్నవర్షము. అచట
 బ్రాహ్మణ జనము, వారికై మహామంత్రి కురియుచుచున్నాఁడు.

విద్యాధరి.—అహా! ఆ దేమి గోహణశృంగపాతమువలె నున్నది!

విద్యాధరుఁడు.—

సీ. చూడుచూడుము దవ్వుఁజూడ్కికి వీ డెల్ల రేఁగుతేనియగుఁటిరీతి నొండె.

సీనుచున్నవి చూడు మిండ్లయోడులు చెట్లయాకులు నరల నారీకులముల.

వనితలపలవ న్నైవలిపంబులఁబురంబు కలయఁబూచిన ‡ కానకశవహించెఁ

బరగుఁ జూడుము †కేతుపట్టికాతతి నింగి సకలజాతి ‡విహంగనికరమనఁగ.

9. *మార్య చంద్ర నక్షత్ర తారా సమూహప్రకాశితము. †పసిండి
 కొండ(పేరువు). ‡కెలుఁగుచున్న గొప్ప తేజముగలవాఁడు, ఏకళికాముఁడు=
 ఏకళిలానగరియొక్క మన్నుఁడు, ప్రతాపరుద్రుఁడనుట. గ్రహనిమిదిఏనుఁగుల
 పైనున్న యంబారిలో.

11. *అడవియొక్కశోభను. † జెండావస్త్రముల సమూహము.
 ‡ పక్షి సమూహము.

తే, వచ్చుకొండుఁ గదసి యెడఁ గ్రుచ్చుకొనఁగ
 నగరి తమి మీఁ జే యెడ యోర్వ కెగఁపె ననఁగ.
 నేల నిరసించి జన మెల్ల నింగిఁ జేరె,
 గనవె *యనిమేవదృష్టి నీ †జని ఫలింప.

11

విద్యాధరి.—ఊరెల్ల నేల విడిచి నింగిని సాముచేయుచున్నది.
 విద్యాధరుడు.—చూడు ప్రేయసీ, చూడు, అప్పుడే నగరప్రవేశ
 మునకు వరుస దీర్చుచున్నారు.

విద్యాధరి.—[దేనిమీఁదను బద్ధదృష్టియై అనాకర్ణి కముతో, భీత్యా
 శ్చర్యములతో] అదేమి ఆర్యపుత్రా? ఒకతలకాయను పొడుగుపాటి పెదురుగడ
 కొనకుఁ గ్రుచ్చి, అగడ వొకబండిలో నాటి ముందు నడపించుచున్నారు?

విద్యాధరుడు.—అది మనవిద్యవలనఁ జెలిసికొవలసియున్నది [అలా
 చించి] అది యీరాజును కొనిపోయిన వలీఖానుని తలకాయ, యుగంధర
 దేవుని తంత్రమువలన దేహమునుండి వేఱయినది. “చాకలిని గొనిపోయిన వలీ
 ఖానుసర్దారునితల” అని దానికి కొంచెము క్రింద పటమున పెద్దయక్షరముల
 వ్రాత యున్నది చూడు.

విద్యాధరి.—అహ! యుగంధరా!

విద్యాధరుడు.—చూడు ప్రేయసీ, వానివెంట నగరప్రవేశ వ్యూహ
 మును, ముందు భేర్యాదివాద్యములు, గుఱ్ఱపుదండు, మరల వాద్యములు, కాలి
 దండు, అహ! యేమి యావాద్యముల వీరరసోద్బోధనము!

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్రా, నాకు చెవుల కమ్మత మైనను, హృద
 యమునకు భయముగా నున్నది.

విద్యాధరుడు.—చూడు, చూడు, వెంట బజంత్రీల మహానాటక
 ములు, వెంట వారాంగనా కాలాశకటములు.

విద్యాధరి.—ఏమి యావాద్యనాదామృతము! ఏమి యానృత్యోత్సవము!

* తెప్పపాటు లేనిచూపుతో. † జన్మము.

విద్యాధరుడు.—వెనుక పేరిగాని కంకరగాడిద, వానిచుట్టు చాకలి పులము.

విద్యాధరి.—ఏనికి పట్టించి నోగము.

విద్యాధరుడు.—వెనుక మహాశకటంబున అల్లోజా, నుతి, మృదం గాదికము, వారాంగనావృష్యములు.

విద్యాధరి.—ఈ దూరశ్రవణమునకు ఆనాదములు చల్లగా నిద్ర గొల్పుచేస్తవి.

విద్యాధరుడు —వెనుక తురుపులు.

విద్యాధరి.—ఆవెనుక ఆప్తగజపుష్పకము.

విద్యాధరుడు.—ఆవెనుక అన్నియు విలోమముగా యథాపూర్వము, చాకలి తక్కువ. చివర ... [అనగానే సగములో,

విద్యాధరి.—చివర ఏమిది! తాటిచెట్టునంత మానిసిని బండిలో నిలువఁ బెట్టినారు !

విద్యాధరుడు.—ఖున్నాఖానుదేహము, నాలుగుమాసముల క్రింద ఢిల్లీలో వీనిని వలీఖానుడు తల కొట్టినాడు.

విద్యాధరి.—ఇదియు ఆ యుగంధరుని తంత్రమే?

విద్యాధరుడు.—అవును.

విద్యాధరి.—నువ్వి ఆర్యపుత్ర, ఆయుగంధరుఁ డెక్కడ?

విద్యాధరుడు.—[కలయం బరికించి] వాడుగో, ఎవ్వరు లేని యూరిబయటి రథ్యలో ఏకాకిగా గుఱ్ఱముమీద రోటకు పోవుచున్నాడు.

విద్యాధరి.—ఇతని మార్గములు దుర్బోధము లార్యపుత్ర.

విద్యాధరుడు.—ఓహో ఊరేగింపు కోట చేరినది.

సీ. రాజవీధిని జూడు 1 రాజీవగంధి, యా 2 శంపాతనుల తత్తఱంపు సొంపు. కిటికీల జూడుమీ కేరిక్కిక్కిరిసిన మోముపొందామర మొగ్గరములు.

12.—1. పద్మములపరిమళముగలదానా. 2. మెఱపుఁదీగవంటి దేహములుగల స్త్రీలయొక్క.

రాజా చూడ్కికి నంద రహసి, చూడఁచు వారి కనువిచ్చుచిలనల్కరికివగలు,
సింగారి చెయ్యములో, చిన్నారిటప్పలు, గుటికిలాజవర్ష ముల్లరియహాయలు,

తే. కను దవులుదాక భూకౌంతుఁ గాంచి, దాట,

చప్పఁగన్నయి, జడ నయి, యొప్పు జాజీ,

4వెము దాకిన కపురంపు బొమ్మ లనఁగ,

లోఁగిలుల కాయకతు తఁగె లోబుఁదనము.

12

క. అరమెయి దోఁపఁగ, ముక్తా

భరగము 1లుఱ, తేనిఁ గన ధవళసాధమునక

బెరసెను నీతరుణుల కా

2హరిఁ జాడఁ కిబయెల్లి లేచు నవ్వర లెనయే?

13

ఉ. వారక 1ఘర్త బిందువు లవారిగ నొక్కట రాలఁ, వ్రెచ్చి జే

హరపుటాణిముతైము లహంయుత నోయన రాలఁ, నైక్యపుం

జారుసుమాళి రాలఁ, గడసారికి తేపఘ వాప్రసుత్త కా

చారపులాజదోసిటిని జాజీచి మానముఁ గాచెఁ గోమలీ.

14

క. 1అలోకము లెద ముడి యిడి,

2లాలస దారంబుగా, 2నిలాపతి మేనక

గీలించి, మదనుఁ డాడెడు

గాలిపడగ లైరి పారకౌంతలు తరుణీ.

15

12 3. పేలాలు చల్లుట. 4. వేడి.

13.—1. ఉజ్జక—ఒప్పుఁగా. 2. నారాయణుని. 3. పాలసము
ద్రమునందు.

14.—1. చెనుట. అహంయుతక=పోటిచేత. నైక్య...ని—కేశ
సమాహమయొక్క యంద మయిన పువ్వుల సమాహమ, తేపఘవు=వడఁకు.
ఘర్త బింద్వాదులు రాలుట లాజగు రాలుటగా నితరుల కగపడె నని భా.

15.—1. చూపులను. ఎదక=వృద్ధయమును. 2. మిక్కుటంపుఁ

విద్యాధరి.—అర్యపుత్రా! నీమాపు నేమి అక్కడ గుచ్చివైచితివి? ఓహో! చెవులుకూడ కనుమన్నవా? [ఊపి] స్పర్శముకూడ? [కని] అహో! ఏమామాపము! ఏమి పతిమింది యనుకోభావము! అర్యపుత్రా, [అని విద్యాధరుని ఊచుచు] ఆ కిటికీలోని యయేకవేణీధరను రాణిని శర్వాణిని కనుచున్నావు; నీయోగ్యతను గారికి తెల్పెదనులే. [అని లాగును.

విద్యాధరుడు.—అబ్బ! ఏల నన్నట్లు లాగితివి! [విద్యాధరి మఱియొక వైపు చూచును] ఇదిగాక మఱి ఎవరు నన్ను లాగినవారు? [కలయంగని] నీబుద్ధిమాత్ర మేమైనది? రాజును జూచుచున్నావు! పుష్పకము దిగి, మేడయెక్కి పరివారమధ్య గలుగడై రాజు నీకు సేత్రోత్సవ మొసంగుచున్నాడు! మఱి యిటు చూడవా? నీచెవులు పోయినవా!

[అని విద్యాధరిని ఉంపును. విద్యాధరి
అనాకర్ణి తకముగా అట్లే చూచును.

విద్యాధరుడు.—పరివారమునకు నెలవిచ్చి, రాజు, ప్రతీహారి దారి చూప, నంటపురమునకు బోవుచున్నాడు. అతడు దృష్టిపథము దాటిన పిమ్మట నైన దీనికిచెతస్యము రాదేమోచూచెద. అహో! రాణి శర్వాణి సజ్జాలగా ముప్పుదప్పువెంట రాజుకడకు వచ్చినది. ఆయేకవీరుడు యుగంధరుడును రాజుతో నున్నాడు. ఇది యిట్లే చూచుచున్నది. [అని విద్యాధరి కన్నులు మూసి] రాజునకు ముత్తయిచువులు ఆరతి యిచ్చుచున్నారు.

గోరిక. పి. రాజు రెండుకన్నుల రెండుచూపులును హృదయంబు ననుసీమీడును మూడు మూత్రములుగా ముడివేయబడినవి, గోరిక పొడుగుపాటి సన్ననిపురియైనది. గోరికతో చూచుచున్న యానగరిస్త్రీలు గాలి పడగ లయిరి; మన్నభుజే ఆగాలిపడగలను రాజు దేహమునకు (ఇంటిచూరునకో నిట్లాటికో కట్టి నట్లు) కట్టికెట్టి చిత్రము చూచుచున్న క్రీడాపరుడు.—ఎల్లస్త్రీలును గోరిక మీఠ రాజునే చూచుచుండి రని తా.

విద్యాధరి.—[ఓంకెము నేపటికి] చేతులు త్రోసి, ఏమి ఆర్యత్రా? ఏల నాకన్నులు చూసితివి?

విద్యాధరుడు.—ఎందులకా! నాది యెదుటనే చెప్పెదనురా నీ యోగ్యతను.

విద్యాధరి.—[చింతించి, స్వరణ మభినయించి] నీయోగ్యతను నేనును చెప్పెదనురా కాంధవిలో.

[అని శర్వాణిని విడును, రాజును, విరియు చూచుచు నిష్క్రమింతురు.

స్థలము 4. నగరు.

అంతట రాజు, యుగంధరుడును, రాజమాత, ఏక

వేణీధర రాణి, బాలుడును ప్రవేశింతురు.

రాణి.—[అత్తగతము]నిద్రలోఁ గానియెడల నాప్రాణేశ్వరునెవరు వంచించగలరుగి ఆహా! ఎంతకాలమున కార్యపుత్రులీకన్నుల కగపడుచున్నారు!

యుగం.—[రాజును కేలఁగాని రాజమాత కప్పగించి]అక్క గారితో నాపలికినమాటను జగదీశ్వరుడు నెఱవేర్చినాడు.

[రాజు తల్లి పాదములకు ప్రణమిల్లును.

ముప్ప.—

ఉ. నాఁడు మహేశ్వరుండు కరుణాపరతః వర మీయ బ్రాతీయై
పోడిగ నాదుగర్భమునఁ బుట్టితి వంటది బాంతు నుమ్మికక,
నేడు యుగంధరప్రభుఁ డనిద్రకృపక వర మీయ బ్రాతీయై
పోడిగ నాదుగర్భమునఁ బుట్టితి వంట నిజంబు పుత్రకా. 16

తత్స, చిరంజీవ.

రాణి.—జయము జయ మార్యపుత్రునికి.

[అని రాజుపాదముల పువ్వులు చల్లి కన్నుల నద్దుకొనును.

రాజు.—ప్రేయసీ, వారిపాదములకుఁ బ్రణమిల్లును, పారుచేసిన సౌభాగ్యతలివి.

[రాణి యుగంధరుని పాదములకు ప్రణమిల్లును. చేతి పువ్వులు ముత్యములు బంగారపుఁ దట్టలో తెచ్చి యుంచును. రాణి వానిని దోసిళ్లఁగొని యుగంధరుని పాదముల బోయును.

బాలుఁడు, — నాయన గారిపాదాలకు నమస్కరిస్తున్నాను.

[అని ప్రణమిల్లును.

రాజు, — చిరంజీవ. నాయనా, తాతగారి పాదములకు నమస్కరింపుము.

[బాలుఁడు యుగంధరుని పాదములకు మ్రొక్కును.

యుగం. — వత్స, చిరంజీవ.

[రాజు బాలుని అంకమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొనును.

బాలుఁడు, — బాబయ్యగారూ, తాతయ్యగారుమాడా, అప్పుడు నేనూ, అమ్మగారూ, అవ్వగారూ, అందఱంపోయి అడిగినప్పుడు తమదర్శనం మాకు కలగజేసినారుగారు.

రాజు, — నాయనా, వారు సెలవిచ్చినప్పుడుగదా నీవు దర్శనము చేయవలసినది ?

బాలుఁడు, — అవును.

ముమ్మ, — తమ్ముఁడు, అప్పుడూ గాదంటివి. ఇప్పుడు చెప్పుము, నీబుణమును మే మెట్లు తీర్చుకొందుము ?

రాజు, — అమ్మా, తీర్చుకొనుట యెక్కడిది? జన్తజన్తమందును,

క. వారే రక్షకులుగ మన

మే రక్ష్యులముగను నిట్టయిడుమలు మనకుఁ

జేరక యుండఁగ నీశ్వరు

నారాధింపంగవలయు నమరొ సతముకా.

17

బాలుఁడు, — మనము తాతగారిని ఇలువేల్పుగా గొలవవలికిందిగదా.

రాజుదులు, — బలిబలి, పుత్రకా? [అని వానిని ముద్దుగొనుదురు.

యుగం.—అక్కగారూ, మనకు పరస్పరము ఋణానుబంధములు తీరగూడదు గదా.

మవ్వరు.—[కేలు మోడ్చి] మాకు వర మిది.

రాజు.—నాయనా, నీవుకూడ చెప్పము.

బాలుడు.—[కేలు మోడ్చి] మాకు వర మిది.

యుగం.—ఇక మీరు నుభం యిండుఁడు. నేను మిగత యేర్పాట్లు విచారించికొనియొడ. [అని లేచును. ఇతరులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—[పరిక్రమించుచు నవిమర్శము] ఏర్పాటులన్నియు తప్పులు జరిపి నాకై యెదురుమాచుచుండురు. [సోపానావరోహణము నటించుచు పరిక్రమించి] వీరుగో తమ్ములు, చెవుముకియు, ఓహో! చాకలియు, వేసడము పై ఆజ్ఞకై వేచియున్నాఁడు.

గళము రే ఓరుగల్లు, పిథి.

అంతట చాకలి సపరివారముగా ప్రవేశించును.

పేరి.—[కేలు మోడ్చి] దండం సామే దండం!

యుగం.—నుభి ముండు.

పరివారము.—[కొందఱు కేలు మోడ్చి] యీయనకికూడా వూరేగింపు అయ్యింది సామే. [కొందఱు తమలో తాము నవ్వుకొనుదురు.

యుగం.—మీరు వీనిని ఈ వేసడముమీఁదనే వీని యిట్లుచేర్చి, మేము వానిని తెచ్చి యిచ్చితి మని, మామాటగా వాని పెండ్లాము ఎల్లితో చెప్ప వలసినది. పొండి.

పరి.—శిత్తం మహాపైబో.

యుగం.—[ఆత్మగతము] నేను నాతమ్ములం గలిసికొని యింటికిఁ బోయెద [పరికించి] ఓహో! వీరితో విశ్వాసరావుకూడ నున్నాఁడు. ఇతనిని వారముదినములు దేహోత్సవము జరిపి లెక్క రాజసభలో చదువు మని యాజ్ఞా పించెదను. [అని నిష్క్రమింతురు.]

పరి.—[శేరిగానితో పరిక్రమించి] యిల్లిదుగో యాడిట్లు, అల్లదుగో నిచ్చె నేనుకొని గోడమీద నిక్కి యెదురు మాస్తున్నది యాడిపెళ్లెం.

[శేరి. నోరు తెఱచి అనందముతో చూచును. అందఱు సరిక్రమింతురు.

పరి.—యిక దిగవోయి సొకలి మారాజా.

స్థలము ౮. శేరిగాని యిల్లు.

అంతట ఎల్లి ప్రవేశించును.

[ఒకముసలి చాకలిది ప్రవేశించి ఎల్లిని శేరిని కలయ నిలిపి ఎఱ్ఱనీళ్లు వారి మొగములకు దిగఁ దుడిచి పాఱఁ బోయును. పరిజనులు శేరిగానితోఁగూడ హర్షించురు.

పరి.—ఎల్లీ, పెద్దమంతరిగారు నీతోటి కెప్పుడున్నారు. ఆరు, పెద్ద మంతరిగారు యీన్ని తెచ్చి నీకొచ్చినామన్నారు; మమ్మల్ని వొప్పగించ మన్నారు. మేమెప్పుగించినాం.

ఎల్లి.—దండ మామారాజాకి, ఆరిశేరు తలుకుకొంటా బదితున్న న్నాలూ. బలికొచ్చినావా మామా? ఏం కట్టపడ్డావో, మామా? మామా, కూడుతింటానా? నీకోసంవొండి నీకెట్టితినాలని కనిపెట్టుకున్నావున్నా, పువ్వులు, గెండం, *వోసననీలు, † వోసననూని, రాణీగారు పంచిపెట్టించినారు. అన్నీ నీకోసం యెట్టుకునున్నా.

[అని తెచ్చి పువ్వులదండలు అందఱకు ఇచ్చును. చాకళ్లు కొందఱు మెడలో వేసికొందురు. కొందఱు జాట్టునకు చుట్టుకొనుదురు. ఎల్లి శేరిగానికి చుట్టును. పన్నీరుతెచ్చి అందఱకు ఇచ్చును. చాకళ్లు దానిని త్రాగుదురు.

శేరి.—[పకపక నవ్వుచు] ఓరి యెఱ్ఱ మొకొల్లారా, అది మీద సట్టు కోటమేగాని తాగటం గాదురా!

[ఎల్లి అత్తరిచ్చును. చాకళ్లు జాట్టునకు పూసికొనుదురు.

* పన్నీరు. † అత్తరు.

శేరి.—[వకపక నవ్వుచు] అది గుడ్డలకి రానుకోవటమేగాని జట్టు క్కాదురా యెట్టమొక్కొక్కా.

ఎల్లి.—నీకోసం అనుబంధాలు కూడా తెచ్చినాను, లే మామా లే కూటికి, సంజుడు గూడా తేలికా, కులం బోళ్ళ కంతా మాపక్కి యిందు శేరా మని అంతా సిద్ధం చేసినా, అందరినీ కూడా పోషించిస్తా.

పరి. ముగ్ధుడియ్య.—శేరా పేరయ్య శేరా, తిండి తిను, పాపం! అది నీకోసం పడ్డాపాట్లు కతలు రామాండాలు పురాండాలు [ఎల్లితో] తీసుకొచ్చి యాడెట్టే. ఎల్లి కంచము తెచ్చి పెట్టును.

శేరి.—ఇదేం కూడేవా లే! చావు ముంగటిమాటలే నోటికి రావటం లే, యిందుట్లో *దూడ పే జేడికి బట్టి పే జేడికి అయి తేకుండా నాడు కూడు తిన్ను. [సారాయి చూపి] యీనిలకి మొగం పోకిపోయినాస్త్రా, ఇయి మాత్రం తాగేస్తా, మీరుకూడా అందరు కొంచెం నీలుచ్చుకొండోయ్.

[ముసలిది పరివారమునకు ధారాళముగా కల్లు సారాయి పోయును, ఎల్లి పేరాయకు ఇచ్చును.

శేరి.—దూడ పేజేంట్లా పేరయ్య, కూడు తినక? బట్టిపేజేంటి?

ఎల్లి.—[ఆత్మగతము] మాను యెక్కువతాక్కుండా మానుకోవాల.

శేరి.—ఈబాపన నాయళ్ళ కేతుల్లో బడి సచ్చినానురా నాయినా, ఎల్లంటే సంపేస్తా మన్నారు, ఒకపాలి మాడు రోజులందు సంపేకుంచినారు.

ఎల్లి.—ఓరు మామా? ఓర్ని మామా?

శేరి.—ఓరా, బోపననాయళ్ళు; నన్ను.

ఎల్లి.—తురకోళ్ళుమామా,

పరి.—తురకోళ్ళురా పేరయ్య.

శేరి.—బాపనోళ్లే, బాపనోళ్లే, బాపనోళ్లేరా సాకలోళ్ళలారా,

పరి.—నీకేం మతి పోయిందంట్రా!

*దూడేడా † బరీఫ్, అనునవి భక్త్యవికేషములు.

శేరి.—[మధ్యమధ్య ప్రాగ్రచు] బాబుని గడ్డి తినెట్లిం దంట్రా? బాప
నోళ్లు బాపనోళ్లు. ఆట్లు సంపేస్తానున్నాను, మానాలు సంపేసినారు. నాకు
దంజెం యేసినారు, యీపంతా గులగులే. అని బాపనోళ్లనుకు నేది దంజెం.
అ చేస్తుంటే చచ్చిరాదు సాకలొళ్లమే? సీకో! అది కొడు మాట, సదువు
చచ్చొళ్లమే? సీకో! అదీ నాదు, మీకు సదు వెక్కడిది? ఛోసీ, అద్దదీ అదీ
నాబయ్యం, అల్లని బాగా యేడిపించినా; బట్లు లేంటే దంజెం తీశేవోణ్ణి.
అట్లునూస్తే యేశేవోణ్ణి. [నవ్వుచు ఎడమచేయి చూపి] యీశేతిమీద యేసు
కోమంటే [బ్రుడిచేయి చూపుచు] యీశేతిమీద యేసుకోవటం, సరదంగాల
కొడ కొయి చూపరికి తొయ్యసుంటే యేనక్కతొయ్యటం, బాగా యేడి
పించినానా.

పరి.—పేగయ్యా, ఏంట్రా యీయెట్టిమాటలు, కూడుతీస్తా. మాకేం
తెలటంలేదు, దంజె మేంటి, సరదంగా లేంట్రా, నీ మొకం?

శేరి.—మీకు తెల్ల. యింకొంచెం నీ లుచ్చుకొండి అంతా తెలస్తది.

[అని నవ్వుచు ప్రాగ్రచు. అందఱు సంజాళ్లతో ప్రాగ్రదురు.

పరి.—శెప్పరా పేగయ్యా, నువ్వు యీయెనిమిది నెల్లు బతికినయిదం,
గతికినయిదం, సతికినయిదం.

శేరి.—యిదే యిదం, యిదం యిదే. నాకు యేమి దుస్తురా? యేమి
నగలురా! అంతా బంగారం రతనాలే. యిండుకే ఆమారాజుల్ని తలుసుకో
వాల. తలుసుకొంటే గెప్తికొస్తారు. నన్ను జేశమంతా తిప్పినారు. నాను
యక్కడికెల్లినా వోంబాయి, వోంబాయి, వోంబాయి.

ఒకడు.—సవారి మోయించినారంట్రా నీకాత?

శేరి.—బద్దరం, నాను మోయటమే? నాకు మోయటం? కవడ్దాలో!
నా నెక్కడి కెల్లినా యేనిగమీదే. నాకు అచ్చలు అచ్చలు దండు పడ్డాళ్లు
అందొరు చిందమే. నా నెల్లినకొడంతా బేరీ, డంకా, నగరా, నాపత్తు,
యింకొ యేంటేంటో మియ్యబ్బునాడైనా మీ రెరుగుదురంట్రా! [అనినవ్వుచు.

నారిగాడు.—ఈజ్జొట్టు కెల్లినాడే ఆహారముకి సలాములు కేస్తే
సంకీర్ణలో వున్నా యీ మొకం తన కనుకున్నా ద్రోయ్. ఆయేనిగమిద
తురక పదాలుకి యాదుకొళ్లు గుద్దతా వుండోడు గావాలి.

[అని హేళనముగా నవ్వును.

పేరి.—[కోపముగా] మఱి నాను కెప్పును. యీజేమయినా నూసి
నాదా? నాను కొళ్లు గుద్దతా వుండగా యీదు నూసినాదా?

మఱియొకడు.—లేదు లే. కెప్పురా కెప్పు. నానిగాడి కైపుకూతల్లే.

[నారిగాడు ఊగుచు వినును.

పేరి.—గుడి గుడికీ యెల్లి నా; నా నెల్లిన సోటంతా చటకోపాతే.

నారి.—నీకోపం నన్నేం కేస్తదిరా? నాకోపా తెరగవు.

సుబ్బాడు.—[కైపుతో] వోడికిరా కోపం? వోడికో కెప్పు, నాను
సంపేస్తా.

కొందఱు.—వోడికీ లేదురా నుబ్బా, కూకొని యును.

సుబ్బాడు.—నా క్కోప మొస్తే చటకోపం గాను, చట చట చట
చట కోపం. నూస్కో నాతమాసా, సచ్చిబలికొచ్చిన పేరయ్యమిదంట
కోప మంట!

కొందఱు.—కెప్పురా పేరయ్య, మా కేమి తెలటం లేదు.

పేరి.—పెసాదాలు! పెసాదాలు! ఒకటి మరికినా!

కొందఱు.—యేంట్రా?

పేరి.—ఆ చటకోపం నంబాకార్లు ఆయ్యవోర్ల వోరు, పూజారయ్య
వోర్ల వోరు మారాజులబుర్రమీ దెట్టేది. నాబుర్రమీ దెడిలే నాను తియ్య
ద్దని జగదమాణేవోణ్ణి [ఆత్మగతము] యీశ్వరో యేమి కెప్పినా నమ్మతారు
నాయార్లు. [ప్రకాశము] దాన్ని నెత్తి నేనుకొనే పెసాదాలు తినేవోణ్ణి,
వొక తమాసా. యెందుకుంవోరు నా నెత్తిమీద* కెప్పు నూతాం నాయార్లు?

*వచింపుము—అని పేరిగాని యభిప్రాయము.

శ్రోతలు.—మా కేం తెలటం లేదురా *కెప్పెందు కుంచోకో.

†నారి.—బుద్ధి రావటాని కుంచినారా.

పేరి.—వోరికిరా బుద్ధి రావటం?

నారి.—నీకు గాదురా.

పేరి.—అలా హాయి, మీరినంద్రా; కైంకర్యం కైంకర్యం? నాను కైంకర్యం కేయించలే? మాన్యా లీలే? గ్యామా లీలే?

శ్రోతలు.—మాకేమి తెలటం లేదు, కెప్పు కెప్పు.

పేరి.—నాముగల బోగంవోళ్లు అట్టం, నాకు దండం, వోళ్లుగాని నాముగటికొస్తే నాకు దండం, యెల్లే నాకు దండం.

శ్రోతలు.—మోము కాగడాల్టి నూళ్లే? అయి నీకు నాకు యెట్టే దండాలుగావోయి, అటలో యెట్టే దండాలు,

పేరి.—మఱై తే నాను కెప్పును.

శ్రోతలు.—కెప్పురా కెప్పురా, మాకు తెలటం లేదు.

పేరి.—యీపాలి నన్నెక్కిరించి నోణ్ని యేనిగమిదినుంచి కిందికి తోకేస్తా. ఒకనాడు, యీబాపన మారాజులు, యిందుకే అల్లని తల్సుకో వాల, 'పేరిగా పేరిగా దూడపేడ తింటావా?' అన్నారు.

కోడిగాడు.—దూటపేడకి తల్సుకోవల్సిందేరా! వచ్చా! యెట్టి బుట్ట కెక్కిందిరా!

మఱియొక శ్రోత.—ఊరుకోరా పలక్క కోడిగా.

పేరి.—[కైపుతో] నాను కెప్పునే కెప్పును. యీణ్ని గం పెయ్యండి. [ఇతరులు అట్టే చేయుదురు.

పేరి.—'అత్తినీపిస్తారా మారాజా నాకాత' అని నా నేడవటం అల్లు యెవరికడుపు లాళ్లు పిసుక్కొంటా నవ్వటం.

* శ్రోతలు కొందఱు కెప్పనగా పాదరక్ష యని తలంచినారు.
† నారిగాడు కెప్పనగా పాదరక్ష యని తలంచినాడు.

కోడి.—వొకరి కడుపు వొకరు పిసికలేగదంట్రా నొప్పి తీస్తది. మట్టి బ్యామలంటావు. తుంకొళ్లరా, అక్క తెలియంతే.

సుబ్బాడు.—నీ తెలియి కాలా సస్తారా అలా శేస్తే.

శేరి.—వవ్వా, వవ్వా, అట్లా శెప్పతో కొట్టా * నాయాలిని.

† కోడి.—ఎట్లీ, యిమడైన తన్నులు లేకుండా వున్నావు. రాయే, అన్నీ వొక పాతే తిను.

నారి.—వాన్నెందుకురా కొట్టబుడి అదేం శేరింది?

శేరి.—వవ్వా! వవ్వా! నాబ్బడి! నాబ్బడి!

ఇతరశ్రోతలు.—దూడపేడ తిన్నావా? శెప్పరా అది.

శేరి.—అదా? అబాషనో శ్లేఱ్ఱిందా? మరిశినారా. అవునూ, అపాట్కూ అళ్లు 'తీని నూద్రా యెట్టిముండాకొడకా' అని నాకూట్లో యేశినారు. పెద్ద కంచం యెట్టింబోరు మారాజులు! ఆకంచానికి ఆ శ్లేఱ్ఱిన కూటికి అళ్లని బతికినన్నాలు తల్సుకోవాల.

కోడి.—దూడపే డెట్టినందుకు మాత్రం తిట్టాలా.

శేరి.—దూడపేడకే తల్సుకోవాలా.

కోడి. నారి.—వవ్వా వవ్వా, యెట్టి బుట్టకెక్కండి! యలా తిన్నావురాపేడ?

శేరి.—యిదుగో శెప్పతా యిను సాకలినాయాలా. [నవ్వుచు] దూడపేడ యిరవకుండా కాలిస్తే ఆయెలిబూడి దుంటదే అలా వుంది. పచ్చిని గారు గదా అనుకొన్నా. యెలిబూడిద తిన్నేను మారాజా అని యేడిశినా.

ఒకడు.—ఆయెనక ఆయెనక?

[అని కైపుచే పడి, వక్త పలికినప్పుడు పలుక నప్పుడునుగూడ, చాలసేపు ఊఁకొట్టును.

* 'నాయాలిని' అని పేరయ్యి కోడిగానిని తిట్టుట. † 'నాయాలిని' అన్నమాటకు 'నాభార్యను' అని కోడిగాడు పేళనమునకై పెడయర్థము చేసినాడు.

శేరి.—ఆయోగం దవ్వంత నిట్లో యేస్కొమన్నారు. కొంచెం గిల్లి యేస్కున్నా. మఱియింక నారంగా! ఆ నీపి నా నేమిశ్చెప్పదును! నోరంతా మదనం, వొల్లంతా మదనం, పల్లంతా మదనం కల్లు శెవులు ముక్కంతా మదనమే. అల్లకి దండాశెట్టి, ఆ దంతా తిన్నా. తిని ఒక తమాసా శేకినా.

ఒకడు.—యేంటా ఆ తమాసా?

శేరి.—‘మారాజా దూడ పేజే’ యింక మదనమే, అవుపేడ, ఎద్దుపేడ, బట్టిపేడ, దన్నపోతు పేడ, అన్ని యెట్టండిసామే, మీకు దండా లెడతా. నాకు పేజేయెట్టండి కూడొద్దు, అన్నా. ఆరు సాకలోడికి మియ్యన్నీ యెడ తామా, అని బట్టిపేడ మాత్రం యెట్టోరు, నాను తీసోచ్చి. పేడ లేని కూడు నాను తిన్నా.

[ప్రప్త కన్నులు మూసికొని ఊఁకొట్టుచు
పడిపోయి మరల మరల ఊఁకొట్టును.

కోడి. నారి.—యెల్లీ, నూ కూడా యీదిలో కెల్లి యింత పేడ లేచ్చి యెయ్యే యెఱిమండకొడుక్కి నీకు దండ మెడతాడు, కూడు తింటాడు.

శేరి.—అ! అ! అ! నన్ను యెఱిమండకొడు కంటావు? సాకలి నా యాల! నా నోట్టా? ఓ రనుకొన్నావ్రా? నాను పెత్తాత మరడ మగారాజుని పెత్తాతమరడ మగారాజు ననుకో. బద్దరం! బద్దరం! కవడ్దాల్!

కోడి.—మఱినానో, దోనెకడుపురాకాశి ననుకో. బద్దరం! బద్దరం! కవడ్దాల్.

నారి.—గాడిదమీ దెక్కినై యీడు మాగో ప్పసుకొన్నావ్రా. నానైతే లోక్కితాటాకు కూడా కట్టించుకోనా, బోగవమ్మవోరిలాగ!

కోడి.—నాను బుట్ట దెక్కించుకొని నున్నబ్బట్లు పొడిపించుకోనా నున్నా సయ్యలాగ?

మబ్బ.—నా రుమాలు యెంక డెత్తు కెల్నప్పడు నాకోపాలి గాలేదా యీరెండుని? మీయబ్బతోడు మీకొస్తదా! [ఇద్దఱు పడిపోదురు.

కోడి.—నాను గోనెపట్టకహజ్జా గలక శేస్తా, యిచ్చి కెయ్యవను నూతాం.

నారి.—నాతో చరిగా గున్నం కెయ్యవను వోడు శేస్తావో.

సుబ్బ.—నాను కాటంకెడ్డిని బద్దరం.

కోడి.—నాను పాశరాజుని బద్దరం. కవడ్డాలో,

నారి.—నాకేలే యిలాంటివానికి పోవలెననియించుకోనా నదు వలయ్య వోరిలాగ?

ముసలిడి.—నానోర్రా? నాను సోలేరన్నుగానా? యెల్లండ్రా యెల్లండి, రాగుబోతులంకెకొనుకులు, యింటి కెల్లండి. పేరయ్య, నూ లోనికి రారా, యిళ్లని పొమ్మని తలుపేస్తా.

పేరి.—నూ పాలి పేరమ్మ వై తే పాలిమేర కాడికల్లు, నాను రాను.

ముసలిడి.—రాయే యెల్ల, యిచ్చి తీసకల్ల తలుపేతాం.

పేరి.—మియబ్బతోడు మీవల్ల గాదు.

అనాములు.—రండ్రా యెల్లం, గాడిది తంతే పశ్రాలిపోయినయి.

కోడి.—నాక్కోపమునే వుదకటం చణం, గుడ్డంతా నూలంతా పీసు పీసె యెగిరిపోవటమే, మురి కంతా నాకాతి నిలకటమే.

నారి.—ఈపాలి న న్నోడైన దోసెరాకాళంపే, ఆ అన్నావోణ్ణి రేవుతో కడవలు బాస లన్ని తెచ్చి నెత్తినేసి కొట్కొంటూ.

[అని కోడి. నారి. సుబ్బ. నిమ్మకొమ్మించి, నేపథ్యమున కీకర బాకర కీబర బాకర అని జగడమాడుచు మరల ప్రవేశించి తొలగెదరు.

ఒకడు.—పేరాయయెట్టి కొండాయయెట్టిగానే వుందిరా!

అందఱు.—వవ్వా! కొండాయా!

[అందఱు ప్రక్కప్రక్కను ఎదురెదురుగాను నిలిచి ఒకరిముఖము ఒకరి ముఖమునకు తగులునట్లుగా చేర్చుచు మహా వికృతహాసములతో, నేత్ర వికాసములతో, మహాభీనయముతో వికట నృత్యముతో పాడుదురు.

రైశో మాళి మోగించినడు రాసావోరి పడును,
 ఆ రాసావోరి పడును,
 ఆ రాసావోరి పడును,
 ఆ రాసావోరి పడును.

కోకా మాళి మోగించినడు గోసానింగు పడును,
 ఆ గోసానింగు పడును,
 ఆ గోసానింగు పడును,
 ఆ గోసానింగు పడును.

గోడా గోడా దాన్నే గీళి గూబాల్యా నూళినడు,
 ఆడు కొంగాల్యా నూళినడు,
 ఆడు కోడ్యాల్యా నూళినడు,
 ఆడు కోత్యాల్యా నూళినడు.

కూడొ గ్గేళి నీ లూ గ్గేళి కొండాడు యెల్లినడు,
 ఆ కొండాడు యేగినడు,
 ఆ కొండాడు సాగినడు,
 ఆ కొండాడు సచ్చినడు.

[అని నిష్క్రమించి. శేషభ్యమున దానినే పాడుచు తొలగెనురు,
 ముసలిది.—కూడు తినవా పేరాయా?

పేరి.—[అందఱు లేచిపోయిన పిమ్మట ఉన్నట్టు భావించి] ఒకపాలి
 నామీద ఒక బ్యాప్తుడు 'సలవమడతల' కయిత్తం శేసినాడు. ఆయనకి
 అచ్చరతో బ్లిచ్చిదా.

ఎల్లి.—వోరికి మామా శెప్తావు? అల్లెల్లి పోయినారే.

ముసలిది.—వోరికిరా పేరాయా శెప్తావు? అల్లులేరే.

పేరి.—యెక్కడి కెల్లినారే? మీపాకలికళ్ల కవుపడకుంటే నామా

రాజుకళ్ళ కవుపడరంలే? యినంద్రా మీరు. ఒక తంజావూరాయన పాటాయన నాగాడిదిలాగే పాడినాడు, అయినకి అచ్చరకోట్లు వొరా లిచ్చినా.

ఎల్లి.—ఇదేమి యెట్టి మామా?

శేరి.—యినంద్రా మీరు. బోగ మోపిల్ల అడింది. దాన్ని నూళి నా నికిలించటం, నన్ను నూళి అది యికిలించటం, యినంద్రా మీ రినండి.

ఎల్లి.—హూడులికవా మామా?

శేరి.—యెల్లీ, యాణోయించ గల్తువా?

ఎల్లి.—యీజేంటి యీణ?

శేరి.—[ఆత్మగతము] దీనికి తెన్నీకుండగా సడసమాడతా. [ప్రకాశము] మురికి గుడ్డ బునికే కంపెల్లివి, యింక నాకు నువ్వు పనికిరావు, నా నెల్లిపోతా; పెత్తాతదురద మగారాజుకేంటి కంపెల్లి పెళ్ల మేంటి? [ఆత్మగతము] యీముసలి చెల్లిపోయినాక సడసమని కెప్పేస్తా.

ఎల్లి.—యెనిమిది నెల్లమట్టి నీకోసం యేడుస్తావుంటే యేమి మామా యింటి కొచ్చి కూడా యీ యెట్టి! అయ్యో నారాతా, నీకు దండ మెడతా మామా! [అని పాదములకు మ్రొక్కును.

శేరి.—[కనికరముతో] ఒలే లేగే లేగే. యిన్నాలు, యెన్నాలో నాకు తెలు, నీకోసం నా నేడికిందినీకు తెల్సునా? అంతా మాపటికి శేప్తాలే. ఇయ్యిగో నీశేతి నిండా వొరాలు. [అని తల చొక్కా జేబునుండి వరహాలు తీసి దానిచేతఁ బోసి] ఎల్లీ దూడపేడ, బర్రిపేడ, కొనుక్కురా. పెత్తాత దురదమ గారాజుని, అయి లేకుంటేనాను కూడు తిన్ను. నా నెల్లి యీపాగా తోటి యీకుడతాతోటి పూరంతా నూస్తా. [అని నిష్క్రమించును.

ఎల్లి.—ఆవ్వా యిల్లు కొంచెం నూన్కుంటావా? మామని పిలుసుకొస్తా.

ముసలిది.—నా నెల్లి మల్లీ వొస్తా; యీళ్లని యీదిలోకి పట్టి యెల్తా.

ఎల్లి.—పట్టు మఱి. [అని ఇరువురును ఒకనిని కొలుసేతులు పట్టి మోచుచు పరిక్ర.

ప్రథ. -- ఏమీ తెల్లు శెప్పు శెప్పు.

[మఱియొకనిని అశ్లే కొనిపోవుదురు.

ద్వితీయుడు. -- పెత్తాతరాజంట, అవును రాజేరా.

[వానిని అశ్లే కొనిపోదురు.

మూసలిది. -- నా నెల్లా.

[అని నిష్క్రమించును.

ఎల్లి. -- [తలుపు వేయుట నభినయించి పరిక్రమించుచు] శివశివా !
ఏమి నారాత! దూడపే జేంటి? బర్రిపే జేంటి? నామామో! నామామో!
యెర్రెత్తెనా బగవంతుడా! గవరమ్మతల్లీ నాను నోసుకొంటే నామామని తెచ్చి
యిచ్చినావు గదా, యెర్రికుదిరిస్తినా నాకు పెద్దమంత్రిగా రిచ్చిన నగలన్నీ
నీకు నిలువుదో పిస్తాను అమ్మతల్లీ, యిదే మొక్కు యిదే ముడుపు, మామెక్కడి
కెల్లినాడో తెలదు. [అలోచించి] మంత్రిగారిలోనే యెల్లీ చెప్పకొంటా.
మారాజా 'సేమంగా' లేప్పించిస్తామని నాకు వొర మిచ్చి యెర్రోణ్ణిచ్చినార
సామీ' అని మొర్రెట్టుకొంటా. ఆ మారాజా లేమయినా మందూ మంతరం
శేయిస్తారు. [అని నిష్క్రమించును.

ద శ మ్నా ం త ము.

స్థలము: ఓరుగల్లు, ప్రతాపరుద్రమహారాజు నాస్థానము.

ప్రతాపరుద్రుడు, అన్నమ దేవుడు, సురత్రాణుడు, వజీర్లు, జనా
ధన విద్యాశాసన దేవులును, నరసింహశాయలు, విశ్వాన
రావు, బహుచరిత్రముతో ప్రవేశించి యుపవేశింతురు.

వేశ్యలు పిదనలు పిచుచుందురు.

రాజు.—తమ్ముడా, కటకముగతి వివరింపుము.

అన్నమ.—

చ. కటకనరేంద్ర బల్లహునిఁ గాలునిమట్టము గాఁగఁ బుచ్చితీక,
బటుకృప వానిపుత్త్రునికి భండికిఁ దండ్రిధరిత్రి నిచ్చితీక,
కటకము కట్టి కుండగ నగణ్యము రత్నచయంబు దెచ్చితీక,
నిటలతటిక భవచ్చరణీరహంబులఁ జేర్చ వచ్చితీక. 1

రాజు.—బాహుశాలికి నీ కలవి గాని దేమున్నది? తమ్ముడా, నీరాక
వలని తనివి మన క్రొత్తమిత్రులు నుత్తానువారు తరలినచింతచే నంతరిత
మగుచున్నది.

అన్నమ.—మనయందు నుత్తానువారు మఱి కొంచెము మైత్రి యుంప
రాదా! మా కైన వారి సాంగత్యము రెండు గడియలే గదా?

రాజు.—నిర్బంధము చేయఁగూడదు. ఏ మది విశ్వాసరావు?

విశ్వా.—మహాత్మ్యవ్యయముల వివరము.

రాజు.—ఉత్సవముమీద ఉత్సవము వచ్చియున్నది; మొత్తములు
మాత్రము చదువుము, చూతము.

విశ్వా.—స్వస్తి.

ఉ. కోటిసువర్ణము ల్లుడులకుకొ, శతకోటి మహీసురాళికొ,

గోటి గజాశ్వధేనువులకుకొ, బది కోటులు సైన్యపాళికొ,

కోటి వృషోష్ఠ పక్షులకు, గోటి మేకలకు, జాగిలాలకుకా,

గోటులనూలు పేదలకు, గోటులనూలు నియ్యక్తకోటికికా. 2

సు.—మీధాలలో కాల్చిఫ్ హూజులో రషీద్ వారికివుండింది తోస్తుంది.

[ఆత్మగతము] ఖట్టం పట్టివారు. ఢిల్లీ మీదికిసూడా వస్తారువాలా తోస్తుంది. దచ్చిఖండం అంతా వీరికీ స్వాధీనంవుంది. మారాజ్యంకంటెవీరిచేయేక్వా. వీరిచేయి యేలాగా తప్పించుకొనిపోతాం? [ప్రకౌశము] మహారాజ్, మేఘం చాటులో షూర్యుడు వున్నాడు, కింద అంతా ఆయన ప్రకాశంవుంది. ఆయన కంటికి హగ్నడడు. అలాగా వున్నా ర్ మీబడామంత్రి యగంధర్ వారు. వారికి మాకన్నతో నూడవాలా కోర్తాం.

రాజు.—అవశ్యము. మహామంత్రి గారు విజయంచేయు సమయమే. వారు వచ్చువఱకు మాతమ్ములు వచ్చిన యీ మహాత్మ్యమున నుల్తానుభాయి గారి ప్రయాణ మంగళముగా రవంత మేజవాణి కాత్తుమా?

సు.—చిత్తం కానియ్యండి.

[అంతట వేళ్ళాంగనలు మేళమున తార్యత్రికము జరుపుదురు.

“నిన్నుగని యెన్నుకొను” (109-వ పుట చూ).

ప్రతీ.—ప్రనేశించి జయము జయము జగదీశ్వరాలకు. మహామంత్రి గారు వస్తున్నారు. [అని నిష్క్రమించును.

[నేపథ్యమున దూరముగా]

ఓంభాయి, ఓంభాయి, ఓంభాయి, ‘ఓంభాయి; పాడు, పాడు, పాడు, పాడు; దీ, దీ, దీ, దీ, తీ పాడు, తీ పాడు. [వాద్యములు మ్రోగును.

రాజు.—[నుల్తానుతో] మామంత్రి గారు వచ్చుచున్నారు. మా వాద్యములు పోయి వారిని తెచ్చినవి.

సు.—మీ మంతిరిగారికి ఎంతా గౌరవం వినా సరి వుంటుంది.

[నేపథ్యమున దగ్గఱగా.]

పాడు పాడు పాడు పాడు, దీ దీ దీ దీ, తీ పాడు తీపాడు,

[వాద్యములు మ్రోగెను.

రాజు.—మన మెదురుపోయి వారికి లోబ్బిన రావలయును.

[అందఱు లేచి ఎదురు పెరుదురు, యుగంధరునితో

అందఱు మరలి వస్తుదు.

రాజు.—[యుగంధరునితో] హర్షించుడు.

[అని ఆసనంజేసి ప్రణమిల్లును.

యుగం.—సర్వాభ్యుదయోఽస్తు.

ఉ. శ్రీ యెగలర పెట్టబడిఁ క్రిక్కిఁజేయబడి నిల్చి, గర్జయి
దాయు * కిరీటము తడవడి యొక్కట నీకు మ్రొక్కుచో,
† దోయధిపీచికాపలఁది ‡ దోరపుభోగ ముజ్జక సరత్నముచో
వేయితలఁ ముణించుకొని విష్ణుని మ్రొక్కుననంతుఁ బోలుతఁ. 3

[అన్నమదేవుడు యుగంధరునికిఁ ప్రణమిల్లును.

యుగం.—సర్వాభ్యుదయోఽస్తు.

అ. నూఱు వత్సరము లనూభ క్తిరసాన

నిండు సుఖితు నల యుజేందు సగిది,

నన్నమానీశ, యగపాయ లక్ష్మీశ,

కొలుపు మన్న నన్న, కోర్కు లలర.

4

[అందఱు కూర్చుందురు.

విశ్వాసరావు, అన్నమదేవమహారాజువచ్చిన యీమహాశుభమున ఇం
కొకవారము కచ్చేరిలకు సెలవులు, మహోత్సవములు, చాటింపించి జరిపింపుము.

విశ్వా.—మహామంత్రి గారి యజ్ఞ.

రాజు.—తమ దర్శనము కొఱకు కనుపెట్టుకొని యున్నారు సుల్తాను
గారు, నిజనగరమునకుఁ బోవ త్వరపడుచున్నారు.

* కిరీటము దాల్చినరాజులయొక్క. † కడలియలలసమూహమంగు.
‡ గొప్పదేహము.

సు.—సలాం యుగంధర్ మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—సలాం, మాయింట అటుమాసము లయిన నిలువక అటుదినములకే విసివిరా సుల్తాన్ వారు?

సు.—తమరు చేసే షత్కారం, గౌరవం, మర్యాదావల్ల యావజ్జీవం మీఘుర్యేవుండడమే మాకీ యిష్టం. అయితే పోవడాన్ని కోరడాన్ని కౌరవాన్ని మహామంత్రిగారు యెరుగుదురే యెరుగుదురు. దయా వుంచి సెలవు దయచెయ్యవాలా కోర్తాము.

యుగం.—ఇంక వారిని నిలిపిన, వారికి వారికై యుద్విఘ్నరూపండు వారికిం గూడ సాపరాధుల మగుదుము. వా రెచటనున్నారో నిజనగరమునఁ జెలియదు. కావున వారిని పంపుట యుచితము.

[కంచుకి బాలుని తెచ్చి రాజుచెంత నిలిపి పోవును, బాలుఁడు

ప్రతాపరుద్రునికి అన్నమదేవునికి యుగంధరునకు ప్రణమిల్లును. అందఱు 'వత్స, చిరంజీవ' అని ఆశీర్వదించుదురు.

సు.—వీరు చిన్న ప్రతాపరుద్రమహారాజావారా?

అన్నమ.—అవును.

సు.—సలాం చిన్న ప్రతాపరుద్ర మహారాజావారికి.

బాలుఁడు.—సలాం ఢిల్లీసుల్తాన్ వారికి.

రాజు.—నాయనా, యిప్పు డిక్కడికి నీవు వచ్చినపనియేమి? పిలిపించకయే వచ్చితివి ?

బాలుఁడు.—చిన్నాయన మహారాజుగారు కటకమునుంచి విజయం చేసి నా రని విని వారిని సేవించుకొనడానికిన్ని ...

రాజు.—ఇంక నేమి ?

బాలుఁడు.—ఢిల్లీసుల్తానువారు ప్రయాణమని వారిదర్బనము చెయ్యడానికిన్ని.

అందఱు.—బభి బభి బభి బభి !

సుల్తాన్.—బలే బలాకే! తుపాకీకడుపున పిరంగి! చిన్న మహారాజా వారూ, మీన్నేహితులు. ...

బాలుడు.—‘మీ’ అంటారేమి? భాష వాగా రాదా?

సభ్యులు.—బలిబలి! అట్లు పుట్టుకలో రావలయుఁగాని తెచ్చు కొన్న వచ్చునా!

సు.—వహవ్యా వహవ్యా! బలే! పొరబాటు; పొరబాటు మన్నించండి. తమ స్నేహితులు ఢిల్లీలో వున్నారని చిన్న సుల్తానువారు.

బాలుడు.—చాలా పంతోషం.

కంచుకి.—[ప్రవేశించి వజ్రహారముకట్టి రాజుచేత నిడి] జగదీశ్వరా, అమ్మగారు ఈవజ్రహారమును మహామంత్రిగారికి చాకలిని తెచ్చినందులకు, ఢిల్లీ సుల్తానును పట్టి తెచ్చినందులకు, వలీఖాన్ తలను, ఖుస్రాఖాన్ దేహమును, తెచ్చినందులకును, అని బహుమాన నూచక లేతమును పంపినారు.

[సుల్తాన్ తల యూచును.

రాజు.—[దానిం గొని పరికించి] అమ్మగారియజ్ఞ శిరమున నవతం సించితిని! ఆహా వర్ణరూపమున విరచితము! ఏమి పావనవర్ణములు!—

“త్రైలింగరాజ్య సింహాసన సంస్థాపక,
ఢిల్లీసురత్రాణ బందీ గ్రాహక.”

[అని చదివి లేచి హారమును యుగంధరుని మెడను వైచును.

సభ్యులు [తురకలుదప్ప]—జయ జయ త్రైలింగరాజ్య సింహాసన సంస్థాపక. ఢిల్లీసురత్రాణ బందీ గ్రాహక; మహామంత్రి యుగంధర.

సు.—మహారాజ్, మేము వైకంచేస్తాచేత ఆవాడలోపడ్డాం, మీకి దొరికినాం, ఈయన పట్టినాడు మాకీ? మీరు ఈయనకీ అబ్బంకిర్రి చేస్తారు తోస్తుంది.

చెరు.—“అల్లవా డిల్లహో యల్లవా డల్లహో
కళ్లులేనికబోది కడలేరలేదు”,

సు.—చిత్తర్లు వజ్రోన్ములూ, మేము కిబోది చెప్తావా? వుండు వుండు.
[స్వరముభినయించు] జోన్ములూ, మాతో వచ్చినాడు, అదివానా యేమే
నాడు? అహో వాడ్కి కూడా సంపీ యేసినారా!

చెరు.—వాడే అందరిను చంపివేసినాడు, వాని నెవడు చంప
గలవాడు!

సు.—మరి యేమైనాడు!

రాజు.—మీయెదుటనే యున్నాడు.

సు.—మాకీ అంతా ఉండేము. ఆ దివానా దివానా అబ్బం, మీ
తంత్రాల్లో మేము దివానా వున్నాం మహారాజ్,

రాజు.—వారే. [అని మోడ్చుకేటో యుగంధరుని చూపును
[సుల్తాన్, వజీరును ముక్కుమీద వ్రేలుంచుకొందురు.

సు.—అల్లా! అల్లా! అల్లా అందుకీ మీరు రామేషరంలో మర్దయా
పుఖార్ చేసినారు. తమరు యుగంధర్ మహామంత్రి గారు మాకీ నిజంగా
కబోదీ చేసినారు. మీపై మమ్మీకి లేదు! ఆహాహా మీరు ఆరు నెల్లు ఢిల్లీలో
దివానా తిరిగినారు, మీచరిత్రం మాకీ హాశ్చర్యం! బోధపడదు. అల్లా!
అల్లా! అల్లా! మీరు మాకీ ప్లేహీతులై అయితే యెందుకీ పట్టితెచ్చినారు!
మాకీ పత్రువులు అయితే వలీకి యెందుకి పహాయం చెయ్యలేదు. [అత్త
గతము] దివానా మన్నీకాడు, సైతాన్, చెప్పినార్ జవాబు!

యుగం.—అంతయు మీ వజీరు విశదీకరింతురు,

సు.—[దిగులుతో] మీరుకూడా పరీకుషోయి వజీరు! అల్లా అల్లా
అల్లా! ఇంకా యేమి తల్పినారు మాకీ యుగంధర్ మహారాజ్? [అని వజీ
ర్లకు దూరముగా నిలిచి] యిది మల్లీ వాడారాత్రి అవుతుందా యుగంధర్
మహారాజ్?

యుగం.—అట్లు కానేరదు. శివునియాజ్ఞ లేక చీమయే కుట్టదు.
మీవజీరు బుద్ధిమంతులు, ఊహించి చెప్పుదు రని మామాట. క్రమక్రమముగా

మీరెరింగిన నే స్వారస్యము; మావలన వినవలదు. మీకు యావజ్జీవము బుద్ధికి ఇది యొక విసోదవ్యాపారమగుఁగాక.

సు.—హబ్బ! మీ మాటచేత గాభరా తీరింది మహారాజ్. అనుహా రాజా అన్నిమాట్లు పట్టిన ఆషాదాల్కి మేము వఖ్ఖాటు పట్టుతాం. [అని తటాలున యుగంధరుని పాదములు సోక గలాముచేసి] మీరు యెవరోహవ తారం. మాకీ వరమియ్యండి సామీ. మీదర్శనం యట్యంటి పాపాత్తుడికి మేలు చేస్తుంది.

యుగం.—[నుల్లానుచేయి ప్రతాపరుద్రునిచేయికలిపి] మీ కిరువురకు గఖ్యము చేయుచున్నాను.

క. మయశంబరులవలె *న

న్వయపారంపరిగ గఖ్య మమరుత మీకుకా,

నయముగ నొండొరులకు † రిపు

భయదాహవములను దోడుపడుదురు గాతకా.

5

సు.—ప్రతా, వజీర్లు, చెకుముకి ప్రభృతులు.—కోరిక గాదు, వరము వరము వరము.

సు.—మాజ్ఞాపకం తనుకాడ వుండవాలా.

[అని యుగంధరునికి తనకత్తి ఇచ్చి, తన పగిడీ ఇడి, తాను పాగాధరించును.

రాజా.—మాగుర్లు తమయొద్ద నుండవలయును.

[అని నుసుల్తాను పగిడీ, కత్తి, ఇచ్చును.

సు.—[గ్రహించి, ధరించి] ఓట్కి ఖరీద్ వుంది, వేహాన్కి. ఖరీద్ లేదు, మహారాజా భాయి. [యుగంధరునితో] మాకీ ఢిల్లీకి తల్చుకొంటే నాడల్వంది. అక్కయెక్వా తక్వా తప్పదు. తమకీ తెల్చుకొంటాం. తమరు న్వయం వచ్చి, మాకీ మల్లి తఖుమే నిల్చవాలా. అదీ మేమూ వరం అడ్డుతాం.

* అన్య...=వంశపరంపరగా. † శత్రువులకు భయంకరములయిన యుద్ధములందు.

యంగం.—నుంచిది.

చెరు.—[రాజ జనార్దనాదులతో, జనాంతికము] ఆపాటిస్థితిలో
నిక నూతొండవలకు ఉండినా?

ను.—ఇక మాకి శెల్వు.

రాజు.—మా సేనాపతి భేతాశరావుగారిని రానిండు, తమకు పరి
వారము సేర్పరించుచున్నాడు.

ను.—చీత్తము.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము జగదీశ్వరులవారికి. పెద్ద
సెట్టిగారు వచ్చివున్నారు.

రాజు.—రమ్మను.

అంతట పెద్దసెట్టి ప్రభుత్వములు ప్రవేశింతురు.

వర్త.—జయము జయము జగదీశ్వరులవారికి. జయము జయము మహా
మంత్రి యంగంధరులవారికి. ఓహో! సలాము సలాము సుల్తానులవారికి,
సలాము సలాము వజీర్షాయిలవారికి.

ను.—వజీర్లు—సలాం సలాం.

ను.—[అత్తగతము] వీళ్ళకి కొట్టి రాజాగార్హులు మాకీ పట్టి తెచ్చినారు.
వీళ్ళ హుగ్గీకి పోయినారు. వీళ్ళ గోవావర్తకులు, రాజా మర్గయా మంత్రి
మర్గయా, చెప్పినారు. ఇక్క యిద్దు అంతా ప్లేహీతులు. అరే! హల్లా! హల్లా!
మోషంమీదా మోషం! ఆహో! యిక్కనుంచి ప్రాణంతోటి పోతామా?
[జనాంతికము] ఏమి వజీర్ సాహెబులు, మీకి యేమైనా యీతెలంగీ
తంత్రం తూర్పు పద్దర తెలుస్తుందా?

వజీర్లు.—[జనాంతికము] ఇది తెలుస్తుంది, ఇక్కనుంచి యెంత త్వరగా
వెళ్తే అంత హద్దువం మనది.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము జగదీశ్వరులవారికి. ఒక
వైదిక బ్రాహ్మణుడు వచ్చి వున్నాడు. చాకలి యెల్లట వచ్చివుంది.

యుగం.—యెల్లని రమ్మను. పహరాలో నున్న యా చాకలిని తెప్పింపుము.

ప్రతీ.—జగదీశ్వరుల ముజ్జా. [అని నిష్క్రమించును.
అంతట ఎల్లి ప్రవేశించును. వేరిగానిని జవానులు తెత్తురు.

యుగం.—[రాజుతో] ఇది చాకలియెల్లి, దీనిభర్త యీశేరిగాడు. వీనినే కలిఖాకా ఖయిదుకొనిపోవుట. వీనికిని దీనికిని ఏకా రగడయైనది. ప్రభువే స్వయముగా విచారించవలయును.

ను.—[జనాంతికము, వజీరుతో] అల్లా! యిది అన్నిట్టిమీద వుంది. యీ గాడ్డాకోషం మాకీ పట్టి తెచ్చినా. ఈదోబీకి మేం తాజీం యిచ్చినాం. మల్లీ వీడ్కి చూడటం హమ్మానం యేలాగా తింటాం ?

రాజు.—పాపము! వీనినా వలీ కొనిపోయినాడు? తమ నీతి ప్రభావమువలన వీడు మరల వచ్చినందున దీనివంత తీవినది గదా, రగడ యేల?

యుగం.—విచారించిన గదా తెలియును ?

ను.—[జనాంతికము వజీరుతో] వీడు మాదగ్ర యెస్కాకీ నిగడి మహారాజా కూర్చున్నాడు. యిప్పు వీపుకోలి వంగ్రాడు. హల్లా! హల్లా! మాకీ చారీ, వీడ్కి చారీ! మాకీ నాచీ, వీడ్కి నాచీ? హా! యీ ఛండాలీ తెలంగీ తంత్రం! మాబుర్రాకీ అడ్డం నిల్వ కత్తిరించి దినాలా వుంది! యేమి చేస్తాం! యెప్పుడోతాం !

బేతాళరావు.—[ప్రవేశించి] జయము జయము జగదీశ్వరులవారికి.

రాజు.—బేతాళరావు, ఏమి చేసితివి ?

బేతా.—తమ సెలవు ప్రకారము, తురక ఖయిదీలను పదివలమందిని విడుదలచేసి ఢిల్లీవఱకు బత్తెము లిచ్చి నుల్తానువారికి పరివారముగా ఏర్పరించితిని.

రాజు.—తమ్ములును నీవును నరసింహరాయలును నుల్తానువారిని మన నగరముదాట సాగనంపి రండు.

అన్నమః.—నానో వచ్చియు రక్షింపందే అన్నగారు మిక్కిలి ప్రియమైనపని పెట్టినారు, మహాప్రసాదము.

బేతా, నరసిం.—వీరినవారి చిత్తము. [అందఱు లేచి పరిక్రమింతురు.

సు.—[రాజతో] తమరు నిల్వండి. సలాం మహారాజాభాయి, సలాం జగద్దాతారామహామంత్రియుగంధర్దేవ మహారాజ్, సలాంచి తల్లపప్రజోష్ఠ్యులు.

[వీరిందఱు వెంటవెంటనే సలాము చెప్పుదురు.

వజీర్లు అందఱకు సలాములు చేసి పొందుదురు.

సు.—[బాలునిచేయి ముద్దుకొని] తమవద్ద సెలవు చిన్నమహారాజావారు.

బాలుడు.—చిత్తం. మాసలాం మాన్నేహితులు చిన్న సుల్తాను వారికి చెప్పవలెనని కోర్తాము.

సు.—అచ్చా! అచ్చా!

[సుల్తాన్, వజీర్లు, అన్నమాదులును నిష్క్రమిం.

ఇతరులు వచ్చి కూర్చుందురు.

యుగం.—ఎల్లీ, చెప్పుకోవే.

ఎల్లీ.—[వడవడ వణికుచు చేతులు మోడ్చుకొని] నానోట మాట రావటం లేదు మారాజా, నాపిరారు యిని ఆయి న్నేమైనా శిచ్చ శేస్తా రేమో మారాజా? పిరారు శేసుకోను సామీ,

యుగం.—వానిని శిక్షింపము, చెప్పుకో.

ఎల్లీ.—మరుండి, సామీ, [అత్యంతము] ఏమి చెప్పుకొందును? [ప్రకాశము] మరుండి, యియన పెత్తాతదురద మగారాజంటుండి.

యుగం.—[రాజం గని, చిటునగవుతో] విశద మగుచున్నదా?

[అందఱు నవ్వుదురు.

ఎల్లీ.—నా శేమి తెల్లండి, ఆయి నన్నామాట నాను శెప్పినాను మారాజా.

యుగం.—చెప్పు చెప్పు.

ఎల్లి.—[వణికుడు] వరుండి, అనాడు తమరితోకెప్పుకొన్నా మాటేనుండి.

యుగం.—అదే, భయపడకు. కేరిగాని నెమియు చేయుములే.

ఎల్లి.—[తల వాంచి విడియముతో]న న్నొల్లడంట, నాను కంపెల్లి నంట, యీ ణోయించలేనంట, కేడలేకుండా కూడు తినడంట,

రాజు.—చీ! చీ! చీ!

ఎల్లి.—[వణికుడు] ఆయన కెప్పినమాటేనుండి.

యుగం.—ఏంపేడ?

ఎల్లి.—దూడపేడ, బర్రిపేడ. అయి ఆయనకి వడనమంట, యింకా యేంలేంటో కెప్పినాడు సామీ.

యుగం.—ఏమేమో చెప్పు, భయపడకు.

ఎల్లి.—యేనిగల నెక్కినాడంట, యెల్లినకా దంతా యీతనికి లచ్చి ల్లచ్చలు దండు దండా లెట్టోరంట, యీలాగంతా కెప్తాడు మారాజా. యెర్రోడో, బల్లడో, తెలదు మారాజా. కూడు తినక యింటికిరాక ఒక్కే యెల్లిపోయినాడు మారాజా.

రాజు.—ఎందుచేత నీవు పనికిరా వన్నాడు?

ఎల్లి.—తను రాజంట, సదువుకొన్నోడంట.

విశ్వా.—[లేచి] మహాప్రభూ, నేను ఎల్లికి వకీలను.

రాజు.—ఏమి నీవాడము.

విశ్వా.—వీడు చదువుకొన్నందున, చాకిళ్లలో చెడిపోయినాడు. కావున వీడే యెల్లికి పనికిరాడు.

ఎల్లి.—[సభాష్పముగా] నారాయణమూర్తి! పనికొస్తాడుసామీ, పనికొస్తాడు!

విశ్వా.—ఉండవే, నీకు తెలియదు.

ఎల్లి.—[దీనముగా] తెలుసును సామీ, పనికొస్తాడు.

రాజు.—ఏమిరా నీవాదము?

శేరి.—[వడవడ వడవడు చేతులు మోచి] నేరనోన్నుండి,
కాయల బేవాదిదేవా, [అని సాగిలఁబడును,

చెరు.—నేను శేరిగాని క్షతీయము,

రాజు.—మీవాద మేమి?

చెరు.—చదువుకొన్నను గూను పోలేదు గనుక పిఁడు చాకళ్లలో
చెడలేదు. కావున ఎల్లికి పనికిరాదని మాననప్తి చేయఁట తప్పు.

ఎల్లి.—దండం సొమీ వండం. ఎల్లిదాన్ని రచ్చించండి మారాజా,

చెరు, జనా, పెద్దసెట్టి.—నీవంటివెట్టి కులస్త్రీల కందఱు ఉన్న
తరించిపోయెను.

రాజు.—మంచిది, తీర్పు.—పేరిగానికీలు చేసినవాదము సరి. గూను
తీరినఁ గాని చదువుకొన్నవాఁడు గాఁడు, చాకలివాఁడే. ఎల్లికి పనికివచ్చును.
మఱి పనికి మహామంత్రిగాయ మాదర్శన ముగ్రహించినారు గావున ఇనా
మియ్యక మేము పంపఁగూడదు. [చింతించి] ఇదే యినాము. మీరిక చాకి
పని మానవచ్చును. చాకళ్లకు పిఁడు కులముపెద్ద చాకలిదొర, చాకళ్లందఱు
పనికి పన్ను చెల్లింపవలసినది. పనికి పరివారము, ధనము, సకల సౌభాగ్యము,
మహల్, దూడపేడ, బట్టపేడ, యిచ్చినారము. మంత్రులప్పుడే యేర్పాట్లు
చేయుదురు. [ఒకనాకరు వైపుచూచి] ఓరి, వీరింగొనిపోయి దీనిని అప్పరస
వలెను దీనిని అమరేశ్వరునివలెను కట్టించి తోడిగించి తెండి.

[ఎల్లి సాగిలఁబడి లేచును, పేరి, ఏమియు తోఁపక నిలుచును,

ఎల్లి.—[చేయిపట్టి లాగుచు] రా మామా.

[అందఱు నవ్వుదురు, అశబ్దమునకు పేరి, తెలివి వచ్చి యెల్లితో నిష్క్రమిం.

యంగం.—[ఒకనాకరుతో] అబ్రహ్మణుని తోడ్కొనిరా.

[వాఁడు నిష్క్రమించును,

అంతట అన్నమరాజు, జేడాశాసన, సరింపజేయించును.

ప్రవేశించును.

అన్నమ.—సుల్తాను చేరించి నడచినాడు, మమ్ము బతిమాలి బతిమాలి వెనుకకు మరల్చినాడు. జనాంతిక భాషితముల నజ్ఞతమరాజ్యము చట్రాతిపై నెత్తి చేసినకుండ యయ్యె ననియు, తాము శాంతమున పడులుగా బ్రతుకుట శ్రేయమనియు పలికినాడు. నేను యుగంధరమహారాజు సాహాయ్యమున్నది, వెనుకకుండని హెచ్చరింపగా, వెనుకపడి మువ్వరు నంగీకరించిరి. ఈదుస్స్వప్నము సుల్తానునకు ఈజన్మములో తీరుట దుష్టము.

అంతట అగ్రహారస్థుడు ప్రవేశించును.

యుగం.—ఏమయ్యా, మీరు వచ్చినపని?

బ్రాహ్మ.—*నవలక్ష ధనుర్ధరాధినాథే
పృథివీం శాసతి వీరరుద్రదేవే,
అభవ త్వర మగ్రహారపీఠా

[అని యర్థోక్తమున.

రాజు.—శివశివా! నా యేలుబడిలో అగ్రహారములకు పీఠ కలిగినదా?

విద్యా.—[తటాలున లేచి]

† కుచకుమ్భేషు కుర్రజ్జలోచనానామ్.

జనా. చెరు.—బలిబలీ! నుహాకపి, స్త్రీల పాలిండ్లయందు హారముల యిటుకటము మిక్కుటముగా కలిగినదట.

*తొమ్మిదిలక్షల విలుకాండ్రకు దొర యగు ప్రతాపరుద్రమహారాజు భూమిని ఏలుచుండగా అగ్రహారములకు మిక్కిలి బాధ కలిగినది.

†లేడికన్నులవంటి కన్నులుగల స్త్రీలయొక్క చనుగుండలయందు అని యర్థము. దీనిచేర్చగా తృతీయపాదముయొక్క యర్థము, జనా. చెరు, చెప్పినవిధమున మాత్రమే.

రాజు. — ఓహో విద్యానాథలవారా! [దేవి సాదములతో మ్రొక్కి మరలఁ గూర్చుండి] అనవాలు పట్టనంతులకు మిన్నింపవలయును.

యుగం. — అత్యుః, విశుగ్రహారమునకు శేషము చేసెదము, తేపు మాకచ్చేరికి రండి, కూర్చుండుడు. [బ్రాహ్మణుండు కూర్చుండును.

రాజు. — మహానుభావా, తమకొమారితకు వివాహ మైనదా?

విద్యా. — [అత్తగతము] కృతికనన్యం గూర్చి పలికెదఁగాక. [ప్రకాశము] మహారాజా, అల్లుండు కాశీలో నుండఁగా వివాహ మెట్లగును?

రాజు. — [అత్తగతము] కృతింగూర్చి పలుకుచున్నాఁడు మహాకవి. [ప్రకాశము] వచ్చెనుగదా కానీరాదా?

విద్యా. — ఇదిగో 'కానిచ్చెద. తదేవలగ్నం నుదినం తదేవ విద్యా బలం బుద్ధిబలం తదేవ...'

[అని ప్రతాపరుద్రయగ్రంథమును విప్పి ఒకటిరెండుశ్లోకములం జరుపును. (రీరీ, రీరీత పు. జూ.) చెకుముకి అర్థము చెప్పను. విద్యానాథుండు గ్రంథమును రాజునకిచ్చును. రాజులేచి సనమస్కారముగా గ్రహించి కూర్చుండును.

విద్యా. — ఇట్టివరులు హరిఁము కోరిరు గాని హరిఁపీనముగా కన్య నిచ్చుట కన్యాజనకులకు పరువు తక్కువ, కావున, ఈయలంకారమును గ్రహింపవలయును.

[అని రాజుశ్రేణి ముద్దుటుంగరమును తొడుగును.

[నేపథ్యమున దుందుభులు పుష్పవృష్టియ].

రాజు. — [నమస్కరించి, మోడ్పఁగేలితో] అంతటను వాని నే తగులవేసితి నంటిది గదా.

విద్యా. — ప్రతిశ్లోకమునను పేరు తగిలియున్నదో లేదో చూచికొనుండు.

[నేపథ్యమున దుందుభులు పుష్పవృష్టియ].

[యుగంధరుండు రాజుచేతికి కొన్ని కాసనము లిచ్చును.

రాజు. — [చూచి ఆనందించి] విశ్వాసరావు, వీనిని అందింపుము.

[అని ఒకటికటిగా చూచి యిచ్చును. విశ్వాసరావు కరుణగా విద్యా, చెరు, జేతాళ, సరసిం, పెద్దనె.—వీరి ఇచ్చును. యుగం.—వీరినవారు విష్ణు నందలను దేశాధీశ్వరులను చేసినారు, మిత్రగోష్ఠిగా మర్యాద నిబంధించినారు.

[నేపథ్యమున నుండుభులు పుచ్చుకొట్టి.]

వారందఱు.—ఈమె వీరినవారి నన్ని భావనలనే యెఱవడును, మాకు రాజ్యము లేలే? ఆయినను సమూహమును గ్రహింపవలసివచ్చి, [అని గ్రహింతురు. విశ్వా.—[ఒక కాసనము చేత నుండ] ఇది మడికేలు దొరవారిది.

[పేరిగాడును ఎల్లియు ముస్తాబుతో ప్రవేశింతురు. సభ్యులు.—బలి బలి బలి బలి!

[చాకళ్లు సాగిలబడి లేతురు. విశ్వాసరావు పేరిగానికి కాసన మిచ్చును.

పేరి.—[వణకుచు అందుకొని] యిజేంటి మారాజా?

విశ్వా.—కన్నుల నద్దుకో, దీనిని చాచుకో, దీనివలన నీవు చాకలి దొరవు, ఇది పోయిన చాకలివి.

[పేరిగాడు తా నద్దుకొని ఎల్లి కిచ్చును, ఎల్లియు కన్నుల నద్దుకొను. పేరి గాడు ఎమె చెప్పబోయి తడవకుచు నత్తివానివలెనై యూరకుండును.

రాజు.—ఏమిరా నీవు ఇంక చెప్పుకొనునది? చాలదా?

పేరి.—నన్ను దొరని కేళినారు, ఎల్లిని—

[అని యధిక్రమములో నూరకుండును. అందఱు నవ్వుదురు.

రాజు.—మంచిది, మంచి యనుకూలనానుకుడవు నీవు, స్వాధీనపతిక అది. మంచిది, ఎల్లిని దొరసానిని చేసినాము.

పేరి.—దండం మారాజా దండం. మరి నాకీవొర మిచ్చిన బెమ్మదేము డాపడితే, ఆయనపాదాల్లో పడతా.

[అని సభలో కలలు వెదకును. చెరుముకి విద్యానాథునికి చాటు తొలగెను.

పేరి.—[విద్యానాథునిం గని] బెమ్మదేముడా నీవొర మీది.

[అని సాగిలబడును, ఎల్లియు పడును,

2 బద్ధాక్ష-శ్లో. ఇంతకన్నను జేమపడెదరు తెండి.

[ఇరువురు లేతురు.

యంగం.---[రాజునుగూర్చి] వత్సా, నీ కింక నేదేని మనోరథం బున్న వచింపుము.

రాజు.---మహానుభావా,

కా. ధీశ్రీనాథుని మిత్రుఁ జేసితివి, * ధాటిధర్మబాహ్యత్తుఁ డా
వల్లీఖానుశిరంబుఁ దెచ్చితి, † ద్విషదృష్టికృతుఁడ మత్ప్రిజ్ఞ
ఇల్లాందించితి చాకినేని, ‡ గజరా జేగెన్ యము స్థానఁగా,
సల్లాపింపుము యింకనుం గలుగునే, సర్వజ్ఞ, ధ్రువాకాస్యముల్! 6
అయిన నది యగుఁగాక,

[భరతవాక్యము]

(మానిని)

వానలు లోకశివం బకృశంబుగ వాసవుఁ డిచ్చుతఁ గాలమునన్,
దేనియ జాల్కొన దేశము పండుత దివ్యుల దన్ముత యాగకరుల్.
మానిత మానసమార్గముఁ దప్పక మంతురుగాక నృపు ల్జగతిన్
భువనపుటా కవిపుంగవులం బొరపొచ్చెను నేయరు గాక బుధుల్.

స మా త్త ము.

౪

దాడియొక్క న్యాయముఁ గు వెలియైన హృదయముగలవాఁడు.

† శత్రువులచేత చెఱఁబెట్టఁబడినవానిని, ‡ కటకఽల్లహుఁడు, ధ్రువోరఁ దగినవి.

